

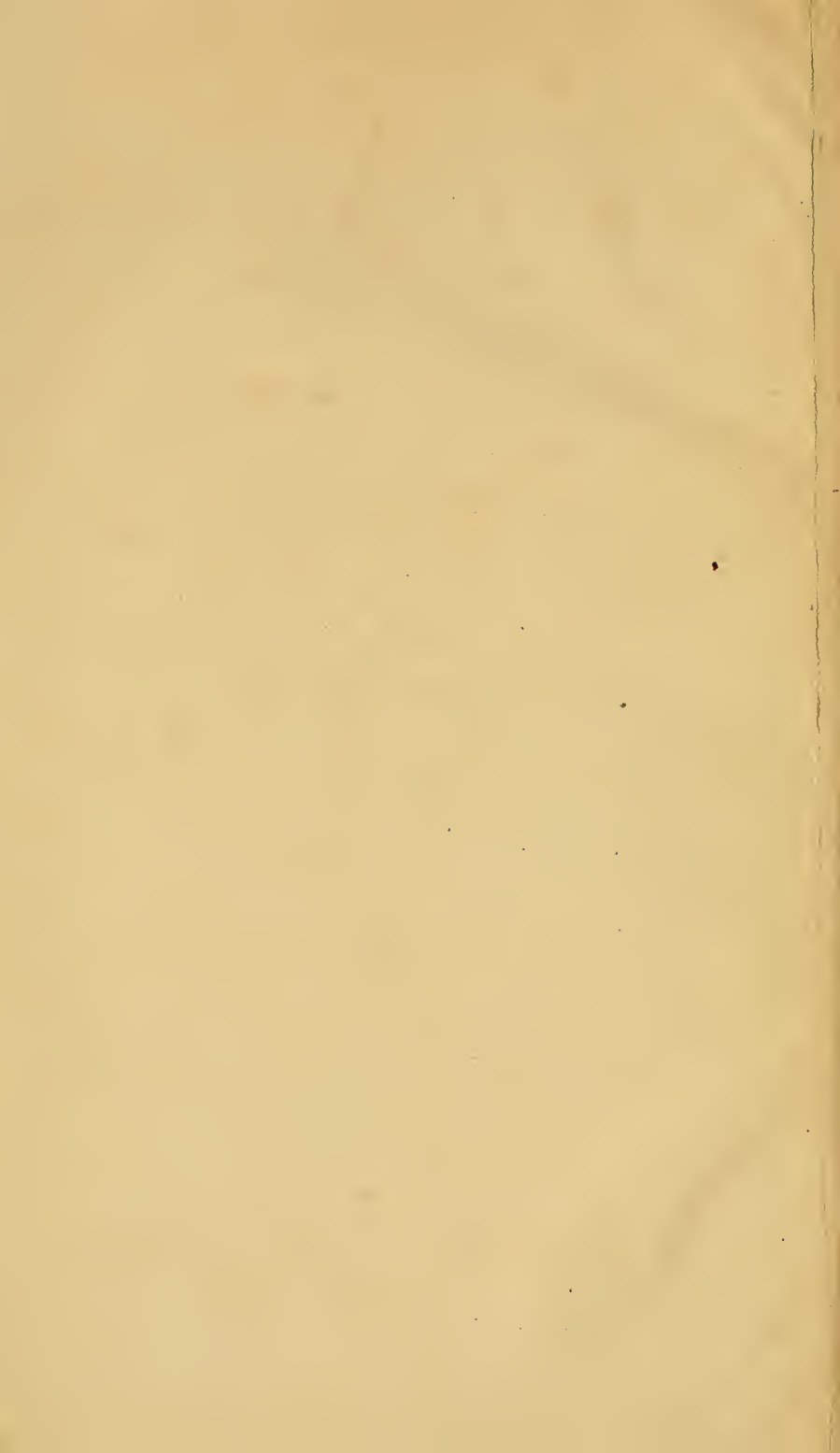
DISQUISITIO HISTORICO-THEOLOGICA,

EXHIBENS

J. CALVINI ET J. À LASCO

DE ECCLESIA SENTENTIARUM

INTER SE COMPOSITIONEM.

DISQUISITIO HISTORICO-THEOLOGICA,

EXHIBENS

JOANNIS CALVINI ET JOANNIS À LASCO
DE ECCLESIA SENTENTIARUM
INTER SE COMPOSITIONEM,

QUAM

ANNUENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

P. L. R I J K E,

MATH. MAG., PHIL. NAT. DOCT., IN FAC. DISC. MATH. ET PHYS. PROF. ORD.,

ET

NOBILISSIMAE FACULTATIS THEOLOGICAE DECRETO,

Pro Gradu Doctoratus,

SUMMISQUE IN THEOLOGIA HONORIBUS AC PRIVILEGIIS,

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVÀ,

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

DEFENDET

ABRAHAMUS KUYPER,

Neosolusanus,

DIE XX MENSIS SEPTEMBRIS A. MDCCCLXII, HORA III.

HAGAE COMITUM

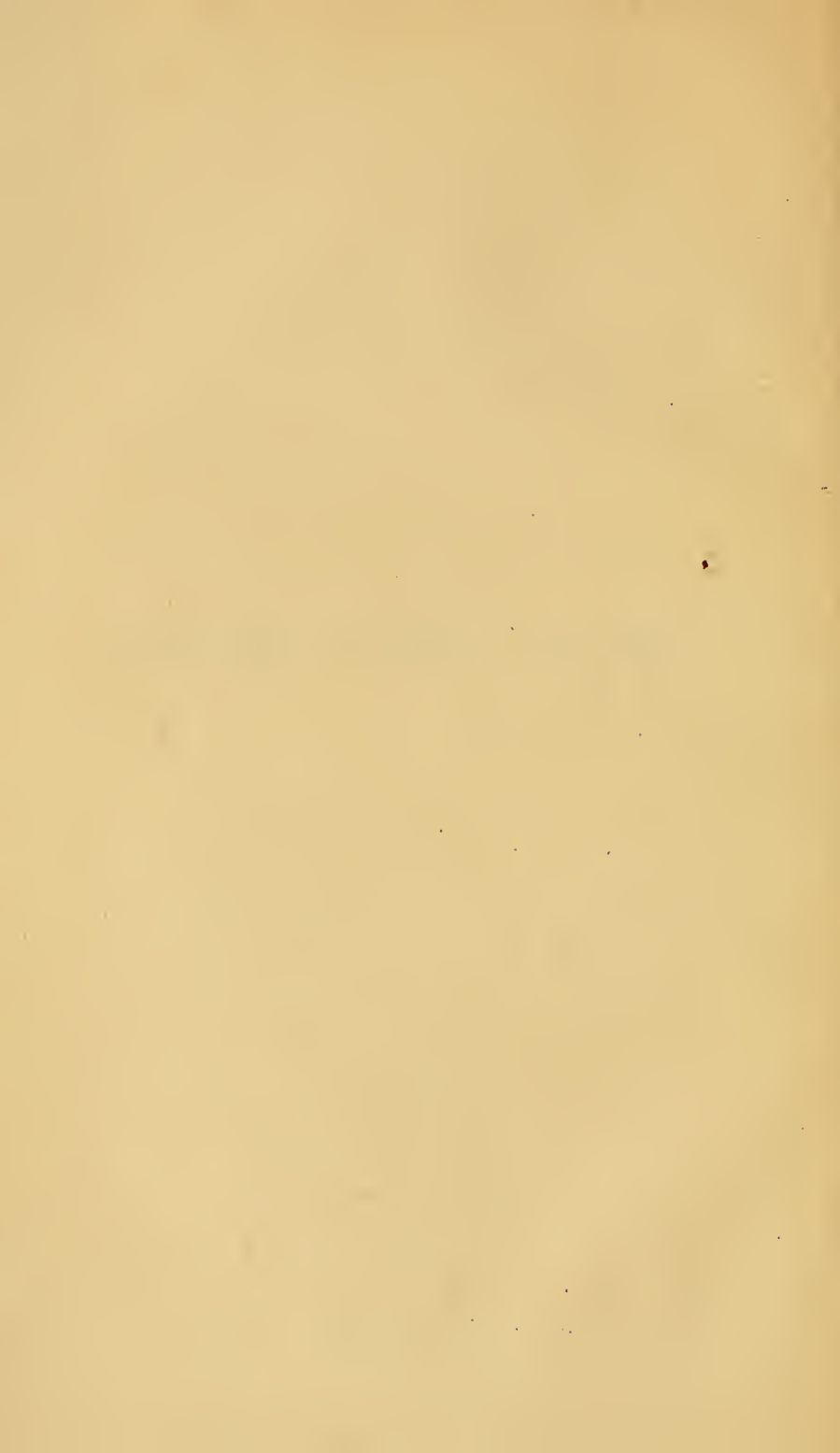
APUD MARTINUM NYHOFF.

AMSTELODAMI

APUD FREDERICUM MULLER.

MDCCCLXII.

Parentibus Optimis Carissimis.

In animo mihi fuerat disquisitione de Joannis à Lasco vita conscribenda summos in Theologia honores petere. Duplex tamen causa fuit, cur a proposito destiterim. Gravissimo sc. morbo quum per decem continuos menses studiis essem ereptus, ne cursum academicum ultra septennium extenderem, vitae ratio dissuadebat; et iterum iterumque praeterea animo propositum volventi, mox persuasum mihi erat, Lasci biographiam in tam brevi temporis spatio rite absolvi nullo modo posse. Idcirco exoptatissimum mihi evenit, quod bibliopolae, in titulo huius opusculi annotati, viri ceteroquin de re litteraria haud uno nomine meriti, Lasci biographiae editionem curare se velle declaraverunt, si et opuscula ipsius iterum publici iuris facere, et Ecclesiarum sub cruce historiam enarrare essem paratus ¹⁾. Rogavi igitur nobilissimum Theologorum Groningannarum Ordinem, ut liceret mihi, commentationis, quam ante hos duos annos in certamen litterarium iis miseram, partem primam, nonnihil hic illic, ut spero, emendatam, ad summos in Theologia honores copessendos, prelo submittere. Humanissimi viri, quorum iudicii aequitatem in certamine litterario, promptam benevolentiam et summam comitatem semper dehinc lacte eram expertus, hoc quoque beneficium in me conferre non dedignati sunt, bonis imo votis consilium meum prosecuti. Accipite Viri Clar.! grati animi testificationem, quam ex intimo pectore vobis offero. Utinam, qua hucusque in me fuistis benevolentia, manere velitis, mihiq; licitum sit etiam in posterum ad vestra confugere consilia!

Leidensium Theologorum Ordini magis etiam me indebitum esse, inprimis Viro Cl. Scholten, Promotori aestumatissimo, in intimo corde persentisco, idque palam nunc profitens, pio fungor officio. Vos omnes Viri Cl.!, nec minus Tu Cl. van Hengel! pro eximia vestra institutione, qua per quadriennium uti mihi licuit, magis etiam pro egregia, qua me excepistis semper comitate, ut et pro summa liberalitate, quastrarum bibliothecarum copiam mihi fecistis, candidas accipite gratias, et eundem, quem semper erga me habuistis, in posterum quoque servetis, animum. Deus O. M. diutissime vos servet incolumes in disciplinae nostrae et Ecclesiae decus ac ornamentum!

Nec minus praeclare de me meruerunt Litterarum Humaniorum Professores, quorum scolis per triennium interesse mihi contigit, quos omnes, Te imprimis, Celeberrime Cobet!, optimos semper gratissimosque habui ma-

1) Primum duobus voluminibus Lasci opera prodibunt, quibus quantocius addetur tertium vitam ipsius, latino sermone conscriptam, continens. Historia Ecclesiarum sub Cruce, belgico sermone enarranda, uno volumine absolvetur. Iam nunc hanc editionem annuntiare magnopere meâ referre videbatur, quod simul omnes litterarum humaniorum bonarumque artium fautores, si forsân Lasci epistolae, sive opuscula, sive vitae ipsius notitiae, nondum pervulgatae, iis innotuissent, ut benevolenter haec omnia mecum communicent, rogatos esse velim.

gistros, qui ad scholas Theologicas me praepararent. Quodsi vehementer grati animi impetus Te quoque nominatim compellere me impellit, Clarissime, imo et Carissime de Vries!, cur tamen reticere malim, quam multis exquisitisque et magniloquis uti verbis in animi mei erga Te sententia testificanda, melius Tu intelliges, quam ego dicam. Nec quid Patri meo debeam filius, palam verbis eloquar. Gratias, dilectissime studiorum meorum dux ac patrone! sinceras accipe gratias! et sine me venerationem meam atque observantiam, qua Te hucusque prosecutus sum, et vero prosequar, quamdiu vivam, Tibi probare, quemadmodum tuum Tu ostendisti amorem, non verbis sed factis.

Vos quoque audire mihi licuisse, Cl. Verdam, Kaiser et Rijke, est, quod summopere gaudeo. Accipite omnes hanc qualencunque grati animi testificationem.

Vos denique appello, Clarissimi de Wal et Moll!, vosque omnes, quotquot in commentatione mea conscribenda consilio vestro mihi afuistis, et summa liberalitate copiosam et pretiosam suppellectilem, quaquaversum dispersam, undique comiter et prompta semper benevolentia comparabilem mihi prae buistis; qui quo magis mihi profuistis, eo magis quoque nominatim vos compellere me iuvat. Vos volo Cl. Pluygers et Tideman, Doct. Bodol Nyenhuis, Vir plurimum Venerande Sepp, Consultissime Mazer, qui sub Regis ministro patriae res extraneas curas, Doct. Campbell, Bibliothecae Haeganae Regiae praefecte, et Te imprimis Venerabilis Senex de Vries!, apud Teleiobaptistas Harlemenses sacrorum olim antistes; nisi tua bibliotheca mihi adeo liberaliter patuisset, haud unum e Lasci opusculis etiam nunc desiderarem, commentationem meam conscribere certe potuissem numquam. Pariter vobis quoque gratias ago habeo quoque quam maximas Viri Humanissimi! qui ultra patriae fines studiorum meorum patroni extitistis ac fautores, Cl. Jacobson, in Academia Regio-mont. Prof. Ord., Doct. Laurent, Bibl. Hamb. praeposito, et Doct. Traviranus, Eccl. Brem. Scto Martino dicatae pastor! Nec rectorum erga me beneficiorum memoriam unquam delebit dies, Plurimum Venerandi Hesse et Viëtor, apud Reformatos Embdanos sacrorum antistites, et Doct. Böhmmer, inclytæ urbis Francofurti ad Moenam Senator Consultissime! Imprimis autem Tibi Cl. Reuss, in Academia Argentoratensi Professor Ord., candidissimas ex intimo pectore refero gratias, qui non tantum bibliothecae tuae thesaurum summa liberalitate mihi aperuisti, et consilio monitisque mihi defuisti numquam, sed etiam in consuetudinem et familiaritatem me recipere dignatus es. Quorum omnium quo dulcior mihi recordatio, eo ardentius ex intimo pectore hoc nuncupo votum, ut Deus O. M. Vos omnes diutissime salvos conservet atque incolumes, eademque Vos, Viri Humanissimi! me benevolentia prosequi pergatis, qua ad hunc usque diem studiis meis favistis!

Vos denique Commilitones! valete! Amicissimi! ne respublica disiectis utatur et Ecclesia, quos Academia nutrit coniunctos!

Scrib. Leidæ d. XV m. Septembris MDCCCLXII.

CONSPECTUS.

	Pag.
INTROITUS	I.
PARS I. Exponitur J. Calvini de Ecclesia sententia	1—100.
Praemonenda	1.
SECTIO I. Exponitur J. Calvini de Ecclesia sententia, qualis e scri- ptis ipsius cognoscitur	3—80.
De fontibus, unde Ecclesiae notitiam hauriendam statuerit . . .	3.
CAPUT I. De Ecclesiae origine atque historia	5—12.
§ 1. De Ecclesiae auctore. § 2. A quo inde tempore Ecclesia exstiterit. § 3. Ubinam sit Ecclesia reperiunda. § 4. Ecclesiae historia.	
CAPUT II. De Ecclesiae notione	12—36.
§ 1. Quotuplici sensu Ecclesiae vocabulum ab eo usurpetur.	
§ 2. Ecclesiae definitiones. § 3. Imagines sive figurae, quibus Ecclesiae notio illustratur. § 4. Ecclesia visibilis atque invi- sibilis, et mutua utriusque ad invicem relatio. § 5. Relatio Ecclesiae ad regnum coelorum. § 6. Ecclesiae indoles. § 7. Ec- clesiae fundamentum. § 8. Tituli, quibus Ecclesia ornatur.	
§ 9. Notae, quibus vera Ecclesia a falsa dignoscatur. § 10. Ec- clesiae finis. § 11. Perfectissimum Ecclesiae exemplar. Con- clusio huius capituli.	
CAPUT III. De via ac ratione, quibus Ecclesia operatur	36—56.
Praemonenda. § 1. Verbi ministerium, <i>a.</i> Verbum Dei. <i>b.</i> Verbi divini ministerium. § 2. Cultus celebratio. <i>a.</i> Preces. <i>b.</i> Hymni. <i>c.</i> Dies festi. § 3. Sacramentorum administratio. <i>A.</i> Sacramenta. <i>a.</i> De Sacramentis in genere. <i>b.</i> De singulis Sacramentis. <i>a.</i> Ba- ptismus. <i>β.</i> S. Coena. <i>B.</i> Sacramentorum administratio. <i>a.</i> De Sacramentis in genere. <i>b.</i> Baptismus. <i>c.</i> S. Coena. § 4. Disci- plinæ usus. — Bona Ecclesiastica. — Conclusio huius capituli.	
CAPUT IV. Ecclesiae regimen	56—75.
§ 1. Regimen Coeleste. § 2. Cur Deus hominum ministerio in Ecclesia regunda utatur. § 3. Quot sint ministrorum genera.	
§ 4. Ministrorum electio. § 5. De ministrorum conventibus.	
§ 6. Ecclesiastici regiminis potestas, <i>a.</i> Circa doctrinam. <i>b.</i> Le- gum ferendarum. <i>c.</i> Iurisdicundi. § 7. Ecclesiastici regiminis officia. Doctorum. Pastorum. Seniorum. Diaconorum. § 8. Ec- clesiae regiminis ad Ecclesiam relatio. — Conclusio huius capituli.	
CAPUT V. Ecclesiae erga dissentientes et magistratum relatio . . .	75—80.
§ 1. Ecclesiae erga dissentientes relatio. § 2. Ecclesiae erga ma- gistratum relatio.	
SECTIO II. Exponitur J. Calvini de Ecclesia sententia, qualis, tum e conditione Ecclesiae Genevensis, tum e Calvini in ea agendi ratione cognoscitur	80—98.
Praemonenda	80.
CAPUT I. Ratio Ecclesiastici ministerii, qualis reperitur in libello: Ordonnances Ecclésiastiques de Genève	82—86.

CAPUT II. Calvini de Ecclesia sententia, qualem prodit se in ipsius in Ecclesia Genev. agendi ratione	86—97.
§ 4. De Ecclesiae notione. § 2. De via ac ratione, quibus Ecclesia operatur. § 3. De Ecclesiae regimine. § 4. Ecclesiae relatio ad rem politicam. — Conclusio.	
Conclusio Partis I.	98.
PARS II. Exponitur J. à Lasco de Ecclesia sententia	101—174.
Praemonenda; de fontibus, unde Ecclesiae notitiam hauriendam statuerit	101.
CAPUT I. De Ecclesiae origine atque historia	106—110.
§ 1. De Ecclesiae auctore. § 2. A quo inde tempore Eccl. exstiterit. § 3. Ubinam sit Ecclesia reperiunda. — Historia Ecclesiae.	
CAPUT II. De Ecclesiae notione	110—128.
§ 1. Quotuplici sensu Eccl. voc. ab eo usurpetur. § 2. Ecclesiae definitiones. § 3. Imagines, quibus Ecclesiae notio illustratur. § 4. Num distinxerit inter Ecclesiam visibilem atque invisibilem? § 5. Relatio Ecclesiae ad „Regnum coelorum.” § 6. De Ecclesiae indole. § 7. De Ecclesiae vinculo. § 8. Tituli, quibus Ecclesia ornatur. § 9. Notae, quibus vera Ecclesia a falsa dignoscatur. § 10. De Ecclesiae fine. § 11. Perfectissimum Ecclesiae exemplar. — Conclusio huius capituli.	
CAPUT III. De via ac ratione, quibus Ecclesia operatur	128—147.
Praemonenda. § 1. Verbi ministerium. <i>a.</i> Verbum divinum. <i>b.</i> eius ministerium. § 2. Cultus celebratio. <i>a.</i> Praecepta. <i>b.</i> Hymni. <i>c.</i> dies festi. <i>e.</i> ieiunia. § 3. Sacramentorum administratio. A. Sacramenta. <i>a.</i> De Sacramentis in genere. <i>b.</i> De Baptismo. <i>c.</i> De s. coena. B. Sacramentorum administratio. <i>a.</i> De Sacramentis in genere. <i>b.</i> De Baptismo. <i>c.</i> De s. Coena. § 4. Disciplina usus. — Bona Ecclesiastica. — Conclusio huius capituli.	
CAPUT IV. Ecclesiae socii	147—152.
§ 1. Ecclesiae socii. § 2. Sociorum in Ecclesia officia. § 3. Mutua sociorum ad invicem relatio. — Conclusio huius capituli.	
CAPUT V. Ecclesiae regimen	152—169.
§ 1. Regimen coeleste. § 2. De Ecclesiae ministris in universo deque eorum in varias classes distributione. § 3. Ministrorum electio. § 4. Ministrorum conventus. § 5. Ministrorum auctoritas. <i>a.</i> Circa doctrinam. <i>b.</i> In legibus ferendis. <i>c.</i> Iurisdictio. § 6. Ministrorum officia. <i>a.</i> Superintendentis. <i>b.</i> Pastorum. <i>c.</i> Seniorum. <i>d.</i> Diaconorum. § 7. Ministrorum et ipsius Ecclesiae mutua inter se relatio. — Conclusio huius capituli.	
CAPUT VI. Ecclesiae erga dissentientes et magistratum relatio .	169—172.
§ 1. Ecclesiae erga dissentientes relatio. § 2. Ecclesiae erga magistratum relatio.	
Conclusio Partis II	173.
PARS III. J. Calvini et J. à Lasco de Ecclesia sententiarum inter se compositio	175—188.
Praemonenda. § 1. De Ecclesiae origine atque historia. § 2. De Ecclesiae notione. § 3. De via ac ratione, quibus Ecclesia operatur. § 4. De Ecclesiae sociis ac regimine. § 5. De Ecclesiae erga dissentientes et magistratum relatione. § 6. Quae inter se diversa praecedens docuit compositio, breviter resumuntur.	
THESES	189—190.

INTROITUS.

Nostri saeculi homines ab Ecclesiae communione proavis nostris longe aversiores esse, unusquisque facile concedet, qui paullum accuratius nostri temporis historiam observare velit. Falli tamen mihi videntur, qui hinc Hegelii systemati philosophico fundamentum substrui posse opinati, revera actum esse de Ecclesia clamitant, et irritos esse eorum conatus habendos, qui semirutum Ecclesiae aedificium restaurare studeant¹⁾. Fecit hoc inter alios Rothe, qui, quamvis a Hegelio longe diversis principiis sententiam suam superstruens, in hoc tamen egregie cum eo conspirat, quod Ecclesiam olim interituram esse censeat, simulatque respublica perfectam sui notionem assecuta sit, et simul huius dissolutionis indicia non tantum in eo observanda esse arbitratur, quod nostro demum tempore communio Ecclesiastica tam ingens ceperit damnum, sed vero iam a Reformationis inde tempore Ecclesiae notionem in suamet ipsius dissolutionem versisse existimat²⁾. Ecclesia, qualis hodie etiam a plerisque intelligitur, firmiter veteri dualismo res divinas inter atque humanas innitur, et quemadmodum in ceteris omnibus aetas nostra dualismum illum in dies magis superare studet, sic quoque Ecclesiae notioni maligne invideat necesse est, quae in sua ad res mundanas relatione tenaciter, si quid aliud, vetusto cr-

¹⁾ Cf. e. g. STRAUSS, *die Chr. Glaubenslehre* II, 620 sqq.

²⁾ Cf. ROTHE, *theologische Ethik*, III, 1010 sq. et SCHWARZ, *zur Gesch. der neuesten Theologie*, 2^e. aufl. S. 284.

rori patrocinari videtur. Quod Hegel autem, Strauss et Rothe Ecclesiae interitum vaticinati sunt, non tam res humanas inter atque divinas dualismum spectat, sed exinde unice explicandum est, quod religionem et moralitatem tam arete ac indissolubiliter inter sese coniunxerint, ut prae moralitate ad plenum usque exulta atque perfecta, religionem evanescere prorsus opinentur³⁾. Et sane, dummodo religionis ad id, quod verum, bonum ac pulchrum est, relatio bene perspiciatur, ad hoc necessarie deveniendum erit dilemma, aut religioni iuxta veri, boni pulchrique studium nullum peculiarem esse locum designandum, adeoque nil praeter interitum exspectare Ecclesiam, quae absque religione corruat necesse est, — aut vero philosophice etiam religioni suam provinciam esse vindicandam, tanquam sensui indole sua universo mortalium generi indito, quo in dies clarius Auctoris sui, a quo in omnibus pendeant, conscientiam in intimo corde persentiscant, quique adeo veri, boni pulchrique amorentur eo pacto nobis instillet, ut eorum ideam in Deo, veluti in Ente cogitante (non tanquam in *persona*), absolutam atque perfectam adesse nobis fingamus, — esseque igitur Ecclesiae in aeternum iuxta rempublicam suam assignandum locum. Etenim amor nihil aliud est, quam affinitatis relatione innitens coniunctionis principium. Quo magis ergo in nobis veri, boni pulchrique studium excolatur, eo dilucidior Dei intelligentia nobis constabit, quem eo fervidius amaturi sumus, quod haec tria non tantum in se comprehendit absolute, sed vero Ipse est. Et quum Deum non extramundanum nobis cogitandum esse scimus, neque extranaturalem, qui tantummodo extrinsecus sui cognitionem nobis instillet, sed vero existentiae nostrae principium in nobis ipsis situm esse, quo intrinsecus agitemur, sequitur, ob eandem affinitatis legem in aliis quoque Dei patefactionem nos adamaturos esse. Quo penitius igitur Dei immanentiam persenti-

³⁾ Ceterum rempublicam eum Hegelio definiendam esse „die Wirklichkeit der „gesamten sittlichen Idee“, non propterea eum HANSEN (*Die Luth. u. Reform. Kirchenl. v. d. Kirche*. S. 5) et SCHENKEL (HERZOG. Real-Encyclop. in v. *Kirche*. S. 593) nego, quod *iustitiam* illa tantummodo spectaret, (quippe quae idealiter sumpta omnem moralitatem complectitur), sed vero quod *externam* iustitiam unice custodit, et indole sua legalitatis principio necessarie alligata est, quod, etsi moralitati egregie pro tempore prodesse possit, nimis tamen eius naturae officit, quam ut eius perfectam notionem ad plenum usque explicare posset unquam.

scamus ipsi, et quo latius Dei virtus sese exserat in omnibus, non poterit, quin in dies magis mutua affinitas propter verum, bonum atque pulchrum Deum ipsum, et propter Dei in omnibus patefactionem, fratres nostros diligere atque amare nos doceat; quod tam sublime iuxta ac simpliciter Iesus elocutus est, ubi a Deo precatur: *ἵνα πάντες ἐν ὧσιν, καθὼς σὺ πατὴρ ἐν ἐμοὶ καὶ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ὧσιν, ἵνα ὧσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν, ἵνα ὧσιν τετελειωμένοι εἰς ἐν*⁴⁾). Absque Dei in genere humano immanentia, qui in aeternum Ecclesiae notio defendi posset, non video; qui contra, si Deus in nobis omnibus est ac operatur, Ecclesiae interitum praesentire quis sibi videatur, prorsus non capio. Vetus Ecclesia, qualis eius notio hodie etiam plerisque placet, Dei transcendentia unice fere superstruitur, unde sequitur, aut una cum Dei absoluta transcendentia hanc quoque Ecclesiae notionem relinquendam esse, aut contra pedibus manibusque ad Romanam Ecclesiam esse redeundum, quae transcendenti cosmologiae unice convenit⁵⁾. Reformatores subinde, magis etiam Reformatum praedecessores et Anabaptistae, Dei immanentiam, quam e longinquo praesenserunt potius, quam funditus sibi perspectam habuerunt, ad Ecclesiae quoque notionem transferre conati sunt. Quia tamen Dei mechanicam potius spiritus sui insitionem, quam naturaliter intrinsecus in homine sese exserentem operationem sibi cogitaverunt, mox, ut Lutheri praesertim exemplo edocemur, in vetustum errorem relapsi propius iterum necessarie ad Romanensium Ecclesiae notionem redierunt, quae Dei transcendentia superstructa, multo melius cum dualistica eorum cogitandi ratione conveniebat. Quum igitur Ecclesia nunc etiam in universo eundem characterum refert, quo signaverunt eam ante haec tria saecula Reformatores, facile intelligitur, quam grave discidium hodie ab universa nostri temporis mentis directione Ecclesiam divellat, et seria oritur quaestio, utrum tot saeculorum decursu Ecclesiae catholicae notio tam arecte cum dualistica cosmologia coniuncta sit, ut cum prava hac Ecclesiae notione ipsum quoque Ecclesiae nomen interire

⁴⁾ Joän. XVII. 21—23.

⁵⁾ Quam proxime iam ad Romanam Ecclesiam accesserint Puyistae et Hyper-Lutherani, notum est. Ulterius quoque progreditur MÜNCHMEYER, qui statuit, dass „alle Getauften, auch die Gottlosen und Heuchler Glieder sind der einen „Kirche, welche ist das Leib des Herrn.“ *Das Dogma von der Sichtb. u. uns. Kirche.* S. 114.

debeat, an vero, quod cum fiducia affirmare ausim, novus ille organismus, qui cursu temporis sponte sua ex hodierna Ecclesia prodibit, suo quoque iure Ecclesiae nomen vindicare sibi queat, quamvis sit ipsius notio immutata⁶⁾. In veriore autem hac Ecclesiae notione indaganda, praeparanda, constituenda parum omnino proderunt nobis exquisitae ac grandisonae formulae, quibus pleraque dogmatices systemata etiamnunc Ecclesiae notionem definire pergunt, et quemadmodum in reliquis omnibus a vanis speculationibus ad ipsas res in facto positas in dies magis dogmatice redit, et v. c. hominem non amplius in paradiso unice fere sibi cogitat, sed qualis nostro tempore cognoscatur; Christum, non qualem finxerit eum fama et decreverint olim oecumenica concilia, sed qualem historica nostri temporis conscientia eum apprehendat; vitae aeternae spem, non qualem somnaverint eam priscae Iudaei, sed qualis nostro animo inhaereat, nobis describit, sic quoque in Ecclesiae notione exponenda, desinat tandem in sensu vacuis acquiescere formulis, et historia duce e conscientia nostri temporis religiosa feliciorum Ecclesiae conditionem mente augeretur, et doctrinae suae lumine praepararet ipsa. Religionis propagatrix non est Ecclesia, sed ipsi religioni insita vis eius ideam propellit. Religionis organon singuli sunt homines, in quibus religiosus sensus efferbuit, et Ecclesia idcirco tantum sic appellari potest, quod hominum multitudinem complectitur. Proprie quidem, nullus peculiaris in dogmatica Christiana Ecclesiologiae locus assignari potest, nisi loco de singuli hominis ad Deum relatione, alterum adiungere velis de hominum multitudinis ad Deum, deque eorum mutua ad invicem relatione⁷⁾. Omni autem dogmaticae, vel quod eodem

⁶⁾ Contrarium censet RÜCKERT, *Ein Büchlein von der Kirche*, Jena 1857, qui *Communio* (die Gemeinde) nomen praefert, quam inter et Ecclesiam nimis severe distinguere mihi videtur.

⁷⁾ Neque multum prosunt Ecclesiae definitiones, quas Ecclesiae historiae praemiserunt Gieseler et Kurtz, quasi ab initio iam eius notio, quam ipsa demum historia explicare debet, fixa rataque tritis usitatisque formulis circumscribi posset. Quod contra suo iure fecit RICHTER (*Lehrb. des Kath. u. Ev. Kirchenr.* S. 1 et 25), qui ius conditum Ecclesiae referens, Ecclesiam talem unice spectare potuit, qualis re factoque condita est. Miror Schenkelium etiam nunc in Ecclesiae notitione expendenda ad Etymologiam provocare. Vocabulum „Ecclesia” (sensu Christiano) non derivandum est a verbo *ἐκκαλεῖν*, sed vocabulum *ἐκκλησία* eo sensu, quo apud Graecos eius temporis intelligebatur, in Christianorum coetum translatus est. Cf. HERZOG, *Real-Encycl.* in voce: Kirche S. 560.

redit, philosophicae de Ecclesia inquisitioni historiae fundamentum substruatur. Quodsi satis aperte constat, Ecclesiam ad hunc usque diem notioni suae ideali respondisse nunquam, sed fuisse contra magis minusve pro temporis ratione debilem ac pravam huius idealis notionis apparitionem, et iam circiter dimidium saeculi secundi Ecclesiae nomen ab Ecclesia Catholica ea ratione occupatum esse, ut nonnisi turbidam dehinc Ecclesiae, proprie sic dictae, imaginem nobis repraesentet, — sequitur, non hoc tantum historiae mandatum esse officium, ut Ecclesiae, quae dicebatur, fata enarret, sed vero omnem Ecclesiae ideae explicationem nobis quam accuratissime referat, quae mox typicam, qua semel signata erat, formam egressa vi insita ulterius in mortalium genere sese exseruit. Praesertim a reformationis inde tempore quam diligentissime Ecclesiae notionis explicatio investigetur, ut errorum, quibus hodierna Ecclesia laboret, aperiatur fons, et quaenam frustra reformatores in Ecclesia constituenda tueri conati sint, dilucide nobis appareat. Quia tamen nullibi melius quam reformationis tempore Ecclesiae idealis notionis explicatio ab externa eius apparitione dignosci potest atque discerni, et tamen in dogmaticis suis de Ecclesiae notione formulis constituendis nihil fere a Romanensibus Reformatores differunt, sponte in oculos incurrit, quam parum privam eorum ac propriam sententiam dispiciant, qui in formulis istiusmodi acquiescunt. Qui scire cupit, quaenam genuina Protestantismi Ecclesiae notio sit, sedulo undeeunque colligat, quicquid haesitanter subinde de Ecclesiae notione protulerint Reformatores, et, quoniam melius in Ecclesia constituenda, quam in dogmatice ea definienda, mentem suam explicuerunt, omnem Ecclesiae, quam condiderunt, organismum quam accuratissime perscrutetur ⁸⁾; inprimis autem eorum, qui secundarum tertiarumque in sacrorum emendatione partium actores exstiterunt, de Ecclesia sententias penitissime cognoscat, quia rerum

⁸⁾ In Lutheri de Ecclesia sententia pervestiganda eandem viam ingressus est KÖSTLIN, *Luther's Lehre von der Kirche*. Stuttgart 1853, qui ipse dicit: „Die gegenwärtige Schrift hat den Zweck ... mit möglichster Genauigkeit aus Luther's Schriften diejenige Grundanschauung von der Kirche darzustellen, welche dem grossen Reformator der Kirche eigen war, und ihn bei all seinem „Lehren und Wirken geleitet und belebt hat.“ S. 2. Et sane Lutheranorum Ecclesiae multo magis parvo suo libello profuit, quam Löhe, Delitsch et Kliefoth copiosis suis lucubrationibus.

necessitates et temporis rationis impetus vim suam minus exercere solent in eos, qui a scena remotiores expeditius indolem suam explicare possunt. Hac via nos quoque in genuina Protestantismi de Ecclesia sententia pervestiganda progressi, quoniam inter Reformatores nemo fuit, qui privam Protestantismi in Ecclesiae notione constituenda indolem melius referat, quam à Lasco, nemo contra ad Romanae Ecclesiae principia Calvino propius redierit, de industria Calvini Lascique de Ecclesia sententias inter sese componere conati sumus.

Haec fere sunt, quae de consilio nostro, deque argumenti, quod tractamus, momento praemonenda erant. Quid profecerimus aequi diiudicent ac benevoli lectores ⁹⁾).

⁹⁾ Nuperrime in lucem nova Calvini prodiit Biographia: *Calvin, sa vie son oeuvre et ses écrits* par FÉLIX BUNGENER. Paris. 1862; quae tamen, nihil omnino, quod doleo, nobis prodesse potuit, quoniam omnis iam disquisitio nostra prelo submissa erat.

J. CALVINI ET J. À LASCO

DE

ECCLESIA SENTENTIARUM INTER SE COMPOSITIO.

PARS I.

EXPONITUR J. CALVINI DE ECCLESIA SENTENTIA.

PRAEMONENDA.

Satis notum est J. Calvinum in IV° suo »Institutionis religionis »Christianae» libro de industria suam »de externis mediis ad salutem» condidisse sententiam, deque eo Christianae religionis loco, qui est de Ecclesia, uberrimam doctrinam tradidisse. Res adeo facillima et nullius fere negotii videri posset conceinne atque enucleate eius de Ecclesia sententiam in compendium reductam aliis quoque expendere; obvium seil. videtur breviter et compacte referre, quae ipse Calvinus in »Institutionis» suae libro fusius latiusque de Ecclesia digesta exposuit, ita quidem, ut eodem prorsus argumentum distribueretur modo, eadem plane via ac ratione procederet disputatio, atque similis et compar in materie digerenda observaretur ordo atque series. Nihilominus tamen re accuratius perspecta longe secus mihi agendum visum est, variis ad id inducto rationibus. Quum enim in »Institutione» sua de universa Christiana religione mentem suam explicaret Calvinus, Ecclesiae eum necessarie designavit locum, quem totius operis ambitus suadebat distributio. Non libera igitur est et ab omni parte expedita eius de Ecclesia disputatio, sed talis, qualem praecedentium librorum postulabat natura atque indoles; quo factum, ut bene multa, quae ad Ecclesiae

notionem proprie pertinent, sed in aliis locis tamen silentio praetermitti non poterant, in praecedentibus pro re nata accuratius expensa, in loco de Ecclesia aut omiserit plane, aut verbo tantummodo attigerit. Rursus in IV° »Institutionis» libro haud pauca exponuntur, quae ad Ecclesiam nihil prorsus attinent, et tamen, in compendio totius quippe religionis necessaria, nullibi idoneum magis locum expiscari sibi potuerant. Sunt quoque haud tam exiguo numero res, ad Ecclesiologiam necessarie pertinentes, quas in »Institutione» sua carpsit potius veluti e latere, quam funditus excussit; de quibus ergo plenior Calvini sententia petenda erat aliunde. Omnis porro illa »Christ. rel. institutio» natura sua invectiva est atque polemica lucubratio, quae hinc Romanenses, ab altera parte petit Anabaptistas. IVⁱ praesertim huius operis libri bona pars conferta est ingenti argumentorum copia, quae sedulo contra adversarios suos coacervavit noster, unde tamen eius de Ecclesia sententiae nihilum fere lucis affulget. Accedit, quod in comparatione versamur, quae postulare videtur, ut quantumpotè utriusque reformatoris sententia eodem pariter ordine tradatur. Denique nos movit plerorumque, qui de Calvini Ecclesiologia scripserunt, exemplum, qui omnes, si unum DÉVISME excipias, suam quisque sibi viam in scribendo muniverunt. At vel sic tamen curae nobis fuit ac sollicitudini, ut pressius etiam, quam illi, ipsius Calvini sequeremur vestigia, quatenus illos quoque variae impederunt res, quae nihil nos morari poterant. Quibus omnibus rite perpensis non est, quod angamur, ne uti disputandi nostra ratio verac et obiectivae Calvini sententiae expositioni inferat iniuriam. Nonnullis igitur praemissis de fontibus, unde Ecclesiae notionem hauriendam esse statuerit Calvinus, ut et de Ecclesiae e mente ipsius origine atque historia, ordine dicetur *de Ecclesiae notione* primum, tum *de via ac ratione, quibus operatur, et de regimine ecclesiastico*; denique *de relatione Ecclesiae ad alios*. Neque hic tamen subsistendum nobis videbatur, ut funditus Calvini de Ecclesia perscrutaremur sententiam; etenim, Ecclesia qualis e scriptis Calvini cognoscitur, differt nonnihil ab ea Ecclesia, quae Genevis sub ductu eius atque auspiciis instaurata fuit; quare in primis operae pretium habuimus, Calvini mentem, qualis in huius Ecclesiae conditione sese prodit, paucissimis illustrare. De Ecclesia Gallica, Scotica, patria, quae ab aliis, non autem ab ipso Calvino fuerunt ordinatae, non est, quod

dicamus. Quum denique in verbis Calvini afferendis duplex pateret via, ut aut sc. ipsissima verba nectendo in textum insereamus, aut contra reiiceremus in marginem, potius habuimus ipsum Calvinum suis veluti verbis loquentem introducere, ut magis obiective Calvini promeretur sententia, et simul etiam compendio iretur consultum.

SECTIO I.

EXPONITUR J. CALVINI DE ECCLESIA SENTENTIA, QUALIS
E SCRIPTIS IPSIUS COGNOSCITUR.

De fontibus, unde Ecclesiae notitiam hauriendam statuerit.

Antequam ad ipsam Ecclesiologiam Calvini transeamus, verbo dicendum est de fontibus, unde verae Ecclesiae notitiam hauriendam esse statuerit, sive potius de norma, ad quam Christianam Ecclesiam censuerit instituendam, ut benè ab initio constet, quamnam in ea re auctoritatem veteris ecclesiae usui, quamnam sacrae scripturae, quamnam denique rationi humanae, sive philosophiae tribuerit. Aliter censuisse Calvinum in talibus, aliter egisse, mirum movere non potest. Natura rerum id fert, ut quicumque inciderit in eas saeculorum ἐποχές, ubi res humanae, in deterius semper quae prolabi viderentur, necopi nato repentinam subierint commutationem et divino veluti ictu in meliorem viam inductae sint, tenacissime necessarium atque vix interruptum praecedentium saeculorum cursum prosequatur, dum contra rerum ordinem infringere, et omnia, quae infeliciū illorum temporum fructus esse videntur, susque deque vertere sibi fingit. Sic noster quoque Papistarum innovationum plus quam pertaesus Ecclesiam ad pristinam puritatem revocat, »ad illam Ecclesiae formam, quam apostoli constituerunt, in »qua... unicum habemus verae Ecclesiae exemplar, a quo si »quis vel mimine deflectit, aberrat ¹⁾." Ecclesiam Dei unice

¹⁾ *Responsio ad* SADOL. Tom. VIII. p. 108^a.

reformandam esse clamat »ex mero Ipsius verbo, quod unum
 »est pro regula, ad quam et instituenda illa sit et legitime
 »tuenda²⁾;" »atque adeo in genere repudit, quicquid absque
 »authoritate verbi Dei introductum sit³⁾." Verbum Dei sacra
 continetur scriptura, i. e. veteri foedere atque novo, quae inter
 nullum fere discrimen statuit, »manet enim per Christum invi-
 »olabilis legis doctrina⁴⁾," »manet semper inconcussum illud:
 »ex legis autoritate nihil decessisse, quin eadem semper vene-
 »ratione obedientiaque ipsam a nobis suscipi conveniat⁵⁾." In
 ipso N. T. apostolorum agendi ratio et sententiae prolatae eodem
 plane loco aestimandae sunt atque Jesu ipsius effata, in aposto-
 lis scil. veneratur »Spiritus Scti organa⁶⁾» et »authenticos
 »amanuenses⁷⁾," quorum adeo dicta »pro oraculis habenda sunt⁸⁾,"
 quorum »testimonio stat et cadit Ecclesia⁹⁾." Si e Calvino
 quaeris, quam fiducia tantam sacrae scripturae tribuat aucto-
 ritatem, illico et unice fere provocat ad »testimonium Spiritus
 »Sancti¹⁰⁾." In locis dubiis et explicatu difficilioribus interpre-
 tandi ius publice penes Synodos residere censet¹¹⁾. Oecumenicis
 conciliis¹²⁾, ut et patribus Ecclesiasticis¹³⁾, non tam leve tribuit
 pondus, modo ad s. scripturae normam eorum sententiae exi-
 gantur¹⁴⁾. Rationi humanae et philosophiae nullum relinquit
 locum, simulatque sacrae scripturae exspatiantur fines¹⁵⁾. Mira-
 culis, quae ab aliis venditari solebant ad suam tuendam opini-
 onem, fidem prorsus abrogat¹⁶⁾. In rebus denique externis et

²⁾ *Ep. Tom. IXb. p. 242a.*

³⁾ *Fid. conf. Tom. VIII. p. 91b. cf. eius dedic. Ep. Comment. ep. ad Hebraeos, SIGISMUNDO POL. reg. datam. Tom. VII. p. 513—15.*

⁴⁾ *Inst. II. 8. 13.*

⁵⁾ *Inst. II. 8. 13.*

⁶⁾ *Inst. IV. 1. 14.*

⁷⁾ *Inst. IV. 8. 9.*

⁸⁾ *Ibidem.*

⁹⁾ *Ibidem.*

¹⁰⁾ *Inst. I. 7. 4, Comm. ad 2 Co. 1. 21, Eph. 1. 13, 14, 1 Io. II. 27. et 1 Io. V. 7, Inst. III. 1. 1, III. 2. 35. et Op. Tom. VIII. 15b.*

¹¹⁾ *Ant. ad art. Conc. Trid. Sess. IV. Tom. VIII. p. 231a. cf. Inst. IV. 9. 13, de aeterna Dei praed. Tom. VIII. 600b, Comm. ad 1 Io. IV. 1. Aliter quodammodo censuit in »Vera Eccl. reform. rat.» Tom. VIII. 280a.*

¹²⁾ *Conf. fid. nom. Eccl. Gallic. Tom. VIII. 92b. Inst. IV. 9. 17.*

¹³⁾ *Inst. IV. 12. 27. Ep. ad BUC. (HENRY I. Beil. 6. S. 41.) Resp. contra PIGH. Tom. VIII. p. 132a.*

¹⁴⁾ *Inst. IV. 9. 9, 12, Ant. in art. Conc. Trid. Sess. III. Tom. VIII. p. 230a.*

¹⁵⁾ *Comm. in Hebr. 1. 1. Inst. IV. 16. 17, IV. 10. 24, Conf. fid. nom. Eccl. Gall. Tom. VIII. 92b.*

¹⁶⁾ *Ant. ad art. fac. theol. Par. XI. Tom. VIII. p. 195b. Ep. ad PIGN. (HENRY I. Beil. 12. S. 59.) Praef. Inst. ad FRANC. I. p. IV.*

mediis pro locorum et conditionis varietate iudicium singulis Ecclesiis permittit, quatenus in sacra scriptura nihil descitum de iis inveniatur¹⁷⁾.

Sic fere censuit Calvinus ubi rogatus theoretice ad quaestionem propositam respondit; iam sequens doceat disquisitio. quam saepe sit a recta via digressus, vel potius nondum scopum ferire ei licuerit, ubi ipse novum Ecclesiae aedificium construendum in se suscepit.

CAPUT I.

DE ECCLESIAE ORIGINE ATQUE HISTORIA.

§ 1. De Ecclesiae auctore.

De Ecclesiae auctore, quanam Calvini fuerit sententia, nemo facile anceps haerebit, simulatque ob oculos sibi posita habeat verba haecce: »Ecclesia non ex hominum industria provenit, »sed a sola Dei gratia manavit¹⁾,” nam »solus Deus proprie »est, qui Ecclesiam suam aedificat²⁾,” »inque Ecclesia gignenda »insolitam suam virtutem exserit³⁾, quin imo »vitam trahit »Ecclesia ex arcano Eius beneplacito⁴⁾.” Quandoquidem scil. »ruditas nostra atque segnitie externis subsidiis indiget, qui- »bus fides in nobis et gignatur et augescat, ea quoque Deus »addidit, quo infirmitati nostrae consuleret⁵⁾ et »formavit sibi »Ecclesiam⁶⁾,” quae merito ideo »Dei institutio⁷⁾,” »Dei »Ecclesia⁸⁾” ab eo nuncupatur. Ecclesia Dei nomen prae se

¹⁷⁾ *Resp. ad versip. quemd.* Tom. VIII. p. 308. *Inst.* IV. 10. 30.

¹⁾ *Comm. ad Gen.* c. XXV. 19.

²⁾ *Comm. in Exod.* c. XXV. 2. cf. *Comm. ad Hebr.* III. 3. et ad 1 *Pe.* II. 6.

³⁾ *Comm. ad Exod.* c. XII. 37. ⁴⁾ *Prael. in Ezech.* c. XVI. 6.

⁵⁾ *Inst.* IV. 1. 3. ⁶⁾ *Prael. in Ierem.* c. VII. 22.

⁷⁾ *Inst.* IV. 1. 10.

⁸⁾ *Hom. in 1 Sam.*, *Hom.* CV. Tom. II. p. 470b, *Hom.* CVII. ib. p. 477a; *Comm. in Gen.* c. XLIII. 32. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. p. 279b. *Comm. in Ep. ad Rom.* XI. 2. *Inst.* IV. 1. 17.

fert, quatenus Deum »in Ecclesia sua tuenda, asservanda, »punienda, stabilienda⁹⁾» totum esse videmus atque assiduum, quod »nolit nos adolescere in virilem aetatem, nisi educatione »Ecclesiae¹⁰⁾». Hinc quoque Ecclesiae auctorem sese prodit Deus, quod ab Eius nutu atque auctoritate omne pendeat Ecclesiasticum regimen, omnis quaelibet sine ulla cuiusvis exceptione in Ecclesia potestas. Statuit enim »omne regimen Ecclesiasti- »sic pendere ab Eius decreto, ut nihil omnino hominibus statuere liceat¹¹⁾». Quotquot igitur in Ecclesia munere fungantur, »Deum habent muneris auctorem¹²⁾». Deus denique est, qui »nos sibi adoptat et in Ecclesiam colligit¹³⁾», atque »singulas sibi Ecclesias ex omnibus mundi plagis colligit¹⁴⁾». Quodsi e verbis allatis satis tute efficias Ecclesiam a Calvino unice ad Deum auctorem referri, observatu tamen dignum videtur, Ecclesiam saepius quoque »Christi Ecclesiam¹⁵⁾» apud eum audire, et alias ob causas, et propterea quoque, quod a Christi inde adventu renovata quodammodo Ecclesia fuit¹⁶⁾.

§ 2. A quo inde tempore Ecclesia exstiterit?

Hoc quoque Calvino cum omnibus fere tunc temporis Theologis commune erat, quod ad mundi originem Ecclesiae incunabula solebat revocare. »Fatemur,» inquit, »omnes sic propagatam »fuisse ab initio mundi Ecclesiam, ut continuo saeculorum ordine ad nos usque duraverit¹⁾», quapropter »statuendum est »nullum fuisse ab orbe condito tempus, quo Ecclesiam suam »Deus non habuerit²⁾», nam procul dubio »religionis nostrae »exordium e creatione mundi petendum est³⁾». Hisce consentaneum in historia Ecclesiastica exponenda ubivis noster retro

⁹⁾ *Prael. in Ier.* XVIII. 18. cf. *Inst.* I. 6. 1; *Prael. in Ierem.* XIV. 14, XXV. 18; *Hom. in 1 libr. Sam.*, *Hom.* LI. Tom. II. p. 221^a, *Hom.* CV, Tom. II. 470^b, *Hom.* XLVIII. ib. 209^b; *Prael. in Dan.* VII. 27, IX. 34; *Inst.* IV. 1. 2; *Hom. de ferendis persecu.* Tom. VIII. p. 469^a.

¹⁰⁾ *Inst.* IV. 1. 4. ¹¹⁾ *Comm. ad Num.* c. XVII. 4.

¹²⁾ *Comm. ad Exod.* c. XVI. 6. cf. *Inst.* IV. 1. 1.

¹³⁾ *Comm. ad Deut.* c. VII. 6.

¹⁴⁾ *Inst.* III. 20. 43. cf. *Prael. in Ezech.* c. XV. 6.

¹⁵⁾ *Comm. ad Matth.* XXVIII. 20; *Prael. in Dan.* c. VII. 14, passim.

¹⁶⁾ *Comm. ad Matth.* c. XVI. 18.

¹⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. p. 279^b. cf. et 279^a.

²⁾ *Inst.* IV. 1. 17. ³⁾ *Comm. in Eph.* II. 20.

solet ad mundi originem descendere ⁴⁾. Ne autem in vocabulo »Ecclesiae» ludere videamur, eadem denominatione diversissimas comprehendentes res, dedita opera ostendimus unam eandemque plane Calvinum tam sub novo quam sub vetere foedere sibi cogitavisse Ecclesiam et nullum aliud omnino inter utriusque periodi Ecclesiam interposuisse discrimen, quam leviolem maioris minorisve perfectionis differentiam. Quam sententiam satis aperte eloqui videtur, ubi disertis verbis statuit »tempus illud,” sc. sub vet. foed., »fuisse Ecclesiae pueritiam, nunc vero a »Christi adventu adolevisse, ut sit quodammodo in aetate virili ⁵⁾.” Nonnullam igitur subiit commutationem, et negari nequit »se- »riem aetatum Christi adventu partim abruptam esse, partim »mutatam ⁶⁾,” sed festinat tamen adiecere: »foedus cum Abra- »hamo pactum proprie carere fine et vocari posse aeternum, »quatenus ad totam Ecclesiam pertinet ⁷⁾,” quod alibi apertius etiam elocutus est: »Omnibus saeculis Ecclesiae fuit eadem »ratio ⁸⁾.” Quod sic intelligas, ea omnia quae revelare mortali- bus dignatus sit Deus sub vetere testamento, etiam post Christi adventum fixa ac rata remanere, donec vet. test. oeconomia in novum foedus translata sit. Hanc veram Calvini mentem esse abunde attestabitur testium series ⁹⁾, quem compendii causa in marginem reiecimur, id magis e re fore ducentes, in ipso textu continuum describere locum, in quo ipse noster de industria Ecclesiam Israelitarum cum Christiana Ecclesia composuit, unde manifesto deprehendet unusquisque, quatenus e mente Calvini utraque Ecclesia conveniat, quae contra inter utramque inter- sit differentia. Verba eius sic se habent: »Talis,” inquit, »com-

⁴⁾ Vide in lib. *de Scandalis*, quem a^o. 1550 misit Laurentio Normandio Tom. VIII. p. 70b—75a.

⁵⁾ *Comm. ad Eph.* II. 20.

⁶⁾ *Comm. ad Gen.* XVII. 7.

⁷⁾ lb. in vicinis. cf. *Comm. ad Exod.* c. XII. 14.

⁸⁾ *Hom.* CV. in 1 *Sam.* Tom. II. 470b.

⁹⁾ *Comm. in Gen.* XII. 3; XV. 10, 11; XVII. 7; XVIII. 18, 27; XXV. 19; XXVII. 28; XXXIII. 6; XLIII. 32; XLVI. 31; in *Exod.* XII. 27, 34; XV. 17; XIII. 21; XXV. 2; XXVIII. 2; in *Num.* XVI. 1; XVII. 4; XXII. 1; XXVI. 1; in *Deut.* V. 24; VII. 6; XVIII. 15; XXIII. 4; XXV. 9; in *Iosua* IX. 1; *Hom.* in 1 *Sam.* Tom. II. p. 2^a, 53^b, 209^b, 221^a, 224^a, 228, 252^a, 323^b, 412^a, 421^a, 447^a, 449^a, 470^b; *Conc. in Hiob.* I. Tom. II^b. p. 3^b; *Excerpta e prael.* in *Ierem.* ad XIV. 14; XVIII. 18- XXV. 18; XXX. 20; in *Ezech.* ad II. 6; XI. 16; XV. 6; XVI. 20; in *Dan.* ad II. 44; VII. 14, 25, 27; VIII. 11; IX. 32, 33; XI. 34, alibi.

» paratio uberrimam doctrinam continet, atque inprimis utilem;
 » primo hinc colligimus eiusdem haereditatis spem fuisse patribus
 » sub v. T., quam hodie habemus; quia eiusdem adoptionis par-
 » ticipes fuerunt. Non enim in hoc tantum eos electos fuisse a
 » Deo Paulus docet, ut nobis aliquem Dei populum figurerent,
 » sed ut nobiscum essent filii Dei: et nominatim testatur non
 » ad eos minus, quam ad nos pertinere spiritualem benedictio-
 » nem Abrahamo promissam. Secundo colligimus in externa ser-
 » vitude nihilominus liberas fuisse eorum conscientias; praesertim
 » vero de gratuita peccatorum remissione edocti conscientias ha-
 » bebant a peccati et mortis tyrannide solutas. Inde constituen-
 » dum est eandem fuisse semper doctrinam, et vera fidei unitate
 » nobiscum fuisse coniunctos, unius etiam mediatoris fiducia no-
 » biscum fretos, Deum patrem invocasse, et eodem Spiritu seto
 » fuisse gubernatos. His omnibus contentaneum est discrimen
 » nos inter et veteres patres non in substantia esse, sed in
 » accidentalibus ¹⁰⁾." Sub vetere quoque foedere verbi ministe-
 » rium in Ecclesia Dei viguit ¹¹⁾, sua quoque patres habuerunt
 » Sacramenta (arborem vitae, arcam Noë, clibanum fumigantem,
 » circumcisionem ¹²⁾, vellus roratum ¹³⁾, alia), et » utriusque
 » Testamenti Sacramentorum idem et auctor, eadem promissio-
 » nes, eadem veritas, idem in Christo complementum ¹⁴⁾." » Nisi
 » enim Deum mendacii arguere vellent Iudaei, necesse fuit eos
 » ad Christum respicere ¹⁵⁾." Ut concludamus: » Phreniticis *illis*,
 » *qui probare student*, in vetere populo nihil unquam fuisse, nisi
 » umbratile gestum, ... ac sumunt populum illum esse figuram
 » Ecclesiae," acriter Calv. obstrepit: » Hoc pestilentissimum,"
 » inquit, » est delirium, quod et atrocem iniuriam facit sane setis
 » Patribus et Deo etiam longe atrociozem. Sic enim fuit ille

¹⁰⁾ *Comm. ad Gall.* IV. I. Similiter in *Comm. ad Exod.* XII. 14. testatur:
 „foedus novum, non quod ad substantiam interitus est veteris, sed quod ad for-
 mam duntaxat."

¹¹⁾ *Inst.* IV. 1. 6.

¹²⁾ *Comm. ad Gen.* XV. 17.

¹³⁾ *Inst.* IV. 14, 12, 18; *Admonitio ult. ad J. WESTPH.* Tom. VIII. 696^b; *de vera Chri part. in Coena.* ib. p. 741.

¹⁴⁾ *Antid. in decr. Conc. Trid.* Sess. VII. c. 2. Tom. VIII. p. 256^a. cf. *Inst.* IV. 14. 20, 23.

¹⁵⁾ *Comm. in Deut.* XVIII. 15. cf. *Inst.* II. 6. 2. *Praef. in ed. N. T. Gall.* a. 1535 Tom. IX^b p. 247^a. Iam apparuisse Christum sub v. T. testatur: *Comm. in Exod.* XIII. 20; *Prael. in Dan.* X. 16; *in Hos.* V. 4; *III.* 5; *XII.* 4; *in Ioël.* II. 17; *in Amos.* IX. 11; *in Micha.* V. 5; *in Hab.* III. 13; *in Zach.* X. 8 alibi.

» populus Christianae Eccl. figura, ut vera etiam Ecclesia fuerit ¹⁶⁾,
 » quam in latebris saepe mirabiliter conservavisse docet Deus ¹⁷⁾.”

§ 3. *Ubinam sit Ecclesia reperiunda.*

» Initio ante foedus par et eadem fuit totius mundi conditio.
 » Simul vero ac Abrahamo dictum fuit: Ero Deus tuus cet., a
 » reliquis gentibus divisa est Ecclesia ¹⁾);” quas omnes hucusque
 materno foverat amplexu. Mox autem » populus Israëliticus in
 » ovile Dei receptus est et ab hoc inde tempore reliquae gentes,
 » tanquam bestiae, erraverunt in deserto ²⁾);” et remansit prae-
 clarum istud gratiae divinae monumentum Israëlitis sepositum
 ad Christi usque adventum. » Nisi tunc *enim* Hierosolymis Ec-
 » clesia fuisset, numquam sacrificiis aliisque caeremoniis commu-
 » nicasset Christus ³⁾).” Tunc demum salutifera Christi appari-
 tione » Abraham ascititum genus ex omnibus mundi plagis
 » habere coepit ⁴⁾);” et Ecclesia dehinc » diffusa per totum or-
 » bem ⁵⁾);” » in mundo ceteris permixta.. nullo externo splen-
 » dore insignem, neque distinctam ullam regionem *habuit*, in qua,
 » tanquam in terrestri paradiso, versetur ⁶⁾).” Latuit subinde
 Ecclesia et externam speciem deposuit, quod tamen ne ita ac-
 cipias cave, quasi per intermedia illa temporis spatia sublata
 fuisset Ecclesia atque interrupta. Contra enim asseverat noster:
 » Tempore Eliae,” ut hoc exemplo utar, » talem fuisse Ecclesiae
 » vastitatem, ut nullus iam superesset Ecclesiae conspectus, et
 » tamen, quum nullum exstaret gratiae Dei vestigium, sic quasi
 » in sepulchro latuisse Dei Ecclesiam, ut mirabiliter servata fue-
 » rit ⁷⁾).” In Ecclesia praesertim Israëlitica idipsum monuisse
 supervacaneum non videbatur ⁸⁾).

¹⁶⁾ *Comm. ad 1 Cor. X. 11.*

¹⁷⁾ *Prael. in Ezech. XI. 16; Comm. in Rom. XI. 2, Hom. in 1 Sam. Tom. II. p. 477^a, Inst. IV. 2. 8 et IV. 9. 7.*

¹⁾ *Comm. in Gen. XVII. 7.*

²⁾ *Ib. cf. Conc. in Hiob. Tom. II. p. 2^b. De Scandalis. Tom. VIII. 72^a Comm. in Gen. XLVI. 31.*

³⁾ *Inst. IV. 9. 7.* ⁴⁾ *Comm. in Gen. XVII. 7.*

⁵⁾ *Vera Eccl. ref. rat. Tom. VIII. 279^b. cf. Comm. ad Gal. IV. 26.*

⁶⁾ *Hom. III. in 1 Sam. Tom. II. p. 228.*

⁷⁾ *Comm. in Rom. XI. 2.*

⁸⁾ *Cf. ad hanc §. Comm. ad 1 Co. I. 1. et 1 Thess. I. 1; Inst. IV. 2. 8, 12; Resp. ad SADOI. Tom. VIII. p. 113^b, 114^b, 115; Resp. ad versip. quemd. Tom. VIII. p. 309^a.*

§ 4. *Ecclesiae historia.*

Ne vel digitum latum Calvinus in historia Ecclesiastica exponenda deviauit a tramite, quem ab Eusebio monstratum ingressi sunt dehinc omnes, qui in Christiana Ecclesiae historia tradenda navaverunt operam, donec tandem a Moshemio derelictus est, et quem optime definivit BAURUS: »die abstracte Transeendenz der sich ausschliessenden Gegensätze ¹⁾." Antithesis illa, qualis paullisper a Protestantibus pro rerum conditione immutata est, optime cognoscitur in Centur. Magdeb. auctoribus, quibus firmiter erat persuasum, »dass der Papst der Antichrist sei ²⁾, und daher auch in der Kirche, soweit sie von dem römischen Bischof beherrscht ist, nur das Reich des Antichrists sahen. Ihr angelegentlichstes Streben ist nun darauf gerichtet, dieses Antichristenthum von seinen ersten Anfängen an und in seinem allmählichen Wachsthum bis zu der Spitze, auf welcher es im Protestantismus den Gegner fand, an dessen Widerstand seine Macht sich brach, mit aller Schärfe zu verfolgen ³⁾." Sie noster quoque in hist. eccl. lustranda horrendum nobis devolvit spectaculum, in quo continuo serie omni vi ac impetu intendit Satanus et machinatur, ne ulterius sese exserat Dei regnum, adeoque internecivum cum eo conserere bellum numquam desinit. In eo tantum levior quaedam a Centuriatoribus differentia apud nostrum deprehenditur, quod magis etiam, quam illi ad Ecclesiae in V. T. ineunabula solet redire, ut ab ovo inde atrox illud proelium repetatur. Iam a primordiis humani generis tristissima calamitate afflicta fuit Ecclesia, et ingens cepit detrimentum, quum instigante Satana bona hominum pars in Caïni progenie ab Ecclesia descivit. Rem aliquatenus sane restituit Enos, in cuius familia lacte rursus effloruit veri Dei cultus. Octo vix autem praeterlapsis generationibus denuo tam misere degeneravit mortalium genus, ut in octo animis constiterit Ecclesia, e quorum numero sola Semi familia veram conservavit Ecclesiam. Neque hic ruina substitit. Semi quoque familia tota fere defecit, donec in solo Abrahamo et semine ip-

¹⁾ F. C. BAUR. *die Epoch. d. kirchl. Geschichtsschr.* S. 110.

²⁾ Papam Calvino quoque revera Antichristum fuisse, abunde probant haec eius verba: »Omnes notae, quibus Antichristum designat Sp. Setus in papa clare apparent." *Comm. ad 1 Io.* II. 18. cf. *Comm. ad 2 The.* II. 4 et *ad Hebr.* II. 35.

³⁾ F. C. BAUR. *o. l.* S. 46.

sus Dei sit benedictio collocata. Ne vel tam exiguum haereditatem intactam reliquit Antichristus, et Abrahami quoque proles in dies magis depravata ignobile debuit servitutis iugum subire in Aegypto, ut tandem Ecclesiae integritas staret incolumes. Strenue autem pugnam sustinuit diabolus, et postquam in haereditatem suam redierant Israëlitae, nulla tamen per sex continua saecula Ecclesiae stabilitas fuit. Sub Davide demum et Salomone ad feliciorum conditionem videbatur pervenisse, sed acriter renititur Satanas, et Eccl. in ipso beatitudinis culmine misere scinditur et dilabitur, a quo inde tempore, tam foris bellorum, quam domi discordia et omnimodis calamitatibus oppressa, nefanda sua depravatione denuo in se divinam vindictam excitavit, et subiit parum ab interitu distans in Babylonium exsilium. Ex hoc quoque servitio ingenti Dei beneficio in libertatem restituta, ne vel sic tamen ab atrocissimis flagitiis se continuit, donec tandem Filium suum in terras misit Deus. Tunc innovata quodammodo atque mutata Ecclesiae conditio, et reiectis Israëlitis ad omnes ubique terrarum gentes sese extendit, inter quas laete mox effloruit et adolevit ad virilem aetatem. At ne tunc quidem arma posuit Satanas, sed contra novas assumpsit vires et strenue iterum descendit in certamen. Non potuit sane statim omni vi ac terrore erumpere, et usque ad Gregorium magnum aliqua saltem Ecclesiae species remansit, non ea quidem pura et sancta et non leviter a sua degenerata perfectitudine, sed tolerabilis tamen atque plausibilis. Dehinc autem res passim quotidie in deterius prolapsae sunt, dum sensim stabilivit se et adaucta fuit Romanae sedis tyrannis. Et eo usque grassata est prodigiosa illa ruina, donec ipse tandem Antichristus Sanctuarium Dei occupavit, neque veritus est foedo suo et horribili squalore sancta conspurcare penetralia, sacrilego suo capiti triplici diademate fulgentem imponens coronam. Quid mirum, jam omnia proinde ruisse praecipitia? Vastata est Ecclesia ac fere dissipata. Maetati fideles Christi servi. Is, qui Christi se iactabat vicarium, Deum abnegavit, Euangelia fictas imposturas, vitae futurae spem meram fabulam proclamavit. In illa autem tam foeda barbarie, quum actum iam videbatur de Ecclesia atque conclamatum, paullatim gradatimque nascentis lucis apparuerunt initia, donec post densissimam caliginem laete tandem effulserit Euangelii lux, quae vivificis suis radiis in mortalium denuo corde excanduit atque exarsit. Neque hic

tamen finis laborum a Satano dabatur. Major enim pars Antichristi iugum ita de collo abiecerat, ut sub euangelii vexillo in omnigenam prorumperent lasciviam. Quin imo, inter ipsos quoque fideles quanta discidia! quam dire inter eos saevit Antichristus! Ne uti vero animum despondeamus, Christi firmiter confidentes promissioni: »Non praevallebunt Hades prae Ecclesia mea.”⁴⁾

CAPUT II.

DE ECCLESIAE NOTIONE.

§ 1. Quotuplici sensu Ecclesiae vocabulum ab eo usurpetur.

Distinguit Calvinus Ecclesiam visibilem inter atque invisibilem, de qua distinctione fusius infra dicetur, sed vario praeterea sensu vocabulum »Ecclesiae” apud eum occurrit, et quidem quadruplicem potissimum admittit significationem. Loci ratione habita vocabulum illud accipitur, aut 1° de ecclesia, »quae per totam orbem diffusa est”¹⁾, aut 2° de »singulis ecclesiis, quae oppidatim et vicatim pro necessitatis humanae ratione dispositae sunt, ut unaquaeque nomen et auctoritatem Ecclesiae iure obtineat²⁾.” Contra ad fidei normam exactum, 3° »Ecclesiae” vocabulum multitudinem amplectitur eorum, qui ubique degentes »unitatem fidei colit atque observat³⁾.” Per Synecdochen denique interdum quoque, 4° »vocatur Ecclesia, ubi est aliqua portio Ecclesiae, etiamsi non omnia in solidum respondeant⁴⁾” verae Ecclesiae notioni.

⁴⁾ Cf. *de Scandalis* Tom. VIII. p. 72^a, 75; *Inst.* IV. c. 3—7. *Scholia in Ep. papae Pauli III.* Tom. VIII. p. 183^a sqq.; *Ep. praemon.* II. *def. contra I. WESTPH.* Tom. VIII. p. 660 sqq.; *Ref. err. MICH. SERVETI.* Tom. VIII. p. 512 sqq.; *Comm. ad Gen.* XVII. 7; *ad Exod.* XII. 4 et *ad Eph.* II. 20 sqq.

¹⁾ *Inst.* IV. 1. 7; *Resp. ad SADOL.* Tom. VIII. p. 108^a; *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. p. 279^b.

²⁾ *Inst.* IV. 1. 9; *Refut. Hollandi.* Tom. VIII. p. 490^a; *Comm. ad 1 Petr.* v. 3.

³⁾ *Resp. ad SADAL.* Tom. VIII. p. 108^a.

⁴⁾ *Comm. in Gal.* I. 2.

§ 2. *Ecclesiae definitiones.*

Ecclesiae definitiones potiores in Calvini scriptis occurrunt sequentes:

1. Roganti in catechismo: »quid est Ecclesia?» respondetur: »corpus ac societas fidelium, quos Deus ad vitam aeternam »praedestinavit ¹⁾».

2. Ecclesia est corpus eorum, qui »a Deo electi omnes in »Christo connexi sunt, ut quemadmodum ab uno capite pendunt, ita in unum velut corpus coalescant, ea inter se compage »cohaerentes, qua eiusdem corporis membra: vere unum facti, »qui une fide, spe, charitate, eodem Dei spiritu simul vivunt ²⁾».

3. Ecclesia »universalis est hominum multitudo in orbe diffusa, quae unum se Deum et Christum colere profitetur »consensionem habet in verbo Dei, atque ad eius praedicationem ministerium conservat a Deo institutum ³⁾».

4. Ad Sadoletum scribit: »Nunc si definitionem tua verior rem recipere sustines, dic posthac, societatem esse omnium, »quae per totum orbem diffusa, per omnes aetates dispersa, »una tamen Christi doctrina et uno spiritu colligata, unitatem »fidei ac fraternum concordiam colit atque observat ⁴⁾».

5. Ecclesia est »coetus, in quo verbum Dei praedicatur, »nomen Dei pure invocatur, et sacramenta administrantur ⁵⁾».

6. Est Ecclesia »universalis collecta ex quibuscunque gentibus multitudo, quae intervallis locorum dissita ac dispersa, in »unam tamen divinam doctrinae veritatem consentit et eiusdem »religionis vinculo colligata est ⁶⁾».

Denique Ecclesiam adesse fatetur, ubi »populi sui reliquias, utcunque dispersas atque disiectas mirabiliter Dominus »conservat. Quatenus permanent aliquot Ecclesiae symbola: atque ea praesertim, quorum efficaciam nec Diaboli astutia, nec »humana pravitas destruere potest ⁷⁾».

¹⁾ *Catech. Genev.* Tom. VIII., p. 16^a.

²⁾ *Inst.* IV. 1. 2. ³⁾ *Inst.* IV. 1. 7.

⁴⁾ *Resp. ad SADOLET.* Tom. VIII. p. 108^a; de visibili Ecclesia sermo fit, ut clamant haec eius verba: »Scis hoc, Sadolete, nos nihil aliud conari, quam, ut »instauretur aliquando vetusta illa Ecclesiae facies.»

⁵⁾ *Inst.* IV. 1. 7. ⁶⁾ *Inst.* IV. 1. 9.

⁷⁾ *Refut. Hollandi* Tom. VIII. p. 490^a.

Sine ulla vocula addita definitiones illas mere descripsimus, opinati volupius fore lectori, si ipsissima Calvinii verba sibi ob oculos posita haberet. Cave tamen, ne nimium istiusmodi definitioni ponderis tribuas. Magniloqua verba sunt, usu trita et divulgata, quae tamen quam parum omnino proficiant ad eius de Ecclesia sententiam indagandam, hoc ipsum caput luculenter ostendit.

§ 3. *Imagines, sive figurae, quibus Ecclesiae notio illustratur.*

» Ecclesia mater est, in cuius sinu aggregari vult Deus filios » suos, non modo, ut eius opera ac ministerio alantur, quamdiu » infantes sunt ac pueri, sed cura etiam materna regantur, donec » adolescent, ac tandem ad fidei metam perveniant. Haec » enim, quae Deus coniunxit separari fas non est; ut, quibus » ipse est pater, Ecclesia etiam mater sit, neque id sub Lege » modo, sed etiam post Christi adventum ¹⁾.” Et profecto nullibi melius, edocemur, quam in illa » matris elogio, quam utilis » sit Ecclesiae cognitio: quando non alius est in vitam ingressus, » nisi nos ipsa concipiat in utero, nisi pariat, nisi nos alat suis » uberibus, denique sub custodia et gubernatione sua nos tueatur, donec exuti carne mortali, similes erimus angelis ²⁾.” Prae reliquis omnibus matris illa imago Calvino in deliciis fuit, quae quum egregie cum eius cogitandi ratione quadrat, mirum dictu est, quantum faciat ad eius de Ecclesia sententiam penitus perspiciendam ³⁾; quum praesertim iam origine sua imago illa clare ostendit, quam proxime Calvinus in talibus a Romanensibus absit. Quae praeterea huc pertinent longe minoris momenti sunt, quare verbo monuisse sufficiat saepius apud eum celebrari spirituale Christi et » Ecclesiae coniugium ⁴⁾);” adeoque Ecclesiam nobis proponi sub imagine » sponsae Christi ⁵⁾.” Dicitur porro » Evangelii doctrinae fida custos et interpret ⁶⁾),” atque ad Pauli instar frequenter magnifico ornatur titulo » columnae

¹⁾ *Inst.* IV. 1. 1. ²⁾ *Inst.* IV. 1. 4. Cf. CYPRIANI, *de unitate Ecclesiae*. c. VI.

³⁾ Cf. SCHENKEL. *Das Wesen des Protest.* III. p. 177. CORBIÈRE. *Théorie de l'Eglise d'après Calvin*. Strasb. 1858. p. 7, 8. SCHWALB. *Etude compar. des doctrines de Mél., Zwingli et Calvin*. Strasb. 1859. p. 132. DÉVISE. *Des principes d'organisation Eccl. de Calvin* Strasb. 1888. p. 4.

⁴⁾ *Inst.* IV. 19. 35. cf. IV. 19. 2.

⁵⁾ *Ib.* IV. 19. 35.

⁶⁾ *De Scandalis*. Tom. VIII. 88b.

» ac baseos veritatis ⁷⁾.” Celebratur tanquam » corpus Christi ⁸⁾,” vocatur Ecclesia » domus Dei ⁹⁾,” » haereditas Domini ¹⁰⁾,” » no- » vale Dei ¹¹⁾,” » ovium grex ¹²⁾,” est denique » civitatis instar, » cuius incolae sunt fideles ¹³⁾.”

§ 4. *Ecclesia visibilis atque invisibilis, et mutua utriusque ad invicem relatio.*

Bifariam ab initio Ecclesiologiam suam Calvinus descriptivit, et serie agit de duplici Ecclesia, » illa invisibili, solius Dei oculis » conspicua, haec, quae respectu hominum Ecclesia dicitur ¹⁾.” Eundem ordinem et nos igitur in disquirendo observabimus, et serie Calvini explorabimus mentem de Ecclesia invisibili atque visibili, et de utriusque ad invicem mutua relatione.

a. Ecclesia invisibilis est » corpus ac societas fidelium, quos » Deus ad vitam aeternam praedestinavit ²⁾,” » congregatio eorum, » quos arcana sua electione adoptavit in salutem ³⁾,” adeoque » turba electorum ⁴⁾,” » Ecclesia, quae revera est coram Deo, » in quam nulli recipiuntur, nisi qui et adoptionis gratia filii » Dei sunt et Spiritus sanctificatione vera Christi membra. Ac » tunc quidem non tantum sanctos, qui in terra habitant, com- » prehendit, sed electos omnes, qui ab origine mundi fuerunt ⁵⁾,” » in quorum numero ergo comprehenduntur etiam, qui morte » defuncti sunt ⁶⁾.” » Nam sic electi Dei omnes in Christo sunt » connexi, ut quemadmodum ab uno capite pendent, ita in unum » velut corpus coalescunt, ea inter se compage cohaerentes, qua » eiusdem corporis membra: vere unum facti, qui una fide, spe, » e charitate, eodem Dei Spiritu simul vivunt, non in eandem » modo vitae aeternae haereditatem, sed in unius Dei ac Christi

⁷⁾ *Ant. adv. art. fac. Theol. Par.* art. 18, Tom. VIII. p. 198b; *Responsio contra* FIGH. Tom. VIII. p. 132b.

⁸⁾ *II^a def. contra* J. WESTPH. Tom. VIII. p. 666^a; *Comm. ad Eph.* 1. 22. et *ad* 1 *Co.* XII. 12. al.

⁹⁾ *Comm. ad Hebr.* III. 3, *ad* 1 *Tim.* III. 15 et *ad* 1 *Pe.* II. 5.

¹⁰⁾ *Comm. ad* 1 *Pe.* V. 3.

¹¹⁾ *Ep. Calvini.* Tom. IX^b. p. 123^a.

¹²⁾ *Inst.* IV. 2. 3.

¹³⁾ *Comm. ad Col.* IV. 5.

¹⁾ *Inst.* IV. 1. 7.

²⁾ *Cat. Genev.* Tom. VIII. 16^a.

³⁾ *Resp. ad* SADOW. Tom. VIII. 108^a.

⁴⁾ *Cat. Genev.* Tom. VIII. 16^a.

⁵⁾ *Inst.* IV. 1. 7.

⁶⁾ *Inst.* IV. 1. 2. cf. *Resp. ad versipell. quendam.* Tom. VIII. 310b.

» participationem vocati 7).” Est haec Ecclesia *invisibilis*, quatenus » reprobos ab electo discernere solius Dei est, non nostrum 3).” et » soli Deo permittenda est cognitio Ecclesiae » suae 9),” propterea quod » singularis Dei Ipsius praerogativa est nosse, qui sui sint 10).” Fideles et reprobati ita inter se permixti sunt, ut suae quisque ipsius electionis nemo certior fieri possit, nisi » interiore vocatione 11).” cor eius excitet Deus, et, quoad habitum externum, » nullum saepe discrimen inter filios » Dei et profanos, inter proprium eius gregem et fera animalia » notari possit 12). Non est tamen, quod ideo tristitia nos affici pateremur; coram Deo enim non » ideo deterior est fides » nostra, quod incognitam apprehendit: quando hic non iubemur reprobos ab electis discernere, sed certo statuere in animis nostris, omnes eos, qui Dei Patris clementia per Spiritus » seti efficaciam, in Christi participationem venerunt, in Dei » peculium ac propriam possessionem segregatos, ac quum simus » in eorum numero, tantae gratiae nos esse consortes 13).” Non floret haec Ecclesia ingenti membrorum copia, » nam exiguus numerus et contemptibilis latet sub ingenti turba, et » grana tritici pauca teguntur paleae congerie 14).” Denique huius » Ecclesiae fundamentum esse arcanam illam electionem 15).” et res ipsa clamat, et in loco, quem citavimus, diserte testatur Calvinus.

b. Ecclesia visibilis invisibili illi, de qua diximus, veluti c latere apposita est, quas ne uti inter se confundas atque permisceas bene cavendum est. Etenim a coelesti illa simul atque terrestri congregatione, quam neque temporis premit definitio, neque finibus includit locorum extensio, longe diversa est alia illa societas, » quae respectu hominum Ecclesia » dicitur 16).”, quae non mente tantum cernitur, sed oculis etiam mortalibus conspiciendam sese praebeat, quatenus congregatio est eorum, qui » unum se Deum et Christum colere *profitentur* 17).” et quae externis signaculis sive tesseris verbi sc. ministerio et sacramentorum administratione, facile et certo simil cognoscitur. Quum autem omnis sequens disquisitio nostra unice de visibili

7) *Inst.* IV. 1. 2.8) *Inst.* IV. 1. 3.9) *Inst.* IV. 1. 2.10) *Inst.* IV. 1. 8.11) *Ib.* 12) *Ib.*13) *Inst.* IV. 1. 3. cf. IV. 1. 7.14) *Inst.* IV. 1. 2.15) *Inst.* IV. 1. 3.16) *Inst.* IV. 1. 7.17) *Inst.* IV. 1. 7.

illa Ecclesia aget, amplius hic de ea disserere supersedemus, id magis referre nostra putantes, ut,

c. quanam inter utramque intercedat relatio, paullum accuratius inquiratur. In re autem tam dubia, tam implicata et contorta parva requiritur digressio, quae viam nobis muniat ad Calvinii de ea re opinionem rite aestimandam. In Euangeliiis synopticis, praesertim in Logiis a Matthaeo, ut videntur, collectis, id maxime Iesum sibi voluisse, edocemur, ut bene singuli intelligerent homines, ad quid essent a Deo destinati, quare ipse, perfectissimum humani generis exemplar, idealis hominis imaginem aequalibus proposuit, et quasi internam animi sui conscientiam atque conditionem depinxit aliis, atque explicuit. In eo autem Euangelio, quod est ordine quarto, homines ad perfectitudinis metam evecti non tam singuli seorsim cogitantur, quam ét omnes potius inter se, ét cum Christo quasi vinculo communi aretissime coniuncti. Idem quoque Paulus voluit, nisi quod coniunctionem illam non tam in origine sua et veluti nascentem, quam perfectam potius et absolutam spectare solet. In 4° euangelio singuli Christi fideles in unum corpus coäleseunt; apud Paulum iam coäluerunt in unum, et ipsum potius corpus, quam singula eius membra, ab oculos versatur. Bene igitur ante omnia tenendum est N. T. librorum auctores ubique, paucissimis forsitan locis exceptis, ad Christi instar idealem rerum conditionem ét ipsos volvisse animo, ét incitamenti loco proposuisse aliis. Quodsi hic illic quaedam apud Paulum, alios, occurrunt, de quibus dubii haeremus, sintne ea ad perfectum Ecclesiae exemplar, an vero ad conditionem temporis, quo vivebant, referenda, obvium est dubitationem illam cohaerere cum eorum regni messiaci proxime instantis expectatione. Quod apostolorum aetatem excepit saeculum ubiubi nasci vidit Ecclesiolas, in dies numero auctas et robore, sibi invicem ἀνυπερθίνους, plenissima gaudentes autonomia, communi vero coniunctas origine, eodem, quo tendebant, fine, magis etiam simili contra communem hostem indefesso certamine. Mox in iisdem illis Ecclesiolis furtim primum, mox lacte propulullaverunt catholicae Ecclesiae semina, quae Cypriani demum tempore eodemque fautore maxime ac patrono ad maturitatem pervenit. Qualis autem catholica ista Ecclesia? Splendidis adornata epithetis unitatis, sanctitatis, apostolicitatis Ecclesia catholica humana fallibilitate expertem se solam in peccatorem salutem conferre

posse venditabat, Ecclesia *ἁγία καὶ ἄμωμος*, μὴ ἔχουσα σπῖλον ἢ ῥυτίδα, quam Paulus, tanquam idealis Ecclesiae perfectum auguraverat olim in consummationem dierum, adesse iam credebatur et apparuisse in terra. Non alta tantum fovebatur spes Ecclesiam aliquando unam, sanctam, infallibilem fore, sed esse eam sanctam, esse iam unam, esse iam infallibilem invita ratione firmiter erat credendum. Idearum autem naturae leges nemo impune infringit. Exstincta igitur et suffocata perfectioris Ecclesiae conditionis spe atque incitamento, Ecclesiam, quae nondum perfectam se esse negabat praefracae, quantum a perfectitudinis meta abesset, quin imo in dies recederet magis, in ipsius Ecclesiae depravatione luculenter natura docuit. Gravissimum vulnus, quod celari diutius non poterat, detexerunt tandem Reformatores, et qui sub renascente euangelii luce papisticis restiterunt, in eo potissimum omnem operam navaverunt, ut male mulcata tandem abiret et omnium risui traderetur prævisissima illa Ecclesiae notio, qua homuncionibus suis fucum faciebant Romanenses. Verumtamen levius erat rimatum aedificium, destruere, quam novum erigere et sartum tectum curare. Plerique inter eos ita medicinam afferre conati sunt, ut duplicem constituerent Ecclesiam, visibilem atque invisibilem. Haec veluti spirituale iis erat institutum, in quo fides regnat, quod cor hominum et animum spectat, nulla denique temporis locive circumscriptum definitione, idealis illius societatis nobis repraesentat cogitationem, cuius splendida sanctitas in Ecclesiam visibilem, ceu in speculum nondum satis expolitum, repercuteretur. Egregie sane contra Romanenses, nisi quod partim vetustum errorem excutere nondum potuerunt, et in eo, quod idealem illam societatem, quamvis nostris oculis non conspicuam, exstare tamem et adesse iam una cum adversariis confiterentur, vim vere vitalem Ecclesiae instillare minime iis contigit. Idealem Ecclesiam exstare iam adesseque in coelo atque in terris et Romanenses, et inter Protestantes longe plurimi unanimi docebant consensu. Hoc inter eos intererat, quod visibilem eam, et in Catholica quasi palpabilem esse Ecclesiam illi, hi contra fugere eam conspectum et latere arbitrabantur. Idealis Ecclesia, temporis saltem ratione habita, tum denique aderit, quum omnes eius socii Christi perfectissimum assecuti exemplar absque omni ruga et macula puri in Dei maiorem gloriam fraterno amore erunt coniuncti, et »communis totius generis hominum concilia-

»tio et consociatio¹⁸⁾» non pium amplius votum erit, sed res —; quam idealem conditionem donec frustra quaeris, divinare liceat faustisque ominibus Ecclesiae perfectum prosequi, nefas erit tamen invita ratione atque experientia, adesse, quod abest, statuere. Neque Calvinum feliciter scyllam enavigasse e praecedentibus iam apparet, quod levius sane ferendum, nisi alteri quoque scopulo impinxisset. Nimirum, quum apud ceteros ad invisibilem Ecclesiam eodem semper sese referebat modo visibilis, quo realis perfecti cuiusdam apparitio ad perfectum illud ipsum, nulum saltem inter utramque intercedebat discrimen fundamentale, adeoque in dies magis illo discrimine sublato, assequi alteram altera lentissime poterat, sed et certissime. Similis exitus Calvino non patebat, reprobationis dogmate ei praeclusus. Etenim, si Ecclesiam definias corpus electorum, quos Deus ad vitam aeternam praedestinavit, visibilis Ecclesia ad eam perfectitudinis metam perveniet nusquam, ut, quod in Ecclesia invisibili sui prostat exemplar perfectissimum, attingat perfecte, nisi rationem invenias, qua aut omnes, qui in Ecclesia visibili membra adscripta sunt, in electorum turbam recipiantur, aut eiiciantur ex Ecclesiae societate ad unum omnes, quos reprobavit Deus. Prius illud nullo pacto fiet unquam, quod electio a solo Dei beneplacito, non autem a hominum voluntate pendet. Audi eum respondentem querentibus: »esse »igitur, cur cum Deo expostulent homines, si nudo Eius arbitrio citra proprium meritum in aeternam mortem praedestinantur. Eiusmodi,» inquit, »cogitationibus, si quando piis hominibus in mentem veniant, ad frangendos eorum impulsus, »vel hoc uno satis armabuntur si reputent, quantae sit improbitatis causam divinae voluntatis duntaxat percontari, quum »omnium, quae sunt, ipse sit causa, et merito esse debeat. »Adeo enim summa est iustitiae regula Dei voluntas, ut quicquid, eo ipso quod vult, iustum habendum sit. Ubi ergo quaeritur, cur ita fecerit Deus, respondendum est, quia voluit¹⁹⁾». Unde satis superque evincitur, hominum in ea re conatus ne tantillum quidem valere, adeoque ne vel quantumvis assidua, pura et in suo genere perfecta *verbi praedicatio*, neque perpetua et ad Christi mandatum instituta *Sacramentorum administratio*,

¹⁸⁾ CICERO, *de officiis* I. 41.

¹⁹⁾ *Inst.* III. 23. 2. cf. III. 23, 5, 6.

neque religiosissima cura pastoralis et institutio, nec denique severissima et rigidissima disciplina id sibi posse, ut vel unum hominem ab exitio atque interitu avertant. Quod superesset argumentum, eo forsitan supremum Dei consilium tendere, ut omnes secundum Dei voluntatem absconditam ad aeternam aliquando beatitudinem pervenirent, vehementer Calvini obstreperet sententiae, qui de electis testatur, eorum tam exiguum esse numerum, ut sint veluti pauca tritici grana in magna paleae congeries ²⁰⁾. Quaestio restat, num e Calvini mente possint hypocritae e visibilis Ecclesiae societate eiici aliquando. Si acu rem tangere nobis contingit, ad hanc quoque quaestionem negando respondendum erit. Qui enim hypocritam eiicies, nisi vere fidelem a ficto queas dignoscere? Id autem vehementer negat Calvinus, et omnem in ea re diiudicandi facultatem a hominibus abiudicat. »Reprobos ab electis discernere solius Dei est, non nostrum ²¹⁾, »et nullum saepe discrimen inter filios Dei et profanos notari »potest ²²⁾, nam et qui perditissimi videbantur, planeque deplo- »rati fuerant, eius bonitate in viam revocantur, et, qui prae »aliis stare videbantur, saepe corruunt ²³⁾.» Quodsi verum est, nemo serio unquam contendet sane penes Ecclesiam esse proluviem, qua inquinatur, eructari; eritque igitur a Sehenkelio dissentiendum, ubi dicit Ecclesiam visibilem esse apud Calvinum quoque »die empirische Erscheinung der idealen Ecclesia invisibilis ²⁴⁾.» Ecclesia invisibilis apud Calvinum seiunctum quid habendum est, atque sepositum, cui nulla cum Ecclesia visibili alia intercedit cohaerentia, nisi quod 1° Ecclesiae invis. partiuncula lateat in Eccl. vis., et 2° Eccl. vis. instrumentum sit et adminiculum, quo uti solet Deus in Eccl. invis. promovenda. Quod tamen noli accipere, quasi instrumentum esset *necessarium*, adeo ut ad Eccl. invis. pervenire posset nemo nisi per Eccl. vis. Saepe enim Deus utitur »interiore Spiritus illuminatione, (apud eos), quos, nulla intercedente praedicatione, veritatis cognitione donavit ²⁵⁾,» et, si qui »sint, qui acerbe ferant se rebus earere iis, quos ad consolationem »salutemque suam maxime necessarias arbitrabantur, Deus virtute spiritus sui in iis agit, suppletque id, quod ipsos deficit ²⁶⁾.»

²⁰⁾ *Inst.* IV. 1. 3.

²¹⁾ *Ib.*

²²⁾ *Inst.* IV. 1. 8.

²³⁾ *Ib.*

²⁴⁾ HERZOG. *Real-Encyclop.* in voce: *Kirche*.

²⁵⁾ *Inst.* IV. 16. 19.

²⁶⁾ *Hom.* III. de conv. in Eccl. Tom. VIII. p. 476^b, cf. *Comm. ad Rom.* XI. 2, *Cat. Genev.* Tom. VIII. p. 16^a; *Resp. ad versip. quend.* Tom. VIII. p. 310^b.

Valet hoc quoque apud infantes recens natos, qui vitae vix inchoatae finem mox imponunt, »ex qua tamen aetate omnino »aliqui servantur ²⁷⁾, quos adeo ante a Domino regenerari »necesse est ²⁸⁾,» quum, »antequam nascerentur, se adoptare eos »in suos pronuntiat Deus ²⁹⁾».

Duplicis illa Ecclesiae doctrina, qualem exposuit eam Calvinus, valuit procul dubio ad materiale Ecclesiae notionem cui patrocinabantur Romanenses, funditus evertendam, ipsi autem in dogmaticis de Ecclesia loco nihil fere lucis attulit. Invisibilis enim et visibilis illa Ecclesia tam misere ab eo inter se confusae sunt atque permixtae, ut saepius sibimet ipse oblocutus sit, irretiverit sese, omnem denique Ecclesiae notionem adeo implicuerit et conturbaverit, ut perspicua et dilucida eius de Ecclesia sententiae expositio frustra e scriptis ipsius quaeratur. Certo illa utriusque Ecclesiae confusio deprehenditur in interpretatione, quam de eo Apostolici Symboli articulo, qui est de Ecclesia, statim in initio IVⁱ *Inst. Rel. Christ.* libri exhibet. Dicit in § 2. articulum illum non legendum esse: »credo in »Ecclesiam» sqq., sed omissa praepositione: »credo Ecclesiam, »unam, sanctam, catholicam.» »Ideo enim credere in Deum »nos testamur, quod in ipsum ut veracem animus noster se »reclinat, et fiducia nostra in ipso aequiescit: quod in Ecclesiam non ita conveniret ³⁰⁾» Ecclesiam *credimus*, i. e. firmiter nobis persuasum est, »quamvis ad diruendam Christi gratiam »omnes lapides moveat diabolus..., non posse tamen extinguī, »nec sterilem reddi Christi sanguinem, quin fructum aliquem »producat..... Quamvis ergo tristis vastitas, quae nobis undique occurrit, nihil Ecclesiae residuum esse elamet.,. sciamus, »Deum mirabiliter Ecclesiam suam, quasi in latebris servare ³¹⁾» Intelligi haec possunt et bene inter se cohaerent: Ecclesia, quae est invisibilis, quam conspiciere non potes, iure suo credendi obiectum esse ponit. Mox autem misere de recto tramite deviauit, in § 3 ita pergens: »Quamquam articulus symboli ad »externam quoque Ecclesiam aliquatenus pertinet ³²⁾» — Quinam inter Ecclesiae socios a Deo sint in electorum numerum relati, arcanum Dei est mysterium, quia tamen »aliquatenus

²⁷⁾ *Inst.* IV. 16. 17. ²⁸⁾ *Ib.*

²⁹⁾ *Inst.* IV. 15. 20, cf. *ib.* IV. 16. 7.

³⁰⁾ *Inst.* IV. 1. 2. ³¹⁾ *Ib.* ³²⁾ *Inst.* IV. 1. 3.

» expedire providebat Deus, ut sciremus, qui nobis habendi pro
 » ipsius filiis essent, hac in parte se captui nostro accomodavit.
 » Et quoniam fidei certitudo necessaria non erat, quoddam
 » charitatis iudicium eius loco substituit, quo pro Ecclesia mem-
 » bris agnoscamus, qui et fidei confessione et vitae exemplo, et
 » sacramentorum participatione eundem nobiscum Deum ac Chris-
 » tum profitentur ³³⁾." Vides, pro Dei filiis agnoscuntur, qui
 eum profitentur tantummodo, et utraque Ecclesia egregie inter
 se permiscetur. — Legimus in vicinis: » usu venire potest, ut
 » quos non omnino putabimus dignos esse piorum consortio,
 » tractare tamen instar fratrum et fidelium loco habere debea-
 » mus, propter communem Ecclesiae consensum, quo feruntur et
 » tolerantur in Christi corpore ³⁴⁾." Quibus iterum verbis misere
 sese impedivit, neque tantum visibilem Ecclesiam cum invisibili
 fuse complicit, sed externam quoque Ecclesiae participationem
 eum fidei in vita conturbavit professione. — Denique in^o expli-
 cando articulo de » Communionem sanctorum" in similem incidit
 errorem, ubi sanctissimam illam consociationem, quam in Symb.
 Ap. confitetur unice fere ad Ecclesiam *vis.* refert, etsi soli *invis.*
 Ecclesiae proprie iure haec denominatio competit ³⁵⁾. Alibi rur-
 sus in contrarium vitium induci se passus est, nec desunt om-
 nino loci, in quibus Ecclesiam visibilem invisibili substitutam
 deprehendimus. Ecclesia *vis.*, ut infra videbimus, suas habet
 notas, ministerium verbi et sacramentorum administrationem.
 Ubi ergo notae illae desunt, desiit Ecclesia. Iam defuisse signa-
 cula ista per continuum saeculorum seriem Ecclesiae Romanae
 libenter noster concedit. » Pro verbi," inquit, » ministerio per-
 » versa et mendaciis conflata illic regnat gubernatio; in locum
 » Coenae Domini foedissimum sacrilegium subiit, — cultus Dei
 » non ferenda superstitionum congerie deformatus, doctrina tota
 » sepulta et explosa est, publici conventus idololatriae scholae
 » sunt ³⁶⁾;" — ergo fatendum fuisset: Cessavit Ecclesia. Calvi-
 nus tamen suis ipsius irretitus laqueis idipsum negat, et recalci-
 trando evadere intendit. Censuit enim » vehementer errare eos,
 » qui ad pastores referunt, quod de perpetua Ecclesiae duratione
 » promittitur. Neque enim si desint pastores, ideo protinus de-
 » sinere Ecclesiam. Latet," inquit, » interdum fugitque homi-

³³⁾ *Inst.* IV. 1. 8.

³⁴⁾ *Inst.* IV. 1. 9.

³⁵⁾ *Inst.* IV. 1. 3.

³⁶⁾ *Inst.* IV. 2. 2.

»num oculus ³⁷⁾.” An ita sit, e re ipsa fiat aestimatio. Verbi ministerium et sacramentorum administrationem solis pastoribus permittit ³⁸⁾. Ipse fatetur pastores per aliquos saccula defuisse, et cum iis verbi sacramentorumque ministerium, i. e. verac Ecclesiae notas; — necessarie ergo sequitur, — ipsam quoque Ecclesiam interiisse. Quid respondet Calvinus? Latuerit Ecclesia, neque oculis conspiciendam sese praebuerit, nihilominus tamen adfuit. Quid quaeso fucum facere est, nisi hoc sit? Quid absurdius cogitari potest, quam contendere, latere interdum et evanescere e conspectu Ecclesiam, quam definis *visibilem*, cuius adeo privus et proprius character in eo situs est, quod conspici et veluti palpari potest, — et tunc laete exclamare: »Nos »contra asserimus Ecclesiam nulla apparente forma constare »posse ³⁹⁾.”

Dicta sufficient, ut opinor, ut apertum sit unicuique, quam infelicitè rem suam adversus Romanenses egerit Calvinus. Obvium est Ecclesiam illam invisibilem, quam fides credendam commendat, nihil omnino ad ipsam Ecclesiam pertinere, et inquantum praesens iam adesse credatur, merum esse cogitationis figmentum. Utramque Ecclesiam adeo temere inter se confudit, ut limpidum nihil, nihil quod perspicuum sit atque dilucidum, in Ecclesiae notione remaneat. Quod peius etiam, tam praeter modum invisibili Ecclesia oblectabatur, ut dehinc omni fere de spirituali Ecclesiae notione deposita sollicitudine materialem potius, a Romanensibus mutuata, presserit adversus Anabaptistas, et longe prae spirituali extulerit. Ne tamen aequo plus Calvinum urgeamus, nam illud: Oedipus quoque ipse laboret, eo praecipue tempore de Ecclesiae notione constituenda valebat ⁴⁰⁾. Quodsi quis putet copiosius haec esse a nobis exposita, quam totius disquisitionis ratio suadebat, rite aestimet velim, quanti

³⁷⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. p. 287^b.

³⁸⁾ *Antid. in decr. conc. Trid.* S. VII. art. 10. Tom. VIII. p. 257^b: »Nemo »sanus Christianos omnes in verbi Sacramentorumque administratione pares facit, »non solum, quia decenter et ordine geri in Ecclesia omnia decet, sed etiam »quod singulari Christi mandato ad eam rem ordinantur ministri.”

³⁹⁾ *Praef. ad Franc. V. in Inst. rel. Christ.* p. 2.

⁴⁰⁾ Cf. TH. HANSEN. *Die Luth. und reform. Kirchenlehre von der Kirche.* S. 81. MÜNCHMEYER. *Das dogma von der sichtb. und unsichtbaren Kirche.* S. 69. SCHENKEL o. l. III. 179. HOFFMAN. *Symbolik* S. 462. DÉVisme o. l. p. 4. CORBIÈRE o. l. p. 6. SCHWABE. o. l. p. 131. WEBER. *Exposé des vues Eccl. de Zwingle et de Calvin.* Strasb. 1847, p. 23.

invisibilis Ecclesiae doctrina faciunda sit in Calvini de Ecclesia sententia exploranda.

§ 5. *Relatio Ecclesiae ad »Regnum Coelorum.»*

Regni Coelorum imagine, a theocratia Israelitarum mutuata, usum fuisse Iesum, ut ratione aequalibus suis comprehensibili beatam illam humani generis indicaret conditionem, quae, eius praesertim apparitione inchoata, infinitae perfectionis capax, et verae humanitatis cum Deo coniunctae characterē conspicua, tum creatoris gloriam, tum creaturarum promoveret beatitudinem, Calvini tempore nondum satis intelligebatur. Sententiae cosmologicae et eschatologicae, quibus aetas illa favebat, in causa fuerunt, cur ad literam solebant de regno Coelorum Iesu effata accipere. Regnum Dei, a Christi inde adventu praeparatum, tunc demum instauratum iri arbitrabantur, quum in consummatione rerum ipse Christus, adversario suo victo atque subacto, iudex sederet de vivis atque mortuis. Eo magis autem in Calvino laudandum est, quod multo melius illius regni indolem perspexisse apparet, ubi S. Script. interpres dogmatices minus irretitus erat laqueis. Vidit Calvinus regnum Coelorum, quale nunc iam praeparatur, complexum esse religiositatis et moralitatis, abstracte sumptum. Locutionibus *regni Coelorum* ¹⁾, sive *regni Dei* ¹⁾, sive *regni Christi* ²⁾, sive *τῆς βασιλείας* ³⁾ promiscue uti solet, quarum duas subinde colligit in unam: *regni Dei Christique*, ubi illud *Christique* additur, ut intelligatur, »Deum »Filio suo regnum tradidisse, ut per Ipsum nos adipiscamur, »cett. ⁴⁾» Indicari autem formula illa opinatur, »quicquid huc »spectat, et ad hunc finem destinatur, ut inter nos regnet »Deus ⁵⁾», sic v. c., ut hoc exemplo utar, in notissima Christi parabola verba: »regnum Coelorum simile est vermiculo» permutat cum: »Euangelii praedicatio simile est vermiculo ⁶⁾», ubi ergo per regnum Coelorum euangelii praedicationem intelligendam esse censet. Simili quoque significatione dictionem illam

¹⁾ Cf. *Comm. in Matth.* III. 2, et *ad Gal.* IV. 26.

²⁾ Cf. *Comm. ad Ioñ.* XVIII. 36. *Comm. ad Col.* I. 13 et *ad 2 Tim.* IV. 1.

³⁾ *Inst.* III. 20. 42. ⁴⁾ *Comm. ad Eph.* V. 5.

⁵⁾ *Comm. in 1 Co.* IV. 20.

⁶⁾ *Comm. in Matth.* XIII. 47 (*Harm. Sect.* XII. § 111.)

accipit, ubi » vitam spirituales⁷⁾, » vitae novitatem⁸⁾, » mundi terrenaeque vitae abnegationem⁹⁾, » superationem Antichristi¹⁰⁾, » restitutionem, » denique, » ad beatam vitam adeoque veram et » aeternam felicitatem¹¹⁾ » per eam designari affirmat. De huiusmodi autem regni ad Ecclesiam relatione quatenus Calvinus fuerit sententia, non nisi levissima vestigia deprehendi possunt. Nonnihil lucis afferunt eius interpretatio verborum: οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, quae in hunc modum explicat: » Nemo » vere aggregari in Ecclesiam potest, ut censeatur inter Dei » filios, quin prius renovatus sit¹²⁾. » In censum quoque hic venit: » Regnum Dei tuentur principes, dum suum patrocinium Ecclesiis commodant¹³⁾; porro, quod e Pauli dicto: » Non est » regnum esca et potus, » concludendo deducit: igitur » non esse » ferendos illos, qui ob eas Ecclesiam perturbant¹⁴⁾, » denique Dei regnum quoque spectare videtur, ubi dicit: » regnat enim » Deus iam nunc in Ecclesiis suis, quas agit Sp. sancto¹⁵⁾. » In quibus locis, etsi permutari inter se subinde Ecclesia et regnum Coelorum videantur, tamen, ratione habita eorum, quae in initio huius § de abstracta huius formulae significatione diximus, satis tute statuere posse nobis videtur, e mente Calvinus Ecclesiam obnubilatam Dei regni in mundo apparitionem esse, ac veluti praeparationem habendam. Quodnam autem regno Coelorum, concrete sumpto, cum Ecclesia invisibili, qualis supra exposita est, intercederet discrimen, prorsus non videmus.

§ 6. Ecclesiae indoles.

Si bene attenditur, quam arcte inter se cohaereant anima cuiusdam atque indoles, procul dubio ac rem tetigit Schenkelius, ubi Ecclesiae Calvinus characterem ita definivit, ut nihil aliud fuisse eam censeat, quam » eine orthodoxe Lehrgemeinschaft »;

⁷⁾ *Comm. in Ioän.* III. 3. et *Matth.* XX. 1 (*Harm. Sect.* XVI. § 162.)

⁸⁾ *Comm. in Matth.* III. 2. (*Harm. Sect.* IV. § 27) et c. XIII. 44 (*ib. Sect.* XII. § 111.)

⁹⁾ *Inst.* III. 20. 42. ¹⁰⁾ *Psychopannychia.* Tom. VIII. 348b.

¹¹⁾ *Comm. in Matth.* III. 2. (*Harm. Sect.* IV. § 27.)

¹²⁾ *Comm. ad Ioän.* III. 3. ¹³⁾ *Comm. ad Ioän.* XVIII. 36.

¹⁴⁾ *Comm. ad Rom.* XIV. 17.

¹⁵⁾ *Psychopannychia* Tom. VIII. p. 348b. cf. *Comm. ad Ioän.* III. 3, ad c. XVIII. 36 et 2 *Tim.* IV. 1.

totidem enim verbis ipse Calvinus testatur: » *anima Ecclesiae est salvifica Christi doctrina* ¹⁾.» Quae verba, quam egregie Calvini de Ecclesia mentem explicant, melius etiam intelligitur, ubi de Dei in Ecclesia condenda consilio in hunc modum disserentem eum audimus: » quia ruditas nostra et segnities, (addo etiam » ingenii vastitatem) externis subsidiis indigent, quibus fides in » nobis et gignatur et augescat, et suos faciat progressus usque » ad metam, ea quoque Deus addidit, quo infirmitati nostrae » consuleret: atque *ut vigeret Evangelii praedicatio thesaurum » hunc apud Ecclesiam deposuit: pastores instituit ac doctores, quo- » rum ore suos doceret*: eos autoritate instruxit: nihil denique » omisit, quod ad sanctum fidei consensum... faceret ²⁾.» Et, quasi nondum perspicua satis haec essent ab eo exposita, et dubio locum relinquerent, in vicinis apertius etiam eandem sententiam elocutus est his verbis: » videmus, ut Deus, qui posset » momento suos perficere, nolit tamen eos adolescere in virilem » aetatem, nisi educatione Ecclesiae. Videmus modum exprimi: » quia pastoribus iniuncta est Coelestis doctrinae praedicatio. » *Videmus omnes ad unum cogi in eundem ordinem, ut mansueto » et docili spiritu regendos se doctoribus in hunc usum creatis per- » mittant* ³⁾.» Neque esse haec verba de institutione catechetica intelligenda, sed de universa Ecclesiasticae societatis participatione, de omni nostra in Ecclesia Dei conversatione, extra dubitationem haec eius verba ponunt: » Non patitur nostra infirmitas a scola nos dimitti, donec toto vitae cursu discipuli fuerimus ⁴⁾.» Hic enim » doctrinae usus est, non tantum ut rudes » initiet,.... sed ut, qui iam eruditi sunt, magis ac magis confirmet. Ideo nos assidue incumbere oportet in studium discendi, ut fides nostra toto vitae cursu augescat ⁵⁾.» » On voit » déjà par là,» ut recte monuit Corbière, » combien l'idée Catholique de l'Eglise avait encore de prise sur Calvin, comment » elle lui apparaissait bien plus comme canal de grâce, comme » medium gratiae, comme mère des fidèles, comme école, que

¹⁾ *Inst.* IV. 12. 1. cf. *Praef. in Comm. ad Ioñ.* Tom. VIb. p. 1, 2. cf. *Praef. in Jerem.* Tom. IV. p. 415.

²⁾ *Inst.* IV. 1. 1. cf. *Praef. in Ezech.* VII. 26. Tom. IVb. p. 65b. et II. 5, 6. ib. p. 21. et *Comm. in Ep. ad Hebr.* III. 2. Tom. VII. p. 528a et c. VIII. 11. ib. p. 55.

³⁾ *Inst.* IV. 1. 5. ⁴⁾ *Ib.*

⁵⁾ *Comm. in 1 Io.* V. 13. Tom. VIIb. p. 77a.

» comme société de Chrétiens unis par une même foi, et vivant
 » d'une même vie ⁶⁾." Libenter concedimus sexcenties Calvino, ubi
 de Ecclesia sermo fit, in ore esse denominationes, quales sunt » so-
 » cietas ⁷⁾," » corpus ⁸⁾," » unitas ⁹⁾," » congregatio ¹⁰⁾," » coetus ¹¹⁾."
 Audimus eum strenue contra Rom. euangelii libertatem defen-
 dentem: » nullo modo concedendum esse Ecclesiam in pastorum
 coetu consistere ¹²⁾," et probe circumspiciendum, » ne quid de
 » communi Ecclesiae iure et libertate imminuatur ¹³⁾." Nihilo-
 minus tamen firmiter nobis persuasum est, Ecclesiam illam, in
 qua ubique pellucet » coelestis illa doctrina, quae speculum est,
 » in quo se Deus conspiciendum nobis offert ¹⁴⁾," » quae in unam
 » doctrinam consentit et eiusdem religionis vinculo colligata est ¹⁵⁾,"
 non veri nominis societatem esse, sed *scolam* potius *doctrinalem*,
 » in quam omnes ad unum in eundem ordinem cogimur, ut man-
 » sueto et docili spiritu regendos nos doctoribus permitti(anus) ¹⁶⁾,"
externum medium gratiae, institutum, quo ad aeternam salutem
 perducamur, quatenus » veritatem, dum in Ecclesiae sinu con-
 » tinemur, semper nobis constaturam securi simus ¹⁷⁾," et tan-
 » tum possit Ecclesiae (*illius*) participatio, ut nos in Dei societate
 » contineat ¹⁷⁾." » Si enim salutari eius doctrinae subiiciamur,
 » sequitur ipsum nobis affuturum ¹⁸⁾." Scolae fuit, quam societati
 similior, Ecclesia ista, » quae initium quidem facit a doctrinae,
 » quae veluti Ecclesiae anima est ¹⁹⁾," habenda; de qua statuit
 illam demum veram esse Ecclesiam, quae fida est custos verbi

⁶⁾ CORBIÈRE. *Théorie de l'Eglise d'après Calvin*. p. 9. cui adstipulatur WEBER, ubi dicit: » Calvin considère l'Eglise spécialement comme moyen de grâce, et » s'attachant exclusivement au côté divin de cette institution, il néglige complé- » tement le point de vue humaine, qui est celui de la liberté, et de l'associa- » tion. o. l. p. 23."

⁷⁾ *Inst.* IV. 1. 16.

⁸⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. p. 16^a. *Inst.* IV. 1. 21 et IV. 9. 7.

⁹⁾ *Inst.* IV. 1. 2. ¹⁰⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. 16^a.

¹¹⁾ *Conf. fid. n. Gall. Eccl.* Tom. VIII. 95^b. et *Refut. Holl.* Tom. VIII. 49^a.

¹²⁾ *Inst.* IV. 9. 7. ¹³⁾ *Inst.* IV. 3. 15. cf. *Comm. ad Tit.* 1. 5.

¹⁴⁾ *Comm. in 1 Io.* 1. 23. Tom. VII^b. p. 86^a. cf. *Comm. in Exod.* Tom. I. p. 545^b; *Conc. in Iliob.* Tom. II^b. p. 93^b; *Comm. in Tit.* II. 1. Tom. VII. 501^a. et *in Hebr.* IX. 18. ib. p. 559^a.

¹⁵⁾ *Inst.* IV. 1. 9. ¹⁶⁾ *Inst.* IV. 1. 5.

¹⁷⁾ *Inst.* IV. 1. 3. Observatu quoque dignum est Calvinum IV^{um} librum *Inst. Rel. Chr.*, qui est de Ecclesia, inscripsisse » *de externis mediis ad salutem*."

¹⁸⁾ *Comm. in Ies.* XLV. 14. Tom. III^b. 300^a.

¹⁹⁾ *Comm. in Act.* II. 42. Tom. VI^c. 23^a.

» Dei, quae purum illud et nullo fermento infectum suo ministerio conservat et ad posteros propagat ²⁰⁾;" cuius regimen » nihilo magis a doctrina potest avelli, quam nostrum unusquisque a propria anima ²¹⁾;" quoniam » hoc sensu regimen tribuitur Ecclesiae...., quia euangelii praedicatione, quae apud eam » deposita est, spirituale est Christi sceptrum ²²⁾." Ecclesia societas habenda est, si a parte hominum spectatur. Calvinus, qui in Ecclesia constituenda unice fere Dei rationem habuit, qui in Ecclesia gignenda » se ad captum nostrum accomodans, » pro admirabili sua providentia, modum praescripsit, quo procul seiuncti ad eum accederemus ²³⁾;" Calvinus, inquam, istiusmodi caractere signavit Ecclesiam, ut esset *institutum doctrinale a Deo in externum ad salutem medium conditum* ²⁴⁾.

§ 7. Ecclesiae fundamentum.

Quoniam igitur Ecclesia Calvini institutum potius habenda est, quam societas, maluimus hanc nostram § inscribere » de » Ecclesiae *fundamento*," quam » de Ecclesiae *vinculo*." Utrumque eodem sane redit, sed est tamen » *vinculi*" vocabulum cum societatis arctius, » *fundamenti*" cum instituti notione magis coniunctum. Iam autem Ecclesiae Calvini fundamentum nullum aliud iactum esse, quam a Deo hominibus revelatam doctrinam, e huius Ecclesiae caractere necessarie sequitur. Saepius quidem biblicis dicendi formulis utitur, et » Ecclesiam nonnisi in » Christo fundatam esse ¹⁾," testatur; » Christum unicum esse » Ecclesiae fundamentum ²⁾," » Christum coniunctionis vinculum esse factum ³⁾;" Christum, in sua ad Ecclesiam relatione, similem esse arbori, e quo rami extenduntur quaquaversus, soli, unde radii effulgent, sive fonti denique, unde continuo de-

²⁰⁾ *Resp. contra Pigh.* Tom. VIII. p. 132.

²¹⁾ *Comm. in 1. Tim.* III. 2. Tom. VII. 451.

²²⁾ *Comm. in Ies.* XLV. 14. Tom. III^b. p. 300^a.

²³⁾ *Inst.* IV. 1. 1.

²⁴⁾ Cf. Titulum IVi l. *Inst.* et porro: SCHENKEL o. l. III, 103 sq., 176 sq. DÉVISMÉ. o. l. p. 4 et SCHWALB. o. l. p. 133 qui ulterius etiam, quam nos, progreditur ubi, minus recte ut videtur, dicit: » Avec une telle notion de l'Eglise on s'étonne, que Calvin se soit séparé de l'Eglise Romaine."

¹⁾ *Comm. in 1 Co.* III. 11.

²⁾ *Ib.* cf. *Comm. ad Eph.* II. 20.

³⁾ *Comm. in Rom.* XII. 4.

fluunt rivuli ⁴⁾; — sed ipse nos docet, quomodo sint ea inter se rimanda, ubi dicit: »proprie (*quidem*) unicum fundamentum »Christum esse, sed in Christo fundi Ecclesiam per doctrinae »praedicationem ⁵⁾.” Ecclesia una est, »quandoquidem in unam »divinam doctrinae veritatem consentit ⁶⁾,” »una Christi doctrina colligata ⁷⁾.” »Si (*igitur*) Ecclesiae fundamentum est Prophetarum et Apostolorum doctrina, illam tolle, quomodo amplius »aedificium constabit? Corruat ergo Ecclesia necesse est, ubi »intercidit ea religiones summa, quae sola eam continere potest ⁸⁾.” Optime haec omnia congruunt cum iis, quae supra iam monuimus: omnes ad unum in eundem ordinem cogi, ut divina inbuantur doctrina ⁹⁾. Ubi enim omnes in unum coguntur, ut doceantur, manifestum esse opinor, *doctrinae* eos vinculo esse inter se coadunatos.

Si ergo obiective *doctrina* Ecclesiae fundamentum positum est, res ipsa loquitur *doctrinae illi praestitam fidem* vinculum esse subiectivum, quod idem sibi voluisse videtur Calvinus, ubi dicit: »Deus fidei vinculo Ecclesiam coadunavit ¹⁰⁾.” Fides autem apud eum »certa est comprehensio promissionum Dei ¹¹⁾,” vel quod tantundem valet, »divinae erga nos voluntatis notitia ex »eius verbo percepta ¹²⁾,” quam fidem ille demum praestare censetur, qui paratus est »veritati Dei subscribere quoties, et »quicquid et quocunque modo loquitur ¹³⁾.”

§ 8. *Tituli, quibus Ecclesia ornatur.*

Haec autem Ecclesia, e mente Calvini, natura sua est:

1°. *Necessaria ad salutem*, quandoquidem »extra eius gremium nulla est speranda peccatorum remissio, nec ulla salus ¹⁾,”

⁴⁾ *Inst.* IV. 2. 6. Desumpsit haec e libello CYPRIANI »*de simplicitate praelatorum*, ut annotavit in margine Calv., qui tamen vulgo et melius »*de unitate »Ecclesiae*” inseribitur, cap. V.

⁵⁾ *Comm. ad Eph.* II. 20.

⁶⁾ *Inst.* IV. 1. 9.

⁷⁾ *Resp. ad SADOL.* Tom. VIII. 108^a cf. *Inst.* IV. 2. 5.

⁸⁾ *Inst.* IV. 2. 1. cf. ib. I. 7. 2, 3, 4; *ad versip. quend.* Tom. VIII. p. 306^b, et *de aeterna Dei praed.* Tom. VIII. p. 616^a.

⁹⁾ V. § 6.

¹⁰⁾ *Prael. in Ioël.* III. 7. cf. *Prael. in Ezech.* XX. 40. et porro; *prael. in Ier.* VII. 22; X. 11; XXIII. 28 et *Hom. in 1 Sam.* Op. Tom. II. p. 49^a.

¹¹⁾ *Ep. Calv.* Op. Tom. IX^b. p. 253^a.

¹²⁾ *Inst.* III. 2. 6. cf. *Hom. in 1 Sam.* Tom. II. p. 92^a et 208^a.

¹³⁾ *Inst.* III. 2. 7.

¹⁾ *Inst.* IV. 1. 4. cf. *Ant. adv. fac. Theol. Paris.* Tom. VIII. p. 199^b.

adeo ut, » quicunque sese separant, et abscindunt sponte a » coetu fidelium, iidem sese a regno Coelorum eiiciant ²⁾); » quando non alius est in vitam ingressus, nisi nos ipsa concipiat, .. pariat, .. alat ³⁾)." Quodsi extra Ecclesiam de salute nostra omnino desperandum est, res ipsa flagitat, ut Ecclesia, quae est sola salutifera, sit etiam.

2°. *Perpetua*, quod perspexit etiam Calvinus, ubi concedit, » fieri non posse, ut Ecclesia intercedat ⁴⁾), » unde sequitur, » fieri non posse, ut diabolus cum toto mundi apparatu Ecclesiam » unquam deleat, quae in aeterno Christi solio fundata est ⁵⁾)."

3°. *Ecclesia infallibilis est*, sive quod latinus, *ab errore vacua*; confitetur enim: » veritatem, dum in Ecclesiae sinu continemur, » semper nobis constaturam, securi sumus ⁶⁾)." Quae assertio quomodo accipienda sit, ipse nos docet Calvinus his verbis: » Nos si demus errare non posse Ecclesiam in rebus ad salutem » necessariis: hic sensus noster est, ideo hoc esse, quod abdicata » omni sua sapientia, a Sp. scto doceri se per verbum Dei patitur. Quamobrem non ex se sapiat Ecclesia, non ex se cogitur. » quicquam. In hunc modum et omnibus rationis suae inventis » diffidet: in quibus autem verbo Dei nititur, nulla diffidentia » aut haesitatione vacillabit, sed magna certitudine firmaque constantia conquiescet ⁷⁾); » nam » Ecclesiae auctoritas verbo annexa » est, sponsa sponso, discipula magistro subiicienda est, et Sp. » setus, qui in omnem veritatem ducit cum verbo Dei coniunctus » est ⁸⁾)."

4°. *Ecclesia una est*, nam » duas aut tres invenire non licet, » quin discerpatur corpus Christi ⁹⁾)." » Ecclesiae unitatem, » inquit, » testamur nobis sacrosanctam esse, et anathema pronunciamus contra omnes, qui eam ullo modo violaverint ¹⁰⁾)."

5°. *Ad sanctimoniam tendens*. » Verum quidem est, quod ait

²⁾ *Conf. fid. n. Gall. Eccl.* Tom. VIII. p. 95b.

²⁾ *Inst.* IV. l. 4.

⁴⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 287b.

⁵⁾ *Inst.* II. 15. 13. cf. ib. IV. l. 3, 17. et HANSEN. o. l. p. 67.

⁶⁾ *Inst.* IV. l. 2.

⁷⁾ *Inst.* IV. 8. 13.

⁸⁾ *Inst.* IV. 8. 13. cf. HANSEN. o. l. p. 63. CORBIÈRE. o. l. p. 10.

⁹⁾ *Inst.* IV. l. 2.

¹⁰⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. p. 59b. cf. *Inst.* IV. l. 9, 10, 12, 14, 18, 19; IV. 2. 5, 6; IV. 6. 4; IV. 9. 13; IV. 13. 14; IV. 14. 19; *de Coena Dom.* Tom. VIII. 9b; *Cat. Gen.* Tom. VIII. 16a; *Resp. ad versip. quend.* Tom. VIII. 312a; *Ep. Calv. Op.* Tom. IXb. p. 12a; *Comm. ad 1 Co.* l. 10, et HANSEN. o. l. p. 26. ut et CORBIÈRE. o. l. p. 10.

»Paulus, Eph. V. 25; Christum se ipsum tradidisse pro Ecclesia,
 »ut illam sanctificaret, ut sibi exhiberet gloriosam sponsam non
 »habentem maculam aut rugam. Nihilominus tamen et istud
 »verum est: Dominum quotidie operari in rugis eius expolien-
 »dis. Unde sequitur, nondum perfectam esse eius sanctitatem.
 »Sic ergo sancta est Ecclesia, ut quotidie proficiat, nondum
 »perfecta sit, quotidie procedat, nondum pervenerit ad sancti-
 »tatis metam ¹¹⁾);” quare »in vitae imperfectione toleranda multo
 »longius procedere indulgentia nostra debet: hic enim valde lu-
 »bricus est lapsus, neque vulgaribus machinamentis hic satan
 »nobis insidiatur ¹²⁾.” Ecclesia autem invisibilis sancta est, quo-
 »niam »quos elegit Deus, eos iustificat, reformatque in sanctita-
 »tem ac vitae novitatem ¹³⁾.”

6°. *Ecclesia est catholica*, quo epitheto docemur, »sicut unum
 »est fidelium omnium caput, ita omnes in unum corpus coales-
 »cere oportere, ut una sit ecclesia, per totam orbem diffusa non
 »plures ¹⁴⁾.” Ita sc. rogatus in Catechismo respondet noster,
 ceterum libenter facio cum Hansenio, ubi dicit: »Calvin lässt
 »sich über die Ecclesia catholica wenig oder gar nicht verneh-
 »men: was vielleicht weniger auffallend erscheinen möchte,
 »wenn mann an seine Prädestinations-theorie denkt ¹⁵⁾.” Quod
 in symbolo vulgo addi solet Apostolicitatis epitheton, nusquam
 apud nostrum laudatum inveni.

§ 9. *Notae, quibus vera Ecclesia a falsa dignoscatur.*

Ut a falsa vera discerni queat Ecclesia, ubique locorum
 apud Calvinum duobus hisce insignitur notis: »verbi prae-
 »dicatione et sacramentorum administratione ¹⁾),” vel brevius
 etiam »puro Dei cultu ²⁾).” »Ubicunque enim Dei verbum syn-

¹¹⁾ *Inst.* IV. 1. 17. cf. *ib.* IV. 1. 13, 16, 19, 21; IV. 8. 12: IV. 20. 2;
Comm. in 1 Co. 1. 2. et *Psychopannychia*. Tom. VIII. p. 355^b.

¹²⁾ *Inst.* IV. 1. 13.

¹³⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. p. 16^a, cf. HANSEN. o. l. p. 36.

¹⁴⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. 16^a. cf. *Resp. ad SADOL.* Tom. VIII. p. 107^b, 110^b;
Ant. ad art. Conc. Trid. Sess. V. Tom. VIII. p. 232^a; *Resp. ad versip. quend.*
 Tom. VIII. p. 310^b et 311^a, et *Inst.* IV. 1. 2.

¹⁵⁾ HANSEN. o. l. p. 47.

¹⁾ *Antid. ad art. fac. Theol. Par.* Tom. VIII. p. 198^a. *Vera Eccl. ref. ratio.*
 Tom. VIII. p. 279^a. *Inst.* IV. 1. 7, 9; IV. 2. 3, 4. *Ep. Calv. Op.* Tom. IX^b.
 p. 5^a. passim.

²⁾ *Refut. Holl.* Tom. VIII. p. 490^a.

»cere praedicari et audiri, ubi sacramenta ex Christi instituto
 »administrari videmus, illic aliquam Dei Ecclesiam esse, nullo
 »modo ambigendum est ³⁾." Quod tamen dicit, »purum verbi
 »ministerium et purum in sacramentis celebrandis ritum, ido-
 »neum esse pignus et arrhabonem, ut tuto possimus societatem,
 »in qua utrumque exstiterit, pro Ecclesia amplexari; usque eo id
 »valet, ut nusquam abiicienda sit, quandiu in illis perstiterit,
 »etiamsi multis alioqui vitiis seateat ⁴⁾." Videt unusquisque,
 quam egregie hic quoque nostra confirmetur assertio, ecclesiam
 Calvini natura sua doctrinalem potius, quam moralem esse ha-
 bendam. Ut Ecclesia adsit, incorrupta requiritur doctrinae prae-
 dicatio et purus Dei cultus, »in vitae autem imperfectione tole-
 »randa multo longius procedere indulgentia nostra debet ⁵⁾," in
 quibus verbis doctrinae puritatem sanetitati morum aliquatenus
 saltem anteponi, manifestum est. Quam sententiam in eo quo-
 que deprehendimus, quod nullibi apud nostrum *disciplinae usus*
 inter Ecclesiae notas recenseatur; nam »si hic ordo alicui Eccle-
 »siae desit, imperfectiorem eam et prava macula notatam esse ⁶⁾»
 concedit, »sed non eo minus pro ecclesia ipsam habendam ac per-
 sistendum esse in eius communione ⁶⁾» statuit. Et sane extra
 controversiam poni potest, non tantum praecipuam, sed unicam
 fere notam, qua insignivit Ecclesiam Calvinus, *doctrinae* esse
 praedicationem; apertius enim, quam nos, suam ipse sententiam
 his verbis elocutus est: »Ergo ubicunque personat pura vox
 »Euangelii, ubi in eius professione manent homines, ubi in or-
 »dinario eius auditu ad profectum se exercent, illic indubie
 »Ecclesia est. Hic enim erit status" (nostrae sc. cum
 Romanensibus controversiae): »An doctrinae puritatem retinue-
 »rint, a qua non minus procul absunt, quam inferi a coelo...
 »Nobis tamen, ut dixi, inanem istam larvam impune contemnere
 »licebit; quandoquidem Sp. Setus pronunciat, *ab hac nota prae-*

³⁾ *Inst.* IV. 1. 9. cf. ib. IV. 7. 8, 9.

⁴⁾ *Inst.* IV. 1. 12. cf. HANSEN, o. l. p. 88. MÜNCHMEYER, o. l. p. 148. COR-
 BIÈRE, o. l. p. 7. WEBER, o. l. p. 23. SCHWALB, o. l. p. 132 et DÉVISMÉ o. l. p. 5.

⁵⁾ *Inst.* IV. 1. 13. cf. *Instr. adv. Anabapt.* Tom. VIII. p. 359, et SCHENKEL,
 o. l. III. p. 229.

⁶⁾ *Instr. adv. Anabapt.* Tom. VIII. 359^b. cf. et 360^b; *Inst.* IV. 12. 11.
 Erravit igitur Cl. HASE, qui diserte annotavit in „*Ev. Dogmatik.*“ ed. 5^a. S. 345:
 „und nach Calvinischer Besonderheit an der rechten Kirchenzucht.“ Ipse nul-
 lum e Calv. ser. citavit locum, sed provocat ad *art.* 29. *Conf. Belg.*

»cipue aestimandam esse Ecclesiam, si doctrinae per Apostolos traditae simplicitas in ea vigeat ⁷⁾».

§ 10. Ecclesiae finis.

Insignem Ecclesia locum occupat inter »media externa, quibus fides in nobis et gignatur et augetur ¹⁾» matris instar est, »in cuius sinum aggregari vult Deus filios suos non modo, ut »eius ministerio alantur, quamdiu infantes sunt ac pueri, sed »cūra etiam materna regantur, donec adoleseant et tandem perveniant ad metam ²⁾» Fides autem quum certa sit doctrinae comprehensio, — proprie igitur »ecclesia ad huius doctrinae »conservationem instituta est ³⁾» »Quod adeo non extinguitur »in mundo veritas, sed salva perstat, id fit, quod fidam habet »custodem Ecclesiam, cuius opera, et ministerio sustinetur ⁴⁾» et »cuius ministerio voluit Deus se ostendere nobis patrem familias, dum nos spiritualibus alimentis pascit, et quaecunque »ad salutem nostram faciunt procurat ⁵⁾» quoniam parat nobis »remissionem peccatorum ⁶⁾» et »tantum potest, ut nos in societate Dei contineat ⁷⁾» Verumtamen humani generis in posterum beatitudo primarius Ecclesiae, quo tendat, finis habenda non est, quatenus »angelorum hominumque saluti praefendus est Dei cultus ⁸⁾» »Primum igitur caput est, ut Deus »rite colatur ⁹⁾» Nimirum, »si quaeritur, quibus potissimum »rebus stet Christiana religio inter nos suamque veritatem retineat, has duas non modo summum locum occupare certum »est, sed reliquas etiam omnes partes, adeoque totam vim Christianismi sub se comprehender.: ut rite colatur Deus, et ut, »inde salus sibi petenda sit, noverint homines ¹⁰⁾» Habemus igitur ecclesiam eo tendere, ut conservetur doctrina, ut fidem augeat in electis, eosque salute bect aeterna, denique ut rite

⁷⁾ *Comm. in Act.* II. 42. Tom. VIc. p. 23.

¹⁾ *Inst.* IV. 1. 1. ²⁾ *Ib.* cf. IV. 1. 3, 4.

³⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. p. 38a.

⁴⁾ *Inst.* IV. 8. 12. cf. IV. 1. 5, 10. et *Ep. Calv.* Op. Tom. IXb. p. 61a.

⁵⁾ *Inst.* IV. 1. 10.

⁶⁾ *Comm. ad 1. Io.* II. 5. *Inst.* IV. 1. 20, 21, 22.

⁷⁾ *Inst.* IV. 1. 3. et IV. 8. 12.

⁸⁾ *Vera Eccl. ref. ratio.* Tom. VIII. p. 273b.

⁹⁾ *Resp. ad Cur. quendam.* Tom. VIII. p. 242a.

¹⁰⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. p. 38a.

colatur Deus. Quae omnia, etsi diversa primo obtutu videantur, probe tamen inter se cohaerent. Ultimus Ecclesiae finis est, ut rite colatur Deus. Dei vero cultus in eo consistit, ut verbum Eius sine ulla tergiversatione in se suscipiant homines, atque doctrinae Ipsius indubitata praestent fidem. Ii igitur rite demum colere Deum censendi sunt, qui submissâ fide doctrinam Ipsius amplectuntur, quo simul nomine aeternae iidem haereditatis fient olim participes.

§ 41. *Perfectissimum Ecclesiae exemplar.*

Ecclesiam visibilem numquam assecuturam esse, neque assequi posse omnino ecclesiam invisibilem, supra ostendere conati sumus. Quodsi ergo in ecclesia invisibili frustra ecclesiae notio idealis e mente Calvini quaeritur, non abs re fore videtur, Ecclesiae perfectum, qualem auguraverit eam Calvinus paucissimis in fine huius capituli apponere. Iam vero, ut ab hoc incipiam, certo certius sibi persuasum habebat noster, »fieri numquam »posse, ut Ecclesia intercideret ¹⁾» Quicquid enim machinetur »Satanas, et quantumvis multiplices turbas ingerat, emersurum »tamen est Euangelium, donec per totum orbem spargatur ²⁾» »Quod tamen ne ita accipias, quasi ad »Antipodas et alios procul remotos populos usque ³⁾» dilaretur Ecclesia, nam »singulas mundi plagas Christus specialiter non designat ⁴⁾», ubi dicit: *κηρυχθήσεσθαι τὸ εὐαγγέλιον ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν*. In quibus verbis hoc quoque probe observandum est, non dici haec de ordinaria Ecclesiae conditione, sed cohaerere arctissime cum Christi *παρουσία*, quam post tot etiam saeculorum decursum firmiter tamen in consummatione dierum exspectat ⁵⁾. Spes quoque, quam intus fovebat, »tunc omnia sibi Christum subiecturum esse ⁶⁾», »Deum fore »omnia in omnibus ⁷⁾», »unum evasurum esse ovile sub uno »pastore ⁸⁾», non ita accipienda est, quasi unquam universa gentium turba aeterna bearetur salute, vel externa saltem pro-

1) *Vera Eccl. ref. ratio*. Tom. VIII. p. 287^b. cf. *de Scandalis*. Tom. VIII. p. 74^b.

2) *Comm. ad Matth.* XXIV. 14.

3) *Ib.*

4) *Ib.*

5) Cf. *Inst.* II. 16. 17. et *Comm. ad Matth.* XXIV. 30, *ad Mc.* XIII. 32, *ad Io.* XXI. 22, *ad Acta* I. 6, *ad 1 Co.* XV. 26 et *ad 1 Io.* II. 18.

6) *Comm. ad 1 Co.* XV. 27.

7) *Comm. ad 1 Co.* XV. 28.

8) *Comm. ad Ioän.* X. 16, quod de solis electis dictum esse exstimat.

fessione Dei Christique nomen celebraret aliquando. Hoc tantum sibi vult: Evangelium toti humano generi »oblatum iri in »testimonium omnibus gentibus⁹⁾,” etsi »Diabolus et impii numquam defuturi sint usque ad finem dierum¹⁰⁾.” Illo funesti die »Christus apparebit in mundo ad exsequendum iudicium sibi a »Patre mandatum, et satanem cum impiis omnibus prosternet, »ut in ipsorum exitio Dei gloria sit conspicua¹¹⁾.” In promptu est istiusmodi expectationes omnes tam intime cum Christi parousia esse coniunctas, ut nonnisi iniuria ad idealem Ecclesiae referrentur notionem. De qua, etsi vix ac ne vix quidem cogitavisse videatur Calvinus, vel sic tamen eius sententiam augurare quodammodo licet ex iis, quae ad Io. X. 46 annotavit: »Haec verba significant, ubi subest uni Christo Ecclesia, eius »imperio paret, *doctrinaeque auscultat*, tunc demum rite compositum esse eius statum¹²⁾.” Melius etiam mentem ipsius assequimur in epistola, quam misit ad Cranmerum, ubi prae ceteris notatu digna haec verba leguntur: »atque utinam impetrari »posset, ut in locum aliquem docti et graves viri ex praecipuis »Ecclesiis coirent, ac singulis fidei capitibus diligenter excussis, »*de communi omnium sententia certam posteris traderent scripturae »doctrinam*¹³⁾. In quibus omnibus mirum sane dictu est, quam egregie sibi Calvinus constiterit, et stabilis sit eius in sua sententia permansio. Nimirum, quam alte hic quoque doctrina suum caput extollat, ipsa, quibus utitur, verba luculentissime ostendunt, et sane in Ecclesia, cui ultimus finis propositus est, ut per indubitata ab electis doctrinae praestitam fidem rite colatur Deus, perfectitudinis metam necessarie in purissima doctrinae serenitate positam esse, clamat res ipsa.

CONCLUSIO CAPITIS II.

Ecclesia duplex est: — altera invisibilis, quae est congregatio sive corpus electorum pariter omnium, sine ullo loci sive tem-

⁹⁾ *Comm. in Matth.* XXIV. 14 et *ad Acta.* I. 6.

¹⁰⁾ *Comm. ad 1 Co.* XV. 28.

¹¹⁾ *Comm. ad 1 Co.* XV. 27, 28. cf. *Comm. ad 2 Pe.* III. 9.

¹²⁾ *Comm. ad Io.* X. 16. ¹³⁾ *Ep. Calv.* Op. Tom. IX^b. p. 61.

poris discrimine; — altera visibilis, quae hominum respectu societas habenda est eorum, qui externa fidei professione coadunati sunt, — potius tamen in sua ad Deum relatione spectanda est, tanquam externum medium ad salutem, sive scola doctrinalis, in quam plerumque aggregari vult Deus electos suos, ut divina imbuti doctrina rite Eum colere doceantur. Catholica haec Ecclesia, quae doctrinae consensu unice fere innititur, una est atque perpetua, sola salvifica, vacua ab errore, ad sanctimoniam tendens, a falsa denique Ecclesia unice verbi sacramentorumque ministerio, tanquam Lydio lapide, discernenda.

CAPUT III.

DE VIA AC RATIONE, QUIBUS ECCLESIA OPERATUR.

Ut Ecclesia munere suo defungatur et docendi instituendique partes sustineat, dispensare debet »thesaurum, quem Deus »apud eam deposuit ¹⁾.” Quenam huius thesauri natura sit, et quam ratione fiat eius dispensatio in hoc igitur capite inquirendum nobis erit. Media autem, quibus utitur Ecclesia, ut finem suum adipiscatur, quum e Calvinii sententia verbi ministerio, celebratione cultus, sacramentorum administratione, et disciplinae usu, potissimum constant, nostra quoque disquisitio quadripartito erit divisa; et ita quidem serie a nobis de singulis dicetur, ut seorsim de natura eorum atque indole Calvinii percontemur sententiam, deque via ac ratione, quibus utatur iis Ecclesia, mentem ipsius exploremus. Quodsi quis in speciebus, quas enumeravimus, mutuam sociorum inter se cooperationem desiderat, libenter fatemur, Calvinum, ubi res id postulabat, et v. e. in apost. symb. explicandus erat articulus »de communione sanctorum,” praeclare docuisse: »hac lege aggregari sanctos in societatem Christi, ut quaecunque in eos beneficia Deus confert, inter se communicent. Neque enim fieri »posse, si vere persuasi sint Deum communem esse patrem, et

¹⁾ *Inst.* IV. 1. 1.

»Christum commune caput, quin fraterno inter se amore coniuncti ultro citroque sua communicent²⁾,” inter Ecclesiae tamen media mutuam istiusmodi sociorum cooperationem ideo non recensendam esse duximus, quod in Ecclesia, qualis notio eius supra exposita est, omnia a solis doctoribus atque pastoribus pendere, ipsis autem sociis nullum omnino locum in Ecclesia promovenda relinqui, manifesto deprehendet unusquisque, qui obiter duntaxat praecedens caput perlustrare velit.

§ 1. Verbi ministerium.

a. Verbum Dei.

Verbum Dei »spiritualis doctrina est, quaedam veluti ianua, »qua ingredimur in coeleste eius regnum¹⁾,” ubi »probe et ad »vivum nobis describitur Deus²⁾,” est instar codicis, quo »uni- »versa bene vivendi regula, tum etiam fidei instructio³⁾,” plenissime continetur. Verbum Dei »fidei basis est, qua fuleitur »et sustinetur⁴⁾,” adeo »ut non magis ab eo divelli possit, quam »radii a sole, unde oriuntur⁵⁾.” »Speculi instar est, in quo »Deum intueatur fides⁶⁾.” »Tolle igitur verbum et nulla restabit. fides⁷⁾”. — Subinde verbum Dei inter et sacram scripturam distinguere videtur, ubi e. g. roganti in catechismo »Ubi- »nam quaerendum nobis sit hoc verbum,” respondet: »in »scripturis sacris continetur⁸⁾,” plerumque tamen sine ullo discrimine promiscue utraque formula utitur. Quo iure id facere soleret, ipse nos doceat, ubi in hunc modum disserit: »Spiritus virtute illuminati, iam non aut nostro, aut aliorum iudicio »credimus, a Deo esse scripturam; sed supra humanum iudicium, certo certius constituimus (non secus ac si ipsius Dei »numen illic intuemur) hominum ministerio ab ipsissimo Dei ore ad nos fluxisse⁹⁾.” Quemadmodum igitur, ut supra vidimus, *verbum Dei* fidei regula ab eo proclamatur, sic eodem

²⁾ *Inst.* IV. 1. 3.

¹⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. 24b.

²⁾ *Inst.* I. 6. 3. cf. IV. 19. 20.

³⁾ *Brev. fid. Conf.* Tom. VIII. p. 91b.

⁴⁾ *Inst.* III. 2. 6.

⁵⁾ *Ib.*

⁶⁾ *Ib.*

⁷⁾ *Ib.* cf. *Inst.* III. 2. 7, 31. *Comm. ad Hebr.* IV. 2. *Prael.* XVI. in *Dan.* III. 28. Tom. V. p. 41a. *Prael.* XLIII. in *Dan.* VIII. 26. Tom. V. 131a. *Prael.* in *Amos.* Tom. V. p. 216a; in *Ionam.* *ib.* p. 268a et 271a; in *Micham.* *ib.* p. 309b.

⁸⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. p. 24b.

⁹⁾ *Inst.* I. 7. 5.

plane sensu alibi confitetur: » *Vetus ac Novum Testamentum pro*
 » unica fidei regula amplectimur ¹⁰⁾.” — De scripturae autem,
 quae vulgato canone ei constat, origine atque pretio sic in uni-
 verso aestimandum censet: » Legem initio dedit Dominus....,
 » in qua voluntatis suae testimonium populus Israëliticus habe-
 » ret. Accessit deinde non diversa aut nova, sed amplior ac
 » luculentior doctrina ex prophetis.... Postea, usque dum mun-
 » do exhiberetur Christus, lege et prophetis continebatur scrip-
 » tura. Sic videmus a Christo et Apostolis Mosen et Prophetas
 » citari vel ut classicos testes, quorum scripta, non secus ac
 » publicae tabulae in populo Dei sine controversia agnoscerentur.
 » Apostoli viva voce primum testati sunt, quid sibi mandatum
 » erat. Deinde sic visum est Domino, ut summa praedicationis
 » eorum litteris proderetur, quo integra ad posteros perveniret.
 » Non omnes quidem conciones ad verbum exceptae sunt, sed
 » in summam tamen fideliter redactum totum eorum euangelium,
 » quod ad plenum sufficere nobis posset ¹¹⁾.” Ex dictis sequitur
 eodem plane loco *vetus testamentum* nobis habendum esse atque
novum ¹²⁾; » qua enim alia de causa et legem et prophetias scrip-
 » tis mandari voluit Dominus, nisi ut ad perpetuam memoriam
 » exstaret certa doctrina, quam sequi omnes aetates deberent ¹³⁾.”
 Quamobrem ipse » providit inprimis Deus, ne legis, quam latu-
 » rus erat, majestas aliquando in contemptum veniret ¹⁴⁾,” ut
 » maneret per Christum inviolabilis Legis doctrina ¹⁵⁾,” quam
 » eadem semper veneratione obedientiaque a nobis suscipi con-
 » venit ¹⁶⁾,” nam quod alii nobis obtrudere cupiunt, » axioma
 » de perfectione Legis Evangelicae, quae Legem veterem longo
 » intervallo superet, multis modis perniciosissimus ¹⁷⁾” error
 habendus est. De auctoritate autem s. scripturae copiosius dis-
 sérere supersedemus, quia supra iam accuratius in hanc rem
 inquisivimus, ubi compertum nobis fuit » nihil omnino creden-
 » dum esse, quod non expressum sit in s. scriptura ¹⁸⁾,” atque

¹⁰⁾ *Conf. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 92b.

¹¹⁾ Cf. *Ant. Conc. Trid.* Tom. VIII. 230^a et *Comm. in Ep. ad Hebr.* II. 3,
ad Iud. Ep. vs. 9. cf. E. REUSS. *Gesch. der heil. Schrift. N. T.* ed. 3^a. S. 322.
 J. H. SCHOLTEN. *Leer der Herv. Kerk.* ed. 3^a. p. 225 sqq.

¹²⁾ *Respons. contra Pigh.* Tom. VIII. p. 131^a.

¹³⁾ Ib. ¹⁴⁾ *Inst.* II. 8. 13.

¹⁵⁾ Ib.

¹⁶⁾ Ib. ¹⁷⁾ *Inst.* II. 8. 7.

¹⁸⁾ Cf. p. 3, 4.

¹⁹⁾ *Adm. ad praec. Lugd.* Tom. VIII. p. 326^a. cf. *Ep. Calv.* (HENRY I. Beil.
 II. S. 57) *Praef. ad Psychopann.* Tom. VIII. 336.

» adeo in genere *eum* respicere, quicquid absque autoritate verbi
» Dei introductum sit ²⁰).

b. Verbi divini ministerium.

Primum in Ecclesia ministris hoc mandatum est officium, ut verbum divinum populo annuntient, » ut enim vigeret praedicatio, . . . pastores instituit Deus ac doctores, quorum ore suos doceret ²¹).» Solemnis illa praedicatio locum habere » nusquam » potest, quin fructificet et Dei benedictione prosperetur. Non » dico,» ita pergit noster, » ubicumque praedicatur verbum, illie » fructum mox exoriri, sed nullibi recipi et statim habere secundum, nisi ut suam efficaciam proferat ²²).» Propter quam egregiam utilitatem divinitus praedicandi munus Ecclesiae iniunctum est. » Dominus sc., quum apostolos mitteret, mandatum illis » dedit de praedicando Euangelio. En sanctam, inviolabilem » perpetuamque legem impositam iis, qui in apostolorum locum » succedunt, qua mandatum accipiunt de Euangelii praedicatione. Ex his et similibus colligere licet in pastorum quoque » functione hanc esse praecipuam partem, Euangelium annuntiare ²³). En summam potestatem, qua Ecclesiae pastores, quocunque demum nomine vocentur, praeditos esse convenit: nempe » ut verbo Dei confidentes omnia audeant: eius maiestati omnem » mundi virtutem, gloriam, sapientiam cedere atque obedire cogant. Eius potentia fulti omnibus a summo usque ad novissimum imperent, . . . dociles instituunt: rebelles arguant, increpent: ligent ac solvant: fulgurent denique, si opus est, ac fulminent: sed omnia in verbo Dei ²⁴).» Debiti enim officii eorum est » omnes humanae mentis inventiones, a quocunque » tandem capite profectae sint, arcere, ut purus Dei sermo in » fidelium Ecclesia doceatur et discatur. Omnium hominum, cuiuscunque sint ordinis, placita vel potius figmenta tollere, ut

²⁰) *Conf. fid. br. form.* Tom. VIII. 91b. cf. *Lettres de Calvin*, ed. BONNET. II. p. 155 et A. BOON *de dupl. princ., unde in Eccl. emendanda exierint. s. XVIIi reform.* Gron. 1839. p. 100—105.

²¹) *Inst.* IV. 1. 1. ²²) *Inst.* IV. 1. 10.

²³) *Inst.* IV. 3. 6. cf. ib. IV. 3. 3, IV. 8. 12 et IV. 15. 22. *Cat. Gen.* Tom. VIII. 22a. *de Scandalis* Tom. VIII. p. 89a. *Ant. in art. Conc. Trid. Sess. VII.* Tom. VIII. 257b. *Comm. ad 1 Co.* IV. 1. et *ad Eph.* IV. 11.

²⁴) *Inst.* IV. 8. 9.

» solius Dei decreta rata maneant ²⁵⁾.” » Esto igitur hoc firmum » axioma: Non aliud esse habendum Dei verbum, cui detur in » Ecclesia locus, quam quod lege primum et prophetis, deinde » scriptis apostolicis continetur ²⁶⁾; vides, ultimis verbis in prae-
 dicationis objecto definiendo iam transiisse nostrum a verbo Dei
 ad sacram scripturam, unde ad doctrinam quam proclivis et lubri-
 cus lapsus sit, suo ipse exemplo Calvinus nobis ostendit. Audi
 eum de mandato, quod Petro dedit Christus, sic fere dicentem:
 » Proinde nihil aliud vel sibi, vel aliis reliquum facit Petrus, optime
 » a magistro edoctus, quantum sibi liceret, nisi ut traditam a Deo
 » doctrinam dispenset ²⁷⁾.” Asseverat » tanti esse nobis debere
 » doctrinae puritatem..., ut nihil fastidiose excipiendum sit,
 » quod ad eam redimendam conducat ²⁸⁾.” » Salvifica enim Christi
 » doctrina anima est Ecclesiae ²⁹⁾”; doctrina e verbo Dei desumpta
 Eius consilium nobis patefacit ³⁰⁾, divina denique doctrina sola
 in Ecclesia regnare debet, unde » statuere licet nullas humanas
 doctrinas admitti debere ³¹⁾.” Qui ergo » furiose conantur re-
 » spuerere doctrinam Dei, ipsi tamen nihil aliud consequuntur,
 » nisi ut suam malitiam magis ac magis prodant... Pretiosa est
 » Deo sua doctrina, nec ferre potest, ut a nobis spernatur. Con-
 » temptus ergo coelestis doctrinae numquam impune cedit repro-
 » bis ³²⁾.” Divina doctrina » vera sapientia ³³⁾” est, » nihil ea pre-
 » tiosius ³⁴⁾,” » verum animae pabulum ³⁵⁾,” » vera denique vita ³⁶⁾.”
 In Dei honorem unice fere tendit, ut promoveat Eius cultum ³⁷⁾,
 quare probe circumspectiendum, ut » non in hominum sed Dei

²⁵⁾ *Inst.* IV. 8. 9. cf. FLAMAND. *Étude sur Calvin considéré comme prédicateur*. Strasb. 1847. p. 14—30.

²⁶⁾ *Inst.* IV. 8. 8.

²⁷⁾ *Inst.* IV. 8. 9.

²⁸⁾ *Inst.* IV. 16. 1.

²⁹⁾ *Inst.* IV. 12. 1. cf. *de nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 59^b. *Comm. ad Tit.* III. 9 et *ad 1 Tim.* 1. 19. *Resp. c. PIGH.* Tom. VIII. 122, 3. *de aet. Dei praed.* Tom. VIII. 616. *Conf. Hollandi* Tom. VIII. 486. *Prael. ad Amos.* VIII. 11.

³⁰⁾ *Prael. in Mich.* IV. 13. Tom. V. p. 316^a.

³¹⁾ *Prael. in Ioël.* I. 1. Tom. V. p. 133^a.

³²⁾ *Prael. in Ezech.* Tom. IV^b. 21^a. cf. *ib.* p. 65, 86, 104 et 120. *Prael. in Ierem.* XXIII. 32. et c. XXVI. 3.

³³⁾ *Conc. in Hiob.* Tom. II^b. p. 63^a.

³⁴⁾ *Ib.* Tom. II^b. p. 93^b.

³⁵⁾ *Ib.* Tom. II^b. p. 205^b.

³⁶⁾ *Hom. LXXII. in 1 Sam.* c. XIX. 17—24. Tom. II^a. p. 322^a. cf. *Comm. ad Tit.* II. 1, *ad Hebr.* III. 2. et *ad 2 Co.* XIII. 3 al.

³⁷⁾ *Resp. ad fac. Theol. Par.* Tom. VIII. p. 198^a. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. p. 278^a. *Excus. ad Pseudon.* Tom. VIII. 447^a.

»gloriam quaerendam vergat³⁸⁾.” Hinc intelligitur nihil religiosius nobis observandum esse, quam »*doctrinae* examen, tum »publicum, tum privatum³⁹⁾,” in quo haec trutina sit ac amussis: »non licere Ecclesiae plus docere, quam quod verbo suo »revelavit Dominus⁴⁰⁾;” unde constat, unicum doctrinae fontem sacram scripturam habendam esse⁴¹⁾. Nihil autem doctrinae illius auctoritati promovendae melius inservit, quam usus *catechismi*, de quo sic noster ad SOMMERSETIUM: »Croyez Mr., »que jamais l'Eglise de Dieu ne se conservera sans Catechisme. »Ce catechisme servira a deux usages, asavoir d'introduction a »tout le peuple, pour tous profiter a ce qu'on preschera et »aussi pour discerner si quelque presumptueux avanvanceoit doctrine estrange⁴²⁾. Neque vota tantum nuncupavit, sed ipse quoque in usum Ecclesiae Genevensis conscripsit Catechismum, in cujus praefatione de istiusmodi libelli utilitate in hunc modum disserit: »Catechismi usus, qui aliquot antehac sacculis sub Papatu abolitus fuit, nunc quasi iure postliminii redeat, nam numquam satis pro utilitate sua commendari potest »sanctum hoc institutum⁴³⁾.”

§ 2. *Cultus celebratio.*

»Primum statuendum est, spirituales Dei cultum esse, ne in »externis vel ceremoniis, vel aliis quibusdam operibus reponatur¹⁾.” Veri autem Dei cultus »praecipuum fundamentum est, »Eum, sicuti est, omnis virtutis, iustitiae, sanctitatis, sapientiae, »veritatis, potentiae, bonitatis, elementiae, vitae et salutis fontem »unicum agnoscere, ideoque bonorum omnium gloriam Illi adscribere in solidum, ei tribuere, quae vere in ipso solo omnia adsunt: »ideoque si quid nobis opus est, in ipsum solum respicere. Inde

³⁸⁾ *Praef. ad FRANC. I. in „Inst. rel. Chr.”*

³⁹⁾ *Comm. ad 1 Io. IV. 1.* ⁴⁰⁾ *Inst. IV. 8. 15.*

⁴¹⁾ *Ep. ad LAEL. SOCIN. (HENRY I. Beil. II. S. 58.) cf. Comm. ad Ro. X. 11.*

⁴²⁾ *Lettr. au prot. de l'Angl. (HENRY II. Beil. 4. S. 34.)*

⁴³⁾ *Praef. in Cat. Gen. Tom. VIII. p. 11^a. cf. adm. ad lect. Tom. VIII. p. 12 et C. E. SCHMIDT. Comp. des Catéchismes de Luth., Calv., Heidelb., Osterw. et Saurin. Strasb. 1858. p. 27—37.*

¹⁾ *De vera Eccl. ref. rat. Tom. VIII. 278^a. de vit. superst. Tom. VIII. 436^b. de sacr. pap. vel adm. vel abj. Tom. VIII. p. 428^b.*

» nascitur invocatio, inde laudes et gratiarum actiones, quae » testimonia sunt eius, quam Illi tribuamur, gloriae ²⁾». Si ad cor hominis et animum refertur » praecipua eius pars fide continetur ³⁾» et » ille demum vere cultus Dei est: vivere ex » Eius praecepto ⁴⁾». Habet tamen externa quoque » instrumenta, » ut corpus una cum animo in cultus divini professione exerceatur ⁵⁾», in quibus tamen firmiter haec valeat ratio: » quaecunque tentamus praeter verbi eius regulam, ut stulta, insipida » et temere suscepta repudianda esse ⁶⁾». Cuius praecepti accuratissimae observationi tantum noster tribuit, ut » idolum » adorari (opinetur), simulac illicium quid irrepperit ⁷⁾». Quin imo illibatam cultus puritatem » patriae, cognatis, vitae denique » praeferendam censet ⁸⁾». Sacrificia imprimis, quo tandem cunque appellitentur nomine, in genere noster respuit et abominatur. Si qui tamen sint, qui sacrificii vocabulum ad sacras omnes ceremonias et religiosas actiones extendant, in duo genera omnia nostra sacrificia distribuenda esse censet, quorum alterum *λατρευτικόν* et *σεβαστικόν* nominare cuperet ⁹⁾, » quoniam veneratione cultuque Dei constat, quem illi fideles et debent et » reddunt; vel si mavis, *εὐχαριστικόν*: quandoquidem a nullis » Deo exhibetur, nisi qui immensis eius beneficiis onusti, se totos illi rependunt. Alterum propitiatorium, ... cui propositum » est iram Dei placare;» quod tamen » Christi unica oblatione » omne praestitum est atque consummatum; adeoque nihil deesse, » ut nullus postea locus alteri hostiae relinqueretur ¹⁰⁾». Solemnis autem totius Ecclesiae cultus precibus potissimum et hymnorum concentu, ut et dierum festorum celebratione continetur ¹¹⁾, de quibus singulis verbo igitur dicendum restat.

a. *Preces* in publico Ecclesiae conventu solemniter fundere iubet, » ut Deum communi una voce et veluti eodem omnes

²⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 44. cf. *Inst.* II. 8. 16.

³⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 278^a.

⁴⁾ *Comm. ad Eph.* V. 9. cf. *Ep. Calv. ad amicum N.* Tom. VIII. 455^b.

⁵⁾ Cf. SCHENKEL. o. l. III. p. 460.

⁶⁾ *Comm. ad Rom.* XII. 1. cf. *ad Iac.* II. 10. et *Inst.* IV. 10. 17.

⁷⁾ *De vitand. superst.* Tom. VIII. 436^b, *de fug. imp. ill. sacr.* Tom. VIII. 413^b.

⁸⁾ *De vitand. Superst.* Tom. VIII. 452^a.

⁹⁾ *Inst.* IV. 18. 13. cf. IV. 18. 12, 14, 16.

¹⁰⁾ *Inst.* IV. 18. 13. *Comm. ad 1 Ioän.* II. 1.

¹¹⁾ *Inst.* IV. 10. 29.

» ore pariter glorificemus, idque palam, ut omnes vicissim a suo
 » quisque fratre confessionem fidei accipiant et ad eius exemplum
 » invitentur et incitentur ¹²⁾." Semper autem cum adiuncta
 » peccatorum confessione ¹³⁾", » cum fiducia atque intelligentia ¹⁴⁾",
 » in nomine Christi ad Patrem ¹⁵⁾" precandum esse docet. Preces
 ad certam quandam formulam conceptae ¹⁶⁾, » tum horis stativis,
 » tum subinde in maiore aliqua necessitate conductae ¹⁷⁾, » ad inci-
 tandos fidelium animos magnam utilitatem habere solent. Fer-
 vidam pro vivis intercessionem laudat atque commendat, — pro
 defunctis contra improbat vehementer ¹⁸⁾.

b. *Cantum publicum* retinendum, et ubi iam exciderat, resti-
 tuendum esse censet, tanquam » sanctissimum et saluberrimum
 » institutum; cavendum tamen diligenter, ne ad modulationem
 » intensiores sint aures, quam animi ad spiritualem verborum
 » sensum ¹⁹⁾."

c. *Dies festivi*. Diei dominici stativam observationem hoc pacto
 ferri posse in Ecclesia Christiana docet Calvinus, ut pro homi-
 num infirmitate » statim sint dies ad conventus Ecclesiasticos
 » habendos, servis item et operariis sua detur a labore remis-
 » sio ²⁰⁾," modo » absit mysterium spirituale in eo sibi figu-
 rare ²¹⁾." Non est igitur, cur anxie in hoc vel illo die haere-
 remus, quare confitetur » se non damnaturum esse Ecclesiam,
 » quae alios conventibus suis solemnes dies habeat ²²⁾." De reli-
 quis diebus festis minus benigne sentit, et » si omnes abroga-
 » rentur, libenter acquiesceret ²³⁾;" ubi tamen celebrari hucusque
 solebant, ita retineri possunt, ut » sit liberum iis, qui volunt,
 » post concionem ad opus se conferre ²⁴⁾." — » Quoties res ali-

¹²⁾ *Inst.* III. 20. 31.

¹³⁾ *Ref. Ant. Cathalini* Tom. VIII. 333a.

¹⁴⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 45a.

¹⁵⁾ *Resp. ad quaest. Blandratae.* Tom. VIII. p. 586b.

¹⁶⁾ *Lettre au prot. d'Angl.* (HENRY II. Beil. 4. S. 34) cf. Beil. 8. S. 65—7.

¹⁷⁾ *Inst.* III. 20. 29.

¹⁸⁾ *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. p. 93a. cf. *Inst.* III. IV. 11.

¹⁹⁾ *Inst.* IV. 20. 32. cf. ib. IV. 20. 31, 33. *Comm. ad Eph.* V. 19 et HENRY II. Beil. 8. S. 67 sq.

²⁰⁾ *Inst.* II. 8. 32 cf. II. 8. 31 et *Resp. contra FIGH.* Tom. VIII. 173b.

²¹⁾ *Inst.* II. 8. 33. ²²⁾ *Inst.* II. 8. 34.

²³⁾ *Ep. ad min. Burens.* Tom. IX^b. 63a. cf. *Annales Genevenses* ad d. XV. m. Decembr. a. MDXLIV.

²⁴⁾ *Ep. Calv.* (HENRY I. Beil. 8. S. 47.)

»qua difficilis tractatur ac magni momenti in Ecclesia ²⁵⁾» e. g. in electione ministri, quum Synodus convocatur, aut »quum »apparent iudicia irae Domini ²⁶⁾», ad fidelium coram Deo contritionem magnopere conducere censet, »si publica indicerentur ieiunia ²⁷⁾». Tunc igitur ad solemnes preces »impransus unus- »quisque accedat, et ceteroquin plebeiis vilioribusque cibis con- »tenti simus et parcius ac levius solito vescamur ²⁸⁾». In ieiuniis autem, ut in istis omnibus rebus, quae ad externum cultum pertinent, probe cavendum est, »ne superstitiose ea ob- »servemus», magis etiam »ne morosius ac rigidius exigantur ²⁹⁾».

De reliquis caeremoniis nihil »voluit sigillatim praescribere ³⁰⁾», sed liberum in iis constituendi ius singulis Ecclesiis permittere ³¹⁾, ut »pro more regionis ³²⁾», tales ritus instituant, qui »per »gravitatem ordini ac decoro inserviunt ³³⁾», simul quoque »pauci »sint ac faciles et claritate conspicui ³⁴⁾», »ne sua libertate »spolientur fideles ³⁵⁾». »Quae autem Caeremoniae ad hunc Ca- »nonem semel institutae sunt, a populo sine ulla superstitione, »facili ad obsequendum propensione servandae sunt ³⁶⁾».

§ 3. Sacramentorum administratio.

De ipsis sacramentis primum, tunc de eorum administratione Calvini sententiam sciscitemur.

A. SACRAMENTA.

a. *de sacramentis in genere.* 1°. unde sit eorum notitia haurienda? Sacramentorum notitia e sola s. script. peti potest, nam »sine verbo Dei Sacramenta etiam ipsa sacramenta non »sunt ¹⁾», quatenus »solus Deus est, qui de se nobis per verbum

²⁵⁾ *Inst.* IV. 12. 14.

²⁶⁾ *Ib.* cf. IV. 12. 17.

²⁷⁾ *Inst.* IV. 12. 16. cf. VI. 12. 14, 17.

²⁸⁾ *Inst.* IV. 12. 18.

²⁹⁾ *Inst.* IV. 12. 19. cf. IV. 12. 20.

³⁰⁾ *Inst.* IV. 10. 30.

³¹⁾ *Resp. ad versip. quend.* Tom. VIII. 308^b. cf. *Comm. ad 1 Co.* XI. 2.

³²⁾ *Inst.* IV. 10. 31.

³³⁾ *Inst.* IV. 10. 28.

³⁴⁾ *Inst.* IV. 10. 14.

³⁵⁾ *Comm. ad Gal.* II. 14.

³⁶⁾ *Inst.* IV. 10. 31. et IV. 10. 22. cf. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 278^a. *Conf. Holl.* Tom. VIII. 489^b. *Resp. ad versip. quend.* Tom. VIII. 308^b. *Comm. ad Phil.* III. 6. cf. SCHENKEL o. l. III. 476 et 500 sqq. De votis Calv. sententiam habes in *Inst.* IV. 12. 1—28. et *Art. adv. fac. Th. Paris.* Tom. VIII. 202^a.

¹⁾ *Inst.* IV. 18. 20.

» suum testificatur legitima autoritate ²⁾.” » Verbum adeo Dei » praeceat oportet, quod sacramentum esse sacramentum faciat ³⁾,” propterea, quod » ne omnes quidem homines in unum simul » coacti nihil a se polliceri de salute nobis possunt; ergo nec a » se edere aut erigere sacramenta ⁴⁾.” — 2°. *Definitio.* — » Haec » simplex et propria erit definitio, si dixerimus, externum esse » symbolum, quo benevolentiae erga nos suae promissiones con- » scientiis nostris Dominus obsignat, ad sustentandam fidei no- » strae imbecillitatem et nos vicissim pietatem erga Eum no- » stram, tam coram Eo et angelis, quam apud homines testa- » mur ⁵⁾.” » Sacramentum sigillum verbi est, symbolum foederis, » fidei columna, verbum visibile, specula denique gratiae Dei » divitiarum ⁶⁾.” — 3°. *Quot sint numero?* — » Duo tantum nobis » a Christo esse commendata sacramenta extra controversiam » est ⁷⁾,” adeoque » praeter haec duo Baptismum et s. Coenam, » ut nullum aliud a Deo institutum sit, ita nec ullum agnoscere » debet fidelium Ecclesia ⁸⁾.” Nominatim in Sacramentorum serie litura inducuntur: confirmatio ⁹⁾, penitentia ¹⁰⁾, ultima unctio ¹¹⁾, ordinatio ¹²⁾, matrimonium ¹³⁾. — 4°. *Quibusnam partibus constent?* — » Constat sacramentum verbo et signo ¹⁴⁾,” sive » re » et figura ¹⁵⁾.” Verbum requiritur, ut quasi promissionem repraesentet; » numquam enim sine praecedente promissione sacra- » mentum esse potest ¹⁶⁾,” cui signum, » tanquam appendicem » adiungi videmus, eo fine, ut promissionem ipsam confirmet, » atque obsignet, nobis testatorem, imo ratam quodammodo

²⁾ *Inst.* IV. 19. 2. cf. *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. IX^b. p. 255a. sive ubi etiam occurrit. Tom. VIII. p. 95.

³⁾ *Inst.* IV. 19. 2.

⁴⁾ *Inst.* IV. 18. 19. cf. *Cat. Gen.* Tom. VIII. 29^b. ⁵⁾ *Inst.* IV. 14. 1.

⁶⁾ *Inst.* IV. 14. 5, 6. cf. *de vera particip. Christi in Coena.* Tom. VIII. 741^a. *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 95^b. sive Tom. IX^b. 254^b. *Ant. in decr. Conc. Trid.* Sess. VII. Tom. VIII. 256^a.

⁷⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 281^b.

⁸⁾ *Inst.* IV. 18. 19. *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. 284^a.

⁹⁾ *Inst.* IV. 19. 4—13. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 284^a.

¹⁰⁾ *Inst.* IV. 19. 14, 15, 16. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 285^a.

¹¹⁾ *Inst.* IV. 19. 18—21. *Comm. ad Iac. V. 14. De fug. imp. ill. sacris.* Tom. VIII. 409—423. *Vera Eccl. ref. rat.* ib. 285^a.

¹²⁾ *Inst.* IV. 19. 22—34. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. p. 286^a.

¹³⁾ *Inst.* IV. 19. 34—37. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 288^b.

¹⁴⁾ *Inst.* IV. 14. 4. *Comm. ad Rom. IV. 11.*

¹⁵⁾ *Inst.* IV. 14. 15. ¹⁶⁾ *Inst.* IV. 14. 3 et IV. 18. 19.

»faciat¹⁷⁾.” Signorum loco » aut rebus naturalibus, aut miracu-
 »lis, utitur Deus¹⁸⁾”; rebus naturalibus, ét sub vet. ét sub
 novo foedere, miraculis sub vetere tantum¹⁹⁾. — 5°. *Quaenam*
iis inhaereat vis salutifera? — Sacramenta » in hoc sunt a Domino.
 » instituta, ut stabiliendae, augendaeque fidei serviant²⁰⁾.” » Confir-
 » mant sacramenta fidem nostram, dum bonam patris Coelestis erga
 » nos voluntatem ob oculos ponunt, cuius recognitione et tota fidei
 » nostrae firmitudo consistit, et robur augecit²¹⁾.” Si tamen Sacra-
 » menta non essent a Deo instituta, » in uno Dei verbo abunde
 » nobis esse debuisset, ut salutis nostrae plenam fidem percipere-
 » mus²²⁾,” et bene observandum est » ex sacramentorum participa-
 » tione salutis fiduciam non pendere, ac si iustificatio sita illic fo-
 » ret²³⁾,” quare ex animi eius sententia dixit Augustinus: » invi-
 » sibilem sanctificationem sine visibili signo esse posse²⁴⁾.” Quum
 » tamen ita Domino placuerit nostrae infirmitati et fragilitatibus
 » mediis institutis consulere, ratio ipsa evincit obstringi nos aperte,
 » ut et illa admittamus, et ad usum nostrum applicemus²⁵⁾” » Non
 » enim prohiberi potest Pater luminum, quin, sicut corporeos
 » oculos solis radiis, ita mentes nostras sacramentis, quasi inter-
 » medio fulgore illustret²⁶⁾.” Sunt igitur non leviter incusandi
 ii, » qui arcanas nescio quas virtutes sacramentis affingunt²⁷⁾”;
 sed magis etiam iis occurrendum est, » qui vim sacramentorum
 » enervant, usumque prorsus evertunt²⁸⁾.” » Si quis enim eorum
 » usu sponte absteineat, ac si opus non haberet; Christum con-
 » temnit, ipsius gratiam respuit, et spiritum exstinguit²⁹⁾.” —

17) *Inst.* IV. 14. 3.

18) *Inst.* IV. 14. 18. cf. II^a. *Def. de re Sacram.* Tom. VIII. 666^b.

19) Cf. *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII 284^a. *Adm. ult. c. J. WESTPH.* ib. p. 696^b. *De vera part. Christi.* ib. p. 741^a.

20) *Inst.* IV. 14. 9. cf. IV. 14. 3.

21) *Inst.* IV. 14. 10 et IV. 14. 13. cf. *Cat. Gen.* Tom. VIII. p. 25^b.

22) *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 95^b.

23) *Inst.* IV. 14. 14.

24) *De quaest. vet. Test.* l. III. c. 5. cf. *Inst.* IV. 14. 14. *Lettres de Calvin.* ed. BONNET. I. 438.

25) *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 95^b. cf. *Lettres de Calvin.* ed. BONNET. I. 420 sq.

26) *Inst.* IV. 14. 10. cf. IV. 14. 19.

27) *Inst.* IV. 14. 14.

28) *Ib.* cf. IV. 14. 9.

29) *Cat. Gen.* Tom. VIII. 25^b. cf. *Inst.* IV. 14. 19, ubi subscribit verbis AUGUSTINI, contra *Faustum Manichaeum.* l. IX. c. 11. et *Inst.* IV. 14. 7, 8. *Comm. ad 1 Pe.* III. 21. *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. IX^b. 255^a. *Resp. ad qu. D. Tossan.* Tom. IX^b. 199^a.

6°. *Unde salutifera vis iis accedat?* — *α.* objective in arcana seti spiritus virtute et efficacia vis ea residet. Testatur enim: » sine sp. seti virtute neque hilum sacramenta proficiunt ³⁰⁾); » et » munere suo tunc demum perfunguntur, ubi interior ille magister, spiritus, accesserit ³¹⁾); » unde certo affirmare licet » illa » fore inutilia nobis, nisi spiritus illa in nobis reddat efficacia, » tanquam instrumenta ³²⁾), sive » organa, quibus in corde nostro » operatur ³³⁾). — *β.* subjective contra a fide omnis pendet sacramentorum efficacia. Totidem enim verbis declarat: » nullus eorum extra fidem est effectus ³⁴⁾), » quae si abest, » aures » duntaxat percipiuntur, et oculis observantur, interiora minime » afficiunt ³⁵⁾); » certo enim docet nos scriptura, » Deum non » promiscue vim suam exercere in omnibus, qui sacramenta recipiunt, sed tantum in electis ³⁶⁾).

b. de singulis sacramentis. α. de baptismo. 1°. Definitio. » Baptismus signum est initiationis, quo in Ecclesiae cooptamur societatem, ut Christo insiti, inter filios censeamur ³⁷⁾). — 2°. *Baptismi elementa.* Duobus baptismus constat elementis, verbo, sive promissione, et signo externo. *Promissio* spiritualis est, olim » in circumcisione patribus edita, quae in baptismo nobis » datur ³⁸⁾); » in utroque sc. sacramento promissio una est, nempe Dei favoris, remissionis peccatorum, vitae aeternae ³⁹⁾). » *Signum* in baptismo aqua est, in quam submerguntur, sive qua adsparguntur infantes, solemniter simul adhibita enuntiatione ⁴⁰⁾). — 3°. *Quaenam salutifera vis ei inhaereat?* — » Adoptionis gratia » praecedat Baptismus necesse est, quae non dimidiata tantum » salutis causa est, sed eam ipsam salutem in solidum offert, » quae deinde Baptismo sancitur ⁴¹⁾). » Tamen ipse quoque baptismus suum fructum affert, et hunc » primum, quod nobis a » Domino proponitur, ut symbolum sit nostrae purgationis ac

³⁰⁾ *Inst.* IV. 14. 9.

³¹⁾ *Ib.*

³²⁾ *Brev. fid. conf.* Tom. VIII. 91b.

³³⁾ *Inst.* IV. 14. 10.

³⁴⁾ *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. 256a.

³⁵⁾ *Inst.* IV. 14. 8.

³⁶⁾ *Cons. mut. in re Sac.* art. 16. Tom. VIII. 649b. *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. IXb. 255a. cf. SCHENKEL o. l. I. S. 430 sqq. SIEVEN. *Étude sur Calvin d'après les lettres françaises.* Strasb. 1857. p. 14.

³⁷⁾ *Inst.* IV. 15. 1.

³⁸⁾ *Inst.* IV. 16. 3.

³⁹⁾ *Inst.* IV. 16. 4. *Comm. ad Col.* II. 12. et *ad Tit.* III. 5.

⁴⁰⁾ Cf. *Liturg. Gen. Op.* Tom. VIII. p. 33. et *Inst.* IV. 15. 6.

⁴¹⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. p. 300b. et *Inst.* IV. 15. 11.

» documentum ⁴²⁾,” quo certiores reddamur » nos semel in omnem vitam ablui ac purgari ⁴³⁾.” Tunc hanc quoque utilitatem habet, quod » nostram in Christo mortificationem ostendit nobis, atque novam in eo vitam ⁴⁴⁾,” et » certo nobis tertificatur » non modo in omnem mortem et vitam Christi nos insitos esse; » sed ipsi Christo unitos esse, ut omnium Eius bonorum participes simus ⁴⁵⁾.” » Confessioni denique nostrae apud homines » sic servit Baptismus: siquidem nota est, qua palam profitemur » populo Dei accenseri velle: qua testamur nos in unius Dei cultum, in unam religionem cum omnibus Christianis consentire ⁴⁶⁾,” Etsi igitur tantam baptismus in salutem nostram habeat vim, tantaque sit eius in omnem vitam nostram efficacitas, tamen gravissimam » iniuriam faciunt promissioni Dei; qui » infantibus non tinctis claudunt Eius regnum ⁴⁷⁾,” » quasi adeo » necessarius esset baptismi usus, ut periisse protinus existimaretur, cui eius obtinendi facultas adempta est ⁴⁸⁾.” Hinc ergo quum iis officit Calvinus, » qui ablutionem et salutem nostram » aqua perfici putant ⁴⁹⁾,” ab altera parte tamen non minus acriter invehitur in eos, » qui impune contemni posse baptismum ⁵⁰⁾” perhibent. Baptismus enim » non nudo tantum spectaculo pascit » oculos, sed in rem praesentem nos adducit, et, quod figurat, » efficaciter simul implet ⁵¹⁾.”

β. *de sacra coena*. 1°. *Definitio*. Sacra coena sacramentum est, » ideo a Christo institutum, ut corporis et sanguinis sui » communicatione educari in spem vitae aeternae animas nostras » nos doceret, idque nobis certum redderet ⁵²⁾.” — 2°. *S. Coenae elementa*. S. Coena itidem duobus elementis continetur, quorum prius est *promissio*, » qua carnem suam vere cibum » (Iesus) testatur et sanguinem suum potum, quibus in vitam » aeternam pascimur, qua se panem vitae affirmat, de quo qui

⁴²⁾ *Inst.* IV. 15. 1.

⁴³⁾ *Inst.* IV. 15. 3. cf. *Comm. ad Eph.* V. 26.

⁴⁴⁾ *Inst.* IV. 15. 5.

⁴⁵⁾ *Inst.* IV. 15. 6.

⁴⁶⁾ *Inst.* IV. 15. 13.

⁴⁷⁾ *Ep. Calv. Op. Tom. IXb.* 256b. cf. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 300b. et *Refut. Cathalini.* Tom. VIII. 333b.

⁴⁸⁾ *Inst.* IV. 16. 26. cf. IV. 15. 20. cf. *Lettres de Calv.* ed. BONNET. I. 438.

⁴⁹⁾ *Inst.* IV. 15. 2. cf. IV. 15. 14.

⁵⁰⁾ *Inst.* IV. 16. 26. cf. IV. 15. 14. *Ep. ad J. Claub.* Tom. IXb. 172a. et *Ms. Genev.* apud HENRY II. S. 260.

⁵¹⁾ *Inst.* IV. 15. 14. cf. SCHENKEL o. l. I. 457. et SIRVEN. o. l. p. 14.

⁵²⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. 26b. cf. DONZÉ. *La sainte Cène d'après Calvin.* Strasb. 1857.

» manducaverit, vivet in aeternum ⁵³⁾);” quocirca fas est » dicere » Christum materiem esse et substantiam sacramentorum ⁵⁴⁾.” — *Signum*, quod in baptismo aqua, in s. coena » sunt panis et » vinum ⁵⁵⁾.” — 3°. *Mysterii explicatio*. » Sic uti pane et vino » alitur corpus, ita cibum animae esse Christi carnem et sanguinem ⁵⁶⁾),” ita intelligendum est, quod » ipso Christo animae » nostrae in spirituale alimentum fruuntur ⁵⁷⁾),” dum » oculis » animisque in coelum evehimur ⁵⁸⁾.” Medium veluti locum sua interpretatione occupat Calvinus inter eos, qui contortam intricatamque illam quaestionem explicare sustinuerant. Zwinglio advertatur ⁵⁹⁾), quatenus negat, » ipsa coenae elementa nudas » quasdam figuras aut representativas imagines esse ⁵⁹⁾);” neque lenius tamen officit Romanensibus ⁶⁰⁾, qui tales confinxerant artifices, » ac si locali praesentia corpus Christi manibus attrectandum, atterendum dentibus, ore degutiendum sisteretur ⁶¹⁾);” denique suam a Luthero ⁶²⁾ dissensionem clare enuntiat, ubi eorum opinionem impugnat, qui, » panem etsi nihil patiens mutationem sub se habere inclusum Christi corpus ⁶³⁾),” invita ratione perhibebant. — 4°. *Quaenam salutifera ei inhaereat vis?* — S. Coenae usus » nobis confirmat corpus Domini sic semel esse » immolatum, ut nunc eo vescamur, ac vescendo unici illius sacrificii efficaciam in nobis sentiamus, sanguinem eius sic pro » nobis semet effusum esse, ut sit nobis perpetuus potus ⁶⁴⁾).

⁵³⁾ *Inst.* IV. 17. 4.

⁵⁴⁾ *De Coena Dom.* Tom. VIII. p. 2b.

⁵⁵⁾ *Inst.* IV. 17. 1.

⁵⁶⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 282a.

⁵⁷⁾ *De Scandalis.* Tom. VIII. 82a. cf. *Inst.* IV. 17. 2, 8, 9, 10. *de Coena Dom.* Tom. VIII. 6. *Refut. erroris* M. SERVETI. Tom. VIII. 522a. *Cons. in re sacram.* art. 23. Tom. VIII. 650a. IIa. *def. de sacram.* Tom. VIII. 667a. *De vera Chri. part. in Coena.* Tom. VIII. 727a, 738b, 744b. *Ep. Calv.* Tom. IXb. 115b. *Ep. ad Oth. Heincr. Pal.* Tom. IXb. 126b. *Conf. fid. de Euch.* Tom. IXb. 181a, 276b. et in universo *Inst.* IV. 17. 1—50 et 18. 1—20. DONZÉ. o. l. p. 9.

⁵⁸⁾ Cf. ZWINGLI, *de vera et falsa relig.* Op. Tom. II. 208—215. *Fid. Christ. expos.* Tom. II. 555. al. (Ed. Tigur. 1581.)

⁵⁹⁾ *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 97a. *de Coena Dom.* Tom. VIII. 8a, 9b. *de Scandalis.* Tom. VIII. 82a.

⁶⁰⁾ Cf. *Decr. Conc. Trid.* S. XIII. c. 1, 4. THOMAS AQU. *Summa.* P. III. 9. 75. a. 2.

⁶¹⁾ *Inst.* IV. 17. 12. cf. IV. 17. 14, 19. *de Coena Dom.* Tom. VIII. p. 9.

⁶²⁾ LUTH. *W. W.* XX. S. 915, 723. (Ed. Walch.)

⁶³⁾ *Inst.* IV. 17. 16. cf. IV. 17. 16—19. *Adm. ult. c. J.* WESTPH. Tom. VIII. 709a, 714a, 716b. *De vera part. Chri.* Tom. VIII. 727b. 742b.

⁶⁴⁾ *Inst.* IV. 17. 1. cf. IV. 17. 10. *De Coena Dom.* Tom. VIII. 2b.

» Corpus adeo Christi vegetandae ac vivificandae animae nostrae
 » unicus cibus est. Quos igitur usus corpori vinum affert, eos-
 » dem spiritualiter affer(untur) nobis Christi sanguine, sunt
 » autem, fovere, reficere, confirmare, exhilarare ⁶⁵⁾.” Propterea
 autem fructus illos nobis affert, quod » in unum corpus nos cum
 » Christo coalescere facit, ut quidquid ipsius sit, nostrum vocari
 » licet ⁶⁶⁾.” Tunc quoque confessioni nostrae inservit, » quod
 » enim iubemur mortem Domini annuntiare, — non aliud est,
 » nisi ut oris confessione praedicemus, quod fides nostra in
 » sacramento agnovit, mortem sc. Christi nostram esse vitam ⁶⁷⁾.”
 Denique exhortationis loco nobis esse debet. » Quis enim acrior
 » admoveri stimulus poterat ad excitandam mutuam inter nos
 » charitatem, quam dum Christus se ipsum nobis donans, suo
 » exemplo, ut alter alteri nos mutuo devoveamus ac tradamus,
 » invitat ⁶⁸⁾.” Quatenus autem sacramentum, unde tam multi-
 plex in nos fructus redundat, necessarie sit a Calvino cum
 salute nostra coniunctum, ita ut sine sedulo eius usu nequeat
 a nobis aeternum exitium averti, ex iis, quae supra de sacra-
 mentis in genere diximus, satis tute poterit effici. Simul tamen,
 ét in hoc quaestione, ét in reliquis omnibus, quae sacramento-
 rum indolem atque usum spectant, probe tenendum est, » arca-
 » num (*id esse*) mysterium, cui nec mens plane cogitando, nec
 » lingua explicando par esse potest ⁶⁹⁾.”

B. SACRAMENTORUM ADMINISTRATIO.

a. *De sacramentis in genere.* Quod in sacramentorum usu
 utrobique, tam in baptismo, quam in s. Coena, simile est, huc
 fere redit. Sacramentorum administratio ad solos pastores per-
 tinet ⁷⁰⁾. Quod tamen tantummodo valet in Ecclesia bene

⁶⁵⁾ *Inst.* IV. 17. 3. cf. IV. 9, 32, 37.

⁶⁶⁾ *Inst.* IV. 17. 2. ⁶⁷⁾ *Inst.* IV. 17. 37.

⁶⁸⁾ *Inst.* IV. 17. 38. cf. IV. 17. 18. *De Coena Dom.* Tom. VIII. 6^b, 8^a, 9^b.
Cat. Gen. Tom. VIII. 27^a. *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 97^a. *Vera Eccl.*
ref. rat. Tom. VIII. 282^b.

⁶⁹⁾ *Inst.* IV. 17. 6. cf. IV. 17. 32. *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII.
 97^b. — et SCHENKEL. o. l. I. 561. HOFFMAN, *Symbolik*, S. 435. HASE, *Ev. Dogm.*
 447. (5e ed.) WINER, *Comp. Darst. des Lehrb. der versch. Kirch.* Lpz. 1824. S.
 133 sq. HAGENBACH, *Dogmengesch.* (vers. belg. 1858 p. 685.) BAUR, *Lehrb. d.*
chr. Dogmengesch. 2e ed. S. 339. DONZÉ o. l. p. 16 sq., 24.

⁷⁰⁾ *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 95. *Lettres franc.* ed. BONNET. I. 420.
Ant. in art. fac. Theol. par. Tom. VIII. 194^b.

ordinata, ubi rite omnia peraguntur; ceteroquin de s. Coena e. g. docet nos Calvinus, »eam non fore deteriore, etsi Diabolus »eam administraret ⁷¹⁾." Sacramenta semper in medio fidelium coetu celebrari debent, »non enim licet unicuique seorsim »iis uti ⁷²⁾." »Nihil denique magis alienum est ab eorum natura, quam inane spectaculum populo absque mysterii enarratione exhibere ⁷³⁾." — b. *De Baptismo*. Paedobaptismo calculum suum adiicit noster, si quidem ex utroque ⁷⁴⁾, sive alterutro ⁷⁵⁾ fidei parente nati sint infantes. Contra, qui »ex incredulis »progeniti ⁷⁶⁾," in Ecclesiam recipiendi sunt, non admittantur, »nisi perspecta eorum conversione et fide ⁷⁷⁾." Fiat autem aquae adpersio in nomine Patris (causa), Filii (materies) et Sp. Seti (effectus regenerationis ⁷⁸⁾). »Adsint patres, qui stipulationi re- »spondeant cum fideiussoribus ⁷⁹⁾." Quodsi denique negligentia forte sit omissus, »in parentes, non in pueros culpa redit ⁸⁰⁾." — c. *De s. Coena*. Fideles, priusquam ad Coenam accedant, privatum sibi imponant fidei suae erga Deum examen ⁸¹⁾; »qui autem »arcenti sint, publico id iudicio discernatur, neque privato »unicuique" sit permissum ⁸²⁾. Arceantur autem praeter excommunicatos »pueri, donec fidei suae rationem reddiderint ⁸³⁾." Quod porro ad ipsos huius sacramenti ritus attinet," sic decen- »ter administrari poterat: fieret initium a publicis precibus, ... »haberetur deinde concio; ... tum minister, proposito in mensa »pane et vino, institutionem Coenae referret: deinde enarraret »promissiones, quae in ea nobis relictæ sunt, simul eos omnes »excommunicaret, qui interdicto Domini ab ea arcentur. Po-

⁷¹⁾ *Hom. I. de fug. idolol.* Tom. VIII. 463^a. Cf. *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 95. *Cons. de re Sacram.* Tom. VIII. 656^b. *Ant. in art. fac. Theol. Par.* Tom. VIII. 194^b.

⁷²⁾ *Hom. I. de fug. idolol.* Tom. VIII. 463^a.

⁷³⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 48^a, cf. *Inst.* IV. 17. 39.

⁷⁴⁾ *Inst.* IV. 16. 1—9. Defendit eum contra Anabapt. IV. 16. 10—31. Cf. *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 96^a.

⁷⁵⁾ *Inst.* IV. 16. 6. ⁷⁶⁾ *Inst.* IV. 16. 23. cf. IV. 16. 24, 28. ⁷⁷⁾ *Ib.*

⁷⁸⁾ *Inst.* IV. 15. 6. *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. 258^a.

⁷⁹⁾ *Ep. ad Oliv.* Tom. IX^b. 143^a.

⁸⁰⁾ *Refut. Cathol.* Tom. VIII. 333^b. *Adv. Anab.* Tom. VIII. 357^b. *De vit. superst.* Tom. VIII. 438^b.

⁸¹⁾ *Inst.* IV. 17. 40. cf. IV. 16. 30.

⁸²⁾ *De Coena Dom.* Tom. VIII. 5^b. cf. *Inst.* IV. 1. 15 et IV. 12. 5.

⁸³⁾ *IIa. Def. contr. J. WESTPH.* Tom. VIII. 678^b.

»stea oraretur⁸⁴⁾; hic vero canerentur Psalmi, aut aliquid legeretur, et quo decet ordine fideles sacrosanctis epulis communicarent, ministris panem frangentibus et populo praebentibus: finita coena exhortatio haberetur⁸⁵⁾.” De tempore, quo celebranda sit, nihil certum definiri potest, modo frequens sit eius usus, »ita ut nullus certe sine ea habeatur conventus⁸⁶⁾.” Ad aegrotos ferri Coenae elementa possunt, dummodo rite administrentur⁸⁷⁾. Calicis denique usum strenue fidelibus vindicat⁸⁸⁾, neque respuit omnino recens denatorum in ipsa Coena conclamationem⁸⁹⁾.

§ 4. *Disciplinae usus.*

Quamquam disciplinae usus non tam arcte cum Ecclesiae indole cohaereat, ut, quae eo destituta sit Ecclesia, Ecclesiae nomen protinus amittat¹⁾, tamen, quemadmodum »nulla societates, imo nulla domus contineri in recto statu sine disciplina potest: sequitur eam multa magis esse necessariam in Ecclesia, »cuius statum quam ordinatissimum esse debet, ... ita ut illi »disciplina pro nervis sit, qua fit, ut membra corporis suo quodque loco inter se cohaereant. Quamobrem, qui vel sublatam »eam cupiunt, vel eius impediunt restitutionem... Ecclesiae »certe extremam dissipationem quaerunt²⁾.” Doctrinae inprimis puritati eius usus inservire debet, »nam ad doctrinae praedicationem accedere debent privatae admonitiones, correctiones, »et alia eiusmodi adminicula, quae doctrinam sustinent et otiosam esse non sinunt³⁾.” »Disciplina igitur veluti frenum est, »quo retineantur et domentur, qui adversus Christi doctrinam »ferociunt³⁾.” Nimirum tunc demum »vim ac auctoritatem »obtinet doctrina, ubi minister non tantum omnibus simul ex-

⁸⁴⁾ *Inst.* IV. 18. 17; IV. 17. 35. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 283a.

⁸⁵⁾ *Inst.* IV. 17. 47.

⁸⁶⁾ *Inst.* IV. 17. 44. cf. *De Coena Dom.* Tom. VIII. 4b. et *Art. ipsa manu Calv. scripti, Conv. Tigur. propos.* (HENRY I. Beil. 8. S. 48.)

⁸⁷⁾ *Inst.* IV. 17. 39. ⁸⁸⁾ *De Coena Dom.* Tom. VIII. 7a.

⁸⁹⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 292b.

¹⁾ *Inst.* IV. 12. 11. *Instr. adv. Anab.* Tom. VIII. 359b et 360b. *Lettres franç.* ed. BONNET. II. 69.

²⁾ *Inst.* IV. 12. 1. Cf. *de nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 59b. *Resp. c.* FIGHIUM. Tom. VIII. 121a. *Comm. in Act.* III. 1. *Ep. Calv.* Tom. IXb. p. 3a, 45b, 160b, 172a, 232. ³⁾ *Inst.* IV. 12. 1.

»ponit, quid Christo debeant, sed ius et rationem habet id-
 »ipsum exigendi, quos vel parum *doctrinae* obsequentes, vel
 »segniore animadvertit⁴⁾.” Disciplinae autem commodae insti-
 »tutio »non tantum valet ad opinionum diversitatem componen-
 »dam, sed etiam ad scandala, vitia et alias morum corruptelas
 »reprimendas⁵⁾;” est enim »velut paterna ferula, qua elemen-
 »ter et pro Spiritus Christi mansuetudine castigentur, qui
 »gravius lapsi sint⁶⁾.” Et tunc quidem in triplicem finem Eccles.
 disciplina tendit. »*Primus* est, ne cum Dei contumelia inter
 »Christianos nominentur, qui turpem ac flagitiosam vitam agunt,
 »ac si sancta eius Ecclesia foret improborum, et sceleratorum
 »hominum conjuratio⁷⁾.” »*Alter* finis est, ne assidua malorum
 »consuetudine, ut fieri solet, boni corrumpantur⁷⁾.” »*Tertius*,
 »ut eos ipsos pudore confusos suae turpitudinis poenitere inci-
 »piat⁷⁾.” — Huius autem disciplinae ministerium non unicuique
 permittitur, sed mandatum est collegio »de gens députéz se
 »donner garde, comment un chaeun du troupeau se conduit,
 »afin de redresser ceux, qui seroient en train de se fourvoyer,
 »pour corriger les délinquans, admonester ceux qui seroient
 »maI advisez, et par ce moien prévenir tous scandales⁸⁾.”
 »Ceux qui sont appeléz à telles charges doibvent de leur côté
 »se porter si humainement, et avec telle modération, que sous
 »ombre de censure nul ne soit diffamé ou grévé par calomnie,
 »faulx rapports et soupçons⁹⁾.” Si porro de ratione quaeritur,
 qua sit Ecclesiastica disciplina administranda, ante omnia »po-
 »nenda est ista divisio: Peccata esse alia *privata*, alia *publica*,
 »vel palam manifesta¹⁰⁾.” In publicis autem observata haec
 »altera quoque sit distinctio: ex peccatis alia esse *delicta*, alia
 »scelera sive *flagitia*¹¹⁾.” Qua duplici distinctione posita, haec
 erit legitima agendi ratio, ut »in *occultis* corrigendis pogredia-
 »mur secundum gradus a Christo positos¹²⁾.” Si quis ergo »ali-
 »quid admiserit reprehensione dignum, patiatur se moneri; et
 »quisque fratrem suum, dum res portulabit, monere studeat;

⁴⁾ *Inst.* IV. 12. 2. cf. *Ep. Calv.* Tom. IX^b. p. 160^a.

⁵⁾ *Ep. Calv.* Tom. IX^b. 147^a. ⁶⁾ *Inst.* IV. 12. 1. ⁷⁾ *Inst.* IV. 12. 5.

⁸⁾ *Lettres franç.* éd. BONNET. II. 68.

⁹⁾ *Lettres franç.* éd. BONNET II. 313. cf. *Inst.* IV. 12. 11, 12, 13. et *Comm.*
 in 2 Co. 2. 6.

¹⁰⁾ *Inst.* IV. 12. 3.

¹¹⁾ *Inst.* IV. 12. 4.

¹²⁾ *Inst.* IV. 12. 3.

»praesertim vero in hoc advigilent pastores ac presbyteri. Si
 »quis eiusmodi admonitiones contemnere se ostendat, ubi se-
 »cundo testibus adhibitis monitus fuerit, ad Ecclesiae iudicium,
 »qui est seniorum consessus, vocari Christus praecepit¹³⁾» Con-
 tra in peccatis *publicis*, vel »manifestis statim procedatur ad
 »solemnem Ecclesiae correptionem¹⁴⁾»; nam »Ecclesia, ubi tale
 »quid emergit, facere officium suum debet in vocando peccatore
 »et corrigende pro modo delicti¹⁵⁾». Tunc autem »ubi ad
 »cognitionem ventum est, observanda est altera divisio inter
 »*scelera et delicta*¹⁶⁾». In *delictis* »gravius iam admoneatur,
 »quasi publica autoritate, ut si revereatur Ecclesiam, subiiciet
 »se et pariat¹⁷⁾». *Scelera* »vero acriore remedio castigari con-
 »venit, neque enim satis est, si is, qui edito mali exempli fa-
 »cinore, graviter Ecclesiam laesit, verbis tantum castigetur;
 »sed privari ad tempus coenae communione debet, donec resi-
 »piscendae suae fidem fecerit¹⁸⁾». Quodsi quis etiam tunc in
 obstinatione sua persistit, eliminetur ab Ecclesiae communione,
 anathemate feriatur¹⁹⁾, et nonnisi in gravissima necessitate ad
 excommunicationem progrediatur consistorium²⁰⁾. »Hoc enim
 »differt ab anathemate excommunicatio, quod haec in mores
 »magis vindicat atque animadvertit, sic tamen plectit, ut futu-
 »rae suae damnationis monendo, in salutem revocet, — illud
 »contra, adempta omni venia, hominem devovet et addicit aeterno
 »exitio²¹⁾»; »cuius adeo aut perquam rarus, aut nullus omni-
 »no usus esse debet²²⁾». »Nostrum tamen non est, qui ab
 »Ecclesia expulsi sint, expungere ex electorum numero, neque
 »ipsam personam in mortem addicamus, sed tantum, qualia sint
 »cuiusque opera aestimemus ex lege Domini, et pro eo tem-
 »pore, quo in divortio manent, alienos ab Ecclesia et proinde
 »a Christo iudicemus²³⁾». Vel sic tamen semper reo rem
 suam agere licitum sit, quam si peregerit, curae sit Seniori-
 bus, »que le delateur soit corrigé de son inconsideration²⁴⁾».

¹³⁾ *Inst.* IV. 12. 2. cf. *Comm. in Luc.* II. 15. et *Op.* Tom. VIa. 258, 9.

¹⁴⁾ *Inst.* IV. 12. 3.

¹⁵⁾ *Inst.* IV. 12. 6.

¹⁶⁾ *Ib.*

¹⁷⁾ *Inst.* IV. 12. 2.

¹⁸⁾ *Inst.* IV. 12. 6.

¹⁹⁾ *Inst.* IV. 12. 10.

²⁰⁾ Cf. *Op.* Tom. VIa. p. 212. et *Comm. in Ioñ.* XII. 42 et XVI. 2.

²¹⁾ *Inst.* IV. 12. 10. cf. de illa distinctione *Instr. adv. Anal.* Tom. VIII. 359, 60 et *Inst.* IV. 12. 4.

²²⁾ *Inst.* IV. 12. 10.

²³⁾ *Inst.* IV. 12. 8.

²⁴⁾ *Lettres franç.* ed. BONNET. II. 313.

Sin minus, solemniter peccatoris ab Ecclesiae corpore abscissio et rite peragatur ²⁵⁾, et extra Ecclesiae communionem exsul vagetur, donec resipiscat. » Ubi autem poenitentiae suae testimonium Ecclesiae dat peccator, et scandalum obliterat, parata sit reconciliatio et in communionem receptio ²⁶⁾.” — Praeterea peculiaris quaedam, eaque severior inter ministros vigeat disciplina, et » Clerici inter se acriores exerceant censuras minusque longe sibi, quam aliis, indulgere debent ²⁷⁾.”

Bona Ecclesiastica.

Esset proprie in hoc nostro capite de bonorum Ecclesiae quoque usu accuratius dicendum; quum tamen ipse Calvinus nusquam Ecclesiae bona inter media, quibus operatur, recenset, verbo monuisse sufficiat, e Calvini quoque sententia, suum habere Ecclesiam aerarium, unde solvantur sumptus, quotquot exigat ministerium verbi ¹⁾, cultus sollemnis et sacramentorum administratio ²⁾, unde Ecclesia succurrat inopiae egenorum ³⁾, et scholis aperiundis eruditionem populi promoveat ⁴⁾, orphanotrophias erigat ⁵⁾, omnibus denique quibuscumque Ecclesiae necessitatibus consulat atque provideat ⁶⁾.

CONCLUSIO CAPITIS III.

Ut munere suo Ecclesia fungatur, Deus ei commisit verbum suum divinum, veluti thesaurum quandam, in sacra scriptura

²⁵⁾ *Inst.* IV. 12. 7.

²⁶⁾ *Inst.* IV. 12. 8. cf. IV. 12. 7, 10. *Comm. ad Thess.* III. 15. *Ep. ad Neocom.* Tom. IX^b. 29^b. *Summa quaedam capita disciplinae.* Tom. IX^b. 29^b. *Ep. ad Oliv.* ib. p. 143^a. *Ep. ad Menson. Poppium.* ib. 204^b. *Ep. ad N. N.* ib. p. 210^b.

²⁷⁾ *Inst.* IV. 12. 22. cf. IV. 12. 1 et 23—28. Cf. ad hanc § SCHENKEL o. l. III. 228 sq., SIRVEN o. l. p. 15. WEBER o. l. p. 32. CORBIÈRE o. l. p. 23. SCHWALB. o. l. p. 135.

¹⁾ *Ep. Calv.* Tom. IX^b. 7^a. *de Sacr. pap. adm. abiic.* Tom. VIII. 431^b.

²⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 58^b.

³⁾ *Ep. Calv.* Tom. IX^b. 7^b. *Adv. Anabapt.* Tom. VIII. 394^b. *Scolia in ep. papae Pauli III.* Tom. VIII. 188^b.

⁴⁾ *Ep. Calv.* Tom. IX^b. 7^a. *Art. in decr. Conc. Trid. praeef.* Tom. VIII. 223^a.

⁵⁾ *De nec. ref. Eccles.* Tom. VIII. 58^b. ⁶⁾ *Ib.*

depositum; e quo sanissima eliceretur doctrina, quae iam a pueritia inde catechismi ope, assidua deinceps praedicatione fidelibus inculcaretur. Adiungit quoque publicum sui cultum, solemnem inprimis sacramentorum administrationem, ut fidelium cor sursum erectum Dei gloriosam magis promoveat majestatem, et fidem salvificam divinae doctrinae praestandam in se gigni sinat et angescere. Si qui sint in Ecclesia, qui coelitus revelatam doctrinam puram atque integram recipere, eiusque mandata in vita exsequi recusent, Ecclesiae incumbit officium, disciplinae Ecclesiasticae a Deo sibi commissae usu, per varios eius gradus contumaces admonere, sceleratos anathemate ferire, pertinaces denique ab Ecclesiae corpore abscindere, et arcere a fidelium societate, donec resipiscant.

CAPUT IV.

ECCLESIAE REGIMEN.

§ 1. *Regimen coeleste.*

Postquam igitur in praecedentibus quam accuratissime in Calvinicae Ecclesiae notionem inquisivimus, et ordine simul expositum est, quibus viis ac rationibus finem a Deo sibi propositum assequi Ecclesiae queat, sponte quasi alia nunc oboritur quaestio, quibusnam sc. incumbat officium in viam planam illam atque stabilem Ecclesiam deducere; quibusnam verbi iniunctum sit ministerium, sacramentorum mandata administratio, quibusnam denique disciplinae Ecclesiasticae exercendae competat ius, et quaenam in universo iis cum ipsis fidelibus intercedat relatio. Fortasse melius igitur hoc caput » de Ecclesiae *organismo*” inscripsissemus, quia tamen » *regiminis*” vocabulum usu tritum est, et fere omnia in se comprehendit, et melioris simul latinitatis notam habet de consueta dicendi via non deflectendum esse videbatur. Sic autem de Eccl. regimine dicturi sumus, ut primum de Coelesti regimine seorsim agamus, dein regimen illud, quatenus hominibus commissum est, accuratius exposituri. Quem-

admodum enim omnis religionis natura atque indoles in eo sita esse videtur, ut intima sit rerum divinarum et humanarum coniunctio, sic quoque in Ecclesiae notione perscrutanda tam arcte necessarie cum divinis humana coniuncta deprehendimus, ut qui anxie semper et religiose inter utraque distinguere vellet, eo ipso ostenderet clare, quam parum Ecclesiae indolem perspectam sibi haberet, atque compertam. Quum tamen nostra demum aetas vidit res divinas necessarie in visibili natura inclusas latere, et nonnisi in eadem patefieri, adeoque nostrae cogitandi rationi consentaneum esset Dei Christique in Ecclesiam efficientiam in ipso hominum regimine atque operatione deprehendere, — apud Calvinum pro dualistica, cui favebat, eosmologia severe inter utrumque regimen, divinum atque humanum, distinguitur, et duo a se invicem disiuncta et iuxta veluti posita cogitantur, quare nobis quoque separatim de utroque dicendum erit. Iam quod ad *Dei* cum Ecclesia relatione attinet, in universo tenendum est »Ecclesiae praesentissimam Dei ipsius »virtutem annexam esse ¹⁾.” »Ipse igitur solus regere ac regnare in Ecclesiam in ea quoque praeesse vel eminere, et imperium hoc solo eius verbo exerceri oportet ²⁾.” »Eius tantum »verbum in Ecclesia annuntiandum est ³⁾.” »Ille unicus legislator ⁴⁾,” »qui solus in Ecclesia audiendus est ⁵⁾.” »Omne igitur regimen Ecclesiasticum sic pendet ab eius decreto, ut nihil »hominibus statuere liceat ⁶⁾,” adeo ut omnes qui ex hominibus Ecclesiae praesunt, »Deum habeant auctorem sui muneris ⁷⁾.” Operatur autem in Ecclesia sua Deus sanctissimi Spiritus sui virtute ⁸⁾, et quidem duplici modo, »quorum haec differentia »est, quod aliquando immediate spiritum suum effundat, ali- »quando contra certis mediis largitur ⁹⁾.” Idcirco *immediate* vim suam exserit Deus in Ecclesia, »ut electorum numerus augeatur, et gubernentur electi ¹⁰⁾,” »ut initium habeat regenera-

¹⁾ *De aet. Dei prael.* Tom. VIII. 623^b.

²⁾ *Inst.* IV. 3. 1. cf. *vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 280^b.

³⁾ *Comm. ad 2 The.* II. 13.

⁴⁾ *Comm. ad Col.* II. 23. cf. *ad 2 Thess.* II. 4. et *ad Iac.* IV. 12.

⁵⁾ *Comm. ad Gal.* I. 1.

⁶⁾ *Comm. ad Num.* XVII. 4.

⁷⁾ *Comm. ad Exod.* XVII. 6. cf. *ad Gal.* I. 1.

⁸⁾ Cf. *Prael.* VIII. in *Ezech.* III. 9.

⁹⁾ *Hom. in 1 Sam.* XX. Tom. II. p. 324^b.

¹⁰⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. 23^a.

tio ¹¹⁾,” » quae electionis testimonium nobis affert” certissimum ¹²⁾.
Immediate Spir. setus » fidem suffuleit ¹³⁾,” » mentes nostras illuminat ¹⁴⁾,” » ut plenius mysteria coelestia intelligamus ¹⁵⁾.”
 » Sanctus Dei Spiritus Sacramentis vim suam addit ¹⁶⁾,” » Christi
 » beneficiorum participes nos reddit ¹⁷⁾” et » vinculum est nostrae cum illo communionis ¹⁸⁾. » Auctor est omnium donorum ¹⁹⁾,” » a quo in universo agimur ²⁰⁾,” » a malo continemur ²¹⁾,” » in cuius virtute victoria nostra consistit ²²⁾,” qui denique, quod omnium longe summum in Calvini Ecclesia est habendum, » locupletissimus testis nobis prodit, verum esse » verbum Dei ²³⁾,” adeoque nostrae nos » salutis adeo reddit » certiores, ut omnem dubitationem facile eximat ²⁴⁾,” et » virtutis suae afflatu divinam vitam sic instillat, *ut non iam ipsi a nobis agamur, sed eius actione ac motu* ²⁵⁾.” Similiter quoque nullis mediis interpositis vim suam exercet Deus, 1° in recens natis, qui brevi post morte eripiuntur; nam Telciobaptistis, qui ingerunt, » quomodo regenerentur infantes, nec boni, nec mali » cognitione praediti ²⁶⁾,” Calvinus respondet: » minime obsecrum esse antea eos a Domino regenerari ²⁷⁾,” et 2°, in iis, qui omni Ecclesiastica institutione inviti carent; docet enim: » Deum » virtute spiritus sui in iis agere et supplere quod deficit ²⁸⁾.” — Ne quis tamen putet, tam potenti iuxta ac irresistibili Dei in Ecclesiam efficientia, nullum relinqui Christo in Ecclesiae regimine locum. Tametsi enim extra controversiam constat, a Dei voluntate et universam pendere Ecclesiam et singulos fideles, ita tamen Deus regnare censendus est, » ut dederit Pater om-

¹¹⁾ *Refut. err. Serveti*. Tom. VIII. 520, et *Comm. ad Gal.* V. 25 et *ad Tit.* III. 5.

¹²⁾ *Comm. ad 1 Co.* I. 9 et *ad Iac.* I. 25. ¹³⁾ *Comm. ad 1 Io.* V. 7.

¹⁴⁾ *Comm. ad 1 Thess.* V. 19. ¹⁵⁾ *Inst.* III. 2. 34.

¹⁶⁾ *Comm. ad Tit.* III. 5. ¹⁷⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. 15b. *Inst.* III. 1. 1.

¹⁸⁾ *Comm. ad 1 Co.* XIII. 13. *Inst.* III. 2. 35.

¹⁹⁾ *Hom. in 1 Sam.* I. I. in nota 9.

²⁰⁾ *Prael.* VIII. in *Ezech.* III. 9. *Inst.* III. 1. 1.

²¹⁾ *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. 243a. *Comm. ad Rom.* VIII. 26.

²²⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. 24a.

²³⁾ *Comm. ad Io.* V. 7; cf. *id. ad 2 Co.* I. 21, *ad Eph.* I. 13, 14 et *ad 1 Io.* II. 27.

²⁴⁾ *Comm. ad Eph.* I. 13, 14.

²⁵⁾ *Inst.* III. 1. 1. cf. *Adm. ult. ad J. WESTPH.* Tom. VIII. 706b. *Conc. in Hiob.* I, IV, XVI, XX. XXXII.

²⁶⁾ *Inst.* IV. 16. 17. ²⁷⁾ *Inst.* IV. 16. 17. cf. *ib.* IV. 16. 7. et IV. 15. 20.

²⁸⁾ *Hom.* III. de conv. in *Eccl.* Tom. VIII. 476b. cf. *Inst.* IV. 16. 19.

»nem potestatem Filio suo, ut per eius manus nos gubernet, »foveat, sustentet, sub eius tutela nos protegat, nobisque auxilietur ²⁹⁾». Christus igitur »unicum caput est, sub cuius »principatu omnes inter nos cohaeremus secundum eum ordinem »et eam politiae formam, quam ipse praescripsit ³⁰⁾»; nam »ille »semper manet supremus doctor et solus Ecclesiae suae Dominus, cuius unius vox audiat ³¹⁾». Eius quoque regnum tum universam Ecclesiam, tum singulos eius socios spectat. Christus *universae Ecclesiae* praest, nam »ascensu suo quidem visibilem »sui praesentiam nobis abstulit, adscendit tamen, ut impleret »omnia; nunc igitur cum adhuc praesentem habet Ecclesia, et »semper habitura est ³²⁾». Quod enim sedere dicitur ad Patris dexteram, »tantundem id valet, acsi vocetur Patris legatus, »penes quem sit tota imperii potestas: quia Deus mediate vult »in eius persona Ecclesiam regere ac tueri ³³⁾». »Hoc eius regnum nec locorum ullis spatiis limitatum, nec ullis dimensionibus circumscriptum, quin virtutem suam, ubicunque placuerit, in coelo et in terra exserat ³⁴⁾»; quod eo usque valet, ut »rerum omnium conversionem a Christo fieri posse ³⁵⁾», ultro fateatur Calvinus. Haec autem summa in Ecclesia potentia atque auctoritas incolumes Christo remanebit usque ad diem supremum. Tunc enim, »quum omnia in iustum ac tranquillum statum reposita erunt, aderit illud tempus, quo tradat Christus regnum »Patri ³⁶⁾», atque »impletis Christi partibus in Ecclesiae defensione Deus per se fiat unicum Ecclesiae caput ³⁷⁾». — Ita tamen universam Eccl. regit Christus, ut simul *in singulos quoque fideles* virtutem suam exserat. Etenim »suis semper adest, vitam ipsis suam inspirans in iis vivit, eos sustinet, confirmat, »vegetat, conservat incolumes, non secus acsi corpore adesset: »quin denique suo ipsius corpore eos pascit, cuius communio »nem spiritus sui virtute in eos transfundit ³⁸⁾», ut brevi dicam,

²⁹⁾ *Inst.* II. 15. 5. cf. II. 15. 3. *Comm. ad 1 Co.* XV. 23, 28.

³⁰⁾ *Inst.* IV. 6. 9.

³¹⁾ *Brev. fid. conf. form.* Tom. VIII. 91b. cf. *Comm.* 1 *Co.* III. 22.

³²⁾ *Inst.* IV. 6. 10. cf. II. 15. 3 et *Comm. ad Eph.* 1. 22.

³³⁾ *Inst.* II. 15. 5. cf. IV. 17. 18.

³⁴⁾ *Inst.* IV. 17. 18. cf. *Instr. adv. Anab.* Tom. VIII. 366b.

³⁵⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 282b. ³⁶⁾ *Comm. ad 1 Co.* XV. 25.

³⁷⁾ *Inst.* II. 15. 5. cf. *Prael.* 35 in *Dan.* Tom. V. 107b.

³⁸⁾ *Inst.* IV. 17. 18. cf. *Prael.* II. in *Dan.* Tom. V. 33b.

» necessitatibus nostris subvenit, donec militia nostro perfuncti, » vocemur in triumphum ³⁹⁾.” Ita Christum suis *adesse* semper, inque ipsis *habitare* absque omni dubitatione ubique locorum nos docere S. script. firmiter Calvinus pronuntiat; si contra » de » modo praesentiae quaeritur, referendum id esse dic(it) ad gratiam et virtutem ⁴⁰⁾.” — Christi regnum natura sua spirituale est atque aeternum ⁴¹⁾, quod et egregie historia confirmat, quae docet, » Christum Ecclesiae suae revera fideliter *adfuisse*, Ecclesiam virtute sua *fuisse conservatam*, ne periret; spiritu *fuisse gubernatam*, ne a veritate exideret ⁴²⁾.” Sivisse quidem interdum, » ut Antichristus palam grassaretur ac tyrannidem exerceret in Ecclesia ⁴³⁾,” » semper tamen in tanta clade suos conservavisse, ut ex media morte salvi evaderent ⁴⁴⁾.” Vel sic tamen cavendum esse monet, ne aequo plus huius regni mysteria perscrutari studeamus, » non enim tutum esse de coelestis » hierarchia ultra modum sapere ⁴⁵⁾.” Quomodo regnet Christus, nobis revelatum non est, quare certa in talibus sufficiat nobis fides, qualem ipse Calvinus expressit, ubi sic in Christi laudem decantat:

» Ille quidem sine fine regit regnatque, nec annis
 » Finitum tenet, aut mensibus imperium
 » Aeternum huic decus est, aeterna potentia regni
 » Quam nullus variat, diminuitque dies ⁴⁶⁾.”

§ 4. Cur Deus hominum ministerio in Ecclesia regunda utatur.

In praecedenti § audivimus Calvinum dicentem, Deum » *aliquando certis mediis largiri*” Spiritum suum, quem immediate ceteroquin effundit. De ea Dei in Ecclesiam efficientia, quam nullis interpositis mediis operari solet, vidimus. Instat igitur, ut de Dei per homines Ecclesiae regimine Calvini sententiam sciscitemur, adeoque dicendum nobis erit » *de ordine*, quo

³⁹⁾ *Inst.* II. 15. 3. cf. *Ult. adm. ad J. WESTPH.* Tom. VIII. 695^a. *Inst.* IV. 6. 9 et *Comm. ad Eph.* 1. 22; IV. 15; V. 23 et *ad Col.* 1. 18. et II. 20.

⁴⁰⁾ *Ult. adm. ad J. WESTPH.* Tom. VIII. 695^a.

⁴¹⁾ *Inst.* II. 15. 3, 4.

⁴²⁾ *Resp. contr.* FIGH. Tom. VIII. 119^b. cf. *Epinicion Christo cantat.* vs. 60, 61. Tom. VIII. 10^a.

⁴³⁾ *Ib.* ⁴⁴⁾ *Ib.* ⁴⁵⁾ *Inst.* IV. 6. 10.

⁴⁶⁾ *Epinicion Christo Cantat.* vs. 11—15. Tom. VIII. 10^a.

»Ecclesiam suam gubernari voluit Deus.” »Tametsi enim solum
 »ipsum regere ac regnare in Ecclesia, in ea quoque praeesse
 »vel eminere et imperium hoc solo eius verbo exerceeri atque
 »administrari oportet: quia tamen visibili praesentia inter nos
 »non habitat, ut voluntatem nobis suam ore coram declararet,
 »hominum ministerium in hoc adhibet, et quasi vicariam ope-
 »ram, ut per os ipsorum suum ipse opus agat; qualiter ad opus
 »quoque faciendum instrumento utitur artifex ¹⁾.” Nihil igitur
 hominum regimen a divina maiestate abrogat, quin imo, summa
 se nobis utilitate commendat. Etenim »si de coelo Ipse loque-
 »retur, nihil mirum foret, si sacra eius oracula ab omnibus
 »sine mora reverenter exciperentur. Quis enim praesentem eius
 »potestatem non horreret.... Verum ubi homuncio quispiam
 »ex pulvere emersus in nomine Dei loquitur, hic nostram ergo
 »Deum observantiam optimo testimonio declaramus, si dociles
 »nos exhibemus eius ministro ²⁾.” Simul etiam Deus »hoc mo-
 »do suam ergo nos dignationem declarat, quum ex hominibus
 »sumit, qui pro se in mundo legatione fungerentur ³⁾.” »Nihil
 »denique ad fovendam mutuam charitatem aptius erat, quam hoc
 »vineulo homines inter se colligari, *dum unus constituitur pas-*
tor, qui reliquos simul doceat: qui vero discipuli esse iubentur,
communem ex uno ore doctrinam excipiant ⁴⁾.” Propterea hono-
 rificentissime in verbo suo elogiis Ecclesiae ministros ornare
 solet Deus, »lucem mundi, salem terrae eos pronuntiavit ⁵⁾);”
 »nec splendidius sane ornari poterant, quam quum dicit, qui
 »vos audit, me audit ⁶⁾.” Quodsi hominum in Ecclesia ministerio
 tanti aestimat Deus, profecto »Ecclesiae dissipationem vel rui-
 »nam potius et exitium molitur, quisquis *hunc ordinem*, et hoc
 »genus regiminis vel abolere studet, vel quasi minus necessa-
 »rium elevat. Neque enim vel solis lumen ac calor, vel cibus
 »ac potus tam sunt praesentis vitae favendae ac sustinendae
 »necessaria, quam est conservandae in terris Ecclesiae apostoli-
 »cum ac pastorale munus ⁷⁾.” Neque mortalium in hisce de-

¹⁾ *Inst.* IV. 3. 1. cf. *Comm. ad 1 Pe.* V. 3. ²⁾ *Inst.* IV. 3. 1. ³⁾ *Ib.*

⁴⁾ *Ib.* Ultima verba, quae obliquis litteris exarata sunt, vide, quam egregie confirmant, ea, quae cap. II. § 6. p. 25. 28 de Ecclesiae indole disputavimus.

⁵⁾ *Ib.* cf. *Prael. ad Zach.* VIII. 23. et *ad Hagg.* I. 12.

⁶⁾ *Inst.* IV. 3. 1. cf. *Ep. ad Eccl. Genev.* Tom. IX^b. 11^a. *Ep. ad Com. in Tarnate* Tom. IX^b. 136^a. *Cat. Gen.* Tom. VIII. 25^a.

⁷⁾ *Inst.* IV. 3. 2.

bilitatis excusatio accipi potest, nam ipse Deus » in servis suis » ita operatur, ut nihil agant, nisi quatenus reguntur eius Spiritu⁸⁾.)” Praeesse igitur debet Ecclesiae *ordo hominum*⁹⁾, per quorum os ipse Deus loquitur, dum veram doctrinam populo annunciant. Reliqui dociles esse debent discipuli, qui a vicariis Dei divinam doctrinam reverenter excipiant.

§ 3. *Quot sint ministrorum genera.*

» Qui Ecclesiae regimini secundum Christi institutionem prae- » sunt, nominantur a Paulo, primum *Apostoli*, deinde *Prophetae*, » tertio *Euangelistae*, quarto *pastores*, postremo *doctores*: ex qui- » bus duo tantum ultimi ordinarium in Ecclesia munus habent: » alios tres initio excitavit Deus et suscitavit interdum pro ut » temporum necessitas postulat¹⁾.” Inter quinque illa ministro- » rum genera ita distinguit noster, ut sint 1°. *Apostoli* ii, » qui- » bus attribuuntur nulli certi fines, sed totus orbis assignatur, » 2°. *Euangelistae* fuerunt viri, qui quum dignitate apostolis mino- » res, officio tamen proximi erant, adeoque vices eorum gerebant;” 3°. *Prophetae* habendi sunt » non quilibet divinae voluntatis in- » terpretes, sed qui singulari revelatione excellebant;” 4°. *Doc- » tores* » sacrae scripturae interpretationi tantum praesunt;” 5°. *Pastores* denique » disciplinae usu, sacramentorum administra- » tione, monitionibus, exhortationibus, cett. funguntur²⁾.” Ho- » rum omnium unice fere circa verbum divinum munus versatur, quibus inferiore loco accedunt » duo alia genera, quae perpe- » tuo manent: gubernatio et cura pauperum³⁾.” Gubernatores » sunt *Seniores* de plebe delecti, qui censurae morum et exer- » cendae disciplinae una cum reliquis praesent⁴⁾,” ut » ha- » beat unaquaeque Ecclesia suum Senatum, circumscriptum ex » viris piis, gravibus et sanctis, penes quem est iurisdictio⁵⁾.”

8) *Prael. in Ezech. III. 9.* cf. LECHLER. *Gesch. der Presb. und Syn. Verfass.* Leiden, 1854. S. 32 sqq. et M. GOEBEL. *Gesch. des Chr. Leb. in der Rhein-Westph. Kirche.* I. S. 293 sqq.

9) De industria vocabulo „ordinis” utimur, ut quam proxime ad Calvinii sententiam accedamus. Quo iure, doceat idem vocabulum bis in hac § linea subnotatum.

1) *Inst. IV. 3. 4.* cf. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 287^b, *Comm. ad Tit. I. 9.* SCHENKEL. o. l. III. 227 et 298. SCHWALB. o. l. p. 136, 137. WEBER. o. l. p. 24. DÉVISMÉ. o. l. p. 6, 7.

2) *Inst. IV. 3. 4.*

3) *Inst. IV. 3. 8.*

4) *Ib.*

5) *Ib.*

»Cura denique pauperum diaconis mandata est⁶⁾.” Habemus igitur septem ministrorum genera, quae in sylloge sic apte distribuas:

Verbi ministerium.	Iurisdictio.	Cura pauperum.
—	—	—
<i>extraord.</i> 1. Apostoli.	6. Seniores.	7. Diaconi.
2. Euangelistae.		
3. Prophetae.		
<i>ordinarii.</i> 4. Doctores.		
5. Pastores.		

§ 4. *Ministrorum electio.*

Ut »quis verus censeatur Ecclesiae minister, rite vocatus sit »oportet¹⁾,” quare inprimis cavendum est, »ne quis sine vocatione publicum in Ecclesia munus sibiumat²⁾.” Omnia se ordine et decenter geri in Ecclesia debent, neque tantummodo ministerii aditum certis legibus circumscriptum esse monet, sed esse quoque penes Ecclesiam ius muneris adimendi iis, qui contra legem creati sunt, quin imo »exactorandos esse, qui »in officio minus fideles se praestent³⁾,” et quum sponte munus ponere recusent, esse quidem magistratus ope amovendos⁴⁾. In ipsa autem vocatione quatuor sibi noster ponit quaestiones: videlicet, »quales, qualiter, a quibus eligendi sint, et quo ritu »sint in munere suo initiandi⁵⁾”. Ad singulas, quid respondeat, videamus. 1°. *Quales?* — »Summa huc redit non esse eligendos, nisi qui sint sanae doctrinae et sanctae vitae, nec aliquo »vitio notabiles⁶⁾.” Solemni igitur examini sese submittant⁷⁾, et interiore praeterea vocatione excitentur, quam ipse interpretatur: »bonum cordis nostri testimonium, quod sincero Dei timore et aedificandae Ecclesiae studio oblatum munus recipiamus⁸⁾.” 2°. *Qualiter?* — Publica indicantur ieiunia; solemnes

⁶⁾ *Inst.* IV. 3. 9. cf. IV. 20. 4. ¹⁾ *Inst.* IV. 3. 10.

²⁾ *Inst.* IV. 3. 10. cf. *Brev. Conf. fid. form.* Tom. VIII. 91^b.

³⁾ *Brev. Conf. fid. form.* Tom. VIII. 91^b. cf. *Ep. ad doct. Marp.* Tom. IX^b. 84^b. et *Ep. ad FARELL.* Tom. IX^b. 55^b.

⁴⁾ *Scholia in Ep. Pauli III.* Tom. VIII. 184^b.

⁵⁾ *Inst.* IV. 3. 11. ⁶⁾ *Inst.* IV. 3. 12.

⁷⁾ *Ep. ad Oliv.* Tom. IX^b. 143^a.

⁸⁾ *Inst.* IV. 3. 11. cf. de coelibatu ib. IV. 12. 23—23 et IV. 13. 3.

ad apostolorum instar habeantur orationes; »potissimum tamen »precibus ineumbendum esse, quibus spiritum consilii et discretionis a Deo petitur ⁹⁾.” 3°. *A Quibus?* — »Haec est ex »verbo Dei legitima ministerii vocatio, ubi ex populi consensu »et approbatione creantur, qui idonei visi sunt. Praeesse autem electioni debere alios pastores, nequid vel per levitatem, »vel per mala studia, vel per tumultum a multitudine peccetur ¹⁰⁾.” »Hic enim maxime optabilis est status populi, creare »communibus suffragiis pastores ¹¹⁾,” et pessime sine dubio illi agunt, qui ut populi iura infringant, ad Apostolorum vocationem provocare solent ¹²⁾. 4°. Denique: *Quo ritu initiandi sint?* Praeter manuum impositionem nullum qualemcunque ritum noster approbat; »ne tamen universa multitudo manum impositam, sed soli pastores ¹³⁾.” Revera Calvinum manuum illam impositionem magni fecisse, et propterea quoque solis retinuisse pastoribus iam exinde suspicari licet, quod ultro alibi fatetur: »non invitus paterer sacramentum vocari ¹⁴⁾,” et egregie haec quoque eius verba confirmant: »Fateor, optandum esset, ut »valeret continua successio ut functio ipsa quasi per manus transferetur ¹⁵⁾.” Manuum impositio sacramentum proclamatum, cum continua pastorum successione coniunctum, praeclarum sane testimonium exhibet, quam proxime saepe a Romanensibus absit Calvinus.

§ 5. *De ministrorum conventibus.*

Etsi extra controversiam constat, eius Ecclesiae regundae formae, quae Synodalis vulgo dicitur, eo sensu Calvinum patrum exstitisse ac fautorem, quod necessarie e principiis, quae Ecclesiasticae regiminis posuit, Synodorum institutio deducenda

⁹⁾ *Inst.* IV. 3. 12.

¹⁰⁾ *Inst.* IV. 3. 15. cf. IV. 3. 13, 14. *Comm. ad Act.* VI. 3. *de nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 41^b, 49^a. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom VIII. 286^b.

¹¹⁾ *Prael. in Mich.* V. 5. Tom. V. 321^b.

¹²⁾ *Inst.* IV. 3. 13. cf. *Inst.* IV. 1. 14. IV. 3. 3, 4, 5, 6. IV. 8. 9. IV. 19. 6. IV. 11. 1. *Comm. ad Rom.* I. 5. XV. 20. XVI. 7. et *Contra rign. de lib. arb.* Tom. VIII. 118^b.

¹³⁾ *Inst.* IV. 3. 16. cf. IV. 4. 14. et IV. 5. 4. »De diaconis quoque et Senioribus similis prorsus ratio est.” *Inst.* IV. 3. 12.

¹⁴⁾ *Ep. Calv.* Tom. IX^b. p. 87.

¹⁵⁾ *Inst.* IV. 14. 20. cf. IV. 19. 31.

erat, nihilominus tamen pro locorum et regionum diversitate aliis quoque Ecclesiastici regiminis formis caleulum suum adiecit, et Angliae protectori, ut hoc sumam, ut Episcopos institueret, suadere ausus est ¹⁾; et superintendenturam, quae in Germania usu venerat, ferri posse opinatur ²⁾. Nusquam praeterea in IV° »Inst. rel. Chr.» libro dedita opera Synodorum institutio describitur, unde satis tute effici posse opinaremur, reiciendam esse eorum sententiam, qui institutionem illam omnibus numeris absolutam atque perfectam ad Calvinum auctorem referendam esse statuunt. Quae tamen in scriptis ipsius hic illic accuratius definita deprehendere nobis contigit, breviter expendemus. Et tunc quidem 1°, Uniuscuiusque urbis pastores et seniores in unum corpus coniungendos esse censet, cui nomen indidit »consistorii ³⁾», »senatus presbyterorum ⁴⁾», »Seniorum consessus ⁵⁾», sive »Ecclesiastici iudicii ⁶⁾», sive denique »Seniorum Concilii ⁷⁾». Ut vides, pastores tunc presbyterorum sive Seniorum quoque nomine subinde afficiuntur, quorum duplex erit genus, »alii enim ad docendum ordinati sunt, »alii morum duntaxat censores ⁸⁾». 2°. Quoties res id ita postulat, totius provinciae pastores ac doctores coeant in unum ⁹⁾, quorum conventus adeo *synodus erit provincialis* ¹⁰⁾. Vel etiam conventus sit stativus, qui »numquam adeo dimittatur, priusquam locus ac tempus proximi sint indicta ¹¹⁾». 3°. Si denique lites de doctrinae puritate abortae in Synodis provincialibus ad liquidum peragi nequeunt, »ad *generale concilium*, sed non-nisi tentato illo remedio, decurrendum est ¹²⁾»; cuius convocandi jus in Germania Imperatori competere censet ¹³⁾.

¹⁾ *Ep. ad* SOMMERS. (HENRY II. Beilage 4. S. 40.)

²⁾ *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 95^a. cf. LECHLER. o. l. S. 45 sqq.

³⁾ *Ep. Calv.* Tom. IX^b. 76, 77, 142^a. 217^a. ⁴⁾ *Inst.* IV. 11. 6.

⁵⁾ *Inst.* IV. 12. 2. ⁶⁾ *Inst.* IV. 12. 14. cf. IV. 11. 6.

⁷⁾ *Inst.* IV. 12. 11. ⁸⁾ *Inst.* IV. 11. 6. cf. IV. 11. 1.

⁹⁾ *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. p. 227^a et 231^a.

¹⁰⁾ *Inst.* IV. 8. 1. cf. Ib. IV. 9. 13, IV. 12. 14, 22. *Resp. ad fac. Theol. Par.* art. XIX. Tom. VIII. 198^a. *Comm. ad 1 Io.* IV. 1.

¹¹⁾ *Inst.* IV. 12. 22. cf. IV. 3. 8.

¹²⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 61^b. cf. *Comm. ad 1 Io.* IV. 1 et *Inst.* IV. 8. 1.

¹³⁾ *Inst.* IV. 12. 22. cf. porro ad hanc §. *Scholia in pat. adm. Pauli III.* Tom. VIII. 178—190. *Ep. Calv.* Tom. IX^b. 209^b. *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. 231^a. *Resp. ad fac. Theol. Par.* Tom. VIII. 198^a. *Lettres franç. de Calvin.* ed. BONNET II. 352.

§ 6. *Ecclesiastici regiminis potestas.*

» Consistit ea potestas vel in doctrina, vel in iurisdictione, » vel in legibus ferendis, et spectatur partim in singulis, qui » praesunt, partim in conciliis ¹⁾); » vel etiam in ipso, quo funguntur, ministerio, nam quicquid Ecclesiae » ministris defert » scriptura, id totum non ipsis proprie hominibus, sed ministerio, cui praesunt, datur ²⁾)." Quodsi potestatem illam in universo spectamus, hoc in primis tenendum est, esse eam spiritua-lem ³⁾, et unice in Ecclesiae aedificationem tendere ⁴⁾); pendere » (autem) totam a clavibus, quas Christus Ecclesiae suae contulit in locis Matth. XVIII. 18, XVI. 19 et Ioän. XX. 23 ⁵⁾); » inter quos sic distinguendum esse noster docet, » ut in Matth. » XVI et Ioän. XX de generali doctrinae autoritate agatur, in » Matth. XVIII contra ius Synedrii in posterum transferatur » in Christi gregem ⁶⁾. Neque tamen » sic diversos eos facit, ut » non multam haberent inter se affinitatem. Hoc enim utrobique simile est, quod utraque est generalis sententiae, eadem » semper ligandi solvendique potestas, idem mandatum, eadem » promissio ⁷⁾); » nec alio referri debent, quam ad verbi ministerium ⁸⁾)." Quum enim » nihil asseverat Christus in Euangelii » praedicatione Apostolorum esse praeter ministerium. Se esse qui, » per eorum ora, velut per organa loqueretur omnia et promitteret ⁹⁾); » sequitur remissionem peccatorum," quam illi annuntiant, » veram esse Dei promissionem:" et ipsius Christi » testificatio » certiores nos reddit, Euangelii verbum, a quocunque tandem » homine praedicetur, ipsissimam Dei esse sententiam, apud summum tribunal promulgatam, in libro vitae scriptam, in coelo » ratam, firmam atque fixam ¹⁰⁾)." Ministris igitur » ad hoc bonum » impartendum claves datae sunt ¹¹⁾, quandoquidem » euangelio » continentur omnia, quae nobis per Ecclesiae ministros dispensantur ¹²⁾)." Versatur autem eorum potestas, 1°. *circa doctrinam*. Nimirum Ecclesiae minister » non aliud habent officium, nisi » ut doceant, quod sacris scripturis proditum est, ac consigna-

1) *Inst.* IV. 8. 1. 2) *Inst.* IV. 8. 2. cf. IV. 8. 11.

3) *Inst.* IV. 8. 1. „de spirituali tantum loquor, quae propria est Ecclesiae."

4) *Ib.* 5) *Inst.* IV. 9. 1. 6) *Inst.* IV. 11. 1.

7) *Inst.* IV. 11. 2. 8) *Inst.* IV. 11. 1. 9) *Ib.* 10) *Ib.*

11) *Inst.* IV. 1. 22. 12) *Ib.*

»tum. Constituimus igitur, inquit, non esse iam fidelibus
 »ministris relictum, ut novum aliquod dogma excudant, sed
 »simpliciter inherendum esse doctrinae, cui Deus omnes
 »sine exceptione subiecit¹³⁾;" nam »sic omnes docendi partes
 »in Filio complevit Deus, ut hoc ultimum aeternumque ab eo
 »habendum sit testimonium¹⁴⁾." Qui autem Ecclesiae ministri
 intra limites sacrae scripturae sese continent, illi »verbo Dei
 »confidenter omnia adeant; eius maiestati omnem mundi virtu-
 »tem, gloriam, sapientiam, altitudinem cedere atque obedire
 »cogant: eius potentia fulti, omnibus imperent; Christi domum
 »aedificent, Satanae subvertant: oves pascant, lupos profligent:
 »dociles instituant, et exhortentur; rebelles et pervivaces, ar-
 »guant, increpent, subigant: ligent ac solvant, fulgurent deni-
 »que; si opus est, ac fulminent: sed omnia in verbo Dei.¹⁵⁾"
 Iam quod ad huius codicis interpretationem attinet, erit qui-
 dem probe cavendum, »ne solis episcopis potestas fiat aliis
 »dictandi, quod necessario sequantur¹⁶⁾." »Atqui nemo interea
 »nostrum est, qui non libenter suas lucubrationes Ecclesiae iu-
 »dicio submittat¹⁷⁾." »Si quo igitur de dogmate incidat discep-
 »tatos¹⁸⁾," »pii doctores religiose in commune inquirant¹⁹⁾,"
 et »definitionem ex sacra scriptura desumptam proferant²⁰⁾;"
 vel potius etiam »ad generale concilium decurrendum erit²¹⁾,"
 ut »nempe Ecclesiae inter se communem cognitionem susci-
 »pian²²⁾;" et commodius in unum collecti Episcopi in commune
 »deliberent, quid sibi et qua forma docendum sit²³⁾." »Multo
 »enim plus ponderis habet eorum definitio, quam si quisque
 »seorsim domi conceptam populo traderet²⁴⁾." — 2°. *Legum*
ferendarum potestas. Leges in Ecclesia aut cultum Dei spectant,
 aut »constitutiones sunt, quae ad disciplinam, vel honestatem,
 »vel pacem conservandam faciunt²⁵⁾." In iis, quae cultum sa-

¹³⁾ *Inst.* IV. 8. 9.¹⁴⁾ *Inst.* IV. 8. 7. cf. IV. 8. 15.¹⁵⁾ *Inst.* IV. 8. 9.¹⁶⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 280a.¹⁷⁾ *Inst.* IV. 9. 13. cf. *de aet. Dei praed.* Tom. VIII. p. 600b.¹⁸⁾ *Inst.* IV. 9. 13. cf. IV. 8. 11.¹⁹⁾ *Ant. adv. decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. 231a.²⁰⁾ *Inst.* IV. 9. 13. cf. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 279a.²¹⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 61b.²²⁾ *Inst.* IV. 9. 13.²³⁾ *Ib.* cf. *Inst.* IV. 9. 8.²⁴⁾ *Inst.* IV. 9. 13. Praeterea »ad Ecclesiae quoque officium pertinet, ut
 »scripturas veteras a supposititiis discernat." *Vera Eccl. ref. ratio.* Tom. VIII. 279b.²⁵⁾ *Inst.* IV. 10. 1.

crum definiunt, ante omnia tenendum est, » Deum repudiare » omnem ἐθελοθησκειαν, quae, utcumque speciem habeat sapientiae, quia tamen pendet ex hominum placitis, evanescit ²⁶⁾." Sunt igitur in abominatione habendae » verbo Dei contrariae » constitutiones omnes, quae ad verum Dei cultum finguntur » pertinere, et quibus servandis conscientiae obligantur ²⁷⁾." Quas autem secundo loco posuit noster constitutiones, » tales nemo » sobrius non fatebitur et iure ferri ab Ecclesia et ab omnibus » piis servandas esse ²⁸⁾." — 3°. *Iurisdictio*. » Iurisdictionis potestas nihil aliud est, quam ordo comparatus ad spiritualis politiae conservationem ²⁹⁾), " quem in Ecclesia ipse Christus instituit, quum clavium potestatem ei commisit ³⁰⁾. Est ea potestas pastoribus una cum senioribus deferenda ³¹⁾, qui » tamen non habent ius gladii, non imperium, non carceres, non poenas alias, » quae solent infligari a magistratu ³²⁾; sed hoc tantum agunt, » ut voluntaria castigatione poenitentiam profiteatur, qui peccavit ³³⁾." Istiusmodi autem auctoritas deferri iis debet, quod » Ecclesiae iudices errare nequeunt, nec a Dei iudicio dissentire, » quia nonnisi ex lege Dei iudicant, quae sancta Dei voluntas » est, et oraculum coeleste ³⁴⁾."

§ 7. *Ecclesiastici regiminis officia.*

» *Doctorum* officium similem fere rationem et unum prorsus » finem habet ac munus propheticum ¹⁾), " atque » a verbi adeo ministerio et sacramentorum administratione abstinere ²⁾ " debent doctores, qui unice contra » tam formandis pastoribus, quam » toti Ecclesiae erudiendae praesunt ³⁾), " et divinam doctrinam » contra impios errores defendunt ⁴⁾)." — *Pastores* non aliud habent officium, nisi ut doceant, quod sacris scripturis proditum » est ac consignatum ⁵⁾), " unde colligere licet, » in pastorum

²⁶⁾ *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. 237^b.

²⁷⁾ *Inst.* IV. 10. 8. cf. IV. 10. 3, 5. 6.

²⁸⁾ *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 280^a, cf. *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 95^a.

²⁹⁾ *Inst.* IV. 11. 1. ³⁰⁾ *Inst.* IV. 11. 5. ³¹⁾ *Ib.*

³²⁾ *Inst.* IV. 11. 3. cf. *ib.* IV. 11. 5. ³³⁾ *Inst.* IV. 11. 3.

³⁴⁾ *Inst.* IV. 11. 2. cf. CORBIÈRE, o. l. p. 11. WEBER, o. l. p. 27. DÉVISMÉ, o. l. p. 6, 7.

¹⁾ *Inst.* IV. 3. 5.

²⁾ *Resp. ad. quaest. Tossani.* Tom. IX^b. 199. cf. *Inst.* IV. 3. 4.

³⁾ *Adm. ult. ad WESTPH.* Tom. VIII. 686^b.

⁴⁾ *Comm. ad Eph.* IV. 11. et *ad Rom.* XI. 7. ⁵⁾ *Inst.* IV. 8. 9.

» has esse duas praecipuas partes, Euangelium annuntiare et » sacramenta administrare. Docendi autem partes non in publi- » eis tantum concionibus consistunt, sed ad privatas etiam admo- » nitiones pertinent ⁶⁾.” » Una cum senioribus iurisdictioni Eccle- » siae praesunt ⁷⁾.” ministrorum electionem moderantur ⁸⁾, elec- » tosque manuum impositione inaugurant ⁹⁾, publicis precibus prae- » cunct ¹⁰⁾, matrimonia solemniter consecrant ¹¹⁾, visitant atque consolantur aegrotos ¹²⁾, » privatam denique eamque voluntariam » confessionem moderantur ¹³⁾.” Iisdem quoque officium incumbit » catechizando pueros docere atque eruditos manuum impositione » confirmare ¹⁴⁾.” In universo denique » omnes suas curas in » utilitatem suae Ecclesiae conferant ¹⁵⁾, » religionem sancta ira » defendant ¹⁶⁾, » gregem sibi commissam paterna cura fove- » ant ¹⁷⁾, » neque unquam sine mandato eam deserant ¹⁸⁾, » et religiose » ab aliis occupationibus abstineant ¹⁹⁾.” Nihil omnino » sine scripturae mandato gerant ²⁰⁾, » eorum autem, quae secun- dum divinam legem iniuncta sunt, eventum non metuant ²¹⁾, » modo comiter potius persuadeant, quam violenter cogant ²²⁾.” —

Seniores. » (Les anciens) sont des gens, qui ont la superinten- » dance de veiller sur la vie de chacun ²³⁾, » et » a se donner » garde, comment un chacun du troupeau se conduit pour corri-

⁶⁾ *Inst.* IV. 3. 6. cf. IV. 3. 3, IV. 8. 12, IV. 4. 3, IV. 15. 22, *Cat. Gen.* Tom. VIII. 22^a, *Comm. ad 1 Co.* IV. 1. et *ad Eph.* IV. 11. *De Scandalis.* Tom. VIII. 89^a, *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. 257^b, *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 96.

⁷⁾ *Inst.* IV. 11. 5.

⁸⁾ *Inst.* IV. 3. 15.

⁹⁾ *Inst.* IV. 3. 16.

¹⁰⁾ *Inst.* III. 20. *Ep. ad Prot. Angl.* Tom. IX^b. 41^b.

¹¹⁾ *De vit. superst.* Tom. VIII. 438^b.

¹²⁾ *Form. de vis. aegr.* Tom. VIII. 36^b.

¹³⁾ II^a, *Def. de re Sacram.* Tom. VIII. 678^b. Quid censeat Calv. in hisce, colligere licet ex his eius verbis: » privata absolutio, quam sit utilis, negare » propositum mihi non est: modo libera sit et superstitione pura, commendo » etiam.” ib. cf. *Inst.* IV. 19. 14. III. 3. 4. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 285^b, *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 51^b.

¹⁴⁾ *Inst.* IV. 19. 13. cf. IV. 19. 4. *Vera Eccl. ref. rat.* Tom. VIII. 284^a.

¹⁵⁾ *Resp. ad Bald.* Tom. VIII. 321^a.

¹⁶⁾ *Ep. Calv.* (HENRY I. Beil. 3. S. 141^a.)

¹⁷⁾ *De Sac. pap. vel adm. vel abj.* Tom. VIII. 424^b. cf. HENRY I. Beil. 8. S. 47.

¹⁸⁾ *Ep. Calv.* (HENRY I. Beil. 17. S. 78) cf. (ib. II. Beil. 4. S. 34.)

¹⁹⁾ *Lettre aux Mess.^{res} de Lyon.* (HENRY III. Beil. S. 169.)

²⁰⁾ *Inst.* IV. 19. 5.

²¹⁾ *De Scandalis.* Tom. VIII. 89^b.

²²⁾ *Comm. ad 1 Thess.* IV. 1.

²³⁾ *Lettre à la Duch. de Ferr.* (HENRY III^b. p. 143). cf. *Ep. ad Tig. min.* Tom. IX^b. p. 75^a.

»ger les scandales²⁴⁾.” Sunt igitur »gubernatores, qui censurae morum et exercendae disciplinae praesunt²⁵⁾.” Ubi in commune agunt semper pastores iis adiunguntur²⁶⁾, ut una cum iis *consistorium* constituent²⁷⁾. In iurisdictione Calvinus semper eorum coöperationem requirit, nam »e re Ecclesiae non putat, »ut ius excommunicandi solis pastoribus tribuatur²⁸⁾.” Postulat in iis »pietatem, gravitatem²⁹⁾;” »qu’ils soient gens craignant Dieu de vie sainte et de telle rondeur, que rien ne les »empesche de faire leur office aiant zele tel, quil appartient a »maintenir lhonneur de Dieu en son entier³⁰⁾.” — *Diaconis* »mandata est cura pauperum³¹⁾.” Etsi igitur in universo nihil aliud eorum officii est, nisi, »ut Ecclesiae oblationes et annuos »proventus accipiant, et in veros usus conferant³²⁾,” requirit tamen noster, »eos esse in mysterio fidei eruditos, ... quia »saepe incidat necessitas monendi et consolandi, nisi partibus »suis deesse velint³³⁾.” Ut in pauperum egestate sublevanda omnia porro ordine peragantur, commode in duas partes eorum ordo dispescetur, ita ut aliis »distributio Eleemosynarum sit »permissa, aliis cura pauperum et morbidorum mandata sit³⁴⁾.” Illi, qui Ecclesiae aerarium commissum sibi habent, nummos sibi comparent, aut ex annuo proventu³⁵⁾, sive fundorum redditus is sit, sive decimae a toto populo exactae³⁶⁾, aut ex Eleemosynis »pro arbitrio et animi affectione datis³⁷⁾.” Quicquid autem Ecclesiae reddit »pauperum est patrimonium habendum³⁸⁾;” quod deinceps in »quattuor partes distribuatur, quarum una »clericis, altera pauperibus, tertia sacris aedibus et aliis aedificiis »sartis tectis tuendis, quarta vero advenis pauperibus assignatur³⁹⁾,”

²⁴⁾ *Lettres franç.* ed. BONNET. II. 68. ²⁵⁾ *Inst.* IV. 3. 8. cf. IV. 11. 1, 6.

²⁶⁾ *Inst.* IV. 12. 2. cf. IV. 11. 6, IV. 3. 8. *Comm. ad 1 Pe.* V. 1 et *ad 1 Tim.* V. 17.

²⁷⁾ Cf. § 5. huius capituli. ²⁸⁾ *Ep. Calv.* Tom. IX^b. 82^a. ²⁹⁾ *Inst.* IV. 3. 8.

³⁰⁾ *Lettre à la Duch. de Ferr.* (HENRY III^b. p. 413.) cf. *Comm. ad 1 Co.* V. 4. et *Inst.* IV. 12. 7 et IV. 11. 5.

³¹⁾ *Inst.* IV. 3. 9.

³²⁾ *Inst.* IV. 4. 5. cf. *de perqu. rel. Sc.* Tom. VIII. 214^a.

³³⁾ *Comm. ad 1 Tim.* 3. 9. ³⁴⁾ *Comm. ad Ro.* XII. 8. cf. *Inst.* IV. 3. 9.

³⁵⁾ *Inst.* IV. 4. 6. ³⁶⁾ *De Sacr. pöp. adm. abj.* Tom. VIII. 431^b.

³⁷⁾ *Adv. Libertin.* Tom. VIII. p. 394^b.

³⁸⁾ *Inst.* IV. 4. 8. cf. IV. 4. 6. *Scholia in Ep. Pauli III.* Tom. VIII. 188^b.

³⁹⁾ *Inst.* IV. 4. 7. cf. *Ant. in decr. Conc. Trid.* Tom. VIII. 223^a, *adv. Libertin.* Tom. VIII. 394^b, *de nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. 58^b, *Ep. Calv. ad Farell.* Tom. IX^b. 7^a, *Comm. ad 1 Tim.* V. 17 et *ad 1 Co.* IX. 13.

ita tamen, ut ea pars, quae sacris aedibus destinata est, » sal-
 » va pauperibus maneat, si qua maior necessitas incidat ⁴⁰⁾,”
 Hac autem lege Ecclesiae aerario praeficiantur Diaconi, » ut
 » Ecclesiae et magistratui rationem quotannis reddant ⁴¹⁾.” —
 Vides nullum in Calvini Ecclesia requiritur collegium, cui aera-
 rii cura, praeter eleemosynarum dispensationem, esset mandata;
 diaconis haec omnia permisit. Quod decimas quoque inter Ec-
 clesiae redditus recensuimus, de industria hoc fecimus, hisce ad id
 Calvini verbis inducti: » Equidem, si quibus ordo iste appro-
 » hetur, ut quemadmodum apud Israëlitas decimis alebantur
 » Levitae, ita in populo etiam Christiano decimae colligantur,
 » quae in alimenta pastorum conferantur, nihil reclamo: quin
 » potius eorum sententiae meum quoque calculum addo, quan-
 » doquidem alicunde certe desumi, quod ad sustentandum Ecce-
 » siarum ministros impendatur, necesse est. Nec expedire mihi
 » videtur, quod aequissime constitutum fuerit, sine causa inno-
 » vari ⁴²⁾.” Est enim » a Domino ordinatum, ut ministris ali-
 » menta suppeditent Ecclesiae ⁴³⁾,” ut » tantum iis erogetur,
 » quantum ad frugalitatem, ordine suo dignam, sufficit ⁴⁴⁾,” ut
 reddantur iis quoque » impensae, quae non privati compendii
 » gratia, sed in publicam Ecclesiae necessitatem fiunt ⁴⁵⁾.”

§ 8. Ecclesiae regiminis ad Ecclesiam relatio.

Quod in initio huius capitis indicavimus potius, quam demon-
 stravimus, Ecclesiae sc. regimen e mente Calvini *ordinem* con-
 stituere, locupletibus nunc testimoniis attestabimur. Res enim
 gravissimi momenti est, et omnem propemodum fideles Ecclesiae
 et ministros inter relationem luculenter nobis detegit. Ne au-
 tem in voce illa ludere videamur, quae in polemicis tractatibus
 ita saepe a circumiectis definitur, ut nihil omnino in genuina
 Calvini sententia indaganda proficiat, testes unice ex Inst. rel.
 Christ. citabimus, ubi thetice magis Ecclesiam suam describit.
 Et tunc quidem, nullum sane luculentius et perspicuum magis

⁴⁰⁾ Inst. IV. 4. 7. cf. Resp. ad SADOL. Tom. VIII. 106b.

⁴¹⁾ Resp. ad SADOL. Tom. VIII. 106b.

⁴²⁾ De sacr. pap. adm. abj. Tom. VIII. p. 431b. ⁴³⁾ Comm. ad 1 Co. IX. 13.

⁴⁴⁾ Ep. ad SADOL. Tom. VIII. 106b. cf. Ant. in decr. Conc. Trid. Tom. VIII. 223b.

⁴⁵⁾ De nec. ref. Eccl. Tom. VIII. 58b.

testimonium requiri potest, quam praebent nobis haec eius verba: »*Dividamus Ecclesiam in duos ordines praecipuos: clericum sc. et plebem*¹⁾.” Quae verba clare simul nobis ostendunt, quid sibi voluerit, ubi in praefatione huius libri dixit; »Quare »postulat dicendi ratio, ut nunc de Ecclesia, eiusque regimine »et *ordinibus* tractemus²⁾.” Quibus consentaneum est, eum, ubi ad pastores pervenit oratio, his verbis ordiri: »Iam de *ordine* »dicendum est, quo Ecclesiam suam gubernari vult Deus³⁾.” Quodsi igitur extra controversiam duobus hisce testimoniis positum est, in duos *ordines* ecclesiam a Calvino esse divisam, eodem quoque sensu »ordinis” vocabulum accipiendum esse videtur in § 5, ubi, postquam de pastorum institutione, et de summa praedicationis utilitate fusius disseruit, in hunc modum pergit: »Ergo ut sciamus ex vasis testaceis (pastoribus sc.) nobis pro- »ferri inestimabilem thesaurum, Deus in medium prodit, et »quatenus *huius ordinis* auctor est, vult se praesentem in sua »institutione agnosci⁴⁾,” et paullo inferius: »nobis vero tenen- »dum est, Ecclesiam non aliter aedificari,... nisi dum uno »consensu discendo et proficiendo *ordinem* Ecclesiae a Deo prae- »scriptum colunt⁵⁾.” Etiam si quis autem opinaretur, in duobus postremis locis »ordinis” vocabulum ad omne potius Ecclesiasticum institutum referendum esse, tamen, quae priore loco citavimus Calvini verba, tam aperta sunt ac dilucida, ut sola per se facile rem conficiant, et luce clarius ostendant nobis, esse revera a Calvino fideles inter et Ecclesiasticum regimen »ordinis” discrimen interpositum⁶⁾. Cum iis quoque, quae supra de Ecclesiae indole exposuimus egregie haec quadrant. Si enim Ecclesia institutum habetur doctrinale, sequitur similem regimini Ecclesiae cum ipsis fidelibus intercedere relationem, qualis in scola ab eo, qui docet, cum distinguit, qui docetur; ut verbo dicam, qualis *doctoris* est ad *discipulos* suos relatio. Praesto sunt ipsius Calvini verba, quae praeclare sententiam nostram confirmant, ubi dicit: »Unus constituitur pastor, *qui reliquos* »doceat; *qui vero discipuli esse iubentur*, communem ex uno ore »doctrinam excipiant⁷⁾.” Eandem quoque sententiam colligimus e loco sequenti, ubi dedita opera docet fideles Calvinus, quid

1) *Inst.* IV. 12. 1.

2) *Inst.* IV. 1. 1.

3) *Inst.* IV. 3. 1.

4) *Inst.* IV. 1. 5.

5) *ib.*

6) Cf. SCHENKEL. o. l. III. 298.

7) *Inst.* IV. 3. 1. cf. IV. 1. 4.

debiti officiique eorum sit erga pastores: »Inprimis expendite, »quaeso,” inquit, »quo honore affecerit et quid contulerit illis »Dominus, quos in Ecclesia sua instituit Pastores et verbi ministros. Non modo enim iubet nos obsequentes praestare cum »metu ac tremore verbo ipsius, dum nobis annuntiatur, sed »etiam honore et reverentia prosequendos mandat verbi ministros, tanquam ipsius legatione ornatos, et quos agnoscere velit, »ut suos etiam angelos⁸⁾.” Et in vicinis addidit: »haec regula »fixa inhaereat, nempe eos, qui locum ministrorum verbi tenent, quando regimen animarum vestrarum ipsis est commissum, agnoscendos vobis esse parentum loco, et in pretio »habendos atque honorandos propter illud munus, quo funguntur apud vos ex Domini vocatione⁹⁾.” Ecclesiae igitur auctoritatem sic commendat, »ut dum illa violatur, Dei ipsius »auctoritatem imminui¹⁰⁾,” reputent fideles; Deus enim nos iubet Ecclesiae pastores »audire, et, quam proponunt Christi »doctrinam, ex eorum ore cum reverentia excipere. Itaque qui »ipsos contemnit, audireve detrectat, Christum contemnit, ac »discessionem facit a societate fidelium¹¹⁾.” Qui contra fideles Christi servos praestare se velint, »eorum revereantur iudicium, monitionibus parcant, communionem denique religiose »colant¹²⁾.” Placide eorum reprehensiones admittant¹³⁾, et omnibus Ecclesiasticis institutionibus summum deferant obsequium¹⁴⁾. »Summo igitur studio tempus concionum observent¹⁵⁾,” memores, »ad confessionem nominis sui Dominum vocare omnes¹⁶⁾,” et omnia, quae sua sunt, sic accepta Deo referant, ut, »ne »vel amissionem huius praesentis vitae moleste ferant¹⁷⁾.” Valent haec de omnibus pariter Ecclesiae sociis, sine ullo quolibet aetatis discrimine, nam ubi rogatur in Catechismo: »Semelne »a pastore suo institutum fuisse satis est homini Christiano,

⁸⁾ *Ep. ad Eccl. Gen. Tom. IX^b. p. 11^a.* ⁹⁾ *Ib.* ¹⁰⁾ *Inst. IV. 1. 10.*

¹¹⁾ *Cat. Gen. Tom. VIII. 25^a. cf. Inst. IV. 1. 5. IV. 2. 10. et Conf. fid. n. Eccl. Gall. Tom. VIII. 95^a.* ¹²⁾ *Inst. IV. 2. 10.*

¹³⁾ *Lett. à la Duch. de Ferr. (HENRY III^b. S. 144.) cf. Lettre à Mad. de Caunay (HENRY I. Bcil. 21. S. 92.)*

¹⁴⁾ *Conf. fid. n. Eccl. Gall. Tom. VIII. 95^a.*

¹⁵⁾ *Hom. de conv. in Eccl. Tom. VIII. 474^a. cf. Cat. Gen. Tom. VIII. 15^a.*

¹⁶⁾ *De vit. superst. Tom. VIII. 435^a.*

¹⁷⁾ *Hom. de pers. fer. Tom. VIII. 472^b. cf. Comm. ad Philen. vs. 3. Comm. ad 1 Co. IV. 7 et ad Coll. IV. 14. De fug. pap. ill. sacr. Tom. VIII. 422^a. Inst. III. 7. 5 et IV. 1. 12.*

» an cursum hunc tota vita tenere debet? » cum emphasi noster respondet: » Coepisse parum est, nisi perseveres, Christi enim » discipulos usque in finem, vel sine fine potius nos esse oportet. » Hanc enim functionem mandavit Ecclesiae ministris, *ut suo » nos loco et nomine doceant*¹⁸⁾ » Si qui ergo irrepserint in Ecclesiam abusus, quorum proluvie sive doctrina contaminatur, sive cultus, reformandi in talibus ius pastoribus integrum seponant. Ipsi autem fideles, » quorum non est abusus corrigere... » ab illis sese subducant, ut sese integros et incontaminatos in » Dei cultu praestent¹⁹⁾ ».

CONCLUSIO CAPITIS IV.

Summum in Ecclesia imperium ipse Deus tenet, qui tamen Filio suo usque ad supremum iudicium regnum illud tradidit. Operatur autem in Ecclesia Christus, vel si mavis, ipse Deus, duplici modo, aut sc. spiritus sui virtute ipse solus, nullis mediis interpositis, in corde hominum voluntatem suam exsequitur, aut contra ita potentiam suam sponte circumscribit, ut spiritus sui efficacitas hominum intermediae actioni alligetur. Quatenus autem hominibus a Deo commissum est Ecclesiae regimen, unice fere ministrorum ordine continetur, quibus perpetuum incumbit officium, ut tradant populo e sacra scriptura elicitam doctrinam. Si qui sint in eorum numero prae ceteris sagaces et vasta pollentes eruditione, doctoris titulo ornetur, et hoc sibi mandatum habeant officium, ut in doctrinae fontes penitus inquirant, et summam suscipiant sollicitudinem, ne quando desint in Ecclesia viri, qui magistri partes apud plebem sustinere queant. Omnes simul sacrorum antistites, quatenus verbi divini ministri, Dei vicarios agant, adeoque divina, qua investiti sunt, auctoritate fulti, collectionem s. script. constituent, atque ultimo loco discernant, quae vera sit a Deo revelata doctrina, quam plebi deinceps annuntiare debent atque inculcare pastores. Quodsi quis inter fideles, suo Marte satagens, in

¹⁸⁾ *Cat. Gen.* Tom. VIII. p. 25^a.

¹⁹⁾ *Conf. fid. n. Eccl. Gall.* Tom. VIII. 95^a, cf. *Ep. ad Bull.* (HENRY III^b. 88), *adv. Pseudonicod.* Tom. VIII. 448^b. *Hom. 1^a de fug. idol.* Tom. VIII. 461. *Resp. contra PIGH.* Tom. VIII. 120^a. *Scholia in adm. Pauli III.* Tom. VIII. p. 185^a.

alias abripiatur cogitationes, praesto est ministro disciplinae usus, quo fides, leniter exhortando primum, vi deinde exigatur. Turbulentiores, qui ne vel sic debitam obedientiam praestare velint, magistratus gladio aut coerceantur a malo, aut tollantur e medio. — Huic ministrorum ordini opponitur plebs, qui reverenter et cum veneratione divinam doctrinam excipere, et, qui eam praedicant, summo obsequio prosequi debent. Aliquo sane iure in Ecclesia gaudent, quatenus ratio eorum habetur in ministris eligendis atque in Seniorum institutione. Seniores sc. medium veluti locum inter utrumque Ecclesiae ordinem occupant, et sedulo pastoribus succurrere debent in doctrinae puritate tuenda. Una cum pastoribus morum censuram agunt, et plebis in Ecclesia iura strenue debent defendere. — Ecclesiae organismo annexum potius, quam cum eo coniunctum est, Diaconorum ministerium, qui egenorum inopiae opitulantur, totum Ecclesiae aerarium administrant, et hoc pacto cum ministris cooperari possunt, ut gratia, qua fruuntur apud pauperes, doctrinae promoveant auctoritatem.

CAPUT V.

ECCLESIAE ERGA DISSENTIENTES ET MAGISTRATUM RELATIO.

§ 1. Ecclesiae erga dissentientes relatio.

Clamat res ipsa religiosissime fidelibus ab externo haereticorum cultu abstinendum esse. Nam prae ceteris omnibus hoc inprimis interdictum sibi putat Calvinus, » ne cum quisquam, aut missae » sacrilegio communicantem, aut coram simulacro caput detegentem conspiciat, aut ullam omnino superstitionem suscipientem » ex earum genere, quibus obscurare Dei gloriam, quibus eius » religionem profanari, quibus eius veritatem corrumpi . . . » docuimus; quas usurpare non potes, quin et impiis confessio- » nem edas, in Deum penitus contumeliosam; et imbecillos fra- » tres in exitialem ruinam exemplo tuo trahas ¹⁾.” Fugienda

¹⁾ *De fug. imp. ill. sacris.* Tom. VIII, 421^b, cf. *de vit. superst.* Tom. VIII, 452^a, *Inst.* IV. 2. 5. *Comm. ad Tit.* III. 10.

igitur sunt illicita eorum sacra et superstitiones vitandae, quod tamen non impedit, quominus christiano amore prosequamur, qui per inscitiam in errores inducti sunt. »Certe charitatem a »nobis minime negligi, nedum violari, inde apparet, quod non »alio referimus omnia studia nostra, nisi ut miserae animae in »spem salutis revocemus. Sed eam partem aspernamur, quae »vetus catholicorum et Romanae Ecclesiae nomen retinet, omnemque eius communionem defugimus, nec amore et misericordia prosequimur, ut decuerat, sed abominamur ut corpus »Satanæ et Anti-Christi ²⁾.” »Quae enim pars fideli cum infideli? Quae societas tenebris cum luce? Quae concordia Christi »cum Belial? Quis porro consensus templo Dei cum idolis ³⁾?” »Ab omni tamen infidelium necessitudine non usque eo (vult) »Christianos abhorrere, ut nulli inter eos intercedant civiles »contractus, nulla commercia, nulla denique colloquia. Nam »alioqui exeundum esset ex hoc mundo: sed nullam coire societatem permittit, quae horum imitandis superstitionibus fideles »irretiat ⁴⁾.” Quam parum autem sibi in talibus constiterit Calvinus, ubi materiali Ecclesiae, cui favebat, notione impeditus sententiam ferre debebat, clare haec eius verba testantur: »Ergo »si ex duobus malis eligendum sit levius, facere aliter non posse »arbitror, qui sub Papatu degit, quam ut liberos suos ad Baptismum, quamvis adulteratum, offerat ⁵⁾.” Fugere debemus et vitare religiosisime Romanensium sacra, nulla est cum luce tenebris communio, nulla Christi cum Satane concordia; ubi tamen externa Ecclesiae participatio damnum caperet, »quamvis »adulteratum” Satani Baptismum Deo acceptum fore et prodesse nobis existimat. Quodsi inter ipsos fideles dissensio quaedam oboriatur, tamen, ut se invicem tolerant, hortatur, »nempe si »qua levis superstitio et inscitia simplicium mentes occupat, ut »eam patientia corrigere studeant potius, quam intemperanter »ad vindictam efferveant. In graviore errorum genere, etsi castigationem meretur, mediocris tamen adhibenda est severitas: »tantum ne indulgentia alatur eorum improbitas et contumacia,

²⁾ *Resp. ad versip. quendam.* Tom. VIII. 312^a. cf. ib. p. 305^b, et *Inst.* IV. 12. 9.

³⁾ *De fug. imp. ill. sacr.* Tom. VIII. 413^a. cf. *de occ. Dei provid.* Tom. VIII. 647^b. *Ad praec. Lugdun.* Tom. VIII. 322^b et 323^a.

⁴⁾ *De fug. imp. ill. sacr.* Tom. VIII. 413^a.

⁵⁾ *Ep. ad Lael. Zozin.* Tom. IX. 57^a.

» qui fidei unitatem scindere cuperent ⁶⁾.” Contra gravissimum magistratus officium est, gladio et poenis coërcere, qui, quum ipsi sint apostatae a recta fide, alios ad defectionem sollicitant, et in Deum contumeliosi miseras animas illaqueant suis fallaciis, pa-
cem conturbant Ecclesiae et pietatis consensum scindunt ac la-
cerant ⁷⁾.” Melius etiam, quam in verbis illis, eius erga dissidentes sententiam ex amara edocemur inscriptione eius contra Servetum tractatus: » ubi docetur haereticos iure gladii coercen-
dos esse ⁸⁾.”

§ 2. Ecclesiae erga magistratum relatio.

» In politia bene composita principium teneat religio ¹⁾,” sed habet tamen civilis quoque oeconomia tantam utilitatem, ut » de
» ea exterminanda cogitare, immanis esset barbaries: cuius usus
» inter homines non minor, quam panis, aquae, solis, et aëris,
» dignitas quidem multo praestantior est ²⁾.” Etenim magistratus, de quorum munere ad verbi Dei amussim iudicandum est ³⁾, populo » Dei mandato praesunt ⁴⁾,” Dei sunt vicarii ⁵⁾ et veritatis organa ⁶⁾. » Eorum vocatio coram Deo sancta est et legi-
tima ⁷⁾,” » non enim huc spectat solum, ut spirent homines, » edant, bibant, foveantur: sed ne idololatria, ne in Dei nomen
» blasphemiae, aliaque religionis offensiones publice emergant ⁸⁾.” » Magistratus quoque officia extendunt sese ad utramque Legis
» tabulam ⁹⁾,” et stolidum esset contendere, » eos neglecta Dei
» cura iuri inter homines dicundo tantum esse intentos ¹⁰⁾.”

⁶⁾ *Ref. err. M. Serveti.* Tom. VIII. 516a.

⁷⁾ *Ib.* Tom. VIII. 513a. cf. *Praef. in Dan.* IV. 1, Tom. Va. 51a. *Comm. ad Acta* IX. 22.

⁸⁾ *Ib.* vide titulum Tom. VIII. 510. ¹⁾ *Ref. err. M. Serv.* Tom. VIII. 515a.

²⁾ *Inst.* IV. 20. 3. cf. IV. 20. 2. *Instr. adv. Anab.* Tom. VIII. 364b.

³⁾ *Inst.* IV. 20. 7. Cf. IV. 20. 4, 9, 14, 25. *Instr. adv. Anab.* Tom. VIII. 365a. *Ref. err. M. Serv.* Tom. VIII. 515a.

⁴⁾ *Comm. ad 1 Pe.* II. 14.

⁵⁾ *Inst.* IV. 20. 9. cf. IV. 20. 6.

⁶⁾ *Inst.* IV. 20. 6. cf. IV. 20. 25.

⁷⁾ *Inst.* IV. 20. 4. cf. *Prael. in Hoseam.* XIII. 1.

⁸⁾ *Refut. err. M. Serv.* Tom. VIII. 515a. cf. *Hom. in 1 Sam.* Tom. II. 112b, 113, 173a, 174, 175, 360. *Comm. in Psalm.* II. 10, XXIX. 1, LXXXII. 3, CI. 5, CVI. 34. *Comm. in Iesaiam* III. 4, 13, XX. 20, XXII. 2I, 24, XXX. 22. *Prael. in Mich.* III. 12. *Comm. in Luc.* XIV. 23. Tom. IVa 164b. *Comm. in Acta.* XVIII. 12.

⁹⁾ *Inst.* IV. 20. 9.

¹⁰⁾ *Ib.*

Constat nimirum, » *gladium esse in eorum manu depositum, quo*
 » *sanam doctrinam propugnent* ¹¹⁾.” Ergo » *partes eorum sunt*
 » *legibus, edictis, iudiciis religionem sustinere* ¹²⁾,” ut » *legum*
 » *praesidio servetur integra* ¹³⁾,” » *neque palam publicisque sa-*
 » *crilegiis impune violetur et conspurcetur* ¹⁴⁾.” Quamobrem » *sa-*
 » *natico et diabolico spiritu regi vere dixerimus eos, qui Dei*
 » *verbum a magistratu negant esse defendendum et protegen-*
 » *dum, quandoquidem, quae sacra scriptura ponit et sine quibus*
 » *Ecclesia in maximis confusionibus stare nequit, rata manere*
 » *debent: quare hoc esto firmum pronuntiatum et axioma: omnes*
 » *eos, qui ad summos dignitatis honores erecti sunt, non tan-*
 » *tum habere ius gladii in sotes et impios homines, sed esse*
 » *oportere tutores et nutricios Ecclesiae* ¹⁵⁾.” Neque tantum
 » *liberum esse magistratibus,*” opinatur; » *poenas sumere de*
 » *coelestis doctrinae corruptoribus, sed divinitus esse mandatum,*
 » *ut pestiferis erroribus impunitatem dare nequeant, quin descii-*
 » *scant ab officii sui fide* ¹⁶⁾,” quin imo, ubi necessitas aderit,
 ipsi ad Ecclesiae reformationem suo Marte procedant ¹⁷⁾. Sem-
 per tamen clementiam et lenitatem commendatam sibi habeant,
 neque statim ad capitale progrediantur supplicium ¹⁸⁾; » *ubi*
 » *vero a suis fundamentis convellitur religio, detestandae in*
 » *Deum blasphemiae proferuntur, impiis et pestiferis dogmatibus*
 » *in exitium rapiuntur animae, denique ubi palam defectio ab*
 » *unico Deo puraque doctrina tentatur, ad extremum illud reme-*
 » *dium descendere necesse est, ne mortale venenum longius ser-*
 » *pat* ¹⁹⁾.” Nec tamen idcirco utrumque ministerium, gladii atque
 verbi, inter se permiscere fas est, » *pastoris enim officium a*
 » *principis officio non modo distinctum est, sed res sunt magis*

¹¹⁾ *Refut. err. M. Serveti.* Tom. VIII. 517a. ¹²⁾ *Inst.* IV. II. 16.

¹³⁾ *Ref. err. M. Serv.* Tom. VIII. 515a. cf. *Ep. ad Prot. Angl.* Tom. IXb. 39b.

¹⁴⁾ *Inst.* IV. 20. 3. cf. IV. 20. 9. ¹⁵⁾ *Inst.* IV. 20. 3.

¹⁶⁾ *Ref. err. M. Serv.* Tom. VIII. 515a. cf. SCHENKEL o. l. III. 389.

¹⁷⁾ *De nec. ref. Eccl.* Tom. VIII. p. 38—65. *Scholia in pat. adm. Pauli* III. Tom. VIII. p. 185a. et *Ep. ad reg. Pol.* Tom. IXb. 104b.

¹⁸⁾ *Inst.* IV. 20. 10.

¹⁹⁾ *Ref. err. M. Serveti.* Tom. VIII. 516a. Ulterius etiam procedit in *Ep. ad Prot. Angl.* (HENRY II. Beil. 4. S. 30). » Vous avez deux especes de mutins, les uns gens fantastiques, ... les autres obstinez aux superstitions de l'anti-Christ de Rome. Tous ensemble meritent bien destre reprimez par le glayve, qui vous est commis.” Cf. *Inst.* IV. 20. 10.

» separatae, quam quae in uno homine coire queant ²⁰⁾,” adeo ut, » qui inter corpus et animam, inter praesentem hanc fluxamque vitam et futuram illam aeternamque discernere novetur, neque difficile intelliget spirituale Christi regnum et civilem ordinationem res esse plurimum sepositas ²¹⁾.” Vel sic tamen inter utrumque haec intercedit relatio, ut, » quemadmodum magistratus purgare Ecclesiam debet offendiculis, ... ita verbi ministerium sublevet magistratum, ne tam multi peccent: sic coniunctae debent esse operae, ut altera sit adiumento alteri, non impedimento ²²⁾”. Ecclesia » magistratus praesidio fidei Dei veritatem, ubi ita opus erit, commendet ²³⁾,” cogendi autem potestatem non ipsa sibi arroget, neque appetat omnino, sed a magistratu suo iure impetret ²⁴⁾. Fieri posse ut de hoc vel illo doctrinae capite, non consentiens utique audiat Ecclesiae atque magistratus vox, et penes utrum dissensione obortae litis dirimendae ius esset atque potestas, res sane gravissimi momenti est, et quam silentio praeterire nullo pacto nobis liceat, nisi esset nobis cum Corbierio fatendum: » nous n'avons pu découvrir aucune déclaration précise à ce sujet dans l'Institution Chrétienne. Calvin semble n'avoir pas prévu le cas, et il y a sous ce rapport véritable lacune dans son système ²⁵⁾.” — Quod porro ad relationem Ecclesiae fidelium erga magistratum attinet, » subditorum est de magistratus functione quam honorificentissime sentire ²⁶⁾,” » et syneero animi affectu suam illis obedientiam approbare ²⁷⁾,” tributa solvere ac vectigalia ²⁸⁾, et rei militari ex aequo consulere ²⁹⁾. Et ita quidem obedientia regibus praestari debet, ut nulla nobis de legum, quas scribunt, pretio atque valore subeat cogitatio, et » insulsus esset ratioeinator, si quis contenderet, nonnisi iustis imperiis esse eam rependendam ³⁰⁾.” Etiam si enim vel tyrannus ³¹⁾ sit, vel deterrimus homo ³²⁾, impius ac sacrilegus ³³⁾, esset tamen a subditis,

²⁰⁾ *Inst.* IV. 11. 8. Cf. IV. 20. 1.

²¹⁾ *Inst.* IV. 20. 1.

²²⁾ *Inst.* IV. 11. 3.

²³⁾ *Ref. err. M. Serv.* Tom. VIII. 517b. Cf. *Instr. adv. Anab.* Tom. VIII. 364b.

²⁴⁾ *Inst.* IV. 11. 16.

²⁵⁾ CORBIÈRE. o. l. p. 41. Obiter hanc quaestionem tetigit in *Ref. err. M. Serv.* Tom. VIII. 512b.

²⁶⁾ *Inst.* IV. 20. 22.

²⁷⁾ *Inst.* IV. 20. 23. Cf. IV. 10. 5.

²⁸⁾ *Inst.* IV. 20. 13.

²⁹⁾ *Inst.* IV. 20. 11, 12.

³⁰⁾ *Inst.* IV. 20. 29.

³¹⁾ *Comm. ad 1 Pe.* II. 14.

³²⁾ *Inst.* IV. 20. 25.

³³⁾ *Inst.* IV. 20. 29.

» quantum ad publicam obedientiam attinet eadem in reverentia
 » habendus, qua optimus rex, si daretur, habituri esset ³⁴⁾.”
 Unum tantum excipiendum est: »adversus Deum Ipsum, si quid
 » imperent, id nullo neque loco, neque numero esse debet ³⁵⁾.”
 Quamvis autem obedientia tunc non amplius exigitur, quin imo
 praestita Dei maiestatem gravissime laederet, poenae tamen in
 legum violationem constitutae aequo animo ac placide luendae
 sunt; » car il valait mieux, que nous perissions tous, cents
 » fois, ... que de résister à la tyrannie ³⁶⁾.” » Si qui tamen sint
 » populares magistratus ad moderandam Regum libidinem con-
 » stituti, ... qui regibus impotenter grassantibus, et humili ple-
 » buculae insultantibus conniveant, eorum dissimulatio nefaria
 » perfidia non carebit, quia populi libertatem fraudulenter pro-
 » dunt ³⁷⁾.” — Varias regiminis formas coram Deo similes quidem
 esse censet ³⁸⁾, longe tamen » prae ceteris aristocratiam excel-
 » lere ³⁹⁾.”

SECTIO II.

EXPONITUR J. CALVINI DE ECCLESIA SENTENTIA, QUALIS, TUM
 E CONDITIONE ECCLESIAE GENEVENSIS, TUM E CALVINI
 IN EA AGENDI RATIONE, COGNOSCITUR.

PRAEMONENDA.

In praecedentibus Calvinus de Ecclesia sententiam, qualis e
 scriptis ipsius cognoscitur, pro virili portione exponere conati

³⁴⁾ *Inst.* IV. 20. 25. Cf. *Lettre de Calv.* (HENRY III. Beil. 14. S. 154.)

³⁵⁾ *Inst.* IV. 20. 32.

³⁶⁾ *Lettre de Calv.* (HENRY III^b. 154.) Cf. *Inst.* IV. 20. 32.

³⁷⁾ *Inst.* IV. 20. 31. Cf. HENRY III^b. Beil. 14. S. 154; ubi licitum esse dicit
 „a tous bons citoyens de prêter main forte, ... si les Princes du sang requier-
 roient destre maintenus en leur droit pour le bien commun.”

³⁸⁾ *Inst.* IV. 20. 7.

³⁹⁾ *Inst.* IV. 20. 8. Cf. IV. 20. 5, 14, 15; et ad universam §. SCHENKEL. o. l.
 III. 386 sqq. CORBIÈRE. o. l. p. 33—44. SCHWALB. o. l. p. 137. SCHADE. o. l.
 p. 17 sq. WEBER. o. l. p. 36 et SIEVEN. o. l. p. 23.

sumus. Ne tamen hic subsistamus ratio postulare videtur, quae suadet, ut nunc iam e rebus, quas egit ipse et veluti condidit, Calvini sententiam perecontemur. Paucissimis dicam, cur ita faciendum videatur; videlicet, apertius, ut hoc primum sumamus, in agendo, quam in scribendo, prodere se mens humana solet, quod eo magis in nostra causa valet, quoniam liber et expeditus in scribendo Calvinus non erat. Duplex ei continuo allatrabat hostis, et tam Romanensium vetusti errores, quam innovationes Anabaptistarum ubique locorum refutandae ac perstringendae erant. Praeterea doctrinam suam s. scripturae tanquam veram atque stabilem approbare solet, quo factum, ut diserta novi foederis testimonia non semel eum a deviis revocaverint. Accedit, quod in accuratiore pristinae sub Apostolis Ecclesiae delineatione occupatus, historici interdum potius, quam dogmatici partes sustinet. Res quoque gravissimi momenti ita saepe dirempsit, ut scolasticorum placitis nimium saepe irretitus, in magniloquis, obscuris ac vagis dicendi interdum acquieverit formulis, quod usu tritae erant atque divulgatae. Tunc quoque in scriptis suis haec illa praetermisit, aut obiter tantum attigit, quae subinde in praxi, ubi probe omnia cohaerere debent, et nihil sinitur indefinitum, accuratius exposita deprehenduntur¹⁾. Observandum denique erat, quod in compositione versatur disputatio nostra. Ut aquae igitur trutinæ utriusque reformatoris sententia appenderetur, similia nonnisi eum similibus conferri poterant. Apud à Lasco autem tali distinctioni theoriam inter et praxin, locum non dari, facit fontium, unde eius doctrina hauritur, natura ac ratio²⁾, facit et rerum conditio, qua usus est. Ut igitur cum Calvini de Ecclesia sententia ex aequo Lasco systema comparari queat, Calvini quoque agendi ratio paucissimis illustrari debet. Ordine igitur inquiretur, 1°. quatenam Ecclesiae forma sese prodit in libello: *Ordonnances Ecclésiastiques de Genève*; 2°. quomodo in ipsa Genevensium

¹⁾ Contra saepe quoque temporis, quo vivebat, rationem impedivisse eum, quominus talem tamque ab omni parte perfectam institueret Ecclesiam, qualem ipse exoptavisset, libenter concedo, neque praevia ratioeinatione negare in animo erat. Hoc tantum volui. Saepius in Ecclesia, quam ipse condidit, melius Calvini cogitandi rationem cognosci posse, quam in scriptis ipsius, ubi libere certe mentem suam non exeuisset.

²⁾ Nimirum omnes fere libelli sunt, quos conscripsit in usum liturgicum Ecclesiarum, quibus serie praefuit.

Ecclesia condenda, gubernanda versatus sit; 3°. denique verbo indicabimus, quanam differentia theoriam inter et praxin intersit ³⁾.

CAPUT I.

RATIO ECCLESIASTICI MINISTERII, QUALIS REPERITUR IN LIBELLO:

Ordonnances Ecclésiastiques de Genève ¹⁾.

Instituitur Ecclesiae gubernandae ratio ad normam, sacrae scripturae, (*« Et ainsi avons ordonné et establi de suivre et garder en nostre ville et territoire la police Ecclésiastique, qui s'en suit: comme nous voyons qu'elle est prinse de l'Evangile de J. Christ ²⁾. »*) et veteris Ecclesiae consuetudinem. (*« Nous avons trouvé que le meilleur est en cest endroit de suivre l'ordre de l'Eglise ancienne ³⁾. »*) — Ministrorum ordo in quatuor dividitur classes, vid. Pastores, Doctores, Seniores et Diaconi ⁴⁾. — Pastoribus verbi mandatur ministerium et sacramentorum administratio. Disciplinae quoque exerceendae ius iis una cum Senioribus permittitur ⁵⁾. Priusquam munus adeant triplici sese submittere debent examini, de puritate doctrinae, an sint vocationi idonei, deque honestate morum ⁶⁾. Cooptatione electi probari debent magistratui (petit conseil) et Ecclesiae ⁷⁾; probati sacramentum fidei Syndicis praebent ⁸⁾. Magistratus a munere

³⁾ Cf. A. L. RICHTER. *Lehrb. des Kath. und Ev. Kirchenr.* Berlin 1858. 5^a. ed. S. 139 et 482.

¹⁾ Duplici usi sumus editione, altera Genevensi: *Les ordonnances Ecclésiastiques de l'Eglise de Genève, item l'ordre des Ecoles de ladite cité à Genève*, avec privilège pour Artus Chauvin. MDLXII.; altera, quam inseruit A. L. RICHTER, in „*die Evangelischen Kirchenordnungen des XVI^{en} Jahrh.* 1846. I. S. 342 sqq. Quoniam authentica editio non unicuique prostat, utramque editionem citavimus. Prior numerus ed. Gen., posterior RICHTERI ed. indicabit.

²⁾ *Auth. ed.* p. 4. (*Richt.* I. S. 342^a).

³⁾ *Ib.* p. 6. (I. S. 342^b).

⁴⁾ *Ib.* p. 4. (I. S. 342^b).

⁵⁾ *Ib.*

⁶⁾ *Ib.*

⁷⁾ *Ib.*

⁸⁾ *Ib.* p. 8, 9. (I. S. 343^a).

removet, qui minus fideliter eo defunguntur⁹⁾. (*« Si quelqu'un des ministres tombe, que la Seigneurie y mette la main, ... en le déposant de son office. »* — Doctores operam suam navare debent in sacrae scripturae interpretatione et futuris simul theologis instituendis consulere¹⁰⁾. Creantur a pastoribus, approbantur magistratui¹¹⁾. — Senioribus disciplinae Ecclesiasticae usus una cum pastoribus iniungitur. Ea ratione a magistratu (petit conseil) eliguntur, ut simul valeat pastorum auctoritas; approbantur Senatui Ducentorum. Sunt numero duodecim, quorum duo creantur e Collegio minore (petit conseil), quatuor e Collegio Sexagintavirorum (conseil des Soixants), et sex reliqui e Consilio Ducentorum¹²⁾. Iure iurando in fidem erga magistratum obstringuntur, et per totum dehinc vitae decursum munus suum retinent. (*« Combien, qu'il ne serait expédient de les changer sans cause, quand ils s'acquitteront de leur devoir fidèlement¹³⁾ »*). — Diaconorum duo sunt genera: procuratores pauperum (procurateurs) et administratores nosocomii publici (hospitaliers). Eodem prorsus quo Seniores modo eliguntur¹⁴⁾.

Sacramenta celebrantur duo, a solis pastoribus et nonnisi concionum tempore administranda. In baptismo duo requiruntur fideiussores, et nominum quorundam usus parentibus interdicatur¹⁵⁾. S. Coena quater quotannis celebratur, et nemo ad eam nisi fidei confessione edita, admitti potest¹⁶⁾. — Bis in quavis Ecclesiastica concione hymnis decantabitur¹⁷⁾. — Matrimonia solemniter in plena concione consecrari debent. (Consistorium quaerit de rebus coniugalibus, et rem praedudicatum magistratui defert¹⁸⁾.) — Breve totius doctrinae compendium, in catechismi forma, a pastoribus concipiendum, quovis die Dominico in concione pomeridiana populo explicabitur¹⁹⁾. — Disciplinae usus spectat 1°. *« la doctrine reçue dans l'Eglise »* et 2°. *« la censure des mœurs »*²⁰⁾. Quater quotannis Pastores cum Senioribus singulos visitant urbis incolas, in quatuor ad id parochias dispersitae²¹⁾. — Consistorio competit ius vocandi, per varios in Euangelio praescriptos gradus admonendi, a S. Coenae

⁹⁾ Ib. p. 12. (I. S. 344a.).

¹⁰⁾ Ib. p. 18. (I. S. 345a.).

¹¹⁾ Ib. p. 19. (I. S. 345b.).

¹²⁾ Ib. p. 20. (I. S. 345b.).

¹³⁾ Ib. ¹⁴⁾ Ib. p. 22. (I. S. 346a.).

¹⁵⁾ Ib. p. 26. (I. S. 346b.).

¹⁶⁾ Ib. p. 27. (I. S. 347a.).

¹⁷⁾ Ib. p. 29. (I. S. 347a.).

¹⁸⁾ Ib.

¹⁹⁾ Ib. p. 17. (I. S. 345a.).

²⁰⁾ Ib. p. 54. (I. S. 351b.).

²¹⁾ Ib. p. 55. (I. S. 351b.).

communicatione areendi, denique ubi opus erit ab Ecclesiae communione resecandi, excommunicatosque magistratui tradendi²²). Excommunicati post publice editum poenitentiae testimonium retro in Ecclesiae communionem admitti possunt. Ei autem, qui in perversitate sua perdurat, aqua ignique interdictur²³). — In consistorii consessu sententiae rogantur a Syn-dico. Citatosprehendit lictor sive unus e decemviris capitalibus (Dixeniers)²⁴). — Peculiaris quaedam praeterea inter pastores adhibetur disciplina, ut doctrinae puritas et unanimis consensus inter eos servetur incolumes. Si quando de doctrina obortae lites amice componi nequeant, Seniores rem diiudicent; ultimo loco » *la cause soit déferée au magistrat pour y mettre ordre*²⁵).

Ipse magistratus hanc legem promulgavit; subsignavit, qui iis à Secretis est, et sigillo publico insigniendam curavit²⁶). Magistratui approbari debent pastores. A magistratu e magistratu delecti seniores collegium constituunt, cui est nomen inditum: » *Commis de la Seigneurie*²⁷)” A magistratu e magistratu creantur diaconi. A magistratu de officio removentur pastores, haereseos sive schismatis rei peracti²⁸). Ad magistratum in disciplinae usu nihil non refertur; quin totius disciplinae ipse magistratus publica interposita auctoritate basis est ac fundamentum, quo sublato corrui. Magistratus una cum pastoribus visit Ecclesias rurales²⁹). Magistratus denique sententiam dicit in quaestionibus coniugalibus³⁰). In universo ejus ad Ecclesiam relatio probe cognoscitur ex his verbis: » *Que tout cela se fasse en telle sorte, que les ministres n'ayent aucune jurisdiction civile, et que par ce conseil (consistoire) ne soit en rien dérogué à l'autorité de la Seigneurie, ni à la justice ordinaire, ... ainsi que les pasteurs, où il sera besoin de faire quelque punition ... ayent à apporter le tout au conseil: lequel sur leur relation aduiera d'en ordonner et faire jugement selon l'exigence du cas*³¹).

Non tam Dei verbum, quam doctrinam potius in Genevensium Ecclesia receptam, qualis prostat in Catechismo, salvam

²²) Ib. p. 56, 57. (I. S. 351^b et 352^a).

²³) Ib. p. 59. (I. S. 352^b).

²⁴) Ib. p. 59. (I. S. 352^b).

²⁵) Ib. p. 11. (I. S. 343^b).

²⁶) Ib. p. 1. (I. S. 342^a).

²⁷) Ib. p. 19. (I. S. 344^a).

²⁸) Ib. p. 13. (I. S. 344^a).

²⁹) Ib. p. 14, 15. (I. S. 344^b).

³⁰) Ib. p. 29. (I. S. 350^b).

³¹) Ib. p. 60. (I. S. 352^b).

haec legislatio tuetur. Prodit se haec tutela, 1°. in vocatione pastorum, nam »pour éviter toutes dangers, que celui, qu'on veut »recevoir n'ait quelque mauvaise opinion, il est requis, qu'il profite de tenir la doctrine approuvée en l'église, selon le contenu du Catéchisme³²⁾." 2°. Munus ponere debet, quicumque inter pastores »avance quelque doctrine, non receue dans »l'église³³⁾." 3°. In quavis concione pomeridiana non Euangelium, sed *catechismus* materiem dicendi sacro oratori praebet³⁴⁾. 4°. Fidelibus iniungitur, ut liberos suos ad has conciones sedulo mittant, ut doceantur *catechismum*, donec a capite ad calcem memoria cum teneant³⁵⁾. 5°. Excommunicatur ab Ecclesiae societate et traditur magistratui, ut in eum animadvertatur, »quiconque dogmatise contre la doctrine receue³⁶⁾."

Haec fere sunt, quae raptim e libello »Ordonnances Eccl. de Gen." excerptanda potius, quam continuato stylo digerenda videbantur, ut melius compendio consuleretur. Quodsi rite quis hanc legislationem aestimet, deque Calvini in ea ferenda consilio acque iudicare velit, nullus dubito, quin libenter mihi concedat, recte satis Calvini mentem perspexisse Baudrillart, ubi dicit: »Substituer à l'orthodoxie Catholique une orthodoxie protestante, et placer celle-ci sous la protection armée du pouvoir »civil, tel était le plan de Calvin³⁷⁾." »En un mot," ut ait Guizot, »c'était la censure active de la foi, de la vie et des »mœurs privées, exercée par un tribunal, où siégeaient nécessairement les ministres de la religion³⁸⁾."

³²⁾ Ib. p. 5. (I. S. 342a).

³³⁾ Ib. p. 13. (I. S. 344a).

³⁴⁾ Ib. p. 17. (I. S. 345a).

³⁵⁾ Ib. p. 52. (I. S. 351a).

³⁶⁾ Ib. p. 53. (I. 351b). De Synodorum institutione nihil praeceditur. Cf. cap. § et de toto hoc capite LECHLER. o. l. p. 42—46. GOEBEL. o. l. I. 308—311. *Cat. Genev.* Calv. Op. Tom. VIII. II—28. et *Liturg. Gen.* ib. Tom. VIII. 28—37.

³⁷⁾ BAUDRILLART. *Bodin et son temps.* Paris 1853. p. 35. Cf. Dr. J. C. BLUNT-SCHLI. *Deutsch. Staatswörterb.* Stuttg. u. Lpz. 1857. Heft. XV. S. 322. in voce: *Calvin.*

³⁸⁾ GUIZOT. *Musée des protestants célèbres.* Tom. II. fasc. II. *Jean Calvin.* p. 83. Treutel et Würtz. Paris. Formam Ecclesiastici minist., quam descripsimus nondum ab omni parte Calvino placuisse, haec eius verba, in Ep. ad Myconium data, docent: »Nunc habemus quaecunque presbyterorum iudicium et »formam disciplinae, qualem ferebat temporum infirmitas." *Ep. Calv.* Op. Tom. IXb. 27b. Cf. *Ep.* 75 et 263 ed. Lausann.

CAPUT II.

CALVINI DE ECCESIA SENTENTIA, QUALEM PRODIT SE IN
IPSIUS IN ECCL. GENEV. AGENDI RATIONE ¹⁾).

§ 1. *De Ecclesiae notione.*

Qualis sit Ecclesiae notio, optime cognoscetur, si de huius Ecclesiae fine, de consilio, quod sibi propositum habet, accuratius inquisitum erit. Videamus igitur in quem finem tetenderit Ecclesia, quae moderante Calvino Genevae condita est ac floruit. Scio a plerisque vulgo hunc finem unice propemodum moralem fuisse perhiberi, nec fugit me huius erroris causa. Quum initio seculi xviⁱ ubiubi per Europam viri existerunt, qui abominandae in religionem Christianam sub papatu contumeliae plusquam pertaes, Romanae hierarchiae iugum ferre amplius recusabant, et tam sibi quam aliis regiam per fidem ad Deum aperire denuo conabantur viam, ubique videmus Reformatores, eodem vel simili et affini certe profectos principio, similem utpote viam ingressos, ita in sua quemque Ecclesia satagentem, ut non tam procul ab altero alter distare videatur. In uno Calvino tamen privum quoddam et proprium veluti observatur, quod in aliis minorum gentium Diis plerosque fugit, Disciplinae Ecclesiasticae volo usum. Neque Genevis tantum institutam eam rigideque exactam deprehendimus, sed in omnibus Ecclesiis, quae Calvinii sectatores instaurationis suae auctores nacti sunt similem ubique institutionem viguisse diu historia docet. Credunt vulgo huius disciplinae usum tantum non unice in morum honestatem versisse, et Calvinii igitur Ecclesiam prae ceteris hoc insignitam fuisse nota, ut magis quam eae moralitati consuleret. Ut libere dicam, quid sentiam, qui ita loquuntur, Calvinii mentem parum assecuti esse mihi videntur, et ultimum consilium, quod in Ecclesia sua condenda Reformator sibi proposuit, nihil aliud fuisse puto, quam purum divinae maiestatis cultum ²⁾).

¹⁾ Cf. GOTTL. VON FÖLENTZ. *Gesch. des französischen Calvinismus in seiner Blüthe, bis zum Aufst. von Amboise i. J. 1560.* Gotha, 1857. I. S. 494 sqq.

²⁾ Cf. haec ipsius Calvinii verba, e libello „Ordonn. Eccl.“ „la discipline, „qui est une bride pour retenir et dompter ceux, qui sont rebelles à la doctrine,

Quum autem oracula sua in s. scriptura Deus deposuit, quae vel mortalium captum superant, vel etiam rationi humanae non leviter saepe oppugnant, Dei maiestas, ut salva sit et constet incolumes, indubitate postulat, ut reverenter a hominibus et cum obsequio divina Eius doctrina excipiat, quam electis suis Spiritus sui virtute in ipsorum corde revelare dignatus est. Se quoque esse a Deo in electorum numero collocatum Calvino certo certius persuasum fuisse, nemo facile negabit; unde sequitur, proximum eius consilium fuisse, ut suam ipsius doctrinam populus in succum et sanguinem converteret³⁾. Haec autem doctrina, quo ad vitam regit, erat, ut cum Saissetio loquamur, »une religion sombre, et qui tenait la créature dans »une dépendance et tremblement perpetuel. Un culte sévère, »impérieux dans ses prescriptions autant, que simple dans ses »cérémonies. Une morale presque farouche, qui faisait du luxe »un crime, et de la joie un outrage à Dieu⁴⁾." Laeta hilaritas laedebat maiestatem Divinam in homine, qui in se miser et peccatis submersus paene, nil praeter cordis contritionem spirare debebat⁵⁾. En triplicem causam, quare disciplina Eccl. requiritur, ut doctrinae fidem praestent homines, ne uti sprete divinae Legis auctoritate peccatis indulgeant, ne denique miseriae suae

„un moyen d'activer les indolents et les paresseux, enfin quelquefois une verge paternel pour châtier doucement ceux qui ont commis de grandes fautes." Cf. J. GABEREL, *Hist. de l'Eglise de Genève*. Gen. 1853. I. 254. et C. STÄHELIN „Johannes Calvin" in HAGENBACH'S *Leb. u. ausgew. Schr. der Vät. u. Begr. der Ref. Kirche*. IV. A. p. 127, qui etsi ad moralitatem disciplinam referre potius videtur, in iis tamen quae deinde subiungit reapse in nostram sententiam abiit.

³⁾ Recte monuit LE BAS. *Précis d'hist. des temps modernes*. Paris 1842. p. 462: „l'apôtre de Genève affirmait sa doctrine contre le principe même du libre examen, auquel elle devait son existence." et SIRVEN. o. l. p. 25. „Dominé par une opinion, qu'il croit être la vérité absolue, évidente à tel point, qu'en ne l'embrassant pas, on ne peut être qu'aveugle ou coupable, il devait être nécessairement intolérant." Vera haec esse ipsa Calvini verba, quae moribundus teste Beza elocutus est, clare affirmant. Suppeditat ea nobis TH. H. DYER, *The life of John Calvin*, London 1850. p. 522: „with regard to the doctrine, which you have heard from me, I do affirm, that I have taught the word of God purely and sincerely, I doubt not that Satan will stir up wicked.. men to corrupt the pure doctrine, which you have heard from me." Cf. CORBIÈRE, o. l. p. 57. GUIZOT. o. l. p. 98. SCHENKEL. o. l. III. 386 et JUSTE, *Précis de l'hist. mod.* Brux. 1847. II. 107.

⁴⁾ ÉM. SAISSET. *Revue des deux mondes*. 1848. p. 643.

⁵⁾ Cf. E. et E. HAAG, *La France Protest.* VIème partie, art. *Calvin*. Paris. 1856. 119a, 132b et 140b. HENRY I. 42 et 402, DYER. o. l. p. 98, 347.

parum memores laeto sint animo atque hilares. Maligne Consistorium Genevense omnem persequabatur saltationem, commensationem, qualencunque denique effervescentem hilaritatem, et anxie cavebat, ne ludis se dederent Genevenses, neque iocosis delectarentur carminibus, sive nimis leporibus indulgerent⁶⁾. In morum quoque depravationem animadvertabant, et contumacilientiae iniiciebant frenum, qua in re tamen non ita profecisse eos, quam vulgo creditur, ipsa historia nos docet. Quamvis enim exaggerare nonnihil solet et Calvini non coeaeus fuit admirator, dignus tamen est qui audiatur, Galiffius, qui ipse Genevensis accuratissime Genevense tabularium exploravit. Verba eius sic se habent » Je montrerais à ceux, qui s'imaginent, que » Calvin n'a fait que du bien, nos registres couverts d'inscriptions d'enfans illégitimes, — on ex exposait dans tous les » coins de la ville et de la campagne, — des procès hideux » d'obscénités, des testamens, où les pères et les mères accusent leurs enfans non pas d'erreurs seulement, mais de crimes, — des transactions par devant notaire entre des demoiselles et leurs amans, qui leur donnaient en présence de leur » parens, de quoi élever leurs bâtarde, des multitudes de mariages forcés où les délinquans étaient conduits de la prison au » temple, des mères qui abandonnaient leurs enfans à l'hôpital, » pendant qu'elles vivaient dans l'abondance avec leur second » mari, des liasses de procès entre frères, des tas de dénonciations secrètes, des hommes et des femmes brûlés par sortilège, — sentenees de mort en effroyable quantité, — et tout » cela parmi la génération nourrie par la manne mystique de » Calvin⁷⁾. » Contra de sentiendi dicendique libertate Genevis actum plane fuisse, et vel levissimam a Calvinistica doctrina aberrationem, tanquam ingens ac nefandum crimen fuisse puni-

⁶⁾ Cf. GABEREL. o. l. *Pièces justific.* I. 77. et STÄHELIN. o. l. p. 334 sq.

⁷⁾ Leguntur haec verba apud GALIFFE, *Notices Généalogiques.* in praef. Tom. III. p. 15. Suo modo explicat ea Calvini panegyrista HENRY. o. l. II. 78. in nota, et rite aestimavit DYER. o. l. p. 153. Exaggerare eum subinde, et reformatoris historiam non sine partium studio scripsisse, demonstravit GABEREL. *Les matériaux historiques de M. Galiffe*, o. l. *Pièces justif.* I. p. 162. Ubi tamen ad res in facto positas nos relegat, suum pondus sibi vindicant verba Galiffii, qui, ut ipse fatetur GABEREL: „durant seize ans en (de nos archives „nationales) a déchiffré les pièces antiques avec une rare persévérance.” Cf. HAAG. o. l. p. 123^a.

tam, non tantum Serveti tristissima fata⁸⁾, sed et Caroli⁹⁾, Castellionis¹⁰⁾, Gruetii¹¹⁾, Bolseci¹²⁾, Blandratae¹³⁾, Oehini¹⁴⁾, Gentilis¹⁵⁾, Gribaldi¹⁶⁾ aliorum, nimis luculenter nos docent. Pastores, vel unus potius Calvinus e tripode, quid credendum, quid sentiendum esset, imperiose dictabat. Quodsi vel levissima obreperet suspicio tueri aliquem opinionem suae doctrinae contrariam, non amico colloquio de quavis re e verbo Dei disputare paratus erat, ut vel ipsi persuaderet adversario, vel ab eo sibi persuaderi pateretur, sed illico reus pro consistorio citatus acriter castigabatur, canis audiebat, haereticus vel fatuus compellabatur: ni cederet, magistratui miser traderetur, ut morte lueret nefandum suum crimen¹⁷⁾. Accedit, quod ubique in scriptis suis, ut supra vidimus, doctrinae in Ecclesia primum locum diserte assignat, et in disciplinae quoque usu explicando totidem verbis ad doctrinam primo eum referat loco. Probare quoque sententiam nostram videtur Calvinisticarum Ecclesiarum historia, unde discimus, diu iam morum rigidam censuram abolitam fuisse et neglectam, dum serperet adhuc letale venenum, quo in plerisque regionibus iam interiit Calvinismus, et in Scotia quoque, alibi, interibit necessarie, cultum volo orthodoxae doctrinae. Denique disciplinam Ecclesiasticam doctrinae potius quam moribus consuluisse, rigidissima, qua exigi solebat, ratio ultro nobis affirmat. Etenim magistratus

⁸⁾ De causa Serveti, praeter ea, quae HENRY, DYER et STÄHELIN de *Serveti causa* disputaverunt post MOSHEIM et TRECHSEL, cf. RILLIET DE CANDOLU, *Relation du procès intenté à Genève en 1553 contra Mich. Servet*. Genève 1844; MICHELET, *La ligue et Henry IV.* p. 464 sq., MIGNET, *Die Einführung der Reform. und die Verfass. des Calvin. zu Genf*. Lpz. 1843. S. 136 sq. et *Anhang C. S.* 167—231; DE VALAYRE, *Fragments historiques sur Mich. Servet dans les Légendes et Chroniques Suisses*. Paris. 1842; *Bulletin de la Société du Prot. Franç.* II. p. 141 sq. et 341; E. SAISET, *Michel Servet et sa doctrine*, *Revue des deux mondes*. 1848. et E. SCHADÉ, *Etude sur le procès de Servet*. Strasb. 1853. Cf. etiam BLUNTSCHLI. o. l. XV. p. 325. Qui ad unum omnes in eo consentiunt, Servetum haereticis de causis approbante Calvino interfectum esse. An etiam instigante Calvino? Quodnam porro in ea re iudicium ferendum sit, exponere huius loci non est. Certe DYERi sententia (o. l. p. 316) mihi plurimum arridet, qui ad Viennae peractam causam denuo nos revocat. Quae STÄHELIN de caussa Viennense scripsit o. l. S. 436 sq. panegyristam nimis redolent.

⁹⁾ Cf. DYER. o. l. 66—69. ¹⁰⁾ Ib. p. 168 sq. ¹¹⁾ Ib. 214—217.

¹²⁾ Ib. p. 270. ¹³⁾ Ib. 449. ¹⁴⁾ Ib. 349 et 446.

¹⁵⁾ Ib. 451—453. ¹⁶⁾ Ib. 446.

¹⁷⁾ BLUNTSCHLI. o. l. XV. p. 321; BAUDRILLART. o. l. p. 33. et DYER. o. l. p. 215.

gladium paratum est. ut animadvertat in eum, qui moribus dissolutus est et perditissimus homo, qui nihil denique reformidat quod scelestum est ac nefandum. Quamquam eo igitur sensu Ecclesia morum censuram agere potest, ut clandestina reprehendat vitia et occulta delicta, quae legem fugiunt, castiget, non tamen eius intermedium auxilium requiritur, ut magistratui tradantur malefici, quoniam civilis iurisdictio suas ipsa in ea re partes agere potest. Contrarium autem in doctrina valet, de qua penes magistratum nullum esse arbitrium ipsa res loquitur. Ubi ergo doctrinae veritas in dubium revocatur, nova et inaudita hucusque dogmata exeunduntur, scelestae audacter proferruntur sententiae, receptae doctrinae contrariae, et divinae maiestati infensae, — prodeat disciplina Ecclesiastica, et rigido examine, quatenus sit a recepta doctrina aberratio tolerabilis, quacnam autem infringenda sit haecresis et extirpanda, diiudicet, et ipsum haereticum igni tradat potius et gladio, quam ut ulterius inter fideles contagiosum malum serpat. Vel sic tamen longe a me absit iis adstipulari, qui inter Romano-Catholicos ipsius Calvinii morum honestatem nuper tam nefarie aggressi sunt¹⁸⁾. Homo sane fuit Calvinus, humanae fallibilitati obnoxius. Fuit tamen ex iis hominibus, qui stabilem suam in virtute permansionem adeo probaverunt omnibus, ut qui eius morum probitatem maligne calumniis detrectare student, suum ipsi characterum potius gravi macula inquinant, quam ut Calvinii memoriam vel leviter carpere possint. Sunt plebeiae istae calumniae, vel obtrectatoris potius convicia ex ira et partium studio profecta nulla seria refutatione digna. Adsunt ipsius Calvinii spissa volumina, adsunt in primis eius epistolae gallico sermone conscriptae, adsunt aequalium ipsius locupletissima testimonia, unde certo certius edocemur, neminem facile Calvinio magis in odio habuisse peccatum, virtutem dilexisse. Quin firmiter etiam statuimus, Calvinum non tantum ipsum ea nobilitate, quam virtus affert et probitas, in paucis fuisse conspicuum, sed semper etiam curae cordique sibi habuisse, ut alii quoque candidae morum honestati quantumpotest incumberent. Finge tibi talem virum inter eius saeculi Genevenses commorantem, perditissimum, ut omnes fatentur, et flagitiosissimum mori-

¹⁸⁾ A Bolseco usque ad Audin.

talium genus ¹⁹⁾, et nugas proferre sentis eum, qui dubius haeret, quin acriter omni vi et impetu secleratae generationi Calvinus restiterit; qui id profunda demonstratione egere opinatur, an hoc quoque disciplinae Eccl. usu efficere conatus sit, ut nefandissima scelera e medio populo tollerentur. Quamvis autem ex animi sententia id omne largimur, et nos quoque Calvinus in sui rapuerit admirationem, vel sic tamen ab iis dissentendum videtur, qui ultimum, extremum, quo in Ecclesia condenda, praesertim in disciplinae restaurando usu tetenderit finem, tantum non unice in morum honestate ponunt; quandoquidem ipsa Calvini, quae scripto mandavit, verba, ipsae, quas Genevensi Ecclesiae tulit, leges, ipsa denique ipsius in ea agendi ratio contrarium nos docent. Neque haec omnia. Quicumque enim universam Calvini in Theologicis cogitandi rationem ex ipsis fontibus cognoscat, et quatenam, eo iudice, ethicae Christianae cum religione intercedat relatio, rite aestimet ²⁰⁾, non potest non manifesto falsam eorum opinionemprehendere. Qui vel sic tamen calculum nobis adiciere recusat, is attendat velim, quemnam Calvinus occupaverit locum inter eos, qui sacrorum emendationi See. xviⁱ auctores exstiterunt. Reliqui fere omnes toti erant in Romanensium erroribus expellendis, sive ad doctrinam pertinerent ii, sive ad sanctum Dei cultum, sive ad Christianorum vitam denique ipsam. Et profecto egregie illi omnes de re Christiana meriti sunt, quatenus tantos tamque inveratos abusos abolere conati sunt, et ab opere operato ad cordis cum Deo communionem aequales suos revocaverunt. Quam tamen pestifera sub herba lateret vipera, anabaptistarum motus triste satis ostenderant. Lacte iam iubilabant Romanenses et non sine veritatis specie ingerebant, palam esse in fanaticis illis, quorsum tenderet reformatio, quam vere

¹⁹⁾ Cf. DYER. o. l. p. 76. HENRY. o. l. I. S. 152. STÄHELIN. o. l. S. 117. GABEREL. o. l. I. 198. SCHENKEL. o. l. III. 102; GUIZOT. o. l. p. 65. MIGNET. o. l. S. 113. et *Anhang* S. 152—161. SAYOUS. o. l. p. 87. et *Les Actes et Gestes Merv. de la cité de Genève* par A. FROMMENT: *Extrait* CL, „de l'impudicité „des gens de l'Eglise à Genève avant la réformation.”

²⁰⁾ Nimirum, quatenam incumbant nobis officia, quid bonum sit, quid malum, quae petenda, quae fugienda, non in et per se constat, sed a Dei tantummodo voluntate pendet, cuius certiores nos reddit doctrina, e s. scriptura desumpta. Cf. *Inst.* III. 23. 2. „Adeo enim summa est iustitiae regula Dei voluntas, ut „quicquid, eo ipso, quod vult, iustum habendum sit.” Cf. et Ib. III. 23. 5, 6. et III. 2. 7.

perhiberent, extra Catholicae Ecclesiae communionem et hierarchiam papalem nil nisi ruinam et exitium religioni superesse; omni mox sublata auctoritate et veritatis fundamento excussam iamiam unusquisque prout libitum esset, sibi ipse scriberet leges et commune omnium fidelium sacerdotium ludibrio vertetur. Calvinus vulnus illud detegit, et ni cito mederetur, Protestantium causae fatale fore vidit²¹⁾. Medicinam igitur afferre conatus est, et docere voluit Romanenses inter Protestantes quoque egregie condi posse Ecclesiam, illorum Ecclesia longe quidem praestantior; Protestantes quoque firmum habere, quo aedificium suum superstruerent, veritatis fundamentum; facile denique papali dominatione carere Protestantes, neque tamen esse de rite composito statu inter eos desperandum²²⁾. Quid ergo Romanensibus opposuit, ut perniciosum, quod vibrabant, iis extorqueret telum? Quodnam anabaptistis iniecit frenum, ut illorum rabiem domaret? Perlege eius scripta, lustra historiam Ecclesiae Genevensis, et illarum omnium, quas invasit Calvinismus, vide, quid egerit ipse, et qui presse ejus vestigia secuti sunt, et facile te habebo consentientem, doctrinam ubique primarium occupavisse locum, quae pro indole sua ac natra rigidam morum austeritatem sponte secum induxit.

§ 2. De via ac ratione, quibus Ecclesia operatur.

Quam indefesse Calvinus per continuum annorum seriem doctrinam suam e suggestu populo tradiderit, abunde testatur ingens sacrarum orationum copia, quam nunc etiam superstitem habemus, et pastoris igitur quoad verbi ministerium munere perquam diligenter functus est. Eodem quoque pertinet Doctorum institutio, quae origo fuit illustris Academiae, quam a°.

²¹⁾ Notatu dignum primum, quem edidit polemicum libellum non Roman., sed Anabaptistas petivisse. (*Psychopannychiam* volo). Cf. DYER. o. l. 29, HENRY. o. l. I. 62. GOEBEL. o. l. I. 299. GUIZOT. o. l. p. 59. Qua in re bene reputandum est, quam acriter Genevae Libertini ducibus BENEDICTO, LEODIENSI, PERRINO, aliis de victoria cum eo decertaverint. Cf. DYER. o. l. 29, 66, 79. HENRY. o. l. II. 430—439. DÉVISMÉ. o. l. p. 12. CHEYRON. *Étude sur les Libertins spirituels du XVIe siècle*. Strasb. 1858. p. 4.

²²⁾ Cf. SAYOUS. *Étude litt. sur les écriv. franç. de la Reform.* Paris. 1854. 2ième ed. I. p. 83. et GUIZOT. o. l. p. 116. Eximia sane a natura rerum disponendarum facultate erat praeditus, ut recte obs. GOEBEL. o. l. S. 294 et FLAMAND. o. l. p. 44.

1558 Genevis condidit ¹⁾, et quae tantopere valuit ad Calvinī doctrinam foras etiam propagandam ²⁾. Quam cupidus ipse erat, ut sectatores sui aliis quoque Ecclesiis praeficerentur, de Francia clare nos docent haec eius verba, ex epistola, quam ad Bullingerum misit, desumpta: »Pridem ex opificum tabernis librariis exprimere coacti sumus, si qui reperiebantur leviter »tineti litteris et pietatis doctrina ³⁾,» »plerique mechanicī homunciones, dociles ac nullius eruditionis ⁴⁾.» In sacramentorum administratione nihil omnino notatu digna invenimus, quare statim ad Eccl. disciplinam pergā, cuius usum quatenus doctrinam spectat, quum in praecedenti § exposuimus, nunc ad mores potius et vitam attendemus, ad quam ipse quoque hanc institutionem retulit, ut ad sobrietatem Genevenses revocaret. Ardua sane res erat, quam neque Calvinus perficere potuit. Tamen fecit periculum, et adeo quidem iugum pressit, tam angelicam fere sanctitatem, et tetricam mundi abnegationem exegit a hominibus mundo eiusque deliciis unice lueusque deditis, ut praeceps ruere mox civitas videbatur. Qui enim probi erant cives et libertatis amantes, destabantur et abhorrebant vehementer odiosam illam et intolerabilem dominationem, quae, ut malum compesceret, arcte undique domesticam quoque libertatem circumscribebat. Neque minus acriter nebulonum et asotorum turba, qui dissolutae licentiae grandisonum libertatis nomen praetexebant, internecivo odio cum prosequabantur. Mox ambae factiones copias et arma iunxerunt, et duce Perrino, cuius familia ingenti pollebat in ea civitate gratia, de victoria cum eo dimicaverunt ⁵⁾. Quicquid autem molirentur, de proposito Calvinus non destitit, sed firmiter contra sustinuit bellum, et nova quidem disciplinae suae supposuit fulera, quum a°. 1541 a Genevensium civitate perpetravit, ut sibi una cum Faber et Roset novas civitati politicas scribere leges mandaretur. Haec eius

¹⁾ Cf. *Bulletin de la Soc. de l'hist. du prot. franç.* IV. 147, 200 et 353.

²⁾ DYER. o. l. 458; BLUNTSCHLI. o. l. XV. 327; HAAG. o. l. 129^b. et HENRY. o. l. I. 164, qui e *Mss. Gen.* m. Maii a°. 1549 haec Calvinī verba citat: »dum »expendo, quantum habeat hic angelus (Genev. se.) momenti ad propagandum »Christi regnum, merito sum sollicitus de eo tuendo.»

³⁾ *Ms. Gen.* Cf. HENRY. o. l. III. S. 483.

⁴⁾ *Mémoires de Condé.* Cf. DYER. o. l. 484. et GUIZOT. o. l. p. 104.

⁵⁾ Cf. DYER. o. l. p. 199, 211—227, 393—396. CHEYRON. o. l. p. 6 sq. HENRY. o. l. II. 430—39. III. 358—77. al. STÄHELIN. o. l. S. 382 sq. GABEREL. o. l. I. 275 sq.

civilis legislatio, Mosaïca etiam austerior, anxie undique dicendi agendique libertatem custodiebat. Ut alia taceam, a certa quadam nominum classe in baptismo erat abstinendum; publica indiceretur auctoritate, quorum librorum lectio esset vetita; omnis saltatio, una cum reliquis omnibus sensuum illecebris, severe interdicebatur. Plectebatur muleta, qui sine sontica causa sacram concionem neglexerat; item, qui post concionem iam inchoatam sacras aedes intrabat. Qui porro per Christi nomen iuraverat, foras ediderat rumorem, nimis potui indulserat, sive alium perduxerat ad cauponem, ad unum omnes severissimis poenis culpam luere debebant. Quod tamen longe odiosius erat, ne quid sine animadversione praetermitteretur, indices publicum merebantur stipendium, qui clam ad consistorium vel minutissima deferrent delicta. »C'est cette inquisition," ut ait Saisset, »dont l'oeuil inquiet et vigilant pénétrait jusqu'au foyer domestique ⁶⁾."

§ 3. De Ecclesiae regimine.

Supremum in Ecclesiae regimine locum ipse Calvinus occupabat, nam in consistorio gerebat »la présidence à vie," et quidem sua auctoritate, nam addunt Annales publicae, »sans qu'il y eut pourtant été appelé par aucune élection ¹⁾." »Puis les pasteurs de la ville," ut narrat Gaberelius, »les professeurs de théologie et les pasteurs des paroisses rurales formèrent un corps nommé *la vénérable compagnie*. Celle-ci eut pour attribution les études théologiques, l'administration de l'Eglise et le soin de la doctrine, l'élection des pasteurs moyennant ratification des magistrats et du peuple, ... dont le silence déterminait le choix définitif ²⁾. Dans le but de s'assurer, que la doctrine était pure chaque année les pasteurs étaient tenus de faire une visite dans les familles pour interroger chaque personne sur sa foi ³⁾ ... et nul ne pouvoit s'approcher de la sainte table, qu'il n'eût auparavant rendu compte de ses principes religieux ⁴⁾." »On le voit, c'est toujours la même servitude des consciences, le même despotisme dans l'organisation.

⁶⁾ E. SAISSET. o. l. p. 643.

¹⁾ *Régistres d'état de Genève*, ad d. 29 m. Febr. a. 1580. (HENRY. o. l. I. S. 469).

²⁾ GABEREL. o. l. I. p. 255.

³⁾ Ib. 254. ⁴⁾ Ib. 336.

» Le troupeau n'intervient presque pour rien. L'élément laïque, » qui entre dans le Sénat disciplinaire n'est pas pris de son » sein et nommé par lui. L'élection du pasteur échappe même » complètement à l'élément laïque. De tout côté on voit se for- » mer une tendance très-prononcée vers le cléricalisme, nulle- » ment sacerdotal nous en convenons, mais à coup sûr très peu » compatible avec la liberté, que réclame la conscience ⁵⁾." Haud raro eodem plane cum Apostolis et Euangelistis loco Reformatores aestimat, inter quos sibimet ipse non extremum profecto locum designavit. Pighio obiciebat non se proprie loqui, sed Deum potius per os suum oracula edere ⁶⁾, adeoque in sua persona Divinam maiestatem laesam fore ⁷⁾. Anathemate seriebatur Berthelier, qui contenderat, se, quoad morum probitatem, nihil Calvino cedere ⁸⁾. Tres homines, qui in concione sacra, ubi praeibat Calvinus, risum non continuerant, in carcerem coniciebantur ad publicam poenitentiam postulati; et istiusmodi causae per biennii spatium (1558—60) quadringentae quatuordecim iudicatae sunt ⁹⁾, inter quas praeceteris haec notatu digna videtur, Chapuinum ad carcerem fuisse mandatum, quia auctoritati pastoris cedere noluerat, qui Claudii nomini, quod pater filio suo indiderat, Abrahami nomen substitui imperiose postulabat. Eodem die, sic legimus in Actis publicis, e suggestu vehementer Calvinus invectus est in parochianos seti Gervasii, bestias eos nominavit, et totidem verbis minatus est, se nonnullos ex hac parochia patibulo affixurum esse ¹⁰⁾. Profecto, ubi Ecclesia societas est, cuius socii sunt tam pastores, quam fideles, talis

⁵⁾ CORBIÈRE. o. l. p. 25.

⁶⁾ *Op.* Tom. VIII. p. 118^b.

⁷⁾ *Mss. Gen.* (HENRY. II. Beil. 11).

⁸⁾ *Régistres de Gen.* ad d. 27 m. Mart. a. 1551: „Philibert Berthelier se „plaint au conseil, de ce que le consistoire lui a défendu la cène pour n'avoir „pas voulu convenir, qu'il n'avait fait mal de soutenir, qu'il était aussi homme „de bien que Calvin." Cf. GUIZOT. o. l. p. 90.

⁹⁾ DYER. o. l. p. 144.

¹⁰⁾ *Régistres d'état*, ad d. 27 m. April. a. 1546. HENRY. o. l. II. 429: „c'était „le jour de la reconfirmation de la bourgeoisie, que Calvin dit, que les gens „de St. Gervais étoient des bêtes, et qu'il en pendrait." Cf. Corbière o. l. p. 25. et *Ms. Gen.* HENRY. I. 461. „Les prophètes mesmes ne s'abstiennent pas du „tout d'user de brocards et Christ en taxant les trompeurs et faux docteurs a „des termes piquans et partout le Set Esprit charge contre telle manière de gens „criant sans rien épargner." DYER. o. l. p. 215, 536. *Ms. Tigur.* ad 7. Id. Aug. 1557. HENRY. III. S. 336. THOMAS. o. l. p. 26. SIRVEN. o. l. 25.

agendi ratio cogitari prorsus nequit, et iis quoque, quae hac § exposuimus, egregie confirmatur sententia, quam supra enuntiavimus, Ecclesiam Calvini seolam fuisse, in qua ludimagistri ad discipulos suos relatio cum fidelibus coniungit pastores.

§ 4. *Ecclesiae relatio ad rem politicam.*

Parum in Theocratia bene condita refert, utrum Ecclesiae, an vero magistratui summam auctoritatem deferas, quoniam ambo ab una Divina auctoritate pendent, et unanimi concordia in Dei maiorem gloriam tendunt. Sic quoque Calvinus aequo animo tulit, magistratui maiorem, quam par esset, in Ecclesia vim concedi et efficientiam, dummodo salva staret sua, tum in rebus ad religionem pertinentibus, tum in politicis, suprema auctoritas. Hinc intelligitur, qui factum sit, ut tot tantaque Calvinus in libello » Ordonn. Eecl. » magistratui concedere potuerit, ad eius tribunal de doctrina discidia detulerit, eius auctoritati omnes Ecclesiae ministros approbandos esse censuerit, ei denique concesserit ius e suo medio Seniores et Diaconos eligendi, et desides ministros a munere deponendi. Ubi contra officio decrat magistratus, et dominationis incrementum potius, quam Ecclesiae salutem quaerere videbatur, numquam ei cessit Calvinus, et strenue perhibuit, non esse magistratui Ecclesiam, sed Ecclesiae magistratum subiiciendum; quod in nulla causa melius conspicitur, quam in causa Berthelierii, qui a consistorio notatus erat, quod publice declaraverat se esse » aussi homme de bien, » que Calvin. » Vocatus ille poenitentiam profiteri recusavit, et quum propter hanc causam a S. Coenae usu arceretur, aegre id ferens a magistratu petivit, ut sua auctoritate aditum ad S. Coenam ei concederent. Quod quum a Consilio minore (petit Conseil) impetraverat, sponte haec oboriebatur quaestio, liceretne magistratui consistorii decreta rescindere, an vero sententiam diceret consistorium, de qua provocatio esset nulla. Lex scripta (Ordonn. Eecl.) disertis verbis ad magistratum provocandi ius reo concesserat ¹⁾. Calvinus autem, quum in hoc exemplo penitus perspiciebat, omnia susque deque verti in Ecclesia, nisi magistratus in ea re auctoritas diminueretur, religionis timore interponendo omnes lapides movit, ne tam grave detrimentum

¹⁾ RICHTER, *Ev. Kirchenordn.* I. 351.

caput Ecclesiae caperet. Res e votis cessit, et solemnī decreto sancitum est, soli dehinc consistorio excommunicandi competere ius, sine ulla omnino provocatione ²⁾).

Quodsi in fine huius sectionis e nobis quaeritur, quo nomine Ecclesia, quam Genevis condidit Calvinus, differat ab ea Ecclesiae imagine, quam in scriptis suis depinxit, obiter sequentia observare iuvat. In scriptis Calvinī societatis characteri etsi levissimā vestigia in Ecclesia supersunt, quum contra Genevensium Ecclesia a societatis natura prorsus abhorret et merum institutum est habenda. Habet Ecclesia, quam in scriptis delineat Calvinus, hunc sibi propositum finem, ut divinae doctrinae promoveat auctoritatem et observationem huius doctrinae praeceptorum in vita exigit. Similiter quoque Genevensium Ecclesia eo tendit, ut, 1°. omnes dociliter imbibant eam doctrinam, quam verissimam e sacra scriptura derivasse sibi videbatur Calvinus; 2°. ut corrupti mores corrigantur; 3°. denique ut effervescentem hilaritatem compescat. Ecclesia, qualis e scriptis Calvinī cognoscitur aliquam certe sentiendi dicendique libertatem fidelibus concedit, quam contra undique circumscriptamprehendimus in Ecclesia Genevensi, quae magnopere Theologorum in divinis auctoritati favebat. Hisce consentaneum in Ecclesia, quam theoretice Calvinus descripsit, ipsorum fidelium summae in Ecclesia maiestatis ratio habetur in eligendis ministris, in doctrina constituenda, ut et in disciplinae usu. Contra in Genevensium Ecclesia fidelium iura prorsus negliguntur, nisi quod tacitus iis in pastorum vocatione permittatur consensus. Nulla omnino eorum ratio habetur in eligendis sive Senioribus, sive Diaconis, et, quod peius etiam, praeter suffragii ius muneris quoque iure privantur; et Presbyterorum conventus, quippe a magistratu e magistratu eligendus Ecclesiae repraesentatio haberi prorsus nequit, quare recte in libello »Ordonn. Ecel.” dicuntur: *Commis de la Seigneurie.* In Ecclesia, qualis e scriptis Calvinī cognoscitur, pastorum ordo non tam longo spatio prae Senioribus dignitate excellet, et aliquatenus certe ad Seniores quoque et Diaconos doctrinae cura pertinet. Inter ipsos autem

²⁾ DYER. o. l. 144, 370, 373, 398. LECHLER. o. l. S. 50. GOEBEL. o. l. I. S. 312. DÉVISE. o. l. p. 16. CORBIÈRE. o. l. p. 42.

pastores nemo praeceteris auctoritate eminet. E contrario Genevae summa in Ecclesia potestas in pastorum ordine sita erat, qui, in solidum a Senioribus distincti, soli doctrinam curabant. Ipse Calvinus praesidium in eorum consessu occupaverat. Disciplinam porro Ecclesiasticam, qualem e veteris Ecclesiae usu in scriptis suis Calvinus commendat, unice fere tendit in doctrinae tuendam puritatem, quum contra disciplina, quam ipse Genevae legibus definivit, praeter doctrinam, mores quoque et vitae agendi rationem magis spectabat, sed eo nomine nimis etiam in rem domesticam insinuabat. In scriptis denique Calvinus politicam et Ecclesiasticam potestatem bene a se invicem secrevit atque seposuit, quum contra Genevae utraque potestas tam arcte inter se coniuncta erat, ut civilis politia, nomine Ecclesiae domina, re fiat Ecclesiae ancilla.

CONCLUSIO PARTIS I,

QUA BREVI CALVINI DE ECCLESIA SENTENTIA EXPONITUR.

Ecclesia duplex est, quarum altera hominum oculos fugit et solius Dei respectu Ecclesia dicitur, atque adeo natura sua est invisibilis. Est haec Ecclesia societas eorum, qui secundum aeternum Dei beneplacitum ad salutem sunt praedestinati; in qua igitur nullum, neque loci, neque temporis discrimen observatur. Altera, quae hominum respectu Ecclesia dicitur, visibilis est, et toto coelo secreta ab altera illa Ecclesia, quacum ei nonnisi fortuita quaedam relatio intercedit. Haec autem Ecclesia, ad mundi originem revocanda, et initio quaquaversum dispersa ac disiecta, mox ad Abrahami familiam et Israëliitarum gentem sese contraxit, donec post Christi adventum e reliquis quoque nationibus eligere quosdam visum sit Deo. Machinationes Satanae, qui Dei Ecclesiae insidiari numquam cessat, omnipotens Dei virtus irritas reddit et incassum. Ipse Deus hanc Ecclesiam electis suis in medium gratiae offert, quod ad matris instar institueret eos atque educaret¹⁾.

¹⁾ Quid inter societatem et institutum intersit, optime intelligetur, si reputamus, Ecclesiam, quae est *societas*, evanescere illico e conspectu, simulatque socii desint; quum contra Ecclesia, quae *institutum* potius habenda est, qualem definivit eam

Itaque natura sua institutum est hominibus extrinsecus impositum, cuius unicum fundamentum est sublimis illa doctrina, quam a Mosis inde tempore usque ad Christi apparitionem, et per ipsum deinceps Christum eiusque Apostolos revelare nobis Deus dignatus est, quaeque, veluti gratiae thesaurus, in s. scriptura deposita est. Est hoc institutum doctrinale, quatenus hoc sibi mandatum habet officium, ut a Deo ad salutem praedestinati divina mysteria explicet, persuadeat, menti infigat atque inculcet, atque adeo tunc demum perfectum erit et absolutum, quum reiectis ceteris reprobatisque, omnes Dei electi divinam doctrinam, Spiritu simul et Ecclesia operante, perceperint atque inconcussa fide erunt amplexi. Una haec Ecclesia est unanimi doctrinae consensu, perpetua, quum Deus eam conservat, ad sanctitatem tendens, denique ab errore vacua (infallibilis), inquantum sancti Spiritus organon divina pollet auctoritate, dummodo Dei verbo adhaereat. Praeest ei Christus Dominus noster, qui regit eam, fovet atque illuminat, sub cuius imperio in duplicem dividitur ordinem, quorum docet hic, docetur ille, quos inter adeo ea intercedit relatio, qua cum magistro discipuli coniuncti esse solent. Ministrorum ordini doctrinae thesaurum commisit Deus, quem religiosissime perscrutentur Doctores, Pastores contra in divina sua potentia ac virtute populo annuntient. Dedit iisdem sacramentorum administrationem, quorum usu electorum cor fide penitus imbueretur. Dedit quoque clarum potestatem, qua fulti per varios disciplinae Ecclesiasticae gradus, doctrinam sibi commissam a profanatione tueantur, et ubi res id ita postulet, ad fidem ei praestandam vi homines obstringant. Quodsi ne vel sic tamen perversa cordis durities confringi potest, magistratus praesto est, qui divina auctoritate dominans Ecclesiae auxilium ferre debet, et gladii sibi commissi iure aut domare contumacem et compescere, aut mortis poena infringere nefandam pervivaciam. Plebs contra submisso ac docili animo doceri se patiatur et verbi divini ministros summa veneratione atque observantia prosequatur, iisque de honesta vivendi ratione ultro pro-

una cum Romanensibus Calvinus, superstes maneret, etiamsi deessent prorsus fideles, et nil nisi merum institutum inveniretur. Hanc revera Calvini esse mentem in affini exemplo ipse nos docet per haec verba: „Quicquid Ecclesiae „ministri defert scriptura, id totum, non ipsis proprie hominibus, sed ministerio, cui praesunt, datur.” *Inst.* IV. 8. 2. Ubi vides ministerium absque ministris non tantum cogitari posse, sed propriam ac privam huius institutionis indolem exprimere.

spiciant. Eliguntur verbi divini ministri coöptatione cum tacito totius Ecclesiae consensu; ita tamen, ut civilis auctoritatis simul ratio habeatur. Adiunguntur iis certo quodam numero Seniores, quos de plebe eligant pastores, vel etiam e suo medio magistratus, ut adsint pastoribus in Eccl. disciplina exercenda, morum censuram agant, et laïcorum iura apud ministros defendant. Diaconis denique bonorum Ecclesiae dispensationem Ecclesia mandat, ut pauperum inopiae subveniant, pastoribus praebeant alimenta et solemnem Dei cultum decenter promoveant, de omnibus autem rationem reddant magistratui atque Ecclesiae.

PARS II.

EXPONITUR J. À LASCO DE ECCLESIA SENTENTIA.

PRAEMONENDA.

Parva Lasci et pulvere denigrata opuscula si cum spissis Calvini voluminibus confers, ingens fontium, unde hauriendum nobis erat; naturae differentia sponte in oculos incurrit. Natura sua ad scribendum proclivis hic uberrime de quovis doctrinae loco sententiam suam condidit, quum ille contra nonnisi pro re nata et veluti postulatus rarissime stilum egit. Ubi tamen egit, tam egregie auctoris partes sustinuit, ut superstites libelli, etsi grave ampliorum excitent desiderium, tamen valore suo atque pretio exiguitatem numeri aliquatenus certe compensent, et praesertim, ubi de Ecclesia eius sententia seiscitatur, mirum sane dictu sit, quam accuratam nobis et solidam notitiam suppeditent. Quo factum, ut de nullo fere ad Ecclesiologiam pertinente loco dubii, quid censuerit à Lasco, haeserimus. Si quae tamen sine responsione praetermiserit ipse, in silentio maluimus acquiescere, quam praeter ipsum auctorem sapere et Lasci nomine promere, de quibus ipse forsitan ne cogitavit quidem. In universo igitur, ut compositioni consuleretur, eandem prorsus disquirendi rationem ac in priore parte sequi potuimus. Ubi tamen a Calvino tale quid fusc exponitur, de quo apud Lasco ne vocula quidem occurrit, ubi rursus a Calvino omissum fuit, quod e Lasci sententia omissum noceret, paululum de via nos decessisse res ipsa clamat. In margine Lasci opuseulorum seriem

exhibuimus, ut quomodo eius libellorum tituli infra decurtati sint, palam sit iis, qui nunquam manu eos triverunt ¹⁾. Prius-

¹⁾ LASCI operum variae exstant Syllogae haud paullum a se invicem diversae, nimirum apud J. VERHEYDEN, *Praest. aliqu. Theol. Effig. Elogg. libror. catalog.* Hagae-Comit. 1602. p. 89; D. GERDES, *Floril. hist. crit. libr. rar.* Gron. 1763. Ed. 3a. p. 226; *Miscellanea Groning.* Tom. III. fasc. 1. ai. 1740. p. 80; REERSHEMIUS, *Luth. Ostfr. Pred. Denkmal*, Aurich 1796. p. 23; BERTRAM, *Hist. Critica J. à Lasco*, Aurich 1733. p. 29; Eiusdem, *Erl. und verth. Ostfr. Kirchengesch.*, Aurich 1733. p. 93; L. HARBOE, *Zuvert. Nachr. von den Schiks. des J. à Lasco*, Koppenh. u. Lpz. 1758. p. 13. nota; ROLL, *Bibl. nob. Theol.*, Lpz. 1709. p. 302; FREHERUS, *Theatr. vir. erud. clar.*, Noribergae 1688, p. 182b; REGENVOLSCIUS (WEGIERSKY), *Systema Historico-chron. Eccl. Slavon.*, Trai. a/Rh. 1652. III. 412; ADAMUS, *Dec. duae vit. exter. Theol.* 8°. p. 22. et FREYTAG, *Analecta critica*, in voce: à Lasco. In quibus quaeenam desint, quae spuria, quae genuina exponere nunc longius esset; neque id enim agimus, ut omnibus numeris absolutam seriem eius operum exhibeamus, quod in editione Lasci operum facere mox speramus, sed eos tantum libellos recensemus, quibus in hac disquisitione uti nobis contigit. Sunt autem sequentes:

1°. *Defensio verae semperque in Ecclesia receptae doctrinae de Christi Domini incarnatione adversus Mennonem Sim. Anabaptistarum doctorem per J. à LASCO, Poloniae Baronum, ministrum Ecclesiarum Phrisiae-orientalis.* Bonnae ex officina Myllii a^o. 1545. (de Christi incarnatione.).

2°. *Confessio J. à LASCO de nostra cum Christo Dom. Communione et corporis sui item in Coena sua exhibitione cum Epistola praemonitoria ad ministros Eccl. Frisiae-Orientalis.* s. a. l. et typogr. (a. Conf. de nostra cum Chro communionem. b. Conf. de Christi corpor. sui exhib.).

3°. *Of het den Christenen, nadien zij het word Godes, ende de godloosheyt des Paauwstdoms bekent hebben, eenighsins veroorloft is, dat zij zich in den paauwstlicken godsdiensten, ende in zonderheyt in den misse vinden laten.* Jeremia 51. Emden. Gell. Ctem. 1557. (de missa papali.).

4°. *Forma ac ratio tota Ecclesiastici ministerii in peregrinorum Eccl. cett. auctore J. à LASCO. . cum ep. nuncupatoria, in qua brevis calumniarum quarundam refutatio, quae falso adversus ipsum in Martinianae cuiusdam apud Brem. pastoris farragine inspersae habentur.* Lond. apud Myerdmann s. a. (Forma ac ratio min. Lond.).

5°. *Brevis ac dilucida de Sacramentis Ecclesiae Christi tractatio, in qua et fons ipse, et ratio totius Sacramentariae nostri temporis controversiae paucis exponitur: naturae ac vis Sacramentorum compendio et perspicue explicantur, per JOANNEM à LASCO, Bar. Poloniae, superintendentem Eccl. peregr. Londin. Ephesiorum. 4. Londini per Steph. Myerdmannum. An. 1552. (Tractatio de Sacramentis.).*

6°. *Series ac progressus colloquii J. à LASCO cum D. Bentio et ipsomet principe Wurtembergensi. Auctore J. à LASCO. in MEINERS, Oostvriesland's Kerkelijke Geschiedenis. Gron. 1738. Tom. I. p. 618 sq. (Series coll. c. Brentio.).*

7°. *Admonitio ad Christiannum Daniae Regem. Aembae 1553. Reperitur in GERDES, *Serin. ant.* II. 682 sq. et in I. UTENHOVII, *Simplex ac fidelis narratio de instituta ac denum dissipata Belgarum aliorumque peregrinorum in Anglia Eccl. cett.* Basil. 1560. (Admon. ad Christ.).*

8°. *Catechismus oft Kinderleere, die men te Londen in de Duytsche Ghe-*

quam autem in rem praesentem veniamus, paucissimis exponendum nobis restat:

De fontibus, unde Ecclesiae notitiam hauriendam statuerit.

Euangelii tam veritate, quam puritate percussus, id officii nostri esse ducit, » sublati antichristi novationibus ad priscam illam

meynte was ghebruyckende. Ps. 119. Emd. Gell. Ctem. 20 Sept. 1558. (Cat. Lond. mai.).

9°. *Catechismus Emdanus maior nobis adfuit in MEINERS, Kort ontwerp van de leere der Waarheyd, of de Oostvriesche Catechismus verklaart. Emden. 1727. (Cat. Emd. mai.).*

10°. *Een korte ondersoekinghe des gheloefs over de ghene, die haer tot de Duytsche Ghemeynte, die te Londen was, begheuen wouden, wtghesteld door de dienaers derseluer. Coll. III. Lond. Jan Daye. 12 Sept. 1566. et Emdae 1558. (Brev. inquis. fidei Eccl. Lond.).*

11°. *Een kort begrijp der leeringhe van de warachtighe ende eenighe Ghemeynte Gods ende Christi ende van der ghelooue ende oprechtighe belijdinghe. Rom. 10. V. 10. Praesto fuit in ed. Emdana a^o. 1565, in HERINGA, Kerk. raadg. en raadvr. IV. II. 1843. et in ed. rec., quam curavit Cl. P. HOFSTEDE DE GROOT. (Conf. fidei.).*

12°. *Brief van JAN à LASCO tot den godsalighen Leser, praemissa libello, de Kleyne Catechismus oft Kinderleere der Duytscher Ghemeynte van Londen. Ghemaect door MARTEN MICROEN. Coll. III. ap. Gell. Ctem. Emdae. 1558. (Ep. praem. Cat. Lond. min.).*

13°. *Consilium J. à LASCO, PETRI DU VAL et JOH. UTENHOVII in causa Veseliana. Aemdae. 1554. (Cons. in causa Vesel.). Legimus in Francfurter Religions handl. I. Beil. 290 sq.*

14°. *Epistolarum amplissima collectio exstat in GERDES, Scrinium Antiquarium. Tom. II. 1^a. p. 477—543. 11^a. p. 619—743; Tom. III. 1^a. p. 61—134; Tom. IV. 1^a. 445—491 et Tom. VI. 11^a. p. 644—649.*

15°. *Epistolae tres lectu dignissimae de recte ac legitima Ecclesiarum bene restituendarum ratione ac modo. D. J. à LASCO, Barone Poloniae et c. autore. Basil. Jo. Operinus 1556. (Ep. de Eccl. rest. ratione.).*

16°. *Purgatio ministrorum in Ecclesia peregrinorum Francofurtensi adversus eorum calumnias, qui ipsorum doctrinam de Christi Domini in coena sua praesentia dissensionis accusant ab Augustana Confessione, Auctore Dom. J. à LASCO. Barono Polono. Basil. Jo. Oporinus a^o. 1556. (Purgat. min. Francof.).*

17°. *Authentica documenta, quae exstant in opusculo: Simplex ac fidelis narratio, per JO. UTENHOVIUM Gandavum, Basil. Jo. Oporinus. 1560. a. J. à LASCO, Ep. ad lectorem. b. J. à LASCO, Suppl. ad regem Daniae p. 28—38. c. J. à LASCO, admonitio ad regem Daniae p. 239—255, d. quae communi Ecclesiae consensu usque ad p. 98 reperiuntur conscripta, et e. Ep. Micronii ad Sen. Hamburg. p. 222—230, de qua ipse testatur: „Haec est mea Ecclesiaeque nostrae, quae Londini fuit, fides et confessio.” p. 227. De universo opusculo à Lasco monet: „certe, qui hominem norunt (Utenhoven sc.), non dubitabunt de fide illius in „conscripta per ipsum peregrinationis nostrae istius historia; quam nos quoque „veram esse coram Domino pro ea ac nobis cognita est, testamur. p. 5.”*

»primaevae Ecclesiae Apostolicae puritatem quam proxime acce-
 »deremus²⁾." In iis se., quae Ecclesiam spectant. sic omnia a
 Christi auctoritate pendent, ut »nihil sit agendum, quod non
 »Christum Dominum auctorem suum in verbo suo habeat³⁾;"
 nam »extra Christum Dominum doctrinaeque eius lucem nihil
 »se omnino (quod ad divina attinet) videre ullo modo posse ag-
 »noscit⁴⁾". Esse quoque igitur »ex verbo Dei in Ecclesiis
 »legitimum ministerium instituendum⁵⁾," adeo ut »nihil reci-
 »piatur, cuius fontes in verbo Dei commonstrari nequeant⁶⁾." Continetur illud »in de heylighe Bibelsche Schrift, d. i. het
 »oude en het nieuwe Testament, daer ons sekerlick de onbe-
 »drieghelycke waerheyt wt den monde Gods voerghehouden
 »werdt⁷⁾." Quamvis autem verbum Dei tam novo, quam veteri

Reliqua eius opuscula aut nondum reperire nobis contigit, aut nihil omnino continebant, quod in usum nostrum convertere potuimus. Nusquam praeterea in disquisitione nostra mentionem fecimus de F. BARTELS. *J. à Lasco*. Elberfeld 1860, quia Lasci Ecclesiologiam, non autem eius historiam tractamus, et in Biographia Lasci, quam editioni operum ipsius adiungemus, quid de ea lucubratione nobis videatur, sponte dicendi locus dabitur. Vel sic tamen vix me continere possum, quin verbo saltem eius agendi rationem perstringam. Operum Lasci Catalogum edere se posse negat et ipse fatetur praecipuorum Lasci opusculorum copiam sibi datam non esse. Cui quaeso unquam in mentem veniet de Paulo scribere, nisi Epistolam ad Romanos perlectitaveris, in Calvinii vita describenda operam navare, qui *Inst. Rel. Chr.* numquam triveris. Et tamen Bartels Lasci biographiam suscepit, etsi »*Forma ac ratio minist. Lond.*» ei praesto non fuit. At ipse in praefatione lectoris benevolentiam captavi, ultro ingenue confitens, quanta in scriptione mea desint, quam parum essem scribendi adminiculis instructus; sed ut scriberem, rogaverunt amici, et rogatus recusare non potui! Egregium sane, humanissime vir! humilitatis tuae edidisti testimonium, citius tamen, quam par fuisset, oblitus es aurei Horatiani praecepti: »Versate diu, quid ferre recusent, »quid valeant humeri." Non alii, sed ipse auctor, diiudicare debet quid valeat, et quibus instrumentis in scribendo carere prorsus nequeat, nisi quatenus sint auctoris partes, nullo modo capere se propalam profiteri velit. Sed haec in transitu.

²⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 648. Cf. ib. 121, 141, 156, 566; *Suppl. ad reg. Dan.* (*Simpl. ac fid. narr.* p. 29.) et *Ep. ad Sen. Pol.* (*Ser. ant.* III. 1a. p. 103.).

³⁾ *Ep. dedic. in Forma ac rat. Eccl. Lond.* p. 16.

⁴⁾ Ib. p. 117. Cf. *De missa papali*. p. 415. *Conf. fidei*, p. 2, 3, 10. (HERINGA. 233, 234, 247.).

⁵⁾ *Ep. ad Sen. Pol.* (*Ser. ant.* III. 1a. 66.). *Tractatio de Sacram.* praef. p. 7. *Form. ac rat. min. Lond.* p. 121.

⁶⁾ *Ep. ad Ord. pol.* (*Ser. ant.* II. 2a. 718.). Cf. *Ep. ad Sen. Francof.* (ib. II. 2a. 728.). *Suppl. ad reg. Dan.* (*Simpl. ac fid. narr.* p. 32.). *Tractatio de Sacram.* praef. 3, 9, 10, ipsius operis 103a, 106a, 110. *Ep. ad Bull. et Pellic.* (*Ser. ant.* IV. 1a. 458.). *Ep. ad Sen. Pol.* (ib. III. 1a. 101.). *De missa papali*. p. 4. *Purgat. min. Francof.* p. 11, 12, 22.

⁷⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 13.

foedere continetur, absit tamen a nobis ingens deprimere discrimen, quod inter utrumque foedus interest; nam »Euangelii lux multo magis splendida est, quam umbrae typicae in veteri Ecclesia⁸⁾.” Apostolorum in N. T. effata sive agendi ratio, quoad auctoritatem, Iesu ipsius dictis nihil omnino cedunt, quatenus »iis solis hunc honorem deferre, ut falli aut fallere non possint, debeamus⁹⁾,” quod »in eos demissus erat Sp. Setus unicus veritatis doctor, ut illorum doctrina non iam pro hominum, sed pro divina potius ipsiusmet Spir. Seti (per eos loquentis) voce haberemus¹⁰⁾.” Revera Dei verbum in scriptura nobis revelatum esse, »spiritus seti testimonio” certiores reddimur¹¹⁾. Euangelii interpretandi ius ét aliis largitur ét sibi strenue vindicat, etsi »Ecclesiae censurae omnia sua libenter et reverenter submittit¹²⁾,” et in omnibus »doctorum sententiam audire iubet¹³⁾.” Maximi facit »Catholicae Ecclesiae consensus¹⁴⁾” et de patribus quoque Ecclesiasticis honorificentissime sentit¹⁵⁾, quamdiu saepta Euangelii non migrantur, quae tamen a plerisque migrata ultro noster fatetur¹⁶⁾. »Ratio humana in rebus divinis plane coeca ei est¹⁷⁾,” neque tamen philosophiae aut eruditioni¹⁸⁾, quippe Sp. seti donis¹⁹⁾, debitum honorem denegat. Contra »miracula frustra in doctrina nostra

⁸⁾ *Tractat. de Sacram.* p. 65^a; Cf. ib. 21^b, 30^a, 32^b, 60^a, 72^a, 72^b, 102^a. *Ep. ad Pellic. et Bulling.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 463.). *Ep. ad Dav. Georg.* (ib. II. 1^a. 505.). *Forma ac rat. min. Lond.* p. 166, 178, 179. *Cat. Lond. mai.* p. 80.

⁹⁾ *Coll. c. Noviomagio (Simpl. ac fid. narr.* p. 78.). Cf. *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 93, 96.).

¹⁰⁾ *De incarnat. Christi* H. v. ζ. *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 76.).

¹¹⁾ *Purg. min. Francof.* p. 11. *De missa papal.* p. 3. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 387, 393.

¹²⁾ *Tract. de Sacram.* praef. 6.

¹³⁾ *Ep. ad Bull.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 454.). *Tract. de Sacram.* praef. 10.

¹⁴⁾ *Purg. min. Francof.* p. 51. *Tract. de Sacram.* praef. 4; *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 104.). *Ep. ad Hardenb.* (ib. p. 14.). *Forma ac ratio min. Lond.* p. 547. *Ep. dedic.* ib. p. 7. *Series coll. c. Brentio.* (Meiners. I. 626.). *De incarnat. Chri.* Cf. C. v. δ, K. II. β.

¹⁵⁾ *Purg. min. Francof.* p. 54. Cf. *Tract. de Sacram.* praef. 9. operis 11, 27^a, 29^a. *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 105.). *Ep. ad Hardenb.* (ib. II. 2^a. 629.). *Forma ac rat. min. Lond. Ep. dedic.* p. 5, 11.

¹⁶⁾ *Tract. de Sacram.* p. 38^a. Cf. *De incarn. Christi.* I. III. α.

¹⁷⁾ *Tract. de Sacram.* p. 29^b. *De missa papal.* 3, 4. *Ep. ad Pellic. et Bull.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 458.). *Ep. ad Ann. Comit.* (ib. II. 1^a. 495.).

¹⁸⁾ *Ep. ad N. N.* (*Scr. ant.* II. 1^a. 489.). *De incarnat. Christi.* D. II. α, G. v. δ, Ib. I. α, II. β.

¹⁹⁾ *De incarnat. Christi.* G. v. δ.

requiri" docet²⁰). In ceteris denique Caeremoniis constituen-
dis » suam Ecclesiis libertatem permittit²¹), pro locorum ac
» temporum discrepantia²²)."

CAPUT I.

DE ECCLESIAE ORIGINE ATQUE HISTORIA.

§ 1. De Ecclesiae auctore.

Quemadmodum credit noster et confitetur: « dat Godt is de
» Schepper, onderhouder ende regcerder aller dinghen, die in
» den Hemel zijn ende in der Aerden¹), » Deum Ecclesiae quo-
que auctorem esse statuit, et in voce » Ecclesiae » explicanda
testatur: » het heeft synen naem van wtroepen, omdat Godt
» wt alle menschen de synen in eenen cyghenen hoop roept²); »
vocatur igitur » Dei Ecclesia³), » et dicitur » in sacro sancto
» Eius nomine collecta esse⁴). » Si porro novae constituuntur,
Deo id gratum refert, » quod admirabili sua bonitate eas plan-
» tare voluerit⁵). » Ut brevi dicam, nihil est in Ecclesia, quin
ad Deum auctorem referendum sit, et » omnes quaelibet Ecce-
» siasticae institutiones a Deo unice pendent⁶): Praesertim, ubi
de veteris oeconomiae Ecclesia sermo fit, Deus ubique locorum,
tamquam Ecclesiae auctor celebratur. Ceteroquin in Lasci
scriptis ubiubi cum Christo potius Ecclesiam coniunctam depre-
hendes, et disertis verbis » Christi institutio » Ecclesia appel-
latur, ubi dicit, Spiritum Setum celebrari, tamquam » perpe-

²⁰) *Ep. ad Sen. Pol.* (*Ser. ant.* III. 1^a. 104.).

²¹) *Forma ac ratio min.* Lond. p. 142.

²²) *Ib. Ep. dedic.* p. 23. Cf. *ib.* 24. et operis 19, 90, 140. *Ep. ad Pellic.*
(*Ser. ant.* II. 1^a. 532.). 2^a. *Suppl. ad reg. Dan.* (*Simpl. ac fid. narr.* p. 44.).

¹) *Conf. fidei.* p. 15. (HERINGA 257.).

²) *Ib.* p. 2. (HERINGA p. 231.).

³) *Forma ac ratio min.* Lond. p. 171, 271, 319; *Ep. ad Christ.* III. (*Ser.*
ant. II. 2^a. 685.). *Ep. ad Henr. Elect. Pal.* (*ib.* II. 2^a. 722.).

⁴) *Forma ac ratio min.* Lond. p. 319.

⁵) *Ib.* p. 77.

⁶) *Ib.* p. 171. Cf. *ib.* p. 510. *Ep. ad Cranm.* (*Ser. ant.* II. 2^a. 666.). *Ep.*
ad Hardenb. (*ib.* II. 2^a. 633.).

»tuus testis ac glorificator Domini Christi in *institutione sua*⁷⁾.” *Christi* auctoris epitheton certam ubique fere sedem habet, ubi *Ecclesia* commemoratur⁸⁾, et quemadmodum omnis *Ecclesiae* institutio ad Christum refertur, sic quoque Christus esse dicitur, qui »potestatem et auctoritatem *Ecclesiae* dedit⁹⁾.” Neque Lasco accuratius inter Dei et Christi ad *Ecclesiam* relationem distinxisse, nihil certe habet, quod miremur, et pro cogitandi ratione, cui aetas illa favebat, ei eum omnibus fere sui temporis Theologis commune erat. Quod tamen frequentius, quam illi, Christo *Ecclesiae* originem adscribere solet, idcirco notatu dignum videtur, quoniam infra quoque saepius simile quid nobis occurret.

§ 2. *A quo inde tempore Ecclesia exstiterit.*

Credit à Lasco »Iesum Christum Dominum suam habuisse *Ecclesiam* ab initio mundi¹⁾);” ubi igitur in Cat. Lond. rogatur, quid sit *Ecclesia*? respondet: »Ik gheloue ende bekenne eene »vergaderinghe der Christenghelooighen op aerden van Adams »tijden af²⁾),” et similiter in »Confessione fidei” testatur: »So is dan de ghemeynte Christi de vergaderinghe der men- »sehen met haren zade, die van onzen eersten vader Adam, »eett.³⁾),” et alibi denique: »Het ouderdom der warachtige »Ghemeynte Gods, bekennen wij in den roep ons eersten vader »Adams na synen val⁴⁾.” Quodsi ergo constat *Ecclesiam* e mente Lasco originem duxisse a mundi inde initio, ne in voce »*Ecclesiae*” ludere videatur, diversissimas res eodem nomine comprehendens, demonstrandum restat veteris oeconomiae *Ecclesiam* unam fuisse revera cum *Ecclesia Christiana*, et utriusque similem esse ad Christum relationem. Hic quoque diserta à Lasco nobis suppeditat verba, quae omnem dubitationem facile tollunt. »Unus atque idem utriusque *Ecclesiae* Deus, una

⁷⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 593.

⁸⁾ *Ib.* p. 50, 53, 55, 86, 97, 98, 106, 107, 108, 126, 130, 131, 132, 134, 166; 593 al. *Tract. de Sacram.* 21^b, 23^a, 40^a. *Cat. Lond. mai.* p. 60. passim. *De incarnatione Christi* C. v. γ. *Ep. ad Christ.* III. (*Scr. ant.* II. 2^a. 685.). *Ep. ad Bull.* (ib. IV. 1^a. 457.).

⁹⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 398.

¹⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 176.

²⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 76. ³⁾ *Conf. fidei.* p. 23^b. (HERINGA. p. 274.)

⁴⁾ *Conf. fidei.* p. 4. HERINGA p. 235.). Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 166 et *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. p. 100, 101.).

»item atque eadem etiam utraque haec Ecclesia fuit ⁵⁾,” nam
 »una semper eademque est catholica Dei Ecclesia, et unum item
 »atque idem aeternum Dei foedus in illa ⁶⁾);” et disertius etiam
 in Conf. fidei declarat: »So is dan altijd een en̄ deselue Ghe-
 »meynte Gods, de gene die Christum noch toekomende ver-
 »wachtte, — en̄ die daer nu waerachtig gheloofst, dat Christus
 »haer nu ghegheuen is ⁷⁾.” Utraque enim Ecclesia »unum ha-
 »bet Deum, unam fidem, unum baptismum ⁸⁾),” »unum foedus,
 »unum denique Dei hominumque mediatorem atque unam et
 »eandem omnium salutis rationem ⁹⁾.” Utriusque Ecclesiae sa-
 cramenta eiusdem plane naturae sunt, »quod ad finem, myste-
 »rium ¹⁰⁾ et usum ¹¹⁾.” »Communio quidem nostra in corpore
 »et sanguine cum Christo Domino initium suum habet ante tem-
 »pora aeterna, neque vero tum demum coepit institui, cum
 »Christus Dominus in coena sua panem exhibuit ¹²⁾);” »cuius
 »donatio iam in patribus facta est ¹³⁾.” In solidum ergo cum
 priscis Israëlitis coniungimur, quotquot nunc post Christi de-
 mum adventum inseramur in Ecclesiae corpus, nam »in lum-
 »bis eorum iam tum una atque eadem Ecclesia cum illis era-
 »mus ¹⁴⁾),” illis »ad Christum venturum respicientibus, quum
 »nostra Ecclesia de Christo exhibito testificatur ¹⁵⁾.” Etsi igitur
 »de leeringhen en ’t geloof, ... in gheenderly wijze verandert
 »zijn ¹⁶⁾),” neque »a lege, quae aeternam Dei voluntatem con-
 »tinet, iota sive punctum cadere fas est ¹⁷⁾),” »hoc tamen nomine

⁵⁾ *Tract. de Sacram.* p. 128b.

⁶⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 130.

⁷⁾ *Conf. fidei.* p. 5. (HERINGA. p. 237.). Cf. ib. p. 4. (HERINGA. p. 236.).
Forma ac rat. min. Lond. p. 208.

⁸⁾ *Tract. de Sacram.* p. 128b.

⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 208. Cf. ib. p. 131.

¹⁰⁾ *Tract. de Sacram.* p. 65b.

¹¹⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 100. Cf. *Purg. min. Francof.* p. 21, 22; *Tract. de Sacram.* p. 13a, 16a. Sunt ea sub V. T. aut *ordinaria*, ut circumcisio et agnus paschalis, (ib. 70a, 71a—77b et 78a—81b.), aut *extraordinaria*, ut v. c. arcus coelestis, flamma coelestis (ib. 18b.), manna pluens al. (ib. 20a.).

¹²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 210.

¹³⁾ *Tract. de Sacram.* 60a. Cf. ib. 43b et 56b.

¹⁴⁾ Ib. p. 129a. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 20.

¹⁵⁾ *Tract. de Sacram.* p. 16a, 65a. Cf. *Conf. fidei.* p. 5a. (HERINGA. p. 237), passim.

¹⁶⁾ *Conf. fidei* p. 5. (HERINGA. p. 237.).

¹⁷⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 48. Cf. *Forma ac ratio min. Lond.* p. 131, 146, 159, 160, 205, 210, 211, 234, 383, 385, 536, 544, 550, 551, 556, 570, 612, 618 al. *Ep. ad Sen. Pol.* (*Ser. ant.* III. 1a. 68, 72.). *Ep. ad Sigism. Pol. reg.* (*Ser. ant.* III. 1a. 130.). *Ep. ad Cranm.* (ib. II. 2a. 665, 666—668.). *Ep. ad Prasnice.* (ib. II. 2a. 681.).

prae veteri illa Ecclesia longe eminet nostra, quod 1°. » foedus
 » ipsum, quod antea ad solos Iudaeos peculiariter pertinebat, —
 » protensum est per Christum Dominum in omnes totius orbis
 » terrarum gentes ¹⁸⁾;” et 2°. quod Euangelium nos liberavit
 » van alle wtwendighe caeremonische insettinghen, die den in-
 » wendighe menschen niet aenghaen ¹⁹⁾.”

§ 3. *Ubinam sit Ecclesia reperiunda.*

Initio » ubique terrarum collecta Ecclesia” sine ullo gentis
 sive nationis discrimine omnes pariter homines spectabat ¹⁾. Deus
 enim creaverat Adamum et vocaverat, » hem gheuende de be-
 » loftenisse des zaedts, door weleker kracht ende verdienste hij
 » met synen zade het volck Gods wesen soude ²⁾.” Mox autem
 foedere cum Abrahamo pacto in eius familia dehinc salutis pro-
 promissio inhaesit, adeo, ut » eius semen eius temporis Ecce-
 » sia” dicta sit ³⁾, vel disertius etiam testetur noster: » Abrahae
 » familia ipsa tota Ecclesia erat ⁴⁾;” et eo nomine vere Christia-
 ni homines etiam nunc » Abrahae filii censentur ⁵⁾.” Duravit
 » patriarcharum Ecclesia” usque ad Moysen ⁶⁾, qui lege data ad
 totum Israëliticum populum Dei gratiam extendit ⁷⁾, a quo inde
 tempore » Israëlis Ecclesia” dicta est ⁸⁾, quod dehinc » foe-
 » dus ipsum ad solos Iudaeos peculiariter pertinebat ⁹⁾;” quibus
 sepositum remansit, donec » per Christum Dominum tandem
 » protensum est in omnes totius orbis terrarum gentes ¹⁰⁾. » Est-
 » que nunc in confesso omnia locorum, temporum, personarum
 » discrimina luce Euangelii dispulsa iam prosusque abrogata
 » esse ¹¹⁾.”

In Historia Ecclesiastica tradenda, quid a Calvino distaret à
 Lasco, vel etiam levius dissentiret, prorsus non video. Praeterea
 ipsa res loquitur in parvis Lasci opusculis nonnisi hic illic

¹⁸⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 131.

¹⁹⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 48.

¹⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 176. Cf. *Conf. fidei* p. 2a. (HERINGA. p. 232.)
 et ^{2b)} (ib. 233.). *Cat. Lond. mai.* p. 76. et *Ep. ad Sen. Pol.* (Scr. aut. III. 1a. 101.).

²⁾ *Conf. fid.* p. 4a. (HERINGA. p. 235).

³⁾ *Tract. de Sacram.* p. 71a.

⁴⁾ *Ib.* p. 76a.

⁵⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 208. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 20.

⁶⁾ *Tract. de Sacram.* 129a.

⁷⁾ *Conf. fidei* p. 4b. (HERINGA. p. 236.).

⁸⁾ *Tract. de Sacram.* p. 43b. Cf. *ib.* 129a.

⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 131.

¹⁰⁾ *Ib.*

¹¹⁾ *Ib.* p. 153.

quaedam vestigia deprehendi, ubi, quid de historia Ecclesia censuerit, edoceri possimus. Ubi tamen attigit eam, simile prosus apud Lasium quoque spectaculum exhibetur perpetuae atque internecivae dimicationis, quam cum Deo sustinuit satanas. Quum igitur supervacaneum videbatur bis eadem repetere, potius habuimus in margine praecipuos annotare locos, ubi Lasium in historia Ecclesiae obiter exponenda deprehendimus occupatum ¹²⁾.

CAPUT II.

DE ECCLESIAE NOTIONE.

§ 1. Quotuplici sensu Ecclesiae vocabulum ab eo usurpetur.

Distinctionem visibilem Ecclesiam inter atque invisibilem a Lasii Ecclesiologia prorsus alienam esse, et nullibi, quantum scio ¹⁾, in scriptis ipsius vel obiter commemorari, nunc verbo tantum moneo, infra quam accuratissime in veram Lasii de ea re sententiam inquisiturus. Nec tamen semper et ubique locorum eadem plane significatione sine ullo quolibet discrimine Ecclesiae vocabulum ab eo usurpatur. Poterit autem aptissime vocis Ecclesiae apud eum usus ad quadruplicem sensum revocari. Et tunc quidem primum Ecclesiae vocabulum inditur unicuique »coetui, in sacris aedibus »collecto ²⁾." Secundo deinde saepissime adhibetur ad denotandam fidelium congregationem, qui eodem ministerio reguntur ³⁾. Tercio designat Christianorum multitudinem, quae pro locorum di-

¹²⁾ *Conf. fidei*. p. 4. (HERINGA. p. 235., *Forma ac rat. min. Lond. Ep. dedic.* p. 3. operis p. 34, 139, 207, 208, 131, 153, 505, 563. *Cat. Lond. mai.* p. 20. *Purg. min. Francof.* p. 13. *De missa papali.* p. 21. *Tract. de Sacram.* p. 13^a, 71^a, 76^a, 129^a. *Ep. ad Edw.* VI. ib. p. 2. *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. p. 103, 109.

¹⁾ Sc. in libellis, quos nondum reperire potui, discrimen illud frustra quaesitum iri, affirmare ausim, nec tamen certo scio.

²⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 309. Cf. ib. 307, 308, 310, 317, 321 passim. *Tract. de Sacram.* p. 106^a.

³⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 538.

versitate ab aliis distincta, certam quandam regionem occupat, adeoque sermo fit de Ecclesia »Angliae⁴⁾, Helvetiae sive Gal-liae⁵⁾.” Quarto denique Ecclesiae vocabulum eo sensu in eius scriptis occurrit, ut sit ei »per universam orbem terrarum dis-persa⁶⁾,” »catholica Christi Ecclesia⁷⁾.” Huius autem uni-versalis Ecclesiae singulas particulares Ecclesiolas veluti particulas esse et universam Ecclesiam in se repraesentare, luculenter nos docet in epistola, quam ad Daniae regem misit post repudia-tam hospitii supplicationem. Contendit in ea à Lasco Catholi-cam Christi Ecclesiam in sua peregrinorum Ecclesia graviter laesam esse atque offensam, quoniam membro illata iniuria non potest non toti corpori inferri, quod facile comperies, inquit, dummodo »nos nostrasque Ecclesias pro membris in Catholica Christi Ecclesia agnoveris⁸⁾.”

§ 2. Ecclesiae definitiones.

Definitiones Ecclesiae, quas in Lasci scriptis invenimus, longe melioris notae sunt, quam eae, quas hic illie in scriptis suis commemoravit potius, quam composuit Calvinus. Non enim ac-quivit à Lasco in magniloquis dicendi formulis, quas a veteri Ecclesia mutuaverat Calvinus, sed ipse quoque mentem suam accuratius explicare studuit. Ipsum »Ecclesiae” vocabulum a verbo *ἐκκλησίᾳ* derivat, et saepius in definitione sua ad huius verbi significationem redit: »Dit Griekx woordt Ecclesia, (dwelek »wij Kereke of Ghemeynte noemen) heeft synen naem van wt-»roepen, omdat God ... de sijne in eenen eyghenen hoop roept¹⁾.” Libellus, unde haec verba desumta sunt, »Confessio se. fidei”, quam una cum Symmystis suis in gratiam Ecclesiae Londinensis

⁴⁾ Ib. p. 74.

⁵⁾ Ib. p. 76. *Tract. de Sacram.* p. 102b. *De incarn. Christi.* A. III. u. *Ep. ad Edw.* VI. in »*de Sacram.*” p. 17. *Ep. ad Bull. et Pell.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 463), *Ep. ad Buc.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 465.).

⁶⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 76. *Forma ac ratio min. Lond.* p. 74, 176. *Conf. fidei.* p. 2. (HERINGA. p. 231, 232.). *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 100.).

⁷⁾ *Ep. ad Edw.* VI. praem. »*de Sacram.*” p. 15. Cf. ib. 16, 17, operis p. 51^b, 55^b. *Ep. ad Bull. et Pell.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 464.). *Ep. ad Christ.* III. (ib. II. 2^a. 686.)

⁸⁾ *Ep. ad Christ.* III. (*Scr. ant.* II. 3^a. 686.). Cf. *Simpl. ac fid. narr.* p. 239—255.

¹⁾ *Conf. fidei.* p. 2^a. (HERINGA. 231.).

composuit ²⁾), nihil aliud proprie sibi vult, quam ut accuratius primum varias, quae cum Ecclesia coniunctae sunt, notiones perscrutetur et expendat, deinde coniungat, quae praevia disquisitio invenerit, componat ac colligat in unum, ut tandem variis Ecclesiae notionis membris, ut ita dicam, rite compositis, eam tandem plenissima Ecclesiae definitio prodeat. Igitur omissis reliquis omnibus, quae in libello illo reperiuntur definitiones, eam tantum, quae ordine postrema est, et quidem hic illic per compendia describemus. Sic fere sese habet: »So is dan de Ghe-
 »meynte Christi, de vergaderinghe des menschen met haren
 »zade, (die van onzen eersten vader Adam, tot den eynde des
 »werelts toe, bij de stemme Gods, door de Enghelen, Prophe-
 »ten ende Christum, mitsgaders zijn Apostelen voortghebracht,
 »wt de menichte van allen anderen menschen wtgheroepen zyn-
 »de, of noch wesen sal) ghelooft ende belijdt, tzy eygentlick,
 »tzy openbaerlick, of met den monde, of met onderhoudinghe
 »der Ceremonien van Christo inghestelt, ende de bewijsinge
 »der Ampten, nae den roep van een yeghelicken. Dat de Sone
 »Marie warachtelick Jesus zij, ... dat hy oeck is in de ghemeyn-
 »scap ons vleesch es volghenoehsaam Salichmaker, dat hij God zy.
 »Bouen dien, die daer belijdt desen seluen Jesum te wesen Chris-
 »tum ³⁾.)” Passim quoque in reliquis eius opusculis definitiunculae quaedam occurrunt, multo minoris tamen pretii habendae. Sic v. c. Ecclesia dicitur »Coetus fidelium, in nomine Christi ubique ter-
 »rarum collectus ⁴⁾),” et alibi rursus »Coetus, in quo publice
 »sonat vox Dei in Evangelio Christi perquam mirabili Dei pro-
 »videntia ⁵⁾),” et sic plures etiam expiscari potuissem, quas ta-
 men compendii causa omitto omnes praeter hanc unam: Ecclesia
 est »eene verghaderinghe der Christen ghelooouighen op aerden,
 »van Adams tyden aen, tot nu toe, ende noech tot aen den
 »eynde des werelts durende, gheheylicht door den Heylighen
 »Gheest, ende als lidmaten in een lichaem onder één Hoofdt
 »te zamenghevoeicht, tot harer opbouwinghe in ’t gheloue ende
 »alle goede werck ⁶⁾.)”

²⁾ Esse revera hanc confessionem ab à Lasco in usum Eccl. Lond. conscriptam, divinavit potius, quam demonstravit Cl. VINKE. HERINGA Kerk, Raadvr. en Raadg. IV. II. Utr. 1843. p. 229 sq. Quo iure Lasco tamen eam tribuerim; in operum ipsius editione ostendam.

³⁾ *Conf. fidei*. p. 23^a et 24. (HERINGA. 274—76.).

⁴⁾ *Forma ac rat. min.* Lond. p. 176. Cf. ib. 538.

⁵⁾ *Ib.* p. 166.

⁶⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 76.

§ 3. *Imagines, quibus Ecclesiae notio illustratur.*

Matris, in Ecclesia describenda, imaginem, quae a Cypriani inde tempore stabilem habuit sedem in Ecclesiologia Romanensium, et Calvino quoque tantopere placebat, nusquam in Lasci scriptis deprehendi. Neque in universo eius scribendi genus imaginibus abundat, sed propriis plerumque verbis enuntiat simpliciter, quod in mente Lasci erat. Quae tamen parce subinde occurrunt, Ecclesiam nobis depingunt aut in eius ad veritatem, aut ad ipsos fideles, potissimum tamen in eius ad Christum relatione. Ad primum genus referendae sunt imagines, in quibus Ecclesia nobis proponitur veluti »columna ac basis »veritatis¹⁾,” sive tanquam »verae ac salutaris doctrinae.. ob- »servatrix²⁾.” Ipsi autem fideles respiciuntur, ubi Ecclesia dicitur »societas filiorum Dei³⁾,” »communio sanctorum⁴⁾” vel etiam »congregatio puerorum Abrahae⁵⁾.” Saepius tamen in sua ad Christum relatione Ecclesia spectatur, et tunc quidem promiscue celebratur, tanquam »ipsum regnum Christi in terris⁶⁾,” et »mysticum Christi corpus⁷⁾”; vel etiam fatetur à Lasco, »Ecclesiam Christi esse testem⁸⁾,” sive denique »Christi sponsam⁹⁾” adeo, ut »matrimonium nostrum typum quendam esse” doceat »desponsionis inter Christum et Ecclesiam ipsius¹⁰⁾,”

§ 4. *Num distinxerit inter Ecclesiam visibilem atque invisibilem?*

Quicumque rite aestimare velit commutationem, quam per sacrorum Saec. XVI emendationem reapse Ecclesiae dogma subiit, libenter calculum suum adiiciet hisce Schenkeli verbis: »Die Reformation war ihrem Karakter nach wesentlich Kirchen- »verbesserung. Sie war mithin die Negation des bisherigen

1) *Ep. ad Sen. Pol.* (*Ser. ant.* III. 1^a. 100).

2) *Forma ac rat. min.* Lond. p. 74. Cf. *Tract. de Sacram.* praef. p. 10.

3) *Forma ac rat. min.* Lond. p. 167.

4) *Cat. Lond. mai.* p. 76. Cf. *Forma ac rat. min.* Lond. p. 502.

5) *Tract. de Sacram.* p. 46^a. 6) *Ep. ad Christ.* III. (*Ser. ant.* II. 2^a. 687.).

7) *Forma ac rat. min.* Lond. 284, 342, 501. al. *Tract. de Sacram.* p. 62^a.
Ep. ad Christ. III. (*Ser. ant.* II. 2^a. 685.).

8) *Ep. ad Sen. Pol.* (ib. III. 1^a. 108.).

9) *Ep. ad Christ.* III. (ib. II. 2^a. 685.).

10) *Tract. de Sacram.* praef. p. 10.

»Kirchenbegriffs und die Position eines neuen, in welchem »nicht mehr das Institut, sondern das Subject zuerst gesetzt »war ¹⁾." Quod dicit Schenkel, apud Romanenses ipsum Ecclesiae institutum primum positum esse, nihil aliud est, quam quod aliis verbis supra monuimus, institutum Ecclesiae veluti extrinsecus fidelibus impositum per se cogitari posse, quamvis prorsus deessent fideles, quibus imponeretur. Quam facile porro et nullius fere negotii res erat, istiusmodi Ecclesiam, quae non inter ipsos fideles veluti nasceretur, sed mente tantum comprehendebatur, omnibus numeris absolvere atque perficere, unam promulgare eam, sanctam et infallibilem proclamare, res ipsa loquitur, et luculenter docuit historia. Quum igitur reformatores in ipsum fidelium sinum Ecclesiam detulerant, necessarie Ecclesiae perfectitudo ingens cepit damnum, quippe in hominum coetu dehinc inhaerens, qui et falli possunt et labuntur quotidie; nisi cum Anabaptistis tibi sumas proprio Marte dignoscere inter vere Christi fideles et eos, qui speciem fidei tantum obtendunt. Una cum reformatoribus reliquis fere omnibus, ut supra vidimus, Calvinus dogmate invisibilis Ecclesiae sese expedire conatus est ex laqueis, quibus necessarie cum Romanensibus controversia eos irretiverat. Tam subtili distinctione parum delectatus à Lasco, et Euangelii vestigia pressius secutus istiusmodi cogitationis figmento calculum suum nusquam addidit, sed semper et ubique locorum Ecclesiae nomine eam designat hominum congregationem, quae in terra re factoque adfuit, adest, sive aderit, atque oculis conspiciendam sese praebet. Nondum sanctam eam esse necdum perfectam, sed promiseue in ea vere Christi fideles cum pravis versari ac hypocritis, penitus sensit noster et ultro confessus est; vel sic tamen continuo ei ob oculos versabatur perfectissimum Ecclesiae exemplar, Ecclesiae illius sine macula ac ruga, quam mente complexus instauratum iri aliquando certissime exspectabat; neque umquam a spe seiungit animum, quin assidua Christi praedicatione et fraterni amoris demonstratione hic iam in mundo degens Ecclesia quam proxime olim ad verae Ecclesiae notionem accederet. Ipse manum ad opus admovit fecitque periculum, ut conderet Ecclesiam, in cuius rugis expoliendis maculisque ac naevis abstergendis assiduam navaret operam, donec primaevac sub Apostolis Ecclesiae

¹⁾ HERZOG. *Real-Encyclop.*, in voce: Kirche. S. 576.

vix quicquam cederet. Quaecunque igitur in Ecclesiae membris dona collocaret spiritus sanctus, sedulo excipere solebat atque colligere, ut veri nominis basis ac columna veritatis Ecclesia haberi posset. Et quum optime sentiebat, neminem ad verum Christi corpus externa tantum confessione pertinere, sed fidem requiri et intimam cum Christo unionem, ut corporis Christi participationis condignus habearis, strénue et alacriter innisus est, ne quid vitiosum sive reprehensione dignum in Ecclesiae sociis sine gravi admonitione, et ubi res id postuláret, sine animadversione praetermitteretur. Sic demum alacrem concipere potuit spem, ut Ecclesia sua, societas ceteroquin hominum, qui nulla non vexati saevitia infortuniisque propemodum confecti ét patriam, ét cognatos, ét bona sua relinquere maluerant, quam vel digitum latum ab Evangelii puritate recederé, quique igitur pietate insignes et prae ardenti religionis amore in paucis erant conspicui, — ut eorum, inquam, congregatio evaderet aliquando Ecclesia in doctrina vera puraque consentiens ac concors, in vitae sanctitate nobilis et honesta. Ut verbo dicam: etsi visibilis atque invisibilis Ecclesiae distinctionem rececerit, accuratissime tamen inter idealem Ecclesiae et empiricam eius notionem diserevit. Quo factum, ut infracte propositi tenax noster ardentior semper fuerit, et assiduus multo magis in sua Ecclesia reformanda, et dum alii imperfecta sua Ecclesia mox contenti in medio consisterent gradu, molem inchoatam de manu numquam deposuerit, donec sacra nancisceretur quam emendatissima. — Restat, ut certis testimoniis dicta approbemus. Primum itaque demonstrabimus à Lasco *Invisibilis Ecclesiae dogma reiecisse*; qua in re duplici utemur argumento. *Negative* sc. affirmamus, nusquam in Lasco Scriptis »visibilis,” sive »invisibilis” praedicata ad Ecclesiam referri; cuius argumenti naturá secum fert, ut ulterius illustrari nequeat. *Positive* autem ostendemus, talia in Lasco scriptis de ea praedicari Ecclesia, quae obvia in terris mortalium oculis cernitur, qualia nonnisi ad invisibilem Ecclesiam referri possent ullo modo, ubi haec duplicis Ecclesiae distinctio valet. Hue autem facere opinor, quod a. excommunicatum, qui poenitentiam professus, rursus in Ecclesiae sinum reciperetur, in hunc modum alloqui iubet: »haec quidem receptione nos tibi in nomine et virtute Domini »nostri Iesu Christi testificamur, te, qui Satanac membrum esse »coeperas, iam rursus esse membrum sacrosancti corporis Chri-

» *sti*¹⁾);” et in fine allocutionis haec adiungit: » Denique te iam
 » rursum esse fratrem Dom. nostri Iesu Christi, ... atque ita de-
 » mum haeredem, atque cohaeredem Christi, receptum una nobis-
 » cum in sortem sanctorum²⁾);” — quod *b.* roganti in Catechismo:
 » Wat is dat een heylighe christelieke kereke?” respondet: » een
 » vergaderinghe der Christen ghelooouighen op aerden, ... ghe-
 » heylicht door den heylighen Gheest, ende als lidtmaten in een
 » lichaem, onder een hoofdt te samen ghenoecht³⁾);” in quibus ver-
 bis vocabula » op aerden” revera ad visibilem Ecclesiam refe-
 renda esse egregie docent, quae sequuntur: » daer door se van
 » andere seeten onderscheyden werdt, dat men se openlick sien
 » mach ende vinden⁴⁾);” — quod *c.* ab iis, qui externae Eccle-
 siae communioni adiungere se velint, fidei exigitur confessio, -
 ut » constet toti Ecclesiae ipsos vere esse membra corporis
 » mystici Christi⁵⁾);” — quod *d.* denique » omnes in hoc tali coe-
 » tu certi sunt ex verbi Dei promissionibus, omnia Christi Do-
 » mini beneficia ad se perinde atque ad alios sanctos omnes in
 » coelo ac in terra pertinere. Deinde, quod certa fiducia sem-
 » per obtinent indubitata peccatorum remissionem, ... Certi
 » sunt denique se gloriose olim in suis corporibus resurrecturos
 » esse ad vitam ac gloriam aeternam⁶⁾);” — Habemus igitur
 externae Ecclesiae socios » membra esse sacrosancti corporis
 » Christi⁷⁾);” » fratres Domini⁸⁾);” » haeredes atque cohaeredes
 » Christi⁹⁾);” » receptos in corpus sanctorum¹⁰⁾);” » sanctificatos per
 » Sp. setum¹¹⁾);” » Christi beneficiorum, peccatorum inprimis re-
 » missionis esse participes¹²⁾);” quae omnia ad externam et
 velut palpabilem Ecclesiam ab à Lasco referri palam est unicui-
 que, quum tamen nonnisi ad invisibilem Ecclesiam referri po-
 tuissent, si tali distinctioni favisset. Quodsi igitur constat à
 Lasco invisibilis Ecclesiae dogma, quod sane per ignorantiam eum
 fugere non potuit, rejecisse, superest, ut commonstremus distinxisse
 eum tamen inter Ecclesiam idealem et empiricam; quod com-
 mode sic ostendi poterit, si apertissime ipsius Lasce verba nos

1) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 501. 2) *Ib.* p. 502.

3) *Cat. Lond. mai.* p. 76. Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 167.

4) *Cat. Lond. mai.* p. 76. 5) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 167.

6) *Ib.* p. 177. 7) Cf. supra *a.* et *c.* et 501.

8) Cf. supra *a.* et *Forma ac rat. min. Lond.* p. 502.

9) Cf. supra *a.* et *Forma ac rat.* p. 502. 10) *Ib.*

11) Cf. supra *b.*

12) Cf. supra *d.*

docuerint, palam eum confessum esse promissum in Ecclesia vere fideles cum hypoeritis versari. Quamdiu enim hypoeritae in Ecclesia reperiantur, nondum perfectam esse eam neque absolutam, futile esset demonstrare. In ea autem re omnem facile dubitationem nobis eximit à Lasco, ubi quaestioni in Catechismo propositae: »Zynse »dan alle ghelooouigh, heylich ende rechtvaardich, die also tot »dese ghemeynte vergadert werden?» respondet: »*Neense, trouwen! want daer veel boose ende gheveynsde onder syn*¹³⁾» Quod in alio loco iisdem fere verbis enuntiavit, ubi roganti: »Num »vero omne illi sunt revera filii Dei, qui se . . . externae ecclesiae »Christi adiunxerunt?» respondet: »*Handquaquam. Sunt enim »plurimi hypoeritae*¹⁴⁾» Quibus si addiderim haec eius verba: Ecclesia »is aen haerseluen met menigherley ghebreken ende »sonden behangen¹⁵⁾», — altera quoque demonstrationis pars ad liquidum erit peracta. Quum igitur Romanenses perfectam Ecclesiam *exstare iam et conspici posse* statuebant, Calvinus *exstare quidem*, sed esse invisibilem, *neque adeo conspici eam posse* arbitrabatur, à Lasco eam *neque exstare, neque conspici posse* confitetur; etsi libenter concedo, hic illie nonnihil apud eum quoque reperiri, unde luculenter patet, quam difficile sit inverterati erroris vestigia penitus excutere.

§ 5. *Relatio Ecclesiae ad »Regnum Coelorum.*»

Quid esset de regno coelorum deque eius ad Ecclesiam relatione statuendum, in Calvino satis facile dilui poterat, quum ipse in Commentariis suis sexcentis in huius argumenti explicatione versatur. à Lasco, quantum scio, commentarios numquam scripsit, et nonnisi parce subinde in opusculis suis de regno coelorum fecit mentionem. Quamvis igitur fontium, unde hauriendum nobis est, ratio integrae ac paululum perfectiori huius loci expositioni parum faveat, quae tamen hic illie disiecta colligere potuimus, in usum nostrum digesta exponemus. Duplex in universo regnum exstat, alterum Deo, alterum satanae subditum; quod exinde manifesto deprehenditur, quod Dominicae orationis articulum: »veniat regnum tuum,» his verbis interpretatur: »Dat is: o Vader vernieldt dat rijke des

¹³⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 76, 77.

¹⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 183.

¹⁵⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 79.

»Sathans, der sonden ende des weereeldts in ons, ende regeert
 »ons door dynen heylighen Gheest, ... opdat in ons dijn rijke
 »beghinne ¹⁾." Dei regnum saepe etiam »regnum Christi ²⁾,"
 »regnum filii sui ³⁾" vel etiam »coeleste regnum ⁴⁾" appellatur,
 et duplici potissimum significatione in scriptis ipsius occurrit.
 Aut enim conerete pro ipsa sumitur Ecclesia, ubi dicit: »Reg-
 »num Christi in terris sunt Ecclesiae ipsius ⁵⁾," aut abstracto
 sensu indicat complexum eorum, quae per Euangelium Deus in
 homine praestans operatur atque praeclarum ⁶⁾. Sic v. c. »Reg-
 »num Christi fructificare dicit in omni pietate, iustitia et sanc-
 »titate ⁷⁾," et alibi rursus »regni Dei in Ecclesia sua propaga-
 »tionem solam ipsius gloriam esse ⁸⁾, quod destruit in nobis
 peccatorum regnum atque mundi ⁹⁾. Quod denique Dei regnum
 in Ecclesia propogari dicitur, id significat: »dat het getal der
 »gheloouighen daghelyckx vermeerdert, gheheylicht, ghesterekt,
 »en in de eenicheyt des gheloofs ghehouden werde ¹⁰⁾." Nunc
 igitur iam in mundo adest Dei regnum, tunc demum autem
 latissime extendetur, quum »Godt al in allen sal werden ende
 »heerlyck verschijnen in syne Heylighen ¹¹⁾."

§ 6. De Ecclesiae indole.

Ecclesiam si unice a parte Dei spectatur *institutum*, respectu
 hominum contra *societatem* habendam esse, supra vidimus. Ubi
 igitur Ecclesiae indoles e mente Lasei definienda est, ante om-
 nia inquirendum erit, utrum institutum eam, an vero societa-
 tem potius habuerit; et tunc quidem »instituti" vocabulum
 fere, nusquam, »societatis" ubiubi ad Ecclesiam referri, loco-

¹⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 88. Cf. *Forma ac ratio min. Lond.* p. 501.

²⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1a. 73, 4.)*. *Ep. ad Christ. III. (ib. II. 2a. 687.)*. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 4, 32, 96 al.

³⁾ *Ep. ad Bull. (Scr. ant. IV. 1a. 468 et 469.)*. *Ep. ad Sen. Pol. (ib. III. 1a. 64.)*. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 37, 96, 321 al.

⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 37, 400, al.

⁵⁾ *Ep. ad Christ. III. (Scr. ant. II. 2a. 687.)*.

⁶⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 88. Cf. *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1a. 73, 74, 76.)*. *Ep. ad Bull. (ib. IV. 1a. 468, 469.)*.

⁷⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. II. 1a. 64.)*.

⁸⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 2. ⁹⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 88.

¹⁰⁾ *Ib.*

¹¹⁾ *Ib.*

rum, quos in margine annotavi, series facile evincet¹⁾. Est ea societas libera²⁾, quatenus nulla in ea cuiuslibet dominatio ferri potest, sed omnes pares inter se plenissima gaudent libertate. Melius etiam huius societatis character perspicitur, si dixerimus eam esse fraternam³⁾, inquantum fratris ad fratrum relatio socios inter se coniungit, et Ecclesia proprie »liberorum Dei »Societas⁴⁾ dicenda est. Qui Ecclesiae praesunt, etsi muneris ratione habita verbi divini ministri dicuntur⁵⁾, respectu Ecclesiae »societatis ministri⁶⁾» vocantur, neque in se, tanquam sacerorum antistites auctoritatem omnem ac potestatem conferre debent, sed ipsis quoque sociis »sua remaneat potestas⁷⁾,» »sua »quoque officia⁸⁾» relinquuntur, nam eo potissimum nomine Papismum incusat(at) à Lasco, quod »institutum a Christo Domino observatumque ab Apostolis, ac nobis omnibus commendatum Ecclesiastici totius ministerii ordinem, inducto novo »quodam Sacerdotii sui genere suppressere conatus sit⁹⁾.» Libera ea atque fraterna societas alibi quoque non tam multum diverso sensu dicitur »Coetus fidelium¹⁰⁾,» »corpus fidelium¹¹⁾,» sive »libera civitas¹²⁾,» quae denominationes societatis characterum egregie confirmare mihi videntur. Omnis denique sequens disquisitio abunde id, quod contendimus, attestabitur, e Lasco mente Ecclesiam Christi liberam, eamque fraternam societatem esse hominum, »die alle dinck met Christo ende alle gaen »Gods onder den anderen door de liefde ghemeyne hebben¹³⁾».

¹⁾ *Purg. min. Francof.* p. 27. *Ep. ad Bull.* (*Ser. ant.* IV. 1^a. 451.). *Ep. ad Edw.* VI. (*praem. Tract. de Sacram.* p. 14.). *Forma ac rat. min. Lond.* p. 186, 275, 279, 285, 288, 357, 394, 399, 400, 401, 501, al. *Tract. de Sacram.* p. 68^a, 91^b, 128^a.

²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 109.

³⁾ *Ib.* p. 285. ⁴⁾ *Ib.* p. 167, 357.

⁵⁾ *Conf. fidei* p. 19. (HERINGA. p. 266.).

⁶⁾ *Conf. fidei* p. 21^a. (HERINGA. p. 269.) et p. 21^b. (*ib.* p. 270.).

⁷⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 108, 285, 334.

⁸⁾ *Ib.* p. 289: »Sunt tamen plebis quoque in Ecclesia officia.»

⁹⁾ *Ep. ad Sen. Pol.* (*Ser. ant.* III. 1^a. 114, 115.).

¹⁰⁾ *Conf. fidei* p. 2^a. (HERINGA. 232.), et 6^a. (HERINGA 239.). *Forma ac rat. min. Lond.* p. 390.

¹¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* 86, 288, 511, 527, 608, 614. *Tract. de Sacram.* 62^a. *Ep. ad Christ.* III. (*Ser. ant.* II. 2^a. 685.).

¹²⁾ *Ep. ad Edw.* VI. (*praem. Tract. de Sacram.* p. 14.).

¹³⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 76.

§ 7. *De Ecclesiae vinculo.*

Recte vidit à Lasco societatis cuiusdam vinculum non esse in externa quadam sociorum convenientia quaerendum, sed vero in principio, unde similis animi impetus singulis sociis inditus est. Istiusmodi autem consociationis in Ecclesia vinculum in ipso Iesu Christo deprehendisse sibi videtur, quare totidem verbis testatur: »Christus est, qui spiritus sui vinculo nos conso-
 »ciat, ut omissis nostris affectibus, posthabitaque nostra (quae
 »nulla est) gloria, illum solum unanimiter coniunctis simul vo-
 »tis nostris omnibus collaudemus, testemurque nostra ipsorum
 »coniunctione Deum vero esse Deum nostrum et nos populum
 »illius¹⁾.” Ubi contra Ecclesiam sub aedificii imagine sibi cogi-
 tat, fundamentum potius, quam vinculum Ecclesiae premere so-
 let, quoniam variae aedificii partes non tam caemento ac reti-
 naculis continentur, quam ipso potius fundamento, quod si in
 lubrico positum collabitur, et ipsum aedificium corruat necesse
 est. Iam quod saepius ad Pauli instar confitetur: «Credo Pro-
 »phetarum atque Apostolorum doctrinam esse unicum verum
 »atque absolutissimum fundamentum et stabilimentum Catholi-
 »cae Ecclesiae²⁾,” quod »Christus ipsemet Dominus solam eam
 »unicum suae Ecclesiae fundamentum et stabilimentum esse vo-
 »luit³⁾,” ab iis, quae in initio huius § posuimus, non tantum
 differt, quantum primo obtutu videtur. Etenim doctrina illa
 summatim nihil aliud esse censet, »dan de openbaer belijdin-
 »ghe syner leeringhe; dewelcke Petrus wt den name van allen
 »Apostelen ende oock der gantschen Ghemeynten ghedaen
 »heeft, ende dewelcke Christus selve betuyght den grondt zy-
 »ner kereke te wesen⁴⁾,” — vel brevius etiam: nihil aliud
 doctrina ei valet, quam ipsum Euangelium, quo intelligit »lae-
 »tum nuntium de certa peccatorum remissione per meritum sum-
 »mum pontificis nostri Christi Iesu⁵⁾.” Cuius »Euangelii”
 quum »ipse Christus scopus est ac finis⁶⁾,” ille, qui »basis

¹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 141^b.

²⁾ *Forma. ac rat. min. Lond.* p. 32.

³⁾ *Purg. min. Francof.* p. 27. Cf. *Tract. de Sacram.* praef. p. 9. *Ep. ad Sigism. Pol. reg.* (in *Forma ac rat. min. Lond.* p. 76.). in ipso libello p. 307. *Ep. ad Dav. Georg.* (*Scr. ant.* II. 2^a. 509.).

⁴⁾ *Conf. fidei* p. 6. (HERINGA. 239.). ⁵⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 179.

⁶⁾ *Ep. ad Coss. et Sen. Hamb.* (*Simpl. ac fid. narr.* p. 223.).

»medium et caput simul salutis est ⁷⁾),» Ecclesiae quoque »summus lapis angularis ⁸⁾),» est habendus, qua totum aedificium innititur, vel etiam »Ecclesiae fundamentum compactum ⁹⁾).

§ 8. Tituli, quibus Ecclesia ornatur.

Quum inter Ecclesiae titulos agmen ducere solet praedicatum, quo solam eam esse salvificam confitentur fideles, nobis quoque primo loco in hunc titulum inquirendum erit.

1°. *Sitne Ecclesiae participatio ad salutem necessaria?* Si quid video, negando ad hanc quaestionem e mente Lasci respondendum erit. Subinde quidem in scriptis eius in locos quosdam incidimus, qui necessarium Ecclesiae participationi cum salute nexum interponere videntur, sunt tamen ii haud tam magno numero, et paullum diversam plerumque interpretationem admittunt; et maluimus praeterea de Lasci in ea re sententia in istis edoceri locis, ubi de industria hanc rem tractavit, quam ubi alia agens obiter vulgatis potius et usu tritis dicendi formulis utitur, quam clare mentem suam explicat. Ubi e. g. dicit: »Extra illud Christi corpus *nulla est certa salutis spes*, divinis »promissionibus proposita ¹⁾),» quis non videt, aliquid saltem inter »certam salutis spem» et »ipsam salutem» interesse. Similiter quoque in his verbis: »Si salutem Ethnicis tribuimus, »profecto neque a Christo (extra quem nulla salus) eos, neque »ab Eius Ecclesia excludere possumus ²⁾),» aliquem certe nexum Ecclesiae cum salute interponi libenter concedo; non tamen dicitur nullam extra *Ecclesiam*, sed nullam extra *Christum* esse salutem. Posset denique ab iis, qui veteri dogmati Lascum quoque favisse contenderent, eum adduci locum, ubi in Baptismi liturgica formula sic pergit: »want dat behoort der Kereke toe, »dat sy des Heeren lidmaten van de lidmaten des Duyvels onderscheydt ³⁾);» nisi ipse à Lasco ea in alio loco in hunc interpretatus esset modum: »Fieri sane non posse, quin in Sathanae Ecclesia simus, si eo loco versemur, ubi Christi Ecclesiam

⁷⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 33.

⁸⁾ *Ib.* p. 44. Cf. *ib.* p. 50.

⁹⁾ *Ep. ad Dav. Georg.* (*Ser. ant.* II. 2^a. 509.).

¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 342.

²⁾ *Ep. ad Melanchth.* (*Ser. ant.* II. 2^a. 499.). Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 343.

³⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 102. Cf. *Forma ac ratio min. Lond.* p. 166, 501, 502.

»institutam esse constet, et nos interim illi adiungere recuse-
 »mus. ... Qui igitur Christiani et vocari vere et esse etiam
 »volunt, horum sane officium esse, ut dum eo loco versantur,
 »ubi Ecclesiam Christi nomine collectam esse sciant, illi sese
 »protinus adiungant ⁴).» De iis igitur, qui in locis versantur,
 ubi istiusmodi Ecclesia non exstat, etsi certum nihil affirmare
 ausit, quam altam tamen foverit spem, non prorsus esse de
 eorum salute desperandum, egregie haec eius verba nos docent:
 »Ego nec a philosophia tam alienus sum, nec adeo prorsus rudis
 »omnium disputationum, ut non de religionum varietate, deque
 »illa infinita multitudine hominum extra Ecclesiam saepe cogi-
 »tem. *Quid absurdius videtur, quam tanta agmina etiam virtute*
»excellentium condita esse a Deo ad aeternam miseriam ⁵).» Quae
 verba, quum magnopere Melanchthoni displicuerant, defendere
 conatus est à Lasco in epistola apologetica ad eundem data, in
 qua prae ceteris haec notatu digna leguntur: »Causam offensio-
 »nis eam fuisse intelligo, quod in illis visus tibi sim, tribuere
 »salutem infantibus omnium Ethnicorum. Ego vero, mi Phi-
 »lippe! etsi non prorsus caream scripturae testimoniis, quibus
 »id mihi tueri posse videor, et puto id ad Christi gloriam im-
 »primis pertinere, ut illius beneficium quam latissime patere ex
 »verbo Dei doceamus ceteri. ⁶).» Quae verba liberaliorem sane
 mentis directionem spirant, quam ut solius salvificae Ecclesiae
 dogma iure Lasco obtrudi posset. Quodsi tamen in vicinis di-
 serte nobis testatur: »Tantum abest, ut salutis promissionem
 »ad coetum impiorum transferre voluerim ⁷).» à Lasco nobis
 argumento est, quam grave sit ac difficile inveteratum excutere
 errorem, qui per multum saeculorum decursum tam altas in
 universo humano genere egit radices et communi omnium ap-
 plausu approbari solet.

Ecclesiam porro *unam* esse, *sanctam* atque *catholicam* solemni-
 ter noster confitetur in eo Symboli articulo, qui est de Eccle-
 sia ⁸), et quem sit legit: »Credo unam sanctam Ecclesiam Ca-
 »tholicam ⁹),» (omissa praepositione *in* et praedicato *Apostolica*).

⁴) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 166. ⁵) *Ep. ad N. N. (Scr. ant. II. 1^a. 489.)*.

⁶) *Ep. ad Melanchth. (ib. II. 1^a. 498.)*.

⁷) *Ib. p. 500. Cf. Ep. ad N. N. (Scr. ant. II. 1^a. 499.) Forma ac rat. min. Lond.* p. 343.

⁸) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 94, 95, 174; 629.

⁹) *Ib. 73, 176. Cf. Cat. Lond. mai. p. 76.*

Continet illius articuli interpretatio haec duo: 1°. »credo Christum habuisse ab ipso mundi initio, habereque etiam nunc et usque ad saeculi consummationem habiturum esse coetum fidelium,” et 2°. »in intimo pectore sentio et agnosco, me quod huius Ecclesiae membrum esse ¹⁰⁾”. Ecclesia igitur:

2°. una est, quare alacriter incitat fideles, ut defendant ac promoveant »de waerachtige Kereke Gods, .. *die nochtans maer eenene mach wesen* ¹¹⁾,” et paullo inferius iterum premit »de eenighe waerachtighe Kereke Gods ¹²⁾,” atque »consultum cu-
p(it) unitati Ecclesiae, plus satis alioqui haec perturbatione ¹³⁾.” Ecclesia »unum corpus compactorum, non autem dissidentium »quoquo modo membrorum esse oportet ¹⁴⁾.”

3°. Ecclesia nondum sancta est, nam affirmat noster »non »posse esse ullam in terris sine peccato Ecclesiam, et omnes, »qui talem esse somniant, advers(atur) ¹⁵⁾.” Idealis vero Ecclesia sancta est, quoniam »gheheylight is doer den heylighen »gheest ¹⁶⁾,” »de ghemeenscap is der heylighen ¹⁷⁾,” et »reyn »is ende heylieh door het ghelooe in Christum haer hoofd »ende bruydegom, want gheen sonde noch onreynicheyt kan »in Christo den Sone Gods zijn ¹⁸⁾.”

4°. Ecclesia est catholica, »want het Euangelie werdt allen »mensehen verkondicht, ghelijck het oock allen mensehen in »hem begrijpt ¹⁹⁾,” et »Ecclesia neque temporibus ullis neque »locis circumscribi potest ²⁰⁾.” »Deus (enim) ita nostrum in »nostris peccatis misertus est, ut neminem omnino, (quod in se »est), a sua misericordia excludat ²¹⁾.”

§ 9. Notae, quibus vera Ecclesia a falsa diagnoscat.

Notarum, quibus a falsa vera Ecclesia diagnoscat, triplicem à Lasco in scriptis suis seriem nobis suppeditat:

¹⁰⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 176. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 76.

¹¹⁾ *Conf. fidei* p. 2. (HERINGA. p. 232.). ¹²⁾ In vicinis.

¹³⁾ *Ep. ad Dav. Georg.* (*Scr. ant.* II. 1^a. 506.).

¹⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 164. Cf. ib. p. 547; *Purg. min. Francof.* p. 10, 26, 48.

¹⁵⁾ *Adm. ad Conc. Noviomagi.* (*Simpl. ac fid. narr.* p. 61.). Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 183, 346 et *Cat. Lond. mai.* p. 77, 79.

¹⁶⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 76. ¹⁷⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 177.

¹⁸⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 79. ¹⁹⁾ Ib. p. 80.

²⁰⁾ *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 100.). Cf. *Conf. fidei* p. 8. (HERINGA. p. 244.). ²¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 375.

1°. enim sic fere sententiam suam condidit: »Tribus praecipuis
»notis insignitam vult esse Christus Dominus suam Ecclesiam, nempe
»ministerio verbi, ministerio sacramentorum, et usu Eccle-
»siasticae disciplinae, quae quidem ab invicem inter sese
»ita propendent, ut aliud sine alio plene observari non pos-
»sit 1).» Tertiam quoque notam (disc. usum) necessarie requirit,
»nam sine illo omnino consistere Ecclesia nequit 2).» Inter
sacramenta tam baptismum 3), quam S. Coenam 4) recenset.

2°. Plane diversam notarum seriem nobis exhibet in Confes-
sione fidei Eccl. Peregr. Lond., ubi de industria hunc locum
tractavit, in hunc modum disserens: »Vier dinghen moet men
»dan aenmercken, om de warachtighe Ghemeynte Gods van an-
»dere Ghemeynten te onderscheyden. *Ten eersten*, datse niet
»door eenigher menschen stemme, maer door de stemme ende
»Autoriteyt Gods, wtgeroepen ende vergadert zij. *Voorts*, dat
»wy de stemme Gods van niemant anders hooren noch en soc-
»ken, dan alleenlick uet den mondt van de ghene, door de
»welcke God die tot ons heeft laten brenghen, .. te weten,
»de Engelen, de Propheten ende Christum. *Ten derden* ... moe-
»ten wy neerstelick waernemen de tsamenvoeginghe deser drijen:
»te weten, der Enghelen, der Propheten ende Christi: Opdat
»wy dat alleenlick gheloouen de warachtighe stemme Gods te
»wesen, die met der leeringhe Christi overeenkoemt... Hier-
»omme, die haer eygen leeringe, doer de autoriteyt der Enge-
»len of Propheten, eenichsins voorhouden, moetmen tot der
»leeringhe Christi brenghen 5). *Ten vierden*, moeten wy wel
»toesien, dat wy de stemme Gods wt niemant anders, geensins
»en hooren noch eyschen, dan wt den mondt der Apostelen,
»ende der Euangelisten, die met haer gemeynsaem waren 6).»
Ut igitur Ecclesia nonnisi secundum Dei voluntatem ordinetur;
ut Dei voluntas nonnisi ab Angelis, Prophetis et ipso Christo
cognoscatur; ut Angelorum et Prophetarum effata Christi verbis
approbentur; ut denique Christi verba nonnisi ab Apostolis et
Euangelistis repetantur.

1) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 178. *Cat. Lond. mai.* p. 76. *Cat. Emd. mai.*
qu. 5. *Suppl. ad Reg. Dan. (Simpl. ac fid. narr.* p. 28.).

2) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 178.

3) *Cat. Lond. mai.* p. 95, 98, 105.

4) *Ib.* 5) *Conf. fidei* p. 3a. (HERINGA. p. 233.).

6) *Ib.* p. 3b. (*ib.* p. 234.).

3°. Docet nos à Lasco, »dat de heylighe Geest ons betoont
 »heeft dry Teeckens deser Kereken: by de weleke sy van an-
 »dere geveynsde Ghemeynten lichtelick onderkent mach wesen.
 »Ten eersten haer ouderdom, met een eeuwighe gheduericheyt.
 »Voorts haer Ghelooue. Ende ten derden, de openbaer belij-
 »dinghe 7).”

§ 10. *De Ecclesiae fine.*

Quantum a Calvini Ecclesia differat ea, quam à Lasco nobis in scriptis suis delineat, in nullo sane loco manifestius deprehendi potest, quam in *fine*, quem Ecclesiae proposuerunt. De industria quidem neuter hunc locum tractavit; quemadmodum autem e Calvini scriptis sat multa colligere potuimus, unde eius de Ecclesiae fine sententia nobis prodiret, sic quoque in Lasco opusculis non desunt loci, unde pateat, quodnam in Ecclesia condenda sibi proposuerit consilium; de quo nemo sane dubius haerebit, simul atque ob oculos sibi posita habeat haec eius verba: Ecclesiae socii »syn als lidtmaten in één lichaem
 »te zamen ghevoucht, tot harer opbouwinghe in 't ghelooue
 »en alle goede wercken 1),” ut «gelijk als sy aen haer hoofd
 »en aan alle zijne weldaden met malkander gemeenscap heb-
 »ben, dat sy ook also door de liefde hare gaven tot opbouw-
 »ghe gemeen hebben 2).” Etenim »die daer warachtelick ghe-
 »loouen, kunnen haer niet vermijden, of sy belijden oock tghie-
 »ne dat sy gheloouen. Want het warachtich ghelooue breekt
 »wt ende kan niet verborghen blijuen 3).” Hoc (enim) proprium
 »Ecclesiae est officium, ut aliud neque debeat, neque possit
 »etiam facere, quam testem esse Christi, et nisi perpetuo Do-
 »mino eiusque doctrinae testimonium suum perhibeat, Ecclesia
 »verc neque amplius habere, neque etiam dici possit 4).” Hoc
 autem sibi potest veri nominis Ecclesia, ut perducatur »nos ad
 »veram Dei cognitionem atque nostri, et ad vitam aeternam in
 »Christo Dom. gratuito delatam 5);” quoniam »hic talis coetus

7) Ib. p. 3^b, 4^a. (ib. p. 234.). Cf. ib. p. 19. (HERINGA. 264.). *De missa pa-
 pali*. p. 13. *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a, p. 109.).

1) *Cat. Lond. mai.* p. 76.

2) *Cat. Emd. mai.* qu. 47. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 76.

3) *Conf. fidei* p. 18^b. 4) *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a, p. 108.)

5) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 166. Cf. *Conf. fidei* p. 24. (HERINGA. p. 276.).

» solus habet promissam sibi verbo Dei (quod mentiri non potest) Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis gloriosam resurrectionem et vitam aeternam⁶⁾." Omnes igitur » in hoc tali coetu constituti, certi sunt, omnia Christi » Domini beneficia ad se perinde atque ad alios sanctos omnes, » in coelo et in terra pertinere. Deinde certa fiducia semper » obtinent indubitata omnium peccatorum remissionem, in omni sua per nomen Christi instituta invocatione. Postremo, et » si se in mundo hoc contemptos atque invisos modis omnibus » esse videant, certi sunt tamen se gloriose olim resurrecturos » esse... ad vitam et gloriam aeternam⁷⁾," propterea, quod » hi » omnes delatam sibi habent gratuito... communionem cum » Christo Domino, quatenus membra sunt suae Ecclesiae⁸⁾." Ut verbo dicam, » Spiritus sanctus efficacem reddit institutum a » Christo ministerium ad salutem⁹⁾," » ut fructificet in omni » pietate, iustitia et sanctitate¹⁰⁾."

§ 11. *Perfectissimum Ecclesiae exemplar.*

Quum certis s. scripturae testimoniis constat, » Christum suam » Ecclesiam habiturum esse usque ad consummationem dierum¹⁾," quam inter breve temporis spatium exspectabat²⁾, operae pretium erit paucissimis in fine huius capituli inquirere, quodnam fuerit e mente Lasei Ecclesiae perfectum, ad quod suas Ecclesiae instituere conatus est. Nullum autem aptius iuxta ac dilucidius huic quaestioni responsum dari poterit, quam si continuum descripserimus locum, ubi fervidissimas preces, quas quovis die Dominico ab initio sacrae concionis coram tota Ecclesia fundendas ad certam formulam in hunc modum concepit: » Oramus te sanctissime Pater, pro catholica filii tui, » toto terrarum orbe diffusa Ecclesia, in qua vera ac salutaris » filii tui doctrina docetur et observatur. Arceto ab illa, quae » sumus, falsos omnes pastores ac doctores: feras illas noxias,

⁶⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 177.

⁷⁾ *Ib.* p. 177 et 178.

⁸⁾ *Tract. de Sacram.* p. 34^a.

⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 593.

¹⁰⁾ *Ib.* p. 2.

¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 176. Cf. *Purg. min. Francof.* p. 52. *Cat. Lond. mai.* p. 76. *Ep. ad Sen. Pol. (Ser. ant. III. 1^a. 100.). Conf. fidei* p. 4. (*HERINGA.* p. 236.) et 8 (*ib.* p. 244.).

²⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 54, 76. *Ep. ad Hardenb. (Ser. ant. II. 1^a. 519, 520.).*

» quae vineam tuam depaseuntur et conculcant. Et extrudito
 » in illam pios, fideles ac diligentes operarios, ... qui non suam
 » ipsorum, sed tuam solius quaerant gloriam et Ecclesiae tuae
 » aedificationem³⁾. ... Peculiariter vero te oramus, Pater indul-
 » gentissime, pro nostris hic Peregrinorum Ecclesiis, ut, quem-
 » admodum illas admirabili tua bonitate plantare voluisti, ita
 » eas favore tuo prosequi deinceps etiam velis; ut ab omni ty-
 » rannide mundi huius falsisque doctrinis omnibus ... vindicen-
 » tur. Agnoseimus ineffabile tuum in illis plantandis beneficium...,
 » sed quia ... ea est nostrum omnium corruptela, ut ne cogi-
 » tare quidem boni aliquid, nedum fructus ullos te dignos pro-
 » ferre ex nobis ipsi possimus, supplices te precamur, omnipo-
 » tens Pater, ut ipse in nobis omnibus per Spiritum sanctum
 » tuum, fructus bonos admirabili tua plantatione dignos pro-
 » ducere digneris. Nempe ut plantatae nostrae hic Ecclesiae
 » assidua incrementa sua habeant in omni pietate et vera ani-
 » morum concordia⁴⁾. ... Pro omnibus populis tuam Maiestatem
 » supplices precamur, qui vocem filii tui adhuc non potuerunt
 » audire, ... ut eos omnes ubilibet alios ... ad veram filii tui
 » lucem elementer deducere digneris; ut omnes in unum ovile
 » ipsius collecti per tuam gratuitam misericordiam te verum Deum
 » nostrum laudare unanimiter tibi que genua nostra flectere in
 » eodem ipso filio tuo pariter omnes possimus⁵⁾. ... Amen," Si
 » militer denique a Christo enixe deprecatur, » ut nos omnes Spi-
 » ritus sui vineculo consociet, ut omissis nostris affectibus, post-
 » habitaque nostra gloria, Illum solum unanimiter, coniunctis
 » simul votis nostris omnibus collaudemus⁶⁾."

CONCLUSIO CAPITIS II.

Praeter eam, quae in mundo obvia oculis conspiciendam sese praebet, nullam aliam Ecclesiam cogitare fas est. Haec autem Ecclesia filiorum Dei societas est libera atque fraterna, cuius

³⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 74.

⁴⁾ *Ib.* p. 76.

⁵⁾ *Ib.* p. 78, 79.

⁶⁾ *Tract. de Sacram.* p. 141b. Cf. *ib.* 129. *Cat. Lond. mai.* p. 27, 73. *Conf. fidei* p. 18. (IERINGA. p. 204.). *Ep. dedic.* in *Forma ac rat. min. Lond.* p. 79, operis p. 48, 175. *Series coll. cum. BRENTIO.* (MEINERS. *Oostfr. Kerkgesch.* I. 623.).

socii Christi spiritu, tanquam communi inter se vinculo coniuncti, Evangelicae doctrinae consensum tueri, et omnem pietatem et iustitiam fraterno inter se amore promovere debent, ut et ipsi per Christi communionis efficaciam remissionis peccatorum vitaeque aeternae reddantur participes, et universum aliquando humanum genus Dei beneficio ab exilio salvetur. Qui rite ordinatae istiusmodi Ecclesiae nomen dare praefracte recuset, a certa salutis spe sponte sese excludit, quamvis externae Ecclesiae communionis participatio per se ad salutem necessaria non sit. Sancta olim Ecclesia fuit, nondum sancta est. Una est, catholica et perpetua, et a falsis Ecclesiis dignoscitur, tum vetustate et fide, cum fidei in vita confessione coniuncta, tum divina sua origine, e Christi institutione, qualem Apostolorum et Evangelistarum scripta eam nobis exhibent, probanda, tum verbi denique; Sacramentorum et disciplinae Ecclesiasticae ministerio.

CAPUT III.

DE VIA AC RATIONE, QUIBUS ECCLESIA OPERATUR.

Hic tantum agendum nobis erit de externis mediis ad salutem, quae Deus veluti thesaurum quemdam Ecclesiae suae concessit, quorum sedulo usu in dies magis suum adipiscatur finem. Nimirum »Christus in Ecclesia sua reliquit divinam suam doctrinam suasque institutiones, quas veluti colophonem quemdam »omnis suae doctrinae pignusque extremum suorum in nos beneficiorum» Ecclesiae suae dedit ¹⁾. Institutiones autem, quas in Ecclesia ordinavit Christus verbi sunt ministerium, cultus celebratio, sacramentorum administratio et disciplinae Ecclesiasticae usus ²⁾. Ubi quaeritur ergo in Catechismo: »Hoe geschiedt »dese opbouwinghe .. der Christelycke Kereke?» respondendum docet à Lasco: »Door de reyne leer, door 't recht gebruyck

¹⁾ Ep. ad Edw. VI. praem. Tract. de Sacram. p. 2.

²⁾ Purg. min. Francof. p. 22. Tract. de Sacram. p. 3^b. 18^b. Conf. fidei p. 19. (HERINGA. p. 366.).

»der Sacramenten, ende andere Kerektstichtinghe ende regimient ³⁾.” Qua in re tamen probe cavendum monet, ne exterius hisce ad salutem mediis in se nimiam adscribamur virtutem; nam in iis »Ipsummet Deum per Spiritum Setum nobis assistere atque Ipsummet per se suumque Ipsius opus nobis cooperari virtute sua divina ⁴⁾.” »Ja, het is al ganschelick des Heylighen Gheests eygen werck, . . maer hy richt datselue wt »neven dat woordt ende ghebruyck der Sacramenten ⁵⁾.” Quodsi »virtus Sp. Seti in nostro ministerio sese exserit, aut sane opus »ipsum ministri semper et ubique efficax erit, aut unio illa *Ego vobiscum* certa non erit ⁶⁾.” Ut igitur ordine Ecclesiae institutiones lustremus, et accuratius, qua via operetur ac ratione, cognoscamus, serie dicendum erit 1°. *de verbi ministerio*, 2°. *de cultus celebratione*, 3°. *de administratione sacramentorum*, 4°. denique *de usu disciplinae Ecclesiasticae*.

§ 4. Verbi ministerium.

a. Verbum Divinum.

Verbi Dei »testimonio nobis revelantur mysteria omnia divinae voluntatis ¹⁾”. Ubi ergo quaeritur: »Leert ons dan de »schrift ghenouchlick van Godt?” respondendum est: »Ja sy »ende al wat ons van noode is om de volkomen salicheyt ende »dat eewich leuen te verkrijghen ²⁾,” »so dat se glêen ander »kennenschap ofte ondersouekinghe Gods . . neyen haer lijdt ³⁾,” quoniam solo »verbo Dei continentur ea omnia, quaecunque »ullo modo sint necessaria ad salutem ⁴⁾.” — Proditur verbum Dei »scripturis sacris ⁵⁾”, quas inter et ipsum Dei verbum probe saepe distinguit, e. g. in his verbis: »ad elevandam scripturae sanctae auctoritatem, *verbique in illa divini fidem*, al ⁶⁾.”

³⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 76.

⁴⁾ *Tract. de Sacram.* p. 124^b.

⁵⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 94.

⁶⁾ *Tract. de Sacram.* p. 124^b. Cf. *de missa papali*. p. 10. *Ep. ad Bull. et Pellic.* (Scr. ant. IV. 1^a. 464.).

¹⁾ *Purg. min. Francof.* p. 22.

²⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 14.

³⁾ *Conf. fidei*. p. 14^a (HERINGA 255.). Cf. ib. p. 13 (ib. 254.) et 14^b (ib. 256.). *De incarnatione Christi*. B. III. a. *De missa papali*. p. 4.

⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 32. Cf. *Conf. fidei* (HERINGA 247) *Cat. Lond. mai.* p. 13, 14. ⁵⁾ *Ep. ad Sen. Pol.* (scr. ant. II. 1^a. 106.)

⁶⁾ *Ep. ad Sigism. praem. Forma ac rat. min. Lond.* p. 3.

Nonnisi rarissime praeterea ad sacram scripturam provocare solet, sed fere semper ad »Euangelium⁷⁾,» sive »ad prophetarum »Apostolorumque doctrinam⁸⁾.» Canonem eeteroquin vulgatum recipit⁹⁾, et Epistolam ad Hebraeos Paulo auctori tribuit¹⁰⁾. — Magnum satis discrimen inter vetus ac novum testamentum statuit, inter »lucem multo magis splendidam Euangelii¹¹⁾» et »umbras typicas in vetere Ecclesia¹²⁾.» In v. t. unice fere »prophetarum doctrinam¹³⁾» nobis commendat, quatenus sc. »met de leere Christi overeenkomt¹⁴⁾». In omni tamen scriptura longe prae ceteris eminet Euangelium, quod ipsi verbo Dei non semel substituitur¹⁵⁾. — Huius autem verbi divini auctoritati... omnia nostra subiicienda sunt¹⁶⁾,» et omnes humanas in divinis cogitationes »tenebras esse negare non possumus, quae verbo Dei approbati nequeunt¹⁷⁾». Quod tamen ne ita accipias, quasi esset promiscue ad hunc illumve scripturae locum provocandum. S. scriptura unum totum est, et non singuli igitur loci seorsim, sed totius »scripturae usus» observari debet¹⁸⁾, et »ubique unanimis scripturae consensus retineri¹⁹⁾.» Patet enim s. scripturae »verba, praeter mentem »Christi exposita, non esse verbum Dei, quemadmodum in »Christi Domini tentatione verba a Satana e media scriptura »desumta, non sane Dei sed Satanae potius verba erant, eo

⁷⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 179. *Tract. de Sacram.* p. 21^b. *Ep. ad Dav. Georg.* (*Scr. ant.* II. 1^a. 505.)

⁸⁾ *Conf. fidei* p. 3 (HERINGA 234.). *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. p. 93, 76, 76, 78, 96, al.). *Purgat. min. Francof.* p. 27. *Tract. de Sacram.* praef. 9. *Ep. ad Sigism. praem. Form. ac rat. min. Lond.* p. 76. Contra *Scripturam* citat e. g. *Ep. ad Drus. Syssinghe* (II. 1^a. 523.). Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 74.

⁹⁾ *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 104.).

¹⁰⁾ Cf. *Conf. fidei* p. 11. (HERINGA 249.) »...klaerlick van Paulo in den Sent. „brief aan de Hebreëen uitgheleecht...

¹¹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 65^b, cf. ib. 60^a, 72^a, 72^b. ¹²⁾ Ib.

¹³⁾ *Conf. fidei* p. 3 (HERINGA 233.). *Ep. ad Sen. Pol.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 103, 4.). *Coll. c. Noviomago (simpl. ac fid. narr.* p. 78.).

¹⁴⁾ *Conf. fidei* p. 3. (HERINGA. 233.). *De missa papali* p. 4, 5. *Ep. dedic. in Forma ac rat. min. Lond.* 16, 18.

¹⁵⁾ Cf. notam 7. et *Tract. de Sacram.* p. 21^b. 32^b. et *Forma ac rat. min. Lond.* . 166. ¹⁶⁾ *Suppl. ad reg. Dan. (Simpl. ac fide narr.* p. 32.).

¹⁷⁾ *Tractat. de Sacram.* p. 103^a.

¹⁸⁾ Ib. p. 29^b. *De missa papali* p. 3. *Ep. ad Pell. et Bull.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 458.). *Ep. ad Annam Comit.* (*Scr. ant.* II. 1^a. 495.).

¹⁹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 107^a. Cf. ib. praef. p. 9. *Ep. ad Ord. Pol.* (*Scr. ant.* II. 2^a. 718.).

»quod praeter mentem Dei exponerentur²⁰).» Sana autem instituta interpretatione sponte summa Dei voluntas e s. scriptura nobis prodibit propter egregiam eius »*perspicuitatem*, non enim »cogitandum est, Deum ita nobis obscure aut ambigue litteris »sacris mandasse, quae ad salutem nostram essent necessaria, »ut non clare ac dilucide ea prodiderit, utque non facile ab »omnibus possent percipi²¹).»

b. *Verbi ministerium.* Primarium in verbi ministerio locum praedicatio occupat, quae est »divina Ecclesiae ordinatio »instituta ad eius aedificationem²²),» cuius praecipua pars in eo consistit, ut »quemadmodum verbi divini, non autem humanarum traditionum ministerium est, ita pura etiam atque »incorrupta doctrina verbi Dei Ecclesiae eius ope tradatur²³). »Graviter ergo peccant, qui verbi ministerium in Ecclesia contemnunt, rident et traducunt²⁴); modo ipsi pastores id curae sibi cordique habeant, ut doctrinae, quam populo annuntiant, »veritatem totius scripturae consensui approbare» nunquam negligant²⁵). Unitati quoque et unanimi cum fratribus suis consensui religiose consulant²⁶), quoniam »nusquam aliunde plus »imminere posse periculi constat in omnibus Ecclesiis, quam ex »doctrinae discidiis: nihil sane aequae etiam utile esse potest, »quam ut unanimis doctrinae consensus in illis retineatur²⁷).» Nec tamen propter minutissimas res et futes quisquillias illico est in certamen descendendum cum iis, qui diversam opinionem tuentur, nam »seindendae Ecclesiae non sunt propter ea, quae »nos ex se neque digniores, neque indigniores coram Deo facere possunt²⁸).» Sic quoque in Confessione fidei, quam edidit, doctrinae summam, de qua nonnisi una, concors et consentiens in Ecclesia vox audiri debet, ad solemnem Petri

²⁰) *Ep. ad Hardenb.* (*Scr. ant.* II. 2^a. 637.).

²¹) *Tract. de Sacram.* p. 128^b. Cf. ib. p. 110^b.

²²) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 7 et 144. ²³) Ib. p. 2. ²⁴) Ib. p. 9.

²⁵) *Adm. in Conc. Noviom.* (*Simpl. ac fid. narr.* p. 53.). Cf. *Tract. de Sacram.* praef. 11.

²⁶) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 19, 25, 84, 164, 287, 294, 368 al. *Tractat. de Sacram.* (*Ep. ad Edw.* VI. p. 20. praef. 6. in ipso lib.) 67^a, 114^a 128^a. *Conf. fidei* p. 5. (HERINGA. 237.). *De incarnatione Christi* p. 2, 4. *Ep. ad Pellic.* (*Scr. ant.* II. 1^a. 532.). *Ep. ad Dav. Georg.* (ib. II. 1^a. 506) *Ep. ad Bull.* (ib. IV. 1^a. 451 et 453) *Ep. ad Sen. Pol.* (ib. IV. 1^a. 470.).

²⁷) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 107. ²⁸) Ib. p. 156.

Apostoli de Christo confessione revocat²⁹). Ne autem ex ignorantia doctrinalis dissensio caput suum pestiferum inter Ecclesiae socios extollat, continuo » fideles rogentur, num aliqua in parte » doctrinae haereant, et si quae proferant, explicentur³⁰).” Brevis porro doctrinae Ecclesiae conspectus, in Catechismi formam redacti, » usum in Christi Ecclesia perquam necessarium³¹)” censet, tanquam » optimum purioris Ecclesiae institutum³²).” Ne tamen verbi divini auctoritas detrimentum capiat, numquam pro concione Catechismus exponatur, nisi adhibito simul aliquo Euangelii loco, quo Catechismi materies veluti certo fundamento innitatur³³), et omnes in universo argumentationis partes » in » scripturis verae commonstrentur³⁴).” Duplici denique formae talis Catechismus concipiatur, *minori* alter, in quo » praecepta » tantum capita quaedam religionis et quidem breviter exponuntur, ut a pueris commode edisci possint³⁵),” alter *maiori* forma, » qui plenioris continet capitum religionis propemodum » totius explicationem³⁶)” in provectionem usum atque Seniorum imprimis³⁷). Tandem ad verbi ministerium pertinet Prophetiarum institutio, sive » ministrorum examinatio³⁸),” quae Senioribus incumbit, Diaconis, et iis, qui sunt e reliquo coetu » ad id designati³⁹).” In istiusmodi Prophetia » exequuntur » et approbantur per mutuam locorum e scripturis collationem » omnia, quae in totius hebdomadis concionibus videri poterant, » vel non recte, vel non ad plenum omnino fuisse explicata, » aut qualemque tandem in animis auditorum dubitationem » reliquissent⁴⁰);” in quem finem » omnes qui sunt in Ecclesia » omnes suas dubitationes, aut obiectiones designatis ad id viris » sive verbis, sive scripto exponant,” ut sic demum » toti Ecclesiae libertas sua constet⁴¹).” Altera denique doctorum in Ecclesia Prophetia quavis hebdomade habeatur, in qua latino sermone docte et sollerter in genuinum scripturae sensum inquiratur⁴²).

²⁹) *Conf. fidei*, p. 5b. Cf. *Adm. in conc. Noviom. (simpl ac fid. narr. p. 71.)*.

³⁰) *Forma ac ratio min. Lond.* p. 185.

³¹) *Ib.* p. 89.

³²) *Ib.* p. 88.

³³) *Ib.* p. 99.

³⁴) *Ib.*

³⁵) *Ib.* p. 98.

³⁶) *Ib.*

³⁷) *Ib.*

³⁸) *Ib.* p. 108.

³⁹) *Ib.*

⁴⁰) *Ib.* p. 107.

⁴¹) *Ib.* p. 109.

⁴²) *Ib.* p. 114—116. De missione Cf. *Ep. ad. N. N. (Scr. ant. II. 1a. 490.)*. *Ep. ad Mel. (ib. II. 1a. 498—502.)*. *Cat. Lond. mai.* p. 88. et *Cat. Emd. mai.* qu. 83.

§ 2. *Cultus celebratio.*

»Cultus divinus, in quo magna pietatis pars ¹⁾» conspicitur, ea ratione a nobis celebrari debet, ut »in spiritu duntaxat et »veritate colamus Eum atque adoremus ²⁾», adeoque »consistit »potissimum in interno nostri cordis motu ad resipiscentiam ³⁾». Est tamen externus quoque Dei in Ecclesia sua cultus, quo solemmniter celebrando non leviter Dei gloriam promovere possunt fideles, si »omnes se. Eius Ecclesiasticas institutiones diligenter observent ⁴⁾». Modo purus ille sit ⁵⁾, »ex verbi Dei auctoritate institutus ⁶⁾», adeo »ut pro vetitis habeantur in cultu »Dei omnia, de quibus nihil praecepit» Ipse ⁷⁾. Precibus potissimum constat, hymnorum concentu, dierum festorum celebratione, et observatione ieiuniorum, de quibus singulis igitur verbo dicendum erit.

a. *Preces* in nomine Christi ad Patrem ⁸⁾, vel etiam ad ipsum Christum ⁹⁾, in sacris concionibus publice fundere iubet, et praesertim, »quando, aut insigne aliquod beneficium Ecclesia accepit, aut publica aliqua necessitate premitur ¹⁰⁾», solemmniter peculiare casque fervidissimas preces ad divinam maiestatem Ecclesia mittat, »priusquam consuetae aliae preces publicae instituantur ¹¹⁾». In omni autem preceptione praeceptum locum »peccatorum confessio» occupet ¹²⁾, et pro vivis ¹³⁾ (cumprimis si qui aegrotent ¹⁴⁾.) apud Deum intercessio numquam omittatur. »Praecabitur denique auscultante Ecclesia et in genua procumbente ¹⁵⁾.

b. *Hymnorum concentum* valde Ecclesiae aedificationi, et cordis ad Dei sublationi inservire opinatur. Ne autem sensuum titillationem potius, quam Dei gloriam quaerere videatur, »tanta

¹⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 508, 564. ²⁾ *Ib.* p. 171.

³⁾ *Ib.* p. 569. Cf. *ib.* p. 79. *Cat. Lond. mai.* p. 13, 16, 20.

⁴⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 171. ⁵⁾ *Ib.* p. 565 et 647.

⁶⁾ *Tractat. de Sacram.* p. 19^b. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 22. *Ep. ad Cranm.* (*Ser. ant.* II. 2^a. 662) *Ep. ad Sen. Pol.* (*ib.* III. 1^a. 65.). *Ep. dedic. in Forma ac rat. min. Lond.* p. 2, 3, 10, 11.

⁷⁾ *Ep. ad Cranm.* (*Ser. ant.* II. 2^a. 662.). ⁸⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 86.

⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 36, 45, 52, 398, 527.

¹⁰⁾ *Ib.* p. 8. Cf. *ib.* 547. ¹¹⁾ *Ib.* p. 13. Cf. *ib.* p. 15. ¹²⁾ *Ib.* p. 68.

¹³⁾ *Ep. ad Bull.* (*Ser. ant.* IV. 1^a. n°. LXIX. LXX. LXXI et LXXII. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 31, 36, 45, 52, 133, 247.

¹⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* 632. ¹⁵⁾ *Ib.* p. 45. Cf. *ib.* p. 143.

»semper moderatione canendum est, ut omnia, quae canuntur, »intelligi ab omnibus facile queant¹⁶⁾.” Quare vehementer Romanensium cantum improbat in quorum conventibus si quando Psalmi canantur, »so beneemt het krieschen der zangheren, het »bolderen, lullen, tournoyen ende rammelen der onverstandelieker worden het gantz verstandt dess, dat gezonghen werdt: »also dat waarlick sehijnt, dat de Psalmen daer veel meer ghe»donnert ende gheblaett werden, dan ghezonghen, verre is het »dat men zegglien mochte, ghelezen of wtghesproken¹⁷⁾.” Praeter Psalmos Davidis alia quoque carmina sacra admittit¹⁸⁾.

c. *Dies festi.* »Die Dominico ab operibus cessandum est”, et sedulo Dei cultus observandus¹⁹⁾. Reliquorum dierum festorum celebrationi Lascum invidisse potius, quam ex animi sententia fuisse, suspicari licet ex his eius verbis: »si quis dies festus »incidat, cuius observatio hic nondum aboleri potuit, eett.²⁰⁾.”

a. *Ieiunia.* »Cum Ecclesia ministris opus habet, indicitur publicum ieiunium toti Ecclesiae, constituiturque dies certus per »Seniores²¹⁾.” Illo autem die »post publicas preces domum »reversi sobrie ac frugaliter vivant fideles, ac sine cibo ac potu »ad vesperam usque (quatenus id valetudo cuiusque permittit) »diem illum transigant²²⁾”. Ne tamen fiat ex opere operato, leniter potius ad eius observationem fideles exhortentur ministri, quam ut pro auctoritate sua imperiose eam exigant²³⁾.

De reliquis ritibus sacris nihil certum praescripsit, et in universo »caeremoniarum eandem formam non magnopere requirit²⁴⁾.” quod »varietas quaedam rituum utilis quidem est adversus Pharesaëam caeremoniarum servitutem²⁵⁾”, et »sua cuique

¹⁶⁾ Ib. p. 632.

¹⁷⁾ *De missa papali* p. 18. De organorum usu nusquam apud eum fit mentio. Nunc etiam supersunt 1°. 26 *Psalmen ende ander ghesanghen, die men in de Duytsche Ghemeente te Londen was ghebruyckende.* Lond. 4 Apr. 1557 et Emdae bij Gellium Ctemat. 28 Jan. 1558. 2°. *Andere 26 Psalmen Davidis nienwelick toeghemaeckt bij denselven autheur J. U. (Utenhoven) ende nu in drucke wtghegheuen, ten nutte der Nederlandtscher Ghemeynten.* a^o. 1559. s. l. et typogr. 3°. 11 *ander Psalmen door J. U. autheur der Duytscher Ghemeynten sangkboeck.* eett. a^o. 1559. Emd. Gell. Ctem.

¹⁸⁾ Cf. collectionem Psalmorum in nota 17. primo loco descriptam p. 65.

¹⁹⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 27, 29.

²⁰⁾ *Lorma ac rat. min. Loud.* p. 84. Cf. tamen ib. p. 58.

²¹⁾ Ib. p. 8. ²²⁾ Ib. p. 15. Cf. ib. p. 558.

²³⁾ Ib. p. 547, 556, 557. ²⁴⁾ *Ep. ad. Pellic.* (*Scr. ant.* II. 1^a. 532.).

²⁵⁾ *Ep. ad ord. Pol.* (Ib. II. 2^a. 720.).

»(praeterea) Ecclesiae libertas hoc in parte constare” debet ²⁶); modo »secundum verbum Dei ad aedificationem Ecclesiae instituantur ²⁷),” neque nimis sint operosae ²⁸). Denique »semel institutae, quoties id necessitas Ecclesiae, vel etiam utilitas postulet, repurgentur, mutantur, atque corrigantur. Non enim »Ecclesia servit caeremoniis, sed caeremoniae Ecclesiae ²⁹).”

§ 3. Sacramentorum administratio.

Primum de ipsis sacramentis, tum de eorum administratione, quacnam Lasci fuerit sententia, inquiremus.

A. SACRAMENTA.

a. *De Sacramentis in genere.* 1°. *Sacramentorum auctor.* »Deum sacramenta auctorem habent ¹⁾),” quia tamen inde a mundi origine Filio suo Ecclesiae imperium tradidit Deus, a Christo quoque instituta esse dicuntur ²⁾), »soewel in 't oude als int »nieuwe verbont ³⁾).” »Sunt igitur sacramenta intra verbi divini fines continenda ne humanis fallaciis profanentur ⁴⁾);” et diserta »requiruntur verbi Dei testimonia de signo, de mysterio deque fine ⁵⁾).” — 2°. *Definitio.* »Sacramentum est divina »ordinatio, quae, in ministerio Ecclesiastico posita sic ut ad »totam Ecclesiam ordine pertineat, habet suum signum visibile, »externam vid. a Domino institutam formam; et suum item invisibile mysterium nostrae cum Domino nobis donatae communionis in corpore ac sanguine ipsius, ut fidem illius animis »piorum infigat, totamque adeo Ecclesiam in fide atque perpetua illius functione ita obsignet, ut vere et ex animo in ea »conquiescat conscientiae suae iam pacificatae testimonio et affectuum innovatione illam officiorumque sedulitate exprimat et

²⁶) *Ep. dedic. in Forma ac rat. min. Lond.* p. 24; ips. lib. p. 142.

²⁷) IIa. *Suppl. ad reg. Dan. (simpl. ac fid. narr. p. 44.). Forma ac rat. min. Lond.* p. 140, 145.

²⁸) *Ep. ad Pell. (Scr. ant. II. 1a. 532.). Ep. ad ord. Pol. (ib. II. 2a. 719.). Tract. de Sacram. p. 103a.*

²⁹) IIa. *Suppl. ad Dan. reg. (o. 1. p. 44.) Ep. dedic. in Forma ac rat. min. Lond.* p. 23; ips. lib. p. 19, 20.

¹) *Tract. de Sacram. p. 31a. Cf. ib. 3b. 18b.*

²) *Ib. p. 59b. Cf. Forma ac rat. min. Lond. p. 179.*

³) *Cat. Lond. mai. p. 93.*

⁴) *Tract. ac Sacram. p. 19b.*

⁵) *Ib. p. 63b. Cf. ib. p. 17a et Purg. min. Francof. p. 21.*

» contestetur ⁶⁾.” Figuratur sacramentum » verbum visibile dici » potest ⁷⁾.” — 3°. *Partes.* à Lasco » duas Sacramentorum partes » constituit, alteram, quae significat, alteram, qua significata in » animis nostris interna ac spiritali obsignatione confirman- » tur ⁸⁾,” et quae uno vocabulo » signa et mysteria sacramenti » dicuntur ⁹⁾.” — Sub » voce signi non quidem res eas, quae » institutae a Domino formae Sacramenti adhibentur, sed ex- » ternam potius actionem ipsam, seu ceremoniam, intelligere » mavult ¹⁰⁾,” res autem corporeae, » quae Domini institutioni ad- » hibentur ex eius ordinatione, institutionis signa potius ¹¹⁾ sive » signorum elementa” nuncuparet ¹²⁾. Est denique caeremonia sive externa actio signum » rei et praeteritae et praesentis et » futurae ¹³⁾.” — β. *Mysterium* sacramenti nihil aliud est, quam » donata nobis cum Christo Domino nostro communio ¹⁴⁾.” (»My- » sterii” vocabulum retinuit, quod usu tritum erat. Mallet tamen ei substituere » signatum,” » rem significabilem” sive » rem » designatam ¹⁵⁾.” — 4°. *Quot sint numero?* Quam dedit plenissimam noster sacramenti definitionem, » in duobus tantum cadere » potest ¹⁶⁾,” quare » duo tantum sacramenta in Christi Ecclesia » agnoscit ¹⁷⁾,” » want al sulcker sacramenten synder niet meer » dan twee: namelijk de doop ende dat avontmael ¹⁸⁾,” atque igitur reicienda sunt quinque illa, » quae a Papa Romano inter » septem sacramenta enumerari solent ¹⁹⁾.” — 5°. *Sacramentorum finis.* Quum » mysteria omnia divinae erga nos voluntatis ac » gratiae signis sacramentorum adumbrantur atque exhiben- » tur ²⁰⁾,” sacramenta laud parum » fidei nostrae infirmitati » succurrunt ²¹⁾,” et, tamquam » obsignacula nostrae iusti-

⁶⁾ *Tract. de Sacram.* p. 63^a. Cf. ib. p. 16^b, 18^a. *Cat. Lond. mai.* p. 93. *Cat. Emd. mai.* qu. 53. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 179.

⁷⁾ *Conf. fidei* p. 20. (HERINGA. 268.). Cf. *Tract. de Sacram.* p. 59^a. ubi » fidei exercitia” dicuntur. ⁸⁾ *Tract. de Sacram.* p. 14^a. Cf. ib. 63^b.

⁹⁾ Ib. d. 14^b. Cf. ib. p. 23^a, 24^a. *Purgat. min. Francof.* p. 49.

¹⁰⁾ *Tract. de Sacram.* p. 26^b. Cf. ib. 20^b. ¹¹⁾ Ib. p. 26^b.

¹²⁾ Ib. p. 32^a. Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 204—208.

¹³⁾ *Tract. de Sacram.* p. 23^b. Cf. ib. 68^a.

¹⁴⁾ Ib. p. 26^a. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 208.

¹⁵⁾ *Tract. de Sacram.* p. 29^b. ¹⁶⁾ Ib. p. 70^a.

¹⁷⁾ Ib. Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 179. ¹⁸⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 97.

¹⁹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 69^b. Cf. ib. 70^a. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 89.

²⁰⁾ *Purgat. min. Francof.* p. 22. Cf. *Tract. de Sacram.* p. 17^a.

²¹⁾ *Purgat. min. Francof.* p. 22. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 94. *Tract. de Sacram.* p. 59^a.

»tiae²²⁾,” vere »efficacia sunt ad salutem²³⁾.” Afferunt nobis duplicem fructum: »τὴν πληροφορίαν, i. e. quietem certam con-
 »scientiae, et τὴν ἀναζωοποιήσιν, i. e. mentis nostrae affectuum-
 »que immutationem²⁴⁾.” Sunt tamen »Sacramenta in hoc po-
 »tissimum instituta, ut nostram cum Christo communionem in
 »merito mortis suae cordibus nostris obsignent²⁵⁾.” »Videlicet
 »Christus aliquid in commune a nobis accepit: aliud rursus a
 »se nobis contulit: a nobis accepit substantiam carnis ac sangui-
 »nis sine qualitate, nobis contra suae carnis qualitatem de-
 »dit²⁶⁾. Iam autem »Sacramentorum mysterium in ea parte
 »positum est, qua in nos a Domino... aliquid in commune col-
 »latum constat²⁷⁾.” — 6°. *Num salus aeterna ab eorum usu ne-*
cessarie pendent? »Naedien de Sacramenten een ordinaneye des
 »Heeren sijn en ons op 't verlies onser salicheyt in warachti-
 »gher ghehoersaemheyt te ghebruycken bevolen sijn, so mach
 »haerder ghebruyck sonder schade der salicheyt niet achterghela-
 »ten worden²⁸⁾);” quod sic tamen intelligendum est, ut is demum
 sacramentorum habeatur contemptor, »die se niet ghebruyckt,
 »als hy het naer de ordinaneye Gods doen kan²⁹⁾.” Contra tan-
 tum abest, ut eorum usui salutem nostram necessarie alligaret à
 Lasco, ut religiose cavendum nobis esse moneat »van alle su-
 »persticie ofte eenighe aenbindinghe onser salicheyt tot den
 »teecken³⁰⁾),” quoniam »de teecken en de Elementen het
 »minste deel des godliken diensts zyn³¹⁾),” et »de sacramen-
 »ten in haer seluen ons niet salich maken³²⁾.” — 7°. *Ude sa-*
lutifera vis iis accedat? »Non egent sacramenta ulla miraculo-
 »rum commendatione, quae sunt ab illorum natura prorsus alie-
 »na³³⁾.” »Deum habent auctorem, qui per spiritum sanctum
 »suum efficit id, ut una cum signis signorum quoque mysteriis
 »vere ad vitam aeternam fruamur³⁴⁾.” Neque tamen in omni-

²²⁾ *Purg. min. Francof.* p. 21. ²³⁾ *Ib.*

²⁴⁾ *Tract. de Sacram.* p. 61^b. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 94.

²⁵⁾ *Tract. de Sacram.* praef. 11. Cf. in i. l. p. 35^a, 59^b, et *Cat. Lond. mai.* p. 94.

²⁶⁾ *Tract. de Sacram.* p. 44^a.

²⁷⁾ *Ib.* p. 56^a. Christi quoque confessioni inserviunt. Cf. *Conf. fidei* p. 20 (HERINGA. 268.)

²⁸⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 96.

²⁹⁾ *Ib.*

³⁰⁾ *Conf. fidei* p. 20 (HERINGA. 267.). ³¹⁾ *Ib.* p. 4. (HERINGA. 236.).

³²⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 96.

³³⁾ *Tract. de Sacram.* p. 23^b.

³⁴⁾ *Ib.* p. 31^a. Cf. *ib.* p. 63^a. *Purgat. min. Francof.* p. 21, 22. *Cat. Lond. mai.* p. 94.

bus promiscue spiritus sui virtutem per sacramenta exserit Deus, » quae nonnisi ad spiritales homines pertinere possunt ³⁵⁾”.

Subiective ergo » fides necessarie requiritur, ut fini suo sacramenta respondeant ³⁶⁾,” quia » nonnisi fide apprehenduntur ³⁷⁾.”

De singulis Sacramentis. — α. De Baptismo. — 1°. *Definitio.* » Baptismus est sacra Dei institutio, iuxta quam » omnia Ecclesiae membra sive in infantia, sive in adulta aetate aqua Baptizari debent in nomen Dei patris, filii, et spiritus sancti ³⁸⁾.” — 2°. *Mysterium.* » Dum in nomen Dei Patris, » Filii et spiritus Sancti baptizamur, invisibile mysterium est » nostra cum Christo Domino communio ³⁹⁾,” vel, quod eodem redit, » per Baptismum nobis designatur nostri et nostri seminis » gratuita in Dei gratiam acceptatio ⁴⁰⁾.” — 3°. *Signum.* Quemadmodum, ubi de Sacramentis in genere agit, eorum signum in corporeis elementis statuendum esse negat, sic quoque, Lasco indice, » in Baptismo aqua ipsa Baptismi forma non est, sed potius instituta a Dom. in aqua tinctio ⁴¹⁾.” — 4°. *Quaenam ei inhaereat salutifera vis?* Certiores Baptismi Sacramentum nos reddit, » ad quem modum aqua sordes omnes abluuntur, ita » sanguine Christi etiam ablutos esse nos in morte ipsius ⁴²⁾,” obsignat nobis remissionem peccatorum ⁴³⁾, » non huius tantum » aut illius temporis, sed quae per omnem vitam nostram patramus ⁴⁴⁾,” atque » nostros adeo animos in conscientiae certaminibus tranquillat, fiduciamque nostrae cum Christo communionis communit ⁴⁵⁾.” Est Baptismus instar » ἐπερωτήματος bonae conscientiae ⁴⁶⁾,” et signum vitae renovationis ⁴⁷⁾; » τὴν πληροφωρίαν nobiscum communicat ⁴⁸⁾,” et magnopere denique fa-

³⁵⁾ *Tract. de Sacram.* p. 14b. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 95.

³⁶⁾ *Purg. min. Francof.* p. 22. ³⁷⁾ *Ib.* p. 21. Cf. *Tract. de Sacram.* 58a.

³⁸⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 179. *Cat. Lond. mai.* p. 97. *Cat. Emd. mai.* qu. 61. *Tract. de Sacram.* p. 89b. Cf. et p. 61a.

³⁹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 86b. Cf. *ib.* 87a.

⁴⁰⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 126. Cf. *ib.* p. 127, 630. *Cat. Lond. mai.* p. 97.

⁴¹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 61a. Cf. *ib.* 84b.

⁴²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 630. Cf. *ib.* p. 126. *Conf. fidei* p. 16 (HEINGA. 259.).

⁴³⁾ *Tract. de Sacram.* p. 88a. Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 180.

⁴⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 127.

⁴⁵⁾ *Tract. de Sacram.* p. 87b. Cf. *ib.* 86a, b. ⁴⁶⁾ *Ib.* p. 89a.

⁴⁷⁾ *Ib.* p. 89b. Cf. 61a. ⁴⁸⁾ *Ib.* p. 89a.

cit » ad totius Ecclesiae in fide erga Christum confirmationem ⁴⁹⁾.” Quamvis igitur grave erga Deum impietatis testimonium edere ii censendi sunt, qui » Baptismi usum legitimū, dum haberi » potest, negligunt atque contemnunt ⁵⁰⁾);” vel sic tamen probe tenendum est, » nos non tam inseri proprie Ecclesiae per Baptismum, quam insitionem nostram potius, promissione nobis » delatam, veluti per sigillum quoddam, in hoc a Christi institutum, obsignari ⁵¹⁾.” Falluntur igitur egregie, qui a Baptismi administratione aeternam salutem pendere arbitrantur, nam, » si ideo servaremur, quia baptizamur, quatenus equidem per » Baptismum Christo primum, atque ita vitae etiam aeternae inserimur, sane Baptismo, id quod Dei solius proprium est, tribueremus ⁵²⁾.”

β. De Sacra Coena. — 1°. *Definitio.* » Coena Domini est » Christi institutio, in qua per panis et poculi Coenae participationem salutaris ipsius mors visibiliter suo modo annuntiat ⁵³⁾);” vel etiam, » een insettinghe Christi, daermede in de » herten der gelouighen betuygt en versegheelt werdt, de ghe- » meynscap des lichaems ende bloeds Christi, als wij dat broodt » ende den kelek des Heeren genieten nae syn beuel inghestelt, tot synder ghedachtenisse ⁵⁴⁾.” — 2°. *Signum* in s. coena esse docet » non equidem panem aut vinum ⁵⁵⁾),” sed » distributionem ipsam ac participationem panis in coena ⁵⁶⁾).” — 3°. *Mysterium* nihil aliud est, quam » vera ac salutaris piis omnibus cum Christo Domino in corpore ac sanguine ipsius communio ⁵⁷⁾).” — 4°. *Mysterii explicatio.* » Panis fractio testatur » corpus Christi pro nobis fractam esse ac in mortem traditam, » et poculum testatur sanguinem Christi in morte ipsius pro nobis effusam esse in remissionem peccatorum ⁵⁸⁾),” ita quidem,

⁴⁹⁾ Ib. p. 88b. Cf. *Conf. fidei* p. 16. (HERINGA. 259.) et *Forma ac rat. min. Lond.* p. 126 et 180. ⁵⁰⁾ *Tract. de Sacram.* p. 21a.

⁵¹⁾ *Ep. ad Melanchth.* (*Scr. ant.* II. 1a. 499.) ubi salutem eorum quoque infantibus tribuit, qui sub Turcis degunt, „etsi non baptizentur.”

⁵²⁾ *Tract. de Sacram.* p. 11b.

⁵³⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 181. Cf. ib. 184.

⁵⁴⁾ *Cat. Lond. uai.* p. 102. 103. Cf. *Tract. de Sacram.* p. 90a, et *impimis* p. 114a.

⁵⁵⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 204. Cf. ib. 204—208. *Tract. de Sacram.* p. 93b, 105a. ⁵⁶⁾ *Ep. ad Bull.* (*Scr. ant.* IV. 1a. 483.).

⁵⁷⁾ *Form. ac rat. min. Lond.* p. 204. Cf. ib. 208—10 et 211—231. *Ep. ad Hardenb.* (*Scr. ant.* II. 2a. 629.). *Tract. ac Sacram.* p. 105b.

⁵⁸⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 181.

ut » una cum pane, i. e. eodem ipso tempore, quo pani coe-
 » nae participamus, adesse nobis iuxta fidei praesentiam Christum
 » Dominum ⁵⁹⁾,» non quasi ipse Christus deorsum ad nos des-
 cenderet, sed » subvectis sursum animis nostris in coelum ⁶⁰⁾.»
 Est tamen haec eius cum Christo in coena communio a Calvini
 sententia plane diversa, nam dedita opera ostendit » intra ob-
 » signationis finem omnia sacramenta concludenda esse ⁶¹⁾,» et
 Calvini formulam se eo tantum pacto suam facere posse declarat,
 » si sub corporis nomine non equidem ipsa corporis substantia at-
 » que ossa Christi Dom., sed potius communio corporis ipsius
 » intelligatur ⁶²⁾,» et » exhiberi idem esse dicatur, quod in pro-
 » spectu ipso constitui ac sisti ⁶³⁾.» Quod enim Calvinus acriter
 semper defendit, per fidem animas nostras Christi corpore vesci,
 ideo reiicit, quod » res alioqui corporeae in substantia sua fide
 » percipi non possunt; neque enim fides circa res corporeas ver-
 » satur ⁶⁴⁾.» Vel sic tamen eos quoque strenue redarguit, qui
 nonnisi » nuda tantum signa exhiberi nobis ⁶⁵⁾,» doceant,
 et, quamquam totus ubique est in suo cum Augustana Confes-
 sione (2^e Ed.) consensu aliis quoque probando ⁶⁶⁾, tamen Luthe-
 ranorum consubstantiationem ⁶⁷⁾ una cum delitescencia ⁶⁸⁾ et ubi-
 quitate ⁶⁹⁾, non minus insense aggressus est, quam transsub-
 stantiationem Romanensium ⁷⁰⁾. Consensui Tigurino (a. 1549)
 contra calculum suum addidit ⁷¹⁾. — 5°. *Quaenam ii inhaereat*

⁵⁹⁾ *Series coll. c. Brentio* (MEINERS. I. 621.).

⁶⁰⁾ *Purgat. min. Francof.* p. 54. *Conf. de Christi corporis sui exh.* p. 3.

⁶¹⁾ *Ep. ad Bull.* (Ser. ant. IV. 1^a. 468.).

⁶²⁾ *Conf. de Christi corporis sui exh.* p. 1. Cf. *Ep. ad Bull.* (Ser. ant. IV. 1^a. 483.).

⁶³⁾ *Conf. de Christi corporis sui exh.* p. 1.

⁶⁴⁾ *Tract. de Sacram.* p. 126^b.

⁶⁵⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 94. Cf. ib. 163. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 203, 213, 250.

⁶⁶⁾ *Purgat. min. Francof.* p. 66. *Ep. ad Sen. Francof.* (Ser. ant. II. 2^a. 726.).
Ep. ad Brentium (Ser. ant. II. 2^a. 729.).

⁶⁷⁾ *Tract. de Sacram.* 117^a—121^b. *Coll. c. Noviomag. (Simpl. ac fid. narr.* p. 79.).

⁶⁸⁾ *Purg. min. Francof.* p. 15, 22, 23, 24, 49, 51. *Ep. dedic. in Forma ac rat. min. Lond.* p. 42.

⁶⁹⁾ *Purg. min. Francof.* p. 49, 52. *Tract. de Sacram.* p. 132^a ^b.

⁷⁰⁾ *Tract. de Sacram.* p. 115^a—117^b. *Ep. ad Edw. VI. ib.* p. 5. *Ep. ad Bull.* (Ser. ant. IV. 1^a. 483.).

⁷¹⁾ *Ep. ad Bull.* (Ser. ant. IV. 1^a. 468.). Cf. porro in universo: *Purg. min. Francof.* p. 15, 22—24, 34, 48, 49, 51, 66. *Tract. de Sacram.* 29^a, 44^b, 90^b, 92^a, 93^a, 95^b, 109^a, 115^a—123^b, 126^b, 131^b, 132^b, 133^a, 138^b. *Conf. de*

salutifera vis? » Dum coena utimur, confirmamur procul dubio » in certa ac indubitata fide nostrae cum Christo Domino communionis⁷²⁾.” » Nostrae porro renovationis s. coenae usus nos » admovet⁷³⁾”, et novos in nobis excitat ad sanctificationem animi motus⁷⁴⁾. Primarius autem eius fructus est, » dat het ons, » die daer ghelooven, dat wij alle te zamen één lichaem Christi zijn, vermane ende verweeke, dat wy dat selue oock onder een ander bewijzen⁷⁵⁾.” Quod denique » sui quoque mortisque suae recordationem” nobis mandat Iesus⁷⁶⁾, » perspicuum est Eum eiusmodi certe sui recordationem instituisse, » quae nobis non historicam tantum rei gestae memoriam in » otiosam quandam cogitationem revocaret, red quae ipsas etiam » cordis nostri medullas sp. seto auctore penitus commoveret⁷⁷⁾.” Quum igitur tam multifarius tamque dignus a S. coenae usu in nos fructus redundat, ii, qui sacrosanctum illud sacramentum despiciunt atque contemnunt, » die behooren den lichaeme » van Christi niet toe⁷⁸⁾.” Contra » extra omnem culpam » sunt, qui propter Romani Papae tyrannidem ab usu sacramentorum abstinere malunt⁷⁹⁾.”

B. SACRAMENTORUM ADMINISTRATIO.

a. *De Sacramentis in genere.* » Aequum est, ut Sacramenta in totius Ecclesiae coetu peragantur⁸⁰⁾.” Ut porro decenter eorum administratio fiat, solis Ecclesiae ministris eorum dispensatio permissa est⁸¹⁾, qui disciplinae Ecclesiasticae usu ad

Christi corporis sui exh. p. 1, 3. *Conf. de nostra cum Christi communione* p. 1, 2. *Forma ac. rat. min. Lond.* p. 150, 181, 196—200, 210, 213, 222, 250. *Cat. Lond. mai.* p. 102. *Cat. Emd. mai.* qu. 63—69. *Ep. ad Edw. VI.* (in *Tract. de Sacram.*) p. 5, 6, 8. *Ep. ad Sigism.* (in *Forma ac rat. min. Lond.*) p. 41, 42, 77. *Ep. ad Bull. et Pellic.* (*Ser. ant.* IV. 1^a. 468, 483.). *ad Hardenb.* (ib. II. 2^a. 629.) *ad Sen. Francof.* (ib. II. 2^a. 726, 727, 730.). *Series coll. c. Brentio.* (MEINERS. I. 621.). *De missa papali* p. 26, 27. *De incarnatione Christi* C. II. a. sqq. *Coll. c. Noviomag. (simpl. ac fid. narr.* p. 78. sq.) *Conf. fid.* p. 20^a. (HERINGA. 267.).

⁷²⁾ *Forma ac ratio min. Lond.* p. 224. Cf. *Cat. Lond. mai.* 103, 104.

⁷³⁾ *Tract. de Sacram.* p. 114^a. ⁷⁴⁾ *Form. ac rat. min. Lond.* p. 238.

⁷⁵⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 104. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 181.

⁷⁶⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 204. Cf. ib. 231—244.

⁷⁷⁾ Ib. p. 233. Cf. *Tract. de Sacram.* p. 113^b.

⁷⁸⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 105. Cf. ib. 106.

⁷⁹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 93^b.

⁸⁰⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 117. *Conf. fidei* p. 20 (HERINGA. 267.).

⁸¹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 21^a, 84^a. *Ep. ad Edw. VI.* ib. p. 14. *Ep. ad Cranm.* (*Ser. ant.* II. 2^a. 659.).

eorum participationem diligenter fideles incitare debent ⁸²⁾. Vult enim »Deus, ut omnes, qui ad Ecclesiam quoquomodo pertineant Sacramentis, (dum legitime administrantur) ⁸³⁾, utantur ⁸⁴⁾.” — b. *De baptismo*. Baptismi usus, qui insitionem in Ecclesiam obsignat ⁸⁵⁾, ad omnes mortales pertinet, adeoque »infantes quoque amplectitur ⁸⁶⁾.” Nostro quidem tempore vulgo »paedobaptismus adhibendus erit ⁸⁷⁾;” si qui tamen sint »adulti, qui vel a Iudaïsimo, vel ab Ethnicismo, aut etiam ab »Anabaptistis ad Ecclesiam veniant, in fide primum instruantur, »priusquam insitionis signum accipiant ⁸⁸⁾”. Fiat autem Baptismus »in nomen patris, filii et sp. seti ⁸⁹⁾,” i. e. »in communionem cum patre, filio et sp. seto ⁹⁰⁾.” »Pater denique ipse »infantes, aut aliquot alii spectatae fidei in Ecclesia viri.. infantem ad Baptisma offerant ⁹¹⁾.” — c. *De s. Coena*. Etsi »per singulos certe menses” celebrari s. coena debeat ⁹²⁾, a nimis tamen frequenti Coenae usu abstinendum esse putat ⁹³⁾. Ceterum »edita publica confessione ⁹⁴⁾” admittendi sunt omnes Ecclesiae socii »praeter excommunicatos ⁹⁵⁾ et infantes infra »XIV^{um} aetatis annum ⁹⁶⁾.” (E Christi mente infantes quoque admittendos esse, perquam habuit probabile) ⁹⁷⁾. Quibus coenae aditus patet, peccant ii, si aut ipsum sacramentum ⁹⁸⁾, aut sui, priusquam ad mensam Domini accedant, negligunt probatio-

⁸²⁾ *Ep. ad Edw.* VI. o. l. p. 11, 16, 17.

⁸³⁾ *Tract. de Sacram.* p. 65^a. Cf. ib. 22^a. et 22^b. *De missa papali* p. 15. v. tamen p. 24.).

⁸⁴⁾ *Tract. de Sacram.* p. 65^a. Cf. ib. 18^b. *Conf. fidei* p. 20. (HERINGA, 267.).

⁸⁵⁾ *Ep. ad Mel.* (*Scr. ant.* II. 1^a. 499.).

⁸⁶⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 129.

⁸⁷⁾ *De incarnatione Christi* K. v. γ. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 117, 119. *Tract. de Sacram.* 82^b, 84^a. *Cat. Lond. mai.* p. 101.

⁸⁸⁾ *Form. ac rat. min. Lond.* p. 120. *Tract. de Sacram.* p. 84^a.

⁸⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 122. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 97. *Tract. de Sacram.* 84^b, 85^a.

⁹⁰⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 122. 126. *Conf. fidei* p. 16. (HERINGA, 259.). *Tract. de Sacram.* p. 86^a. *Cat. Lond. mai.* p. 98.

⁹¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 119. ⁹²⁾ *Ib.* p. 138, Cf. ib. 140.

⁹³⁾ *Ib.* p. 139. ⁹⁴⁾ *Ib.* p. 141, 165, 166. ⁹⁵⁾ *Ib.* p. 245.

⁹⁶⁾ *Tract. de Sacram.* p. 21^b. Cf. 92^a. et *Forma ac rat. in Lond.* p. 94.

⁹⁷⁾ *Tract. de Sacram.* p. 93^a.

⁹⁸⁾ *Ib.* p. 92^a. Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 158. *Cat. Lond. mai.* p. 116.

⁹⁹⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 107. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 159, 193, 194, 196, 198.

nem ⁹⁹). Ad aegrotos ferri potest ¹⁰⁰). Hanc porro caeremoniam in ipsa coenae celebratione Ecclesiae ministris praescribit, » ut » panem ac poculum coenae — in manus suas accipiant, — ut » gratias agant Deo pro delatis suis erga nos in Christo beneficiis ¹⁰¹);” .. » panem dein frangant eum passionis Domini enarratione, fractumque demum panem atque apparatus in hoc » poculum *ipsi accumbentes* ¹⁰²)” » accumbenti Ecclesiae porrigant, » ut accipiat, edat ac bibat in Christi Dom. recordationem ¹⁰³).” Calicis denique, (quo *vitreo* utitur) ius strenue populo vindicat ¹⁰⁴).

§ 4. *Disciplinae usus.*

Disciplina Ecclesiastica, » quam Deus in sua Ecclesia observari » vult ¹),” instituit Christus ²), ordinaverunt Apostoli ³), » totius » Ecclesiastici regiminis nervus” habenda est ⁴). Adnumerat eam à Lasco inter verae Ecclesiae notas ⁵), qua sublata » Ecclesia » consistere omnino non potest ⁶)”, et » Sacramentorum ministerium prorsus observari nequit ⁷).” » Nititur certis ac solidis scripturae testimoniis ⁸),” vel potius tota » e scripturis » petita est ⁹),” in eo loco, ubi » Christus Dom. apud Matth. » XVIII et Luc. XVII iubet, ut offensi quoquo modo per fratrem, admonitionibus apud illum utamur ¹⁰).” Plenissima eius, quae in Lasco scriptis reperitur, definitio sic se habet: » Est disciplina Ecclesiastica certa quaedam e scripturis petita ratio observandi gradatim admonitiones ex verbo Dei inter fratres in vicem omnes Ecclesiae Christi, ut et corpus universum singulaque

¹⁰⁰) *Ep. ad Bull. (Scr. ant. IV. 1^a. 473.). Tract. de Sacram. p. 92^a.*

¹⁰¹) *Tract. de Sacram. p. 104^a. Purgat. min. Francof. p. 63.*

¹⁰²) *Forma ac rat. min. Lond. p. 147—155. Cf. Ep. ad Cranm. (Scr. ant. II. 2^a. 660).*

¹⁰³) *Tract. de Sacram. p. 95^b.* ¹⁰⁴) *Ib. p. 104^a.*

¹) *Forma ac rat. min. Lond. p. 271.* ²) *Ib. p. 182.*

³) *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1^a. 97.).*

⁴) *Ib. p. 115. Cf. Forma ac rat. min. Lond. p. 278.*

⁵) *Forma ac rat. min. Lond. p. 178. Cat. Lond. mai. p. 76. Suppl. ad reg. Dan. (Simpl. ac fid. narr. p. 28.).* Quam ipse Ecclesiae Phrisiae-orientalis praefectus disciplinae institutionem a magistratu impetrare non poterat, munus suum posuit. Cf. *Ep. ad Bull. et Pell. (Scr. ant. IV. 1^a. 462) et Ep. ad Bull. (ib. IV. 1^a. 456.).* ⁶) *Forma ac rat. min. Lond. p. 178.*

⁷) *Ib. p. 504. Tract. de Sacram. p. 62^a. Ep. ad Sigism. praem. Forma ac rat. min. Lond. p. 28.*

⁸) *Forma ac rat. min. Lond. p. 270.*

⁹) *Ib. 271.*

¹⁰) *Ib.*

» eius membra in suo officio contineantur, Et si qui in illa de-
 »prehendantur obstinati admonitionum istiusmodi contemptores,
 » ut Satanae ad extremum per excommunicationem tradantur,
 » si quo modo per talem pudefactionem et caro illius interire et
 » spiritus ita demum revocari ad resipiscentiam ac proinde ser-
 » vari etiam posset ¹¹⁾.” » Instituta autem est disciplina in Christi
 » Ecclesia, non equidem in condemnationem, sed in remedium
 » potius infirmitatis nostrae omnium; ut eam usu disciplinae ve-
 » luti freno quodam, cohibeamus, tam in universo Ecclesiae
 » corpore, quam in singulis peculiariter etiam membris illius,
 » sine ulla cuiuscunque exceptione ¹²⁾.” » Res (tamen) ipsa loqui-
 » tur, usum disciplinae in Ecclesiae non solum esse frenum sa-
 » lutare infirmitatis nostrae, sed esse etiam viniculum longe so-
 » lidissimum mutuae invicem omnium charitatis et libertatis
 » Christianae ¹³⁾.” Quod porro ad *huius disciplinae usum*, ante
 omnia tenendum est, » ut ex mera charitate Christiana, candi-
 » doque et amanti pectore proficiascatur ¹⁴⁾.” Deinde, » ut mode-
 » stiam ac prudentiam Christianam in nostris istiusmodi admoni-
 » tionibus adhibeamus ¹⁵⁾.” Postremum » omnem in eius usu po-
 » testatem atque auctoritatem penes ipsam esse Ecclesiam ¹⁶⁾.
 Est autem disciplinae usus duplex, quatenus aut omnes quos-
 libet Ecclesiae socios spectat, aut ab Ecclesiae ministris inter
 se invicem exerceatur ¹⁷⁾. *Laicorum quoque » disciplinae usus du-*
» plex iterum habendus est, nempe privatus et publicus ¹⁸⁾.”
Privatus hoc sibi vult, » ut quisque in Ecclesia alius alium fra-
 » terne ex verbo Dei admoneat ¹⁹⁾);” sin minus proficiat, deinde
 » adiuncto sibi uno alterove fratre redarguat” pertinacem ²⁰⁾; ubi
 denique ne vel sic a perversitate sua remittat peccator, » rem
 » ad ministros et Seniores Ecclesiae deferat ²¹⁾.” *Publico disci-*
» plinae usui » privatus semper praetermittendus est, praeterquam

¹¹⁾ Ib. p. 270. Cf. ib. 182. *Ep. ad Hardenb. (Scr. ant. II. 1a. 154.). Ep. ad Bull. (ib. IV. 1. 476.).* ¹²⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 277.*

¹³⁾ Ib. 278. Cf. ib. 279, 280, 332, 350. Perraro ad doctrinam quoque eius usus refertur. Cf. ib. p. 525, 531. *Ep. dedic. ib. p. 29.*

¹⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 272.* ¹⁵⁾ Ib. p. 273.

¹⁶⁾ Ib. p. 275, 277, 311, 322, 328, 334, 335, 336, 341, 347, 348, 353, 354. *Cat. Lond. mai. p. 107.*

¹⁷⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 507, 512—537.* ¹⁸⁾ Ib. p. 282.

¹⁹⁾ Ib. p. 288. Cf. ib. 290, 291. ²⁰⁾ Ib. p. 288.

²¹⁾ Ib. p. 288. Cf. *Ep. ad Edw. VI. præm. Tract. de Sacram. p. 18.*

» si aut flagitium ipsum ita iam innotuit, ut celari iam amplius » non possit, aut manifesta contemptus indicia adspiciantur ²²⁾.)” Ceteroquin nonnisi res delatae a ministerio iudicari debent, co tamen pacto, ut » accusatio nonnisi sub gravi et fide digno tes- » timonio fiat ²³⁾.” Ubi autem res delata est, citari reus et » in ipso » coetu seniorum sub fide silentii reprehendi redarguique debet ²⁴⁾);” deinde » agnita peccati sui culpa illam vel apud coetum ipsum » Ecclesiae ²⁵⁾,” vel » apud coetum ministrorum deprecari ²⁶⁾.” Ubi contra » culpam suam neque agnoscere, neque deprecari ve- » lit, ministri et seniores Ecclesiae progrediuntur usque ad ex- » communicationem ²⁷⁾);” qua in re tamen moras nectere debent ministri ac nihil intactum relinquere, an forte ad resipiscentiam perducere reum queant ²⁸⁾. Qui autem tali iudicio » resecti » sunt ab Ecclesia ²⁹⁾ et Satanae traditi ³⁰⁾,” nihilominus » ferendi » tamen sunt in publicis Ecclesiae concionibus ³¹⁾,” et publica poenitentia edita paratus iis sit sollemnis in Ecclesiae societatem reditus ³²⁾. Talis autem disciplinae inter Ecclesiae socios usus tanti aestimandus est, ut eius per tot saeculorum decursum omis- sio causa primaria habenda sit » omnis profanationis, omniumque » abusu et omnis tyrannidis, quae sub papatu in orbe Chri- » stiano fuit ³³⁾.” Praeterea peculiaris etiam *inter ipsos Ecclesiae ministros disciplinae usus* requiritur, » ut apud eos tanto maiore » severitate agatur, quanto magis sunt exposita oculis exempla ³⁴⁾.” Ecclesiae igitur » ministri, seniores ac diaconi, alii pro aliis se- » dulo sint solliciti, ut si quem inter se videant negligentior, » protinus gradibus admonitionum utantur ³⁵⁾.” Ut denique vel levissimi abusus deprehendantur, saepius » peculiaris ministrorum, » seniorum ac diaconorum habeatur conventus ³⁶⁾,” in quo hoc imprimis agatur, ut doctrinae puritas consensusque unanimis et

²²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 282. Cf. ib. 273, 291.

²³⁾ Ib. p. 294. Cf. ib. 292. ²⁴⁾ Ib. p. 292. ²⁵⁾ Ib. p. 306.

²⁶⁾ Ib. p. 293. Cf. ib. p. 299, 301, 304. ²⁷⁾ Ib. p. 293. Cf. ib. 333.

²⁸⁾ Ib. p. 294—303. Cf. ib. 340, 356. Ceterum excommunicationem cum charitatis lege non pugnare, sed vero per eam exigere, demonstrat ib. 348. Cf. 273, 341, 350. ²⁹⁾ Ib. p. 343.

³⁰⁾ Ib. p. 344. Cf. p. 350, 354. ³¹⁾ Ib. p. 361. Cf. ib. 362.

³²⁾ Ib. p. 385—503. Aliud quid esse *excommunicare* aliquem, aliud quid *arcere eum a Coena* V. ib. p. 201.

³³⁾ Ib. p. 537. Cf. ib. 505, 507, 512, 536. ³⁴⁾ Ib. p. 535.

³⁵⁾ Ib. p. 514. ³⁶⁾ Ib. p. 524.

vitae probitas atque integritas inter ministros, seniores ac diaconos simul omnes observetur et custodiat³⁷⁾.”

Bona Ecclesiastica.

Appendicis loco paucissima quaedam de bonis Ecclesiasticis monenda sunt. E Lasci quoque sententia aerario Ecclesia destituta esse nequit, ut rite obeantur functiones, » sine quibus neque gubernari recte, neque facile consistere potest Ecclesia³⁸⁾.” Ecclesiae enim officii id esse censet, ut ministris non tantum, *sed omnibus etiam senioribus atque diaconis*³⁹⁾ de honesta vitae ratione prospiciat⁴⁰⁾. Ad Ecclesiam quoque pertinere dicit » curam secularum aperiendarum cum suis ludimagistris⁴¹⁾,” ut egenorum liberi gratis aliqua saltem institutione fruantur⁴²⁾. Denique istiusmodi aerarium requiritur, ut habeat Ecclesia, unde largiendis eleemosynis inopiae egenorum subveniat⁴³⁾.

CONCLUSIO CAPITIS III.

Utitur Ecclesia, ut finem suum assequatur, mediis a Deo sibi concessis, quae, omni in se salutifera vi destituta, tunc demum coöperante spir. secto fructificabunt, si absque omni superstitione grato animo et qua decet benevolentia a hominibus recipiantur, dum omnes simul amanter, quantum in se situm est, vires iungant ac facultates, ut eam ingressi viam, quam monstravit iis Deus, intimae cum Christo communionis in dies magis fiant participes. Commisit igitur Ecclesiae Deus verbi ministerium, quo revelationem suam in Christo, qualem, praeparatam olim a Prophetis et coelitus angelorum voce denuntiata, tradiderunt eam no-

³⁷⁾ Ib. p. 525.

³⁸⁾ Ib. p. 562.

³⁹⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 28. Cf. ib. p. 36.

⁴⁰⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 2. et 287.

⁴¹⁾ Ib. p. 56. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 28.

⁴²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 106.

⁴³⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 36. Cf. ib. p. 28. et in universo *Forma ac rat. min. Lond.* p. 559—571. » Argumentum concionis post collatum in Ecclesiam publicum aliquod beneficium.”

bis Apostoli et Euangelistae, et Petri de Christo confessione veluti in nuce summatim comprehenditur, Ecclesiae sociis assidua praedicatione annuntiet. Aquae porro tinctione in baptismo testatur nobis Deus nostram in Ecclesiae corpus insitionem, et s. coenae usu, dum fide ei participamus, nostram cum Christo Dom. communionem coelitus nobis obsignat. Ne tamen socordia nostra inertes quando ab officio desistamus, inssit Ecclesiae socios disciplinae usu exhortari sese invicem et exstimulare alacriter, ut a deviis deflectant; qui autem corruptiores sunt, quam ut tam leni medicinu sanentur, Ecclesiae ministerio deferre, ut admoncantur, castigentur, a coena arceantur, resecantur denique ab Ecclesiae societate, si perdurat obstinatio, resectique mancant, donec resipiscant. Denique Ecclesiae Deus dedit tabularum ministerium, ut alimenta omnibus pariter ministris suis praebeat, cultum Dei solemniter promoveat, et egenorum inopiae, tam spirituali, quam corporali, quantumpotest subveniat.

CAPUT IV.

ECCLESIAE SOCII.

§ 1. Ecclesiae socii.

Civitatis in Ecclesia Christiana ius ad omnes mortales pertinet, » want het Evangelie wordt allen menschen verkondigt, » ghelyck het alle menschen in hem begrijpt ¹⁾.» Ubi igitur » instituta est alicubi Ecclesia Christi, in qua eam ipsam Dei » vocem sonare audimus, nos illi protinus cum alacritate animi » et gratiarum sedula actione adiungamus ²⁾;» nam aditus uni- cuique patet et ab Ecclesiastica societate quod in se Deus arcet neminem. Ne tamen ovile Dei in improborum coniurationem convertatur, societatis Ecclesiasticae ius protinus amittunt, qui ob perversam cordis duritiem a ministerio ex auctoritate totius Ecclesiae excommunicantur et traduntur Satanac. Sic quoque in

¹⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 80, Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 377.

²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 166. Cf. *ib.* 161. *De missa papali* p. 12.

admittendis sociis diligenter circumspicendum est, inquantum moribus honesti sint, qui Ecclesiae Societatem expetunt³⁾. Quum contra disciplinae usu ob doctrinae dissensionem eiicitur ex Ecclesia nemo, quamdiu Petri solemnem de Christo Confessionem suam facit, in promptu est ob subtiles doctrinae minutias ab Ecclesia arcendum esse neminem⁴⁾. Ut tamen decenter omnia et ordine in Ecclesia peragi queant, nemo in Ecclesiae corpus inseri potest, quin ultro »disciplinae Ecclesiasticae se ac »sponte sua subiiciat,” et pro axiomate valeat⁵⁾, »omnes, qui »traditum a Christo et verbi et sacramentorum ministerium non »volunt agnoscere, eos nihil prorsus neque ad Christum neque »ad Eius Ecclesiam pertinere⁶⁾.” Nativitatus porro Ecclesiae societatis iure fruuntur liberi fidelium, »want de kinderen »oock mede in de ghemeynte Gods tot des Heeren verbonde »behooren⁷⁾);” quare testatur à Lasco »liberos nostros in »Ecclesia sanctos esse⁸⁾,” et socios »e suis lumbis filios Dei »progignere⁹⁾.” Si quaeritur denique: »Undenam in animo »tuo persuasus es te revera esse membrum Ecclesiae Christi?” respondendum censet: »Sentio ipsius spiritus sancti testimonio »in spiritu meo ipsius, quod sum filius Dei patris¹⁰⁾.”

§ 2. Sociorum in Ecclesia officia.

Quamquam primariae in Ecclesia promovenda partes ab iis sustententur, qui peculiariter ad id vocati omnem vitam suam Ecclesiae commodo impendunt; »sunt tamen quaedam plebis »quoque in Ecclesia officia: quae ab omnibus, qui pro membris Ecclesiae haberi volunt, ita sunt retinenda, ut eorum custodia ad usum disciplinae pertineat omnino; neque ad illorum negligentiam conniveri ullo modo aut debeat, aut possit. »Ea vero partim intuentur Deum ipsum in cultu atque obedientia ipsius: partim ministros Ecclesiae publicos...: partim »autem mutuam invicem fratrum in Ecclesia omnium societa-

³⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 186.

⁴⁾ *Ib.* 167. Cf. *Conf. fidei* p. 19 sq.

⁵⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 186. Cf. *ib.* 538. *Ep. ad Bull. (Scr. ant. IV. 1^a. 468.)*.

⁶⁾ *Ep. ad Melanchth.* (*ib.* II. 1^a. 500.). ⁷⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 99.

⁸⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 591. Cf. *ib.* 166. *Conf. fidei* p. 6. (HERINGA. 239.). ⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 592. ¹⁰⁾ *Ib.* p. 167.

»tem ¹⁾.” De sociorum erga ministros officiis quum infra dicendi locus sponte dabitur, hic igitur de iis tantum officiis agemus, quae tum erga Deum, tum erga fratres suos Ecclesiae socii praestare debent. 1°. *Officia erga Deum et Christum*. Singulis Ecclesiae membris iniungitur, »ut quisque in Ecclesia suam in »Deum fidem ore suo, pro doni sui mensura, contestetur,” et palam coram omnibus Dominum suum confiteatur; »want die »daer warachtelick ghelooven, kunnen haer niet vermijden, of »sij belijden oock tghene, dat sij ghelooven: want het warachtigh gheloove breekt wt, ende kan niet verborghen sijn. Daer »is dan tweederhande belijdinghe des gheloofs in de ghemeynte »Christi: de eene is openbaer, de andere is eenen yeghelicken »eyghen, die oock tot alle lidmaten der gantschen Ghemeynten, ghebruyck haers verstants hebbende, gantschelyck toekomt: (also) dat een yegelick bijsonder in de Ghemeynte... »ontwyuelick belijden moet, tzy thuis bij hare ouders, tzy buiten huyze, als zy daertoe verzoekt werden, dat die Sone »Marie warachtelick Jesus sy enz. ²⁾.” »Neque sui ipsius personae, neque loci, in quo versatur, honor, commodum, tranquillitas atque existimatio; neque amicorum suorum odium »aut amor, neque oculi quies, nullus denique omnino humanus »affectus vel metus quoquomodo remoretur ³⁾” fidelem, quominus publica confessione Christi gloriam promoveat ⁴⁾. Requiritur, »ut quisque institutum a Christo Domino in sua Ecclesia »cultum publicum diligenter observet ⁵⁾,” et »ut suam quisque »infirmi- tatem in Ecclesia ingenue agnoseat: in illa se sibi displicere, illam se accusare, proque illa se veniam petere oportere semper testetur ⁶⁾,” ut denique in vitae honestate Deo testimonium praebeamus, nam »hoc est proprium Ecclesiae officium, ut aliud neque debeat, neque possit etiam facere, quam »testem esse Christi, et nisi perpetuo Christo Domino doctri- »naeque suae testimonium suum perhibeat, Ecclesia vera neque »esse amplius, neque etiam dici possit ⁷⁾.” 2°. *Officia erga fratres*. »Quae autem plebis totius ac singulorum membrorum in

¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 285.

²⁾ *Conf. fidei* p. 19. (HERINGA. 265.). Cf. *de missa papali* p. 5.

³⁾ *Ep. ad Drus. Syssinghe (Ser. ant. II. 1^a. 523.)*

⁴⁾ *De missa papali* p. 25.

⁵⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 286.

⁶⁾ *Ib.*

⁷⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Ser. ant. III. 1^a. 108.)*.

» Ecclesia officia ad mutuam fratrum invicem omnium societatem
 » pertinent, in hoc imprimis consistere videntur⁸⁾:" » ut quis-
 » que in Ecclesia totius simul corporis Ecclesiae imprimis, dein-
 » de vero singulorum eius membrorum inter sese (quoad eius
 » fieri potest) pacem, concordiam atque unitatem sub verbi di-
 » vini obedientia observet, custodiat, promoveat ac tueatur pro
 » sua virili, neque illam (quod in ipso est) scindi quoquomodo
 » perturbare sinat⁹⁾;" propterea quod, » als ledematen der
 » ghemeente Christi... door de liefde hare gaven tot opbou-
 » winge gemeen hebben¹⁰⁾." » Membra enim in uno eodemque
 » corpore omnia, non possunt alia pro aliis non semper esse sol-
 » licita: sed mutuam inter se invicem curam alia pro aliis ha-
 » bent¹¹⁾." » Ut (porro) quisque in Ecclesia alius alium fraterne
 » ex verbo Dei admoneat, et alius ab alio vicissim admonitiones
 » eiusmodi libenter accipiat¹²⁾." » Ultro (denique) ac libenter,
 » liberaliter etiam in usum atque alimoniam pauperum conferant,
 » memores ea, quae habent, non esse sua, sed Dei solius propria¹³⁾."

§ 3. *Mutua Sociorum ad invicem relatio.*

» Vinculum societatis Ecclesiasticae adigit omnes in Ecclesia,
 » sine ulla cuiuscunque exceptione ad mutuam aliorum pro aliis
 » sollicitudinem ac curam, quam nobis omnes invicem, tanquam
 » unius corporis membra, debemus, etiamsi alia aliis inter nos
 » longe praestantiora esse non dubitemus¹⁾." Eadem igitur re-
 latio inter Ecclesiae Christianae socios intercedere debet, qualem
 genuini ac bene morati fratres inter se invicem colere atque obser-
 vare solent. Quid? quod intima fratrum inter sese relatio laxior
 etiam est atque debilior, quam ut Lasco de Ecclesia mentem ad ple-
 num usque significare posset atque exprimere. Nimirum vim ipsam ac
 robur Ecclesiasticae societatis pro indole sua ac natura in aretissima

⁸⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 287.

⁹⁾ *Ib.* p. 288. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 76.

¹⁰⁾ *Cat. Emd. mai.* qu. 47.

¹¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 86.

¹²⁾ *Ib.* p. 288.

¹³⁾ *Ib.* p. 9. Quod de *sociorum officiis* in Parte I. non egimus, in Lasco au-
 tem Ecclesiologia disputavimus seorsim, ideo ita faciendum videbatur, quod
 ipse à Lasco dedita opera de iis agit, et ordine sociorum quoque officia re-
 censuit atque enumeravit, Calvinus e contrario ea praetermisit silentio. Quo
 iure porro Ecclesiae characterum e mente Lasco in *societatis* notione positum
 esse supra dixerimus, haec quoque egregie illustrant.

¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 275.

sociorum invicem mutua consociatione deprehendisse à Lasco videtur. Non nomine tantum, sed reapse ei Ecclesia in solidum una, unum corpus compactum est, adeoque tam presse, tam arcte, tam adstrictè denique, indissolubili fere vineulo intime coadunata est, in unum compacta, copulata, conglutinata atque consociata, ut major certe cohaerentia cogitari prorsus nequeat. Sic, ut alia omittam, » infantium cura non ad parentes solos, » sed ad totam Ecclesiam quoque pertinet²⁾);” — » Baptismus » non tantum ad infantes, ... qui ad illum offeruntur, sed ad » Catholicam etiam Christi Ecclesiam ita pertinet, ut illam totam » cum omnibus ubilibet membris suis mundam prorsus censeri » testetur, et proinde esse id debiti officiique nostrum omnium, » ut non minus illum ad nos omnes pertinere censeamus, quam » si una cum hisce infantibus pariter omnes baptizaremur³⁾);” — » qui peccant in Ecclesia (non Ecclesiam), culpa se haud dubie » profanati pariter sacrosancti sanguinis et corporis Christi liberare non possunt⁴⁾);” ac proinde, — » quisque in Ecclesia cogitet » peccatum fratris non tam ipsius solius, quam suam etiam totiusque adeo Ecclesiae esse, ut quisque se et totam Ecclesiam » in conspectu Dei ream esse statuatur⁵⁾);” et rursus, ubi excommunicatus publice edita poenitentia in Ecclesiam recipitur, — » tota etiam Ecclesia de certa peccatorum remissione ... consolationem accipit per attestatoriam illam peccatorum remissionem et cum Ecclesia fratris lapsi reconciliationem⁶⁾);” Quibus si addideris ea, quae de sociorum erga fratres officiis in praecedenti § disputata sunt, penitus Lasco mentem tibi habebis perspectam, ubi sociorum mutuam relationem laudat, tanquam » mutuam invicem fratrum in Ecclesia omnium socitatem⁷⁾);”

CONCLUSIO CAPITIS IV.

Ecclesiasticae societatis ius omnibus competit, qui moribus honesti unanimes cum Ecclesia doctrinae consensum foveant et Ecclesiasticis institutionibus subiicere se velint. Ipsi fideles in Ecclesiae

²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 86.

³⁾ *Ib.* p. 123.

⁴⁾ *Ep. ad Christ.* III. (*Scr. ant.* II. 2^a. 685.).

⁵⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 311.

⁶⁾ *Ib.*

⁷⁾ *Ib.* p. 285.

societate primum locum occupant, dum arcissima invicem coniunctione coadunati gravissimam alii pro aliis mutuam suscipiunt sollicitudinem, neque in se otiosi et aliorum rerum incuriosi quietam vitam agunt, sed una cum Ecclesiae ministris toti sunt in tuenda ac promovenda Ecclesiae societate, quam propellunt maxime et vi in exemplo posita propagant tum sancta sociorum vita, tum mutua adinvicem amoris praestatio, tum assidua denique Christi coram omnibus confessio.

CAPUT V.

ECCLESIAE REGIMEN.

§ 1. Regimen coeleste.

Quae supra disputavimus de Dei hominumque in Ecclesia operatione tam arete a Calvino confusa subinde atque permixta, saepius contra tam stricte a se invicem seposita atque seiuncta, ut naturalis inter utramque nexus frustra quaeratur ¹⁾, similiter in Laseo etiam valent, quare hic quoque de Dei Christique in universam Ecclesiam et singula eius membra efficientia verbo dicendum erit, antequam ad Ecclesiae per homines regimen disputatio nostra perveniat. »Dei Ecclesia ²⁾», cuius origo atque institutio ad Deum auctorem referenda est ³⁾, a Deo unice pendet, adeo ut »omnes Ecclesiae ministri Deum vocationis suae »auctorem habeant ⁴⁾»; »Dei quoque beneficio fiat, ut fideles »habeamus ministros ⁵⁾»; »gratiae Deo agenda sint pro illis »Ecclesiae luminibus, quae ad restituendam Evangelii Christi »lucem excitata sunt ⁶⁾»; »a Deo denique deprecandum sit, »ut »ministros Ecclesiae spiritu seto suo illuminet, suaque manu

¹⁾ Cf. supra p. 56, 57.

²⁾ *Ep. ad Christ.* III. (*Scr. ant.* II. 2^a. 685.) Cf. *Ep. ad Henr. palat.* (ib. II. 2^a. 722.). ³⁾ V. supra p. 106.

⁴⁾ *Forma ac rat. min.* Lond. p. 56. Cf. *Ep. ad Hardenb.* (*Scr. ant.* II. 2^a. 633.). *Ep. ad Cranm.* (ib. II. 2^a. 666.).

⁵⁾ *Forma ac rat. min.* Lond. p. 14.

⁶⁾ *Tract. de Sacram.* p. 38b.

»potenti corroboret, regat ac gubernet⁷⁾);» »Ecclesias a se
 »plantatas favore suo divino prosequi deinceps etiam velit⁸⁾);»
 postremo, »ne uti causam Euangelii deserat, sed ad gloriam
 »filii sui in dies illustret⁹⁾.» Operatur haec autem in Ecclesia
 Deus virtute spiritus sui, nam »soli spiritui seto proprium est,
 »ut potens atque efficax reddat ad salutem institutum a Christo
 »Ecclesiae ministerium¹⁰⁾.» Etenim Sp. setus proprie quidem
 »iuxta divinitatis suae existentiam replet omnia¹¹⁾,» sed hic
 potius ceu »virtus» intelligendus est¹²⁾, vel etiam ceu »digi-
 »tus Providentiae et virtus potentiae Eius¹³⁾,» per quem actio-
 »nes nostras omnes et omnia consilia nostra Deus regit¹⁴⁾,»
 »en buyten wiens gaven wy niets goeds doen, noch recht in
 »goddelicke saken verstaen kunnen¹⁵⁾.» Nam spiritu operante
 innovamur¹⁶⁾ »en werden aller verkoren herte so vernieuwt,
 »dat se andere ende nieuwe menschen beghinnen te werden¹⁷⁾.»
 »Rursus spiritus seti efficacia est, ut nos innovatos exeitet as-
 »sidue ad obluctandum sensui carnis nostrae, ne illum deinceps
 »regnare in nobis quoquomodo patiamur¹⁸⁾,» sed »ad finem us-
 »que per assidua pietatis incrementa perseveremus¹⁹⁾,» quoniam
 »verae fidei in Christo Spiritus sanctus auctor est²⁰⁾.» Est
 »spiritus setus perpetuus testis ac glorificator Christi Dom. in
 »omni eius institutione²¹⁾,» et quatenus »omnis veritatis doc-
 »tor²²⁾,» »quaecunque vult, spirat, donaque sua pro eo ac vult
 »et quibus vult largitur²³⁾;» etsi »habeat donorum suorum
 »gradus nobis incognitos²⁴⁾.» »Suos denique ubiubi coniungit
 »Dominus per eundem Spir. setum, etiamsi longissime invicem

7) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 38.

8) *Ib.* p. 77.

9) *Tract. de Sacram.* p. 58a.

10) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 593.

11) *Ep. ad Hardenb. (Scr. ant. II. 2a.* p. 640.).

12) Cf. *Tract. de Sacram.* p. 124b. *De incarnatione Christi D. v. G. K. IV. β.*
Forma ac rat. min. Lond. p. 79. et *Cat. Lond. mai.* p. 51 al.

13) *De incarnat. Christi D. v. γ.*

14) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 645.

15) *Cat. Lond. mai.* p. 74.

16) *De incarn. Christi K. IV. α.* Cf. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 366.

17) *Cat. Lond. mai.* p. 75.

18) *De incarn. Christi K. IV. β.*

19) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 102.

20) *Ib.* p. 163. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 51, 52.

21) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 593. Cf. *Tract. de Sacram.* p. 68b.

22) *De incarn. Christi Ib. v. ζ.* Cf. *Ep. ad Sigism. (Scr. ant. III. 1a. 132.).*
Ep. dedic. in Forma ac rat. min. Lond. p. 49. *Cat. Lond. mai.* p. 75.

23) *Ep. dedic. praem. Form. ac rat. min. Lond.* p. 49.

24) *Tract. de Sacram. praef.* p. 5.

» absint ²⁵⁾),” et nos omnes » regit, ut idem omnes et sentiamus
 » et loquamur ad gloriam adorandi sui nominis ²⁶⁾).” Etsi igitur
 proprie Deus summum in Ecclesia imperium habet, tamen
 » Pater filium suum honorare voluit dato illi iuxta providentiam
 » suam regno ²⁷⁾). Christus igitur Ecclesiae in caput ac pontifi-
 » eum aeternum datus est ²⁸⁾),” ut » nos omnes regesque adeo
 » nostros verbi sui auctoritate, hypocritas vero et adversarios
 » ferreo suo sceptro regat atque compescat ²⁹⁾).” Postquam enim
 Christus vitae suae finem imposuerat, in coelum sublatus est,
 » ubi iam est in supercoelestibus ad dexteram patris sui in ae-
 » terna gloria collocatus, unde etiam nunc divina sua potentia
 » suam Ecclesiam ad saeculi usque consummationem regit atque
 » defendit ³⁰⁾).” » Sedere illud ad dexteram Patris,” ita interpre-
 tandum est, » dat hij (oock in de menschelieke natuere, over-
 » mids datze met de goddelieke vereenight is), gheweldich de
 » de eere ontfanghen heeft onder alle Enghelen ende creaturen,
 » regierende met den Vader, van wt den eyghen troon zynder
 » heerlickheyt mit ghelycker kracht ende glorie over hemel
 » ende aerde; also dat hem buyghen zullen alle knyen, hem
 » dienen alle creaturen, hem bekennen ende aanbidden alle
 » tonghen ³¹⁾).” » Ille igitur summus regium omnium rex est ac
 » nomotheta ³²⁾),” cui » omnes totius orbis terrarum gentes in
 » possessionem adeoque et haereditatem aeternam a Deo patre
 » ecclesi traditae sunt ³³⁾),” et » in cuius igitur nomine, pote-
 » state atque auctoritate, in cuius maiestatis denique conspec-
 » tu ³⁴⁾)” omnia in Ecclesia peragi debent. Spectat autem Christi

²⁵⁾ *Ep. ad Bull. (Scr. ant. IV. 1a. 446.)*.

²⁶⁾ *Tract. de Sacram. praef. p. 16. Cf. de spiritu seto, De missa papali p. 10. Ep. ad Bull. et Pellic. (Scr. ant. IV. 1a. 464.). Ep. ad Bull. (ib. IV. 1a. 469.). Ep. ad Sen. Pol. (ib. III. 1a. 73.). Forma ac rat. min. Lond. p. 16, 36, 365. De incarn. Christi p. K. iv. β. Cat. Lond. mai. p. 75 et Cat. Emd. mai. qu. 43.*

²⁷⁾ *De incarnat. Christi B. v. ζ.*

²⁸⁾ *Ib. p. C. v. δ.*

²⁹⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1a. 92.)*

³⁰⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 175.*

³¹⁾ *Cat. Lond. p. 71. Cf. Tract. de Sacram. p. 129b. Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1a. 94, 95.).*

³²⁾ *Ep. ad Edw. VI. praem. Tract. de Sacram. p. 16.*

³³⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1a. p. 74). Cf. Ep. dedic. praem. Forma a Tract. min. Lond. p. 63. Cat. Lond. mai. p. 71 in fine. De incarn. Christi C. v. γ. Conf. fidei p. 12. (HERINGA, 251), p. 18. (ib. 264), p. 3 (ib. 234). Ep. ad Hardenb. (Scr. ant. II. 2a. 637.).*

³⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 359. Cf. ib. p. 398.*

sumum imperium tam universam Ecclesiam, quam singulos eius socios. *Universam Ecclesiam* spectat, nam »Christus Ecclesiam suam regit atque gubernat³⁵⁾,” regetque »usque ad »saeculi consummationem³⁶⁾,” cui igitur »Ecclesia subiecta esse »debet³⁷⁾,” quia »ille aeternus eius rex est, doctor atque pontifex³⁸⁾,” »cuius solius doctrina pasci et sacrificio mundari »expiarique potest³⁹⁾.” Omnes institutiones Ecclesiasticae ad eum auctorem referendae sunt⁴⁰⁾, quoniam »ille Dom. Iesus »omnium supremus et aeternus rex est Ecclesiae Dei, cui semper praesens adest⁴¹⁾,” quam consolatur⁴²⁾ et donat beneficiis suis⁴³⁾, continet denique »in apostolica confessione⁴⁴⁾.” Praeterea autem divinam suam virtutem in *singulos* quoque *fideles* exserit. Christus enim est, »die alle mensche verlicht⁴⁵⁾,” »die ons allen salich maect⁴⁶⁾,” »ons altyt besehermt als een »Heere zijn eyghe volck doet⁴⁷⁾,” den gheloouighe op aerden »altijt tegenwoordich is, voor al misval ghenedelick bewaert, »en den Vader stadelick, als een trouwe en bermhertighe »priester en patroon voor haer bidt⁴⁸⁾,” ad quem igitur precandum docet à Lasco, »ut regio suo sceptro (se) nos regere »dignetur⁴⁹⁾,” quia ille est aeternus rex ac doctor animarum »nostrarum⁵⁰⁾,” qui »universo se mortalium generi adglutinare dignatus est,” et nunc iam »in omnibus omnia est sine »ullo discrimine⁵¹⁾.” Quodsi de huius tanti imperii *natura* seiscitatur, docet nos à Lasco »omnipotentiam Christi Dom., »cum sit verus Deus, toto pectore et reverenter agnoscendam »esse), ubicunque illam declarandam esse scripturae testimonio

³⁵⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 36.

³⁶⁾ *Ib.* p. 175.

³⁷⁾ *Ib.* p. 610.

³⁸⁾ *Ib.* p. 359. Cf. *ib.* p. 398. *Cat. Lond. mai.* p. 59. *Conf. fidei* p. 8. (HERINGA. 243, 244) p. 19. (*ib.* p. 265). *Tract. de Sacram.* p. 141a.

³⁹⁾ *Ep. ad Coss. et Sen. Hamb.* (*Simpl. ac fid. narr.* p. 224.). *Conf. fidei* p. 9. (HERINGA. 245.).

⁴⁰⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 398, 581, 593.

⁴¹⁾ *Conf. fidei* p. 8. (HERINGA. 244.).

⁴²⁾ *Tract. de Sacram.* praef. p. 15.

⁴³⁾ *Ep. ad Bull. (Scr. ant. IV. 1a. 457.). Ep. ad Christ. III. (ib. II. 2a. 685.).*

⁴⁴⁾ *Ep. dedic. praem. Forma ac rat. min. Lond.* p. 79.

⁴⁵⁾ *De missa papali* p. 4.

⁴⁶⁾ *Conf. fidei* p. 19. (HERINGA. 265.).

⁴⁷⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 59.

⁴⁸⁾ *Ib.* p. 71.

⁴⁹⁾ *Ep. ad Bull. et Pellic. (Scr. ant. IV. 1a. 458.). Cf. Ep. ad Sen. Pol. (ib. III. 1a. 74.).*

⁵⁰⁾ *Ep. ad Edw. VI. (praem. Tract. de Sacram.) inscriptio.*

⁵¹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 83b.

»doec(mur)⁵²⁾» » tanta (enim) est Christi vis ac potentia, ut
 »etsi sacerdotum principes adventui suo, quantum possunt, re-
 »elament, veniat tamen nihilominus ipse⁵³⁾» Quum autem
 ipse Deus est, »Christus opus suum efficit per Spiritum setum
 »in cordibus nostris⁵⁴⁾» et simul statuendum est, »dat sijn
 »rycke ceuwich sij⁵⁵⁾» et »permansurum ad saeculi usque con-
 »summationem, et tum demum in gloria ac maiestate sua ven-
 »turum illum ad iudicandum vivos ac mortuos⁵⁶⁾».

§ 2. *De Ecclesiae ministris in universo, deque eorum in
 varias classes distributione.*

Vidimus summum in Ecclesia imperium a Deo Christo Domino
 nostro mandatum esse, qui in Ecclesia gubernanda certis qui-
 busdam institutionibus utitur, quarum hominibus commisit mi-
 nisterium, in quo et iuxta quod ipse per spiritum in nobis
 operatur. Est igitur »ministerium Ecclesiasticum non humana
 »sed divina plane institutio¹⁾», »singulari Dei beneficio Eccle-
 »siae donata²⁾». Neque promiscue unusquisque huius ministerii
 partes sustinere potest, »sunt enim in Ecclesia, quos ad id
 »peculiariter ab ipsomet Deo per spiritum setum constitutos esse
 »scriptura ipsa nos docet³⁾». Quid? quod »omnis in Ecclesia
 »successus ex divina ordinatione a ministrorum fide, cura ac
 »pietate maxima fere ex parte propendet⁴⁾».

Pro variis, quibus funguntur officiis, in certas quasdam divi-
 duntur classes, de qua re sic noster: »Het ampt der Dienaeren
 »der Ghemeynte is menigherley, ghelyck als de bedieninghe
 »selue. Ende de openbare dienste in de ghemeynte Christi,
 »syn voornemelik dry: namelick des *woorts*, des *succerts* ende
 »der *iafelen* voor den armen⁵⁾». Si tamen actiore sensu ad
 Ecclesiam proprie sic dietam attenditur, nonnisi »duo praecepui

⁵²⁾ *Adnot. ad conc. Noviom. (Simpl. ac fid. narr. p. 68.).*

⁵³⁾ *Ep. ad Sigism. (Ser. ant. II. 2a. 713.).*

⁵⁴⁾ *Tract. de Sacram. p. 21a. Cf. ib. p. 40b et Forma ac rat. min. Lond. p. 593.* ⁵⁵⁾ *Conf. fidei p. 8 (HERINGA, p. 244).*

⁵⁶⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 175. Cf. Conf. fidei p. 9. (HERINGA. 246.).*

¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. ε.*

²⁾ *Ib.*

³⁾ *Ib. p. 510.*

⁴⁾ *Ib. p. ε. Cf. ib. η, 24, 25, 45, 509. Ep. ad N. N. (Ser. ant. II. 1a. 490.). Conf. fidei p. 21a, 22b. (HERINGA. p. 269, 271.). Cat. Lond. mai. p. 60.*

⁵⁾ *Conf. fidei p. 21. (HERINGA. 270.).*

» sunt in Ecclesia peculiares ministrorum ordines, alter Seniorum, alter Diaconorum ⁶⁾." Nec seorsim tunc verbi ministri recensentur, quoniam » ad Presbyterorum illum ordinem ipsi quoque pastores atque doctores omnes pertinent ⁷⁾." » Nihil aliud (enim) est inter pastores ipsos doctoresque ac reliquos Presbyteros discrimen, nisi quod illi in verbi ac doctrinae ministerio laborant: isti vero in eadem ipsa gubernandae et conservandae Ecclesiae cura ac custodia velut socii habentur ⁸⁾." Universo huic Seniorum ordini praestit unus ex illorum numero ad id electus, ut eius auctoritate unanimis simul consensus in rebus omnibus retineatur. Est autem hoc duntaxat nomine aliis superior, quod plus laboris ac curae sustineat, — ceterum in verbi ministerio nihilo quam reliqui Seniores maiorem obtinet auctoritatem ⁹⁾." Doctores nullam peculiarem in Ecclesiae ministerio classem constituunt. Promiscue ornantur hoc titulo, qui praeceteris vasta eruditione et ingenii acumine excellent ¹⁰⁾. Prophetarum speciem nobis exhibet quidem in Prophetiis, sic dictis; sed nusquam tamen Prophetiae nomine ornantur, qui ad Prophetias ex Ecclesiae corpore designantur ¹¹⁾. Apostolorum denique munus prorsus extraordinarium habuit, » quorum institutionis ipse Deus auctor erat ¹²⁾," et » quos praecones toti orbi terrarum esse voluit ¹³⁾." Habemus igitur in

⁶⁾ *Forma ac rat. min Lond. p. a.*

⁷⁾ *Ib. praef. p. 10.*

⁸⁾ *Ib. praef. p. 11.*

⁹⁾ *Ib. operis p. β.* Quod contendit GOEBEL o. l. I. p. 340. Superintendenturam ab à Lasco se invito institutam esse, nullo idoneo argumento nititur. Synodum Eccles. s. cruce, quae a^o 1571 Emdae habita est, in canone primo decrevisse: „Gheen kercke sal over een ander, geen dienaar des woorts, gheen ouderlinek, noch diaken sal d'een over d'ander heerscappy voeren" (*Kerkelijk Handboekje*, Rotterdam 1753. p. 62.), Goebelii opinioni minime favet; quod enim superintendentura, dum à Lasco Ecclesiae Emdanae praecerat, Emdae floruit, post eius mortem vero abrogata est, testari videtur ipsum Lascom ex animi sententia huius muneris patronum exstitisse. Miror neque Lechlerum huius muneris disertam mentionem fecisse.

¹⁰⁾ *Purgat. min Francof. p. 30. Ep. ad Bull. (Scr. ant. IV. 1^a. 452.). Ep. ad Sen. Pol. (ib. III. 1^a. 102.), Ep. ad Hardenb. (ib. II. 1^a. 516.). De incarnat. Christi C. IV. β. Forma ac rat. min. Lond. praef. p. 10, 11.*

¹¹⁾ Aliter censuit GOEBEL o. l. I. 339, qui prophetis quoque et doctoribus suum in Eccl. ministerio peculiarem locum designat. Quam parum e Lasco mente vide in *Forma ac rat. min. Lond. p. 107—117.*

¹²⁾ *De incarnat. Christi II. v. γ.*

¹³⁾ *Ib. p. II. v. ζ.*

(Imo, testatur hoc locutus
ipsa historia.)

*Ex his, quae statuit Synodus Emdana, nihil de Superintendentura
Aspirante derivari posse, vel satis liquet, si admodum
Synodus citata fuisse conventum ecclesiarum Belgicarum.*

syllogae formam redactam hanc ministrorum in Lasci Ecclesia divisionem:

Ministri verbi.

Gladii.

Tabularum.

1. Seniores

2. Magistratus.

3. Diaconi.

a. Ministri.

α. Superintendens.

β. Ministri.

b. Presbyteri.

§ 3. Ministrorum electio.

Serie inquiremus quales, a quibus quomodo, et quibus ritibus eligendi sint. a. *Quales*. In universo istiusmodi homines requiri statuit noster, qui » in Sacris studiis diligenter versati, certis » verae pietatis officiis, ea se omnia praestare et velle et posse » utcunque declarant, » quae ex auctoritate Ecclesiae ministris » mandantur ¹⁾. Inprimis cavendum monet, » ne Neophytae assu- » mantur, aut tales, qui turpis lucri, aut propriae gloriae suae » causa sese insinuant ²⁾. » Denique Ecclesiae electioni interna » vocatio accedat necesse est, quapropter designatus rogatur: » Sen- » tisne internum spiritus seti in corde tuo afflatum, excitantem » te ad suscipiendum in hac Ecclesia delatum tibi ministe- » rium ³⁾. » b. *A quibus quomodo*. Si qui ministri in Ecclesia eli- » gendi sunt, » quisque in Ecclesia serio secum dispiciat, quosnam » ad illud ministerium maxime utiles atque idoneos esse putet, » nominaque eorum in scripto ministris ac Senioribus Ecclesiae » tradat ⁴⁾, » qui deinceps in consessu suo variis lustratis scedulis eorum nomina annotant, qui plurimis Ecclesiae suffragiis com- » mendantur. Ex hoc autem numero singuli seniores alii post alios suum quisque suffragium ferunt, et salva Ecclesiae aucto- » ritate pro potestate sibi concessa ministrum eligunt. Tunc autem nomina electorum publice in concione recitantur, et toti Eccle- » siae unius hebdomadis spatium conceditur, ut » si quis aliquid

¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 2.*

²⁾ *Ib.*

³⁾ *Ib. p. 32. de Senioribus p. 43. de Diaconis p. 50. Cf. Ep. ad Dav. Georg. (Scr. ant. III. 1^a. 505) ad eundem (ib. III. 1^a. 509.)*

⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 20.*

» se habere credat, quod officeret electioni, id ipsum Senioribus
 » privatim indicare velit, ut in coetu demum gravis accusationis
 » examinatio fiat ⁵⁾.” » Si quid adversus electos proferatur, quod
 » electionem dubiam merito facere posse videatur, electi ad mi-
 » nisterium non admittuntur, sed in locum illorum substituuntur
 » alii ⁶⁾.” » Denique regia auctoritate approbantur Superintendens
 » et verbi ministri, reliqui vero Seniores omnes, Diaconi item
 » sola Seniorum et Ecclesiae auctoritate approbantur ⁷⁾.” Quodsi
 minus fideliter electi munere suo fungantur, Seniorum officium
 est, » ministerio ipsorum eos cum assensu Ecclesiae destituere ⁸⁾.”
 c. *Quibus ritibus.* » Quum Ecclesia uno aliquo aut pluribus mi-
 » nistris opus habet, publicum indicitur ieiunium ⁹⁾,” et solem-
 nis habeatur concio, ad preces publicas instituendas, in qua
 simul etiam totius muneris ratio accurate Ecclesiae exponatur ¹⁰⁾,
 et palam electio promulgetur ¹¹⁾. » Trinundinas post in publico
 » totius Ecclesiae coetu electi inaugurentur ¹²⁾” » iuxta apostoli-
 » cam observationem per impositionem manuum ¹³⁾,” ita ut » alii
 » ministri ac Seniores Ecclesiae omnes capitibus illorum, qui
 » electi sunt, manus una omnes imponant ¹⁴⁾.”

§ 4. *Ministrorum conventus.*

Forma regiminis Ecclesiastici, quae Synodalis dicitur, in La-
 sci scriptis omnibus numeris absoluta nobis tradita non est. Nec
 mirum; numquam enim à Lasco theoretice suam de Ecclesia

⁵⁾ Ib. p. 20. Cf. ib. 20—23.

⁶⁾ Ib. p. 24.

⁷⁾ Ib. p. 7.

⁸⁾ Ib. p. v. Cf. ib. 532, 533, 534. Valent haec omnia in seniorum etiam
 et diaconorum electione, quod observant etiam LECHLER o. l. p. 60 et GOEBEL
 (o. l. I. p. 341.). Minus recte tamen in voce ministri (quae omnes sc. simul com-
 plecteretur) substituerunt, ubi diserta Lasci testimonia praesto sunt. Sequitur
 enim in p. 24. „Hic tamen quaedam peculiariter observantur circa ministrorum
 „verbi electionem.” Unde sequitur ea, quae praecedunt, omnes promiscue spe-
 etare. Nusquam peculiaris praeterea Seniorum eligendorum ratio describitur,
 et tamen in inaugurationis formula legimus: „postquam Seniores electi sunt, *ut su-
 pra est dictum*,” p. 42. et similiter in diaconorum initiatione: „postea quam
 Diaconi iam, *ut dictum est*, electi sunt” p. 48; in quibus verbis illud „ut
 „dictum est” necessarie ad ea respicit, quae supra de electione ministrorum
 in universo dicta sunt.

⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 8.

¹⁰⁾ Ib. p. 8—16.

¹¹⁾ Ib. p. 19, 20.

¹²⁾ Ib. p. 30.

¹³⁾ Ib. p. 31.

¹⁴⁾ Ib. 37. Cf. ib. 46, 50. Ne in diaconorum quidem initiatione diaconis
 manuum impositio conceditur Cf. ib. p. 50.

sententiam scripto mandavit, sed in liturgicis scriptis in usum Ecclesiarum, quibus praefuit, compositis pro re nata mentem suam explicuit. Praefuit autem istiusmodi Ecclesiis, quae, unam tantum urbem vel provinciam amplectentes, pro conditionis suae natura ad Synodalis Ecclesiastici regiminis formam, articulatin membris instructam, ordinari non poterant. Vel sic tamen ad unum omnia elementa, quae in hac regiminis forma requiruntur, apud nostrum deprehendi posse, statim in oculos incurret, si raptim expositum erit, quosnam in Eccl. Londinensi et Emdana ministrorum instituerit conventus, et quacnam fuerit eius de colloquiis sententia. a. *In Ecclesia Londinensi.* »Primum habetur coetus ministrorum ac Seniorum Ecclesiae omnium¹⁾,» in quo »singuli ordine suo sententias rogantur per superintendentem²⁾,» ut ita »demum quisque ordine suo sententiam dicat de causa proposita iuxta conscientiae suae testimonium³⁾.» Porro »singulis mensibus semel habetur etiam peculiaris ministrorum, Seniorum et diaconorum coetus, in quo diaconi pariter omnes acceptarum et expensarum eleemosynarum rationem subducant⁴⁾.» Postremo »singulis mensibus habetur conventus ministrorum, seniorum et diaconorum omnium simul peregrinarum Ecclesiarum⁵⁾.» Aditus ad Ecclesiae ministrorum conventus patet unicuique⁶⁾. b. *In Ecclesia Emdana* similiter instituit presbyterium, sive consistorium, in quo conveniebant pastores simul omnes, »quibus adiuncti erant quatuor cives, viri alioquin graves, qui a tota Ecclesia potestatem cum iis habebant⁷⁾,» — et coetum, sive conventum omnium pariter, qui in Ecclesia Phrisiae-orientali verbi ministri munere funguntur⁸⁾. — c. *Colloquia.* »Tantisper dum legitima Ecclesiarum iudicia commode restitui non possunt⁹⁾,» amica inter dissentientes docto-

1) *Forma ac rat. min. Lond.* p. 517. 2) *Ib.* p. 518.

3) *Ib.* p. 519. Cf. p. 4, 21, 283, 294, 295, 371, 393.

4) *Ib.* p. 520. Cf. p. 521. 5) *Ib.* p. 523.

6) *Ib.* p. 521. Disciplina Eccl. inter ministros in simili coetu exercetur. Cf. *ib.* p. 524—27.

7) *Ep. ad Hardenb. (Scr. ant. II. 1a. 514.)*. Cf. *Entfelder Ep. ad Lascum* apud GABBEMA p. 53, GERDES, *Hist. reform.* III. p. 149. UBBO EMMIUS, *Hist. Frisiae*, p. 926. BERTRAM, *Hist. Crit. J. à Lasco* II. p. 199.

8) EMMIUS, *Hist. Frisiae* p. 926, *Tract. de statu reip.* *Fris. or.* p. 28. BERTRAM, o. l. II. p. 200—202. HARCHENROTH, *Gesch. der Moederk.* p. 23. OUTHOF, *Waarsch.* p. 495.

9) *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1a. 105.)*. Cf. *ib.* (*ib.* p. 74, 90, 103.).

res colloquia expetit, ut ex verbo Dei aut sibi invicem persuadeant, aut alii ab aliis sibi persuaderi patiantur. »Quaecunque,» inquit, »sint inter nos dissidia, ea scripturarum censurae »subiicimus omnia; et petimus piorum sine discrimine omnium »modesta, libera atque Christiana colloquia ¹⁰⁾.»

§ 5. *Ministorum auctoritas.*

De composito utimur vocabulo »auctoritatis,» quia »potestati» ministris concessae proprie sic dictae in Lasci Ecclesia locus non datur. Sic v. c. classicum fere de regiminis Ecclesiae potestate locum, ad ipsam Ecclesiam, non autem ad ministerium ipsius refert, ubi in Cat. Lond. solemnna Christi de clavium potestate verba in hunc modum interpretatur: »Ick ghelooue ende er- »kenne, dat in de heylyghe ghemeynte is eenen eeuwighen »aflaat ende versoeninghe der zonde, sodat de Heere nemmer- »meer met haer in 't gericht treeden sal om hare sonden tot »verdoemenisse toe te rekenen ¹⁾.» Nihil praeterea in Ecclesia nisi Ecclesiae nomine et ex Ecclesiae simul auctoritate agi debet, ne soli ministri totius Ecclesiae iura sibi arrogant, nam »istiusmodi gubernandae Ecclesiae ratio pugnat cum Christi ip- »sius eiusque apostolorum doctrina atque observatione ²⁾.» Quicquid igitur Ecclesiae ministerium agat ipsi Ecclesiae probari debet, »nam sunt et illi homines, qui et falli possunt et fallere, ut omnia sane illorum probari examinarique oporteat ³⁾,» salva tamen Dei ipsius verbi auctoritate ⁴⁾. Quae vel sie tamen ministerio auctoritas conceditur versatur circa doctrinam constituendam, vel conspicitur etiam in legibus ferendis et iure dicundo. a. *Circa doctrinam.* Summopere ad Ecclesiam refert, ut omnes eius socii unanimem foveant doctrinae consensum ⁵⁾, (quod tamen »in iis duntaxat valet, quae nos ex se neque digniores, »neque indigniores coram Deo facere possint ⁶⁾.» Idcirco Ecclesiae ministris mandatum est officium, ut summam de doctrinae veritate suscipiant sollicitudinem, eamque amanter et fideliter sociis Ecclesiae tradant ⁷⁾, dummodo »in omni sua praedicatione

¹⁰⁾ Cf. ib. (ib. p. 109.).

¹⁾ Cat. Lond. mai. p. 79. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 70.

²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 514.

³⁾ Ib. p. 70.

⁴⁾ Ib. p. 513.

⁵⁾ Ib. p. 25, 84. 107, 164, 368, al.

⁶⁾ Ib. p. 156.

⁷⁾ Ib. p. 507. Cf. *Tract. de Sacram.* p. 67^b. *Ep. ad Sen. Pol.* (Scr. ant. III. 1^a. 109.).

»solam duntaxat apostolicam doctrinam atque observantiam sequantur⁸⁾." Praeire igitur Ecclesiae, instituere eam atque eruditionis suae lumen ei praeferre debent, numquam autem sententiam suam veluti decreta fidelibus imponere, nam »Ecclesiae ministerium, quod hoc sibi sumeret, pro Christi Ecclesia non esset habendum⁹⁾." Instituit igitur Prophetias noster, sive periodica ministros inter et Ecclesiae socios de doctrina colloquia, ne quando dominandi libido ministrorum ordinem invaderet¹⁰⁾, sed omnia sua e verbo Dei probare semper essent parati. Etsi igitur unicuique in Ecclesia licitum sit, ipsum in ipsas fontes inquirere et nonnisi sibi in divinis credere, non tamen licentiae patrocinator, sed »Ecclesiae censurae unusquisque et »se et sua omnia libenter submittere debet¹¹⁾." Tantum abfuit, quin »ferendis novis dogmatibus frena laxaret¹²⁾." Ab altera parte a ministris requirit, ut »pure et cum simplicitate doceant¹³⁾," et gravitatis muneris sibi commissi bene consilii omni vi et opera innituntur, ut quam purissimam doctrinam fidelibus tradere queant. Neque igitur versione scripturae contenti sint, sed »ad graecas potissimum fontes recurrant¹⁴⁾." b. *In legibus ferendis.* »Universa Ecclesiae totiusque adeo cultus »divini gubernatio ad Ecclesiae ministros pertinet¹⁵⁾," »quos »per Spiritum sanctum in rectores ac gubernatores Ecclesiae (quod »divina attinet) constitutos esse¹⁶⁾," censet, et quibus adeo »gubernandae Ecclesiae auctoritatis permittenda est¹⁷⁾." Ea autem ratione Ecclesiam gubernent, quam »Ecclesiae cuiusque rationes »et tempora videantur postulare¹⁸⁾;" et »observato duntaxat »unanimes sanae doctrinae consensu ritus sane ac caeremoniae

⁸⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 566. Cf. *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1a. 107.)*. ⁹⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1a. 108.)*.

¹⁰⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 107—117.

¹¹⁾ *Tract. de Sacram. praef.* p. 11. Cf. *Ep. ad Bull. (Scr. ant. IV. 1a. 454.)*. *Ep. dedic. praem. Forma ac rat. min. Lond.* p. 32. in ipso lib. p. 507.

¹²⁾ *Tract. de Sacram. praef.* p. 6.

¹³⁾ *Ep. ad Bull. (Scr. ant. IV. 1a. 447.)*.

¹⁴⁾ *De incarn. Christi* p. A. v. γ. Si quis scire cupiat, quomodo ipse à Lasco interpretis munere functus sit, inspiciat in eodem libello p. C. iv. β, C. v. δ, v. ε, v. ξ, v. η, v. θ, D. i. α, v. θ, G. i. β, v. δ, v. η, H. i. α, F. v. α. K. ii. β. In re critica potius versatur J. i. β, iii. γ, H. v. η, J. i. α.

¹⁵⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 508. Cf. p. 59, 273.

¹⁶⁾ *Ib.* p. 509.

¹⁷⁾ *Ib.* p. 510.

¹⁸⁾ *Ib.* p. 16. Cf. *ib.* p. 18.

» aliquo modo variare” possunt ¹⁹⁾. c. *Iurisdictio* Ecclesiae tota fere versatur in legitimo disciplinae usu. » Christus enim Dom. » vult, ut eos fratres, per quos offensi aliquo modo sumus, totius » Ecclesiae auctoritate redarguamus ²⁰⁾.” Omnia igitur discidia nostra, nisi inter amicos componi queant, ad Ecclesiae seniores deferenda sunt, » quibus sanc curam et gubernandae et conser- » vandae Ecclesiae demandatam esse constat ²¹⁾;” quique adeo » pro functione sui ministerii peccatum ligant, ligatumque esse » in coelo pariter ac in terra iuxta doctrinam verbi Dei pronun- » ciant ²²⁾.” In omnibus tamen ad ipsam Ecclesiam valeat pro- vocatio; nam ideo maxime » Papam Romanensem et iuratos illius » episcopos (arguit), quod Ecclesiam hic non morantur, sed con- » tempto illius iudicio nescio quam sibi iurisdictionem arrogant ²³⁾.”

§ 6. *Ministorum officia.*

Ut constet, quanam à Lasco Ecclesiae ministris mandaverit officia, serie videndum erit de Superintendentis, ministorum verbi, seniorum et diaconorum munere. *Superintendentis officia.* Superintendentis ministerium » divina est in Christi Ecclesia or- » dinatio per ipsummet Christum inter ipsos etiam apostolos insti- » tuta ¹⁾,” quae » parem alioqui atque aequalem aliorum omnium » potestatem certo aliquo sollicitudinis ordine superat ²⁾,” et ideo instituta est, ut » omnia in Ecclesia ordine ac decenter fiant ³⁾.” Istiusmodi autem praesulis officia haec sunt: » ut omnes Eccle- » siae ministros observet, fidem illorum commendet ac segnitiam » reprehendat ⁴⁾;” ministorum coetum convocet ⁵⁾,” sit exemplar » reliquis ministris omnibus ⁶⁾,” et » in universo omnem suam » operam Ecclesiae impendat in tuenda illa ⁷⁾.” — *Pastorum officia,* quae omnia » Ecclesiae aedificationi ⁸⁾” inservire debent, sunt sequentia: ut » puram atque incorruptam doctrinam V. D. Eccle- » siae suae tradant ⁹⁾;” ut » divinas institutiones Ecclesiasticas, (quas

¹⁹⁾ Ib. p. 19.

²⁰⁾ Ib. p. 272.

²¹⁾ Ib. p. 273.

²²⁾ Ib. p. 360.

²³⁾ Ib. p. 334. Cf. ib. p. 331, 398, 400.

¹⁾ *Form. ac rat. min. Lond.* p. 9.

²⁾ Ib. p. 1. Cf. p. 513.

³⁾ Ib. p. 1.

⁴⁾ Ib. p. 2.

⁵⁾ Ib.

⁶⁾ Ib. p. 3. Cf. p. 5, 26, 27, 42.

⁷⁾ Ib. p. 3.

⁸⁾ Ib. p. 7 et p. 144.

⁹⁾ Ib. p. 9. Cf. p. α, 178. *Conf. fidei* p. 22 (HERINGA 271.). *Ep. ad Bull* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 456.).

» Sacramenta vocant) fide ac diligenter administrent ¹⁰⁾;" ut
 » concreditae sibi Ecclesiae curam una cum reliquis Senioribus
 » habeant per admonitiones et legitimum Disciplinae Eccl. usum ¹¹⁾;"
 ut » ora adversariorum omnium virtute atque auctoritate verbi
 » Dei obstruant ¹²⁾;" ut » pueros a parentibus domi instituendos
 » in medio coetu examinent ¹³⁾;" » aegrotos visitent ¹⁴⁾;" matri-
 monia solemniter consecrent ¹⁵⁾, et sacris ritibus praeceant in
 sepeliendo mortuos ¹⁶⁾; in explicando Evangelio metu sint ex-
 pertes ¹⁷⁾, » semper parati atque expediti ad docendum ¹⁸⁾;" et
 in prophetiis, quae dicuntur, publico et solemnī omnium exa-
 mini submittant doctrinam suam ¹⁹⁾. » Haec omnia autem prae-
 » stent, non tanquam dominium sibi in Ecclesia usurpantes, sed
 » tamquam *ministri ipsius*, ut gregis exemplaria a Spir. seto in
 » hoc instituta ²⁰⁾;" et » Christi cooperarii ²¹⁾» » dandi incre-
 » menti opus ita Deo soli proprium faciant, ut ab illo semet-
 » ipsi prorsus excludant ²²⁾." — *Seniorum officia*. Seniores (qui,
 ut a verbi ministris distinguantur, subinde etiam » subsidiarii
 » seniores" ab eo dicuntur ²³⁾, » gravitate morum prudentiaque
 » ac vitae integritate, deinceps et usu rerum longo ac iudicii
 » dexteritate, super omnia autem pietatis studio, ne cedant
 » verbi ministris ²⁴⁾)." » Coetus illorum est veluti Senatus quidam
 » totius Ecclesiae ²⁵⁾;" cuius sunt » custodes ²⁶⁾;" et » ceu os atque
 » manus apud verbi ministros ²⁷⁾." » Verbi ministris perpetuo igi-
 » tur adsint omni opera, studio, concilio atque auxilio suo et
 » curam sustineant totius Ecclesiae, ut in pietate, sanctimonia,
 » pace, ordine atque honestate gubernetur ²⁸⁾;" ac proinde » om-

¹⁰⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 2. Cf. *Conf. fidei* p. 22. (HERINGA 271).
Ep. ad Edw. VI. praem. *Tract. de Sacram.* p. 14. ipsius operis p. 21^a, 84^a.
Ep. ad Cranm. (*Scr. ant.* II. 2^a. 659.).

¹¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 2. Cf. *Conf. fidei* p. 22. (HERINGA. 271.).

¹²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 2.

¹³⁾ *Ib.* p. 91—96.

¹⁴⁾ *Ib.* p. 620—634.

¹⁵⁾ *Ib.* p. 575—620.

¹⁶⁾ *Ib.* p. 634—647.

¹⁷⁾ *De missa papali* p. 11.

¹⁸⁾ *Purg. min. Francof.* p. 30.

¹⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 108—112.

²⁰⁾ *Ib.* p. x. Cf. *Conf. fidei* p. 22. (HERINGA. 271.).

²¹⁾ *Ep. dedic. praem. Forma ac rat. min. Lond.* p. 33. *Tract. de Sacram.* p. 20^b.

²²⁾ *Ep. dedic. praem. Forma ac rat. min. Lond.* p. 33. De coelibatu ef.
Tract. de Sacram. p. 69^b. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 587.

²³⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 47.

²⁴⁾ *Ib.* p. x. Cf. p. 90.

²⁵⁾ *Ib.* p. μ.

²⁶⁾ *Ib.* p. o.

²⁷⁾ *Ib.*

²⁸⁾ *Ib. Ep. dedic.* p. 22. ips. op. p. α, 93—98, 296. *Conf. fidei* p. 22. (HE-
 RINGA. 271.).

» nes in Ecclesia simultates atque discidia amice componant ²⁹⁾.”
 » Totius Ecclesiae nomine diligenter verbi ministros observent
 » in doctrina, vita atque conversatione illorum ³⁰⁾,” et ubi res
 id ita postulat, » admoneant primum, deinceps destituant eos ³¹⁾.”
 Seniores quoque aegrotos visitare debent ³²⁾, adesse verbi mi-
 nistris in coena celebranda ³³⁾, » longe autem primaria officio-
 » rum eorum pars circa disciplinam versatur, in cuius usu toti
 » semper et assidui numquam non esse debent ³⁴⁾.” — *Diacono-*
rum officia. Diaconi, » in quibus fides et diligentia desiderari
 » non potest ³⁵⁾,” viri sint » pleni spiritu seto, in quibus con-
 » spicua sit rerum divinarum cogitatio ³⁶⁾.” Eorum munus » in
 » duobus potissimum consistit, nempe in sedula ac diligenti col-
 » lectione atque item in fideli ac prudenti Eleemosynarum dis-
 » pensatione ³⁷⁾.” Sint in ministerio suo obeundo » pleni sapien-
 » tia, ne quid temere in dispensatione Eleemosynarum agent,
 » neve praepostere illas erogent ³⁸⁾,” et » in coctu menstruo pro-
 » positis coram ministris ac Senioribus acceptarum et expensa-
 » rum Eleemosynarum tabulis, rationem illarum omnium subdu-
 » cant ³⁹⁾.” Sed est quoque praeterea debiti officiique eorum
 » circa Eleemosynarum dispensationem, egenorum quoque fidem
 » ac pietatem explorare, et eos debiti ipsorum erga Deum ac
 » Ecclesiam diligenter admonere ⁴⁰⁾.” Subveniant Senioribus in
 in s. coenae administratione ⁴¹⁾, una cum iisdem in Prophetiis
 sic dictis doctrinae puritati consulant ⁴²⁾, et sua in Seniorum
 concessu praesentia efficiant, » ut in suo ministerio pro collegis
 » quodammodo seniorum ac verbi ministrorum a tota Ecclesia
 » habeantur ⁴³⁾.” — Ad diaconorum ministerium hoc denique
 pertinet, ut alimenta praebeant ministris. Censet enim à Lasco
 » officium esse Ecclesiae erga verbi ministros, ut illis de honesta
 » vivendi ratione prospiciat ⁴⁴⁾,” ac proinde statuit, ut » quisque
 » in Ecclesia pro sua virili adjumento sit toti Ecclesiae in alen-

²⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. o. Cf. ib. p. 108, 111, 115.

³⁰⁾ Ib. p. γ. Cf. ib. p. 515. *Ep. ad Bull. (Scr. ant. IV. 1a. 477—79.)*.

³¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. γ. ³²⁾ Ib. p. 620.

³³⁾ Ib. p. 257. ³⁴⁾ Cf. supra Pars II. Cap. III. § 4.

³⁵⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 7. ³⁶⁾ Ib. p. 8.

³⁷⁾ Ib. p. 7. Cf. ib. p. 82. *Ep. dedic.* ib. p. 22. *Conf. fidei* p. 23a. (HERINGA, p. 273.). ³⁸⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 8. Cf. ib. p. 51, 632.

³⁹⁾ Ib. p. 520. ⁴⁰⁾ Ib. p. 8. ⁴¹⁾ Ib. p. 257.

⁴²⁾ Ib. p. 108, 115. ⁴³⁾ Ib. p. 520. ⁴⁴⁾ Ib. p. 2.

»dis fovendisque ministris ipsius⁴⁵⁾.” Nee verbi ministris tantum alimenta ab Ecclesia erogant, sed docet, »dat alle dienaers »tot den dienst der Christelicken Ghemeynte inghestelt, als »predicanten, ouderlinghen, en diakenen tot nooddruft onder- »houden werden⁴⁶⁾.”

§ 7. *Ministrorum et ipsius Ecclesiae mutua inter se relatio.*

Omnes, qui in Ecclesia quolibet fungantur ministerio, »zijn »dienaeren der ghemeynte¹⁾,” adeoque »omnia sua praestent, »non tanquam dominium sibi in Ecclesiam usurpantes, sed tan- »quam ministri ipsius²⁾.” »Usque ad aras gerant omnibus mo- »rem³⁾,” paratissimos semper omnibus sese praebeant⁴⁾, in omni controversia contineant se »binnen de palen der zacht- »moedicheyt en der ootmoedicheyt des Gheestes⁵⁾,” neque »quiequam sibi sumant praeter manifestum divinae voluntatis »suae in verbo ipsius testimonium⁶⁾” sed »magna in universo »familiaritas inter ministros et Ecclesiam ineatur⁷⁾.” »Perso- »nas ne respiciant, sed omnes ex aequo, qui ullo modo Eccle- »siam offendunt, moneant, corrigant, ac iuxta usum Ecclesiasti- »cae disciplinae reprehendant⁸⁾.” »Contemptum huius mundi »atque odium ne morentur⁹⁾” Sint ministri »veluti exemplaria »quaedam totius Ecclesiae¹⁰⁾,” »gregis exemplaria a Spiritu »seto constituta¹¹⁾,” qui »vitae suae integritate, pietateque »atque charitatis Christianae officiis toti Ecclesiae prae lucent¹²⁾,” et »talenta sibi concredita (sive ea multa, sive pauca sint) foe- »nori in suo ministerio exponunt, ut ita demum etiam coronam »gloriae aeternae in apparitione Christi assequantur¹³⁾.” Deni- que »gregem suum a feris noxiisque bestiis dissipari ac depasci »ne sinant¹⁴⁾,” bene memores »e suis manibus requirendum

⁴⁵⁾ Ib. p. 287.

⁴⁶⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 28. Cf. p. 36.

¹⁾ *Conf. fidei* p. 21^a. (HERINGA. 269) et 21^b. (ib. 270.). *Forma ac rat. min. Lond.* p. 166.

²⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. x. Cf. *Conf. fidei* p. 22^a. (HERINGA. 271.).

³⁾ *Ep. ad Annam Comit.* (*Ser. ant.* III. 1^a. 496.). Cf. *Ep. ad Prasnici.* (ib. II. 2^a. 681. ⁴⁾ *Purgat. min. Francof.* p. 30.

⁵⁾ *De missa papali* p. 11.

⁶⁾ *Ep. ad ord. Pol.* (*Ep. de Eccl. rest. rat.* p. 100.).

⁷⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 191.

⁸⁾ Ib. 47.

⁹⁾ Ib.

¹⁰⁾ Ib. p. 5.

¹¹⁾ Ib. p. x.

¹²⁾ Ib. p. 47.

¹³⁾ Ib. p. 48.

¹⁴⁾ Ib. p. v.

»esse omnem sanguinem in Ecclesia Christi ¹⁵⁾.” — Contra »to-
 »tius Coetus Ecclesiastici erga verbi ministros officium est, ut
 »illis in legitimo ipsorum ministerio, tanquam Christi Dom. lega-
 »tis, imo vero tanquam Christo ipsimet Domino per illos loquenti,
 »pareant ¹⁶⁾,” et »ab omni adversus illos murmuratione modis
 »plane omnibus sibi caveant ¹⁷⁾.” Ut porro »institutum a Christo
 »Domino in sua Ecclesia cultum publicum diligenter observent ¹⁸⁾,”
 ut »quisque in Ecclesia consensum doctrinae unanimem una cum
 »ministris retinere se ac tueri apud omnes debere statuat, et
 »si quid in doctrina vitave ministrorum desideret, illos prius
 »redarguat, quam quoquomodo eos ministeriumve illorum tra-
 »ducat ¹⁹⁾,” »publicum in Ecclesia ministerium non hominis sed
 »Dei ipsius ministerium esse agnoscens, illudque ut Dei ordina-
 »tionem veneretur ac suscipiat ²⁰⁾.” »Illorum admonitionibus
 »ultro ac reverenter fideles parcant, neque iis reclament. Ad
 »illos dubia sua omnia, omnia dissidia, omnesque controversias
 »ac simultates ante omnia referant, si quo modo amice componi
 »possint ²¹⁾.” »Ultro ac libenter, denique etiam liberaliter in
 »usum atque alimoniam pauperum conferant, memores ea, quae
 »habent non esse sua, sed Dei solius propria ²²⁾.” Christiane
 familiam regant ²³⁾, ipsi liberos instituant ²⁴⁾, inprimis denique
 assidui sint in fraterno disciplinae usu ²⁵⁾. — Rursus religiosis-
 sime utique circumspiciendum est Ecclesiae ministris, ne quando
 ipsius Ecclesiae iura ac privilegia violentur aut imminuantur,
 aut parum sint denique communita. Rata sit Ecclesiae auctori-
 tas in ministrorum electione ²⁶⁾. In seniorum e suo medio de-
 lectorum consessu Senatum veluti habeat in suam defensionem
 comparatum ²⁷⁾. Numquam pervertatur ius sanctum eorum atque
 integrum dubia sua in prophetiis sic dictis proferendi ²⁸⁾. Nihil
 prorsus denique fiat in Ecclesia, nisi sub suis auspiciis et aucto-

¹⁵⁾ *Tract. de Sacram.* p. 21^b. Cf. ib. p. 124^b. *Ep. ad Pell. et Bull.* (Ser. ant. IV. 1^a. 457.). *Conf. fidei* p. 13. (HERINGA. 253.).

¹⁶⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. x. Cf. ib. p. 9, 286. *Conf. fidei* p. 20. (HERINGA p. 270.). ¹⁷⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 287.

¹⁸⁾ Ib. p. 286. Cf. *Cat. Lond. mai.* p. 27.

¹⁹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 287.

²⁰⁾ Ib. p. 286.

²¹⁾ Ib. p. c. Cf. ib. p. 187, 286.

²²⁾ Ib. p. 9.

²³⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 28.

²⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 86. Cf. ib. 87.

²⁵⁾ Ib. p. 1, 187, 288, 289, al.

²⁶⁾ Ib. p. 20 sq.

²⁷⁾ Ib. p. μ et o.

²⁸⁾ Ib. p. 108, 109, 115.

ritate sua ²⁹⁾, et ubi ministri officio aliquando desint, ipsi fideles sibi recuperent emendandorum sacrorum ius ³⁰⁾. Cumprimis autem sancta atque inviolata ipsorum in Ecclesia fidelium suprema auctoritas valeat in disciplinae Ecclesiastici usu, qui a sociorum diligentia atque cura tantum non unice pendet ³¹⁾, adeo ut excommunicationis anathemate feriant ministri neminem, nisi »cum » unanimi totius Ecclesiae consensu atque approbatione ³²⁾.

CONCLUSIO CAPITIS V.

Longe primum in Ecclesiae organismo locum ipsi occupant fideles, in quorum coetu omnis Ecclesiae auctoritas necessarie residet, adeo, ut nihil omnino in Ecclesia agi queat, nisi totius Ecclesiae nomine atque auspiciis. Habent tamen socii divino iussu e se delectos viros, qui ab Ecclesia alimenta accipiunt, adeoque ipsius Ecclesiae ministri sunt habendi, cui omnem vitam suam atque operam insumere debent atque impendere. Summa inter eos et Ecclesiae fideles intercedat familiaritas, neque imperio eos regant sed auctoritate potius gubernent. Ne tamen divina ministrorum muneris ratio atque origo nimis Ecclesiae socios imponat et Ecclesiae libertatem vel leviter imminuat, a latere iis appositi sunt seniores, ab ipsa Ecclesia e suo medio delecti, qui strenue sociorum inviolabile ius tueantur atque vindicent. Praest Ecclesiae ministerio superintendens, qui auctoritate ceteris par dignitate tantum prae iis excelleat. Ipsum autem ministerium bifariam dispescitur, in Seniorum sc. et Diaconorum ordinem. Seniorum ordo iterum in duas dilabitur classes, quarum altera verbi ministerium sibi mandatum habet, altera morum potius censuram agit. Verbi ministri igitur divinam doctrinam ex unanimi totius Ecclesiae consensu constitutam salvam tueri atque populo annuntiare debent, parati semper unicuique rationem fidei suae reddere atque erudi-

²⁹⁾ Ib. p. 7.

³⁰⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1^a. 98—100.). Cf. Tract. de Sacram. praef. p. 5, in ipso lib. 38^b, 102^b, 104^b. Purgat. min. Francof. p. 27, 66. Forma ac rat. min. Lond. ep. dedie. p. 15. operis p. 12, 15, 509, 638. II^a. Suppl. ad reg. Dan. (Simpl. ac fid. narr. p. 44.).*

³¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 7, 311, 336, 341.*

³²⁾ Ib. p. 334. Cf. p. 325, 347, 348, 353, 354, *Cat. Lond. mai. p. 107.*

tionem suam praeferre. Seniores, acutiore sensu sic dicti, in omnibus verbi ministris auxilio sint atque adiumento, peculiariter tamen morum censuram commissam sibi habeant, quam per varios disciplinae gradus comiter semper et nonnisi ex Ecclesiae auctoritate agant. Accedunt iis diaconi, qui praeter tabularum ministerium fidei quoque puritatem et honestatem morum inter pauperes promovere atque tueri pro virili debent.

CAPUT VI.

ECCLESIAE ERGA DISSENTIENTES ET MAGISTRATUM RELATIO.

§ 1. Ecclesiae erga dissentientes ratio.

Non omnes a se dissentientes eodem loco atque numero à Lasco habuit, sed vero probe distinguendum esse censet inter eos, qui Romanensium Ecclesiae communionem expetere etiam tunc pergebant, et eos, qui inter ipsos Protestantes sive in doctrinae locis quibusdam, sive in sacris ritibus constituendis, magis minusve diversae sententiae patrocinebantur. Romanensium sacrilegam Dei colendi rationem ¹⁾ adeo detestabatur atque in abominatione habebat noster, ut censeat, »hetzij eenen Christenen mensche gheensins gheorloft eenighe ghemeynscap in »alle zijnen godsdiensten te hebben ²⁾»: missam inprimis papalem, »om hórer grouwlicke godtloosheyd wille» religiose vitandam esse docet ³⁾. Quia tamen per ignorantiam plerumque et iudicii levitatem Romanensium sacra homines sequi solent, de ipsis huius Ecclesiae sectatoribus elementius utique sentit, ubi fatetur: »Ego homines ipsos adeo non odi, ut me iis non »euperem prodesse posse pro tenuitate mea ⁴⁾». Similiter alios quoque exhortatur, ut ab odio se contineant et conviciis, et

¹⁾ *Ep. ad Hardenb. (Scr. ant. II. 1^a. 483.). Cf. Ep. ad eund. (ib. II. 1^a. 487 et 488.*

²⁾ *De missa papali p. 21, 23. Cf. Tract. de Sacram. p. 141^a.*

³⁾ *De missa papali p. 25. Cf. ib. p. 26.*

⁴⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1^a. p. 117.).*

Euangelii lumen praeferre iis malint, qui in tenebris adhuc versantur, atque oberrant ⁵⁾. Multo etiam benignius autem de iis sentire solet, qui inter Protestantes diversam nonnihil in sacris emendandis ingressi erant viam. Quantaecunque sit ab illis sententiae suae differentia, pro fratribus tamen in Christo eos agnoscit, et severe vetat, » ne quis eos ab Ecclesiae societate excludat ⁶⁾.» » Mansuetudine potius et patientia vincendos esse » eos ⁷⁾» arbitratur, atque ex animi sententia » meliorem iis precatur mentem ⁸⁾.» Et si qui sint inter eos pietate insignes, » veneratur eos memoriamque illorum sacrosanctam plane habet ⁹⁾.» Ut igitur unanimis doctrinae consensus omnes aliquando coniungat, nihil unitati Ecclesiae magis prodesse statuit, quam ut sedulo venemur omnes, quatenus sit sententiarum convenientia ¹⁰⁾, et ea, quae dividere Ecclesiam pergunt, amicis institutis colloquiis ad amussim Euangelii ¹¹⁾ componere studeamus atque dirimere; istiusmodi autem colloquiis, » in quibus libenter » admoneri se quisque patiatur ab omnibus, atque adeo reprehendi, sicubi lapsus sit ¹²⁾,» quemadmodum ipse in libello » De missa papali» haec in fine adiecit: » Dit heb ick op het kortste » willen toedoen op de vraghe, die mij voorghestelt was, ende » bin oock bereyd straffe an te nemen, ja oock daervor te » dancken, zo zick iemand laet duncken, ick gheuoete hierin » onrechtlick ¹³⁾.»

§ 2. Ecclesiae erga magistratum relatio.

Proprie magistratus in ipso Ecclesiastico ministerio munere suo fungitur, quod aperte haec eius verba sibi velle videntur: » duo sunt in Ecclesia a Deo ordinata ministeria, verbi et gla-

⁵⁾ *De missa papali* p. 28. ⁶⁾ *Purg. min. Francof.* p. 11.

⁷⁾ *Eg. ad Bull.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 459.). ⁸⁾ *Ep. ad Bull.* (ib. p. 482.).

⁹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 40^b. Cf. ib. 36, 37, 41. *Ep. ad Bull.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 451, 460 et 463.). *Ep. ad Edw.* VI. praem. *Tract. de Sacram.* p. 6 et BERTRAM, *Hist. Crit. I. à Lasco* I. 2^a. p. 96—98.

¹⁰⁾ *Tract. de Sacram.* p. 32^a.

¹¹⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 539—547 et 648.

¹²⁾ *Ep. ad Bull.* (*Scr. ant.* IV. 1^a. 452.). Cf. ib. (ib. 460.). *Ep. ad Pellic.* (ib. IV. 1^a. 530.). *Ep. ad Bull. et Pellic.* (ib. IV. 1^a. 463.). *De missa papali* p. 8. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 648. *Tract. de Sacram.* praef. p. 3, 11.

¹³⁾ *De missa papali* p. 29.

»dii ¹⁾),” quae »unum simul constituunt Episcopatum in Dei Ecclesia concordi interim functionum disparitate ornatum ²⁾.” »Magistratus igitur ministri gladii in Ecclesia Christi sunt perinde »atque doctores atque pastores sunt verbi divini ministri ³⁾.” Quia tamen in libello suo »Forma ac ratio ministerii Londinensis Ecclesiae” accuratissime à Lasco tam verbi ministrorum, quam seniorum et diaconorum divisionem, electionem omnia denique officia et universam totius muneris rationem ordine exposuit et definivit, magistratus vero ad Ecclesiam relationem discrete tradidit nusquam, et nonnisi obiter in transitu hic illic attigit, nobis quoque extra Ecclesiasticam societatem gladii ministerium reiiciendum esse videbatur. Ceterum »magistratus quoque a »Deo sunt ordinati ⁴⁾),” adeoque »Dei vocantur ministri ⁵⁾),” qui »Dei iudicium exercent ⁶⁾),” »Eiusque in terris imaginem quam »proxime referunt ⁷⁾.” Gravissima autem, quae iis incumbunt, officia haec sunt: »dat sy den dienst des woorts ende hare oprechte dienaers in de Ghemeynte veruorderen ende voeden. En »de woluen ende valsche leeraars niet lijden ⁸⁾. Dat sy de onghhehoorsaumheyt ende opentlicke boosheyt, na den bruycke »des sweerts, die haar ghegheuen is, straffen ⁹⁾. Dat sy besorghen dat alle instellinghen des Heeren reynlick, getrouwlick »ende weerdelick onderhouden werden, ende straffen alle deghe- »ne, die deselve verachten, vervalscen, of onderstaan te niet te »brengen ¹⁰⁾. Dat sy een yeghelicken het syne gheuen ende de

¹⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1^a. 97.)*.

²⁾ *Ep. ad Edw. VI. praem. Tract. de Sacram. p. 14.*

³⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 183. Cf. ib. p. a, 25, 74. Tract. de Sacram. p. 62^a. Ep. ad Hardenb. (Scr. ant. II. 1^a. 153.). Conf. fidei p. 22. (HERINGA. p. 272.).*

⁴⁾ *Cat. Lond. mai p. 33. Cf. Form. ac rat. min. Lond. p. 508. Ep. ad Annam Comit. (Scr. ant. II. 1^a. 493.). Ep. ad Sen. Pol. (ib. III. 1^a. 79.).*

⁵⁾ *Forma ac rat. min. Lond. p. 183. Cf. Cat. Lond. mai p. 33.*

⁶⁾ *Ep. ad Annam. Comit. l. l. in nota 4.*

⁷⁾ *Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1^a. 79.). Cf. ib. (ib. 132.). Conf. fidei p. 21. (HERINGA. 270.).*

⁸⁾ *Conf. fidei p. 21. (HERINGA. 270.). Cf. Ep. ad Annam Comit. (Scr. ant. II. 1^a. 493, 4.). Ep. dedic. praem. Forma ac rat. min. Lond. p. 83, 84. Ep. ad Sen. Pol. (Scr. ant. III. 1^a. 74, 78, 88, 90, 118.).*

⁹⁾ *Conf. fidei p. 21. (HERINGA. 270.). Cf. Tract. de Sacram. p. 62^a. Forma ac rat. min. Lond. p. 183, 508. Cat. Lond. mai p. 33.*

¹⁰⁾ *Conf. fidei p. 21. (HERINGA. 270.). Cf. Ep. ad Hardenb. (Scr. ant. II. 1^a. 513.). Ep. ad Sigism. (ib. 115.) ad Lenthium (ib. IV. 2^a. 647.). Ep. ad Edw. VI. in Tract. de Sacram. p. 14—17.*

»ghemeyne eerbaarheydt in de ghemeynte ter stichtinghe bescherme¹¹⁾; en dat sy de ghemeyne vrede der Ghemeynte in »alle godtsalicheyt bescherme ende beware¹²⁾.” Caveat tamen magistratus, »ne se in curam doctrinae nisi admonitus ingerat¹³⁾,” neque »ipse pro suo arbitrio leges rituum in cultu Dei praescibat: sed contra legem Dei a sacerdotibus requirat; et quae illi »iuxta legem Dei observanda esse docent, ea ut iuxta traditum »sibi gladii *non dominatum, sed ministerium* observari curet¹⁴⁾.” »Absque ulla qualicunque Ecclesiae servitudine¹⁵⁾,” »*Ecclesiae minister sit circa causam religionis*¹⁶⁾,” »*Ecclesiae custos* duntaxat, et *non Dominus*¹⁷⁾.” Contra Ecclesiae ministri »omnibus »commendent ac promoveant magistratus auctoritatem apud totam Ecclesiam¹⁸⁾,” et in precibus publicis solemniter vota pro eorum salute nuncupent¹⁹⁾. Ecclesiae autem socii pium magistratum summa veneratione prosequantur, parati semper, »een »beeldt Gods in haer te kennen ende haer willichlick ende vrolick gehoorsaem te wezen²⁰⁾,” »non poenarum quidem metu sed »propter Deum ipsum²¹⁾.” Praestent autem fideles tam submissam obedientiam nonnisi usque ad aras, et ea tantum mandata rata habeant atque fixa, quae e Dei verbo petita sunt; »want »is ’t dat zy ons yet ghebiedt, dat tegen d’ woort ende wille »Gods is, dat werdt in dit ghebodt van de ghehoorsaemheyt »niet begrepen²²⁾,” »ja, sulcke ghehoorsaemheyt teghen Godt »werdt niet gheboden, maer verboden²³⁾.”

¹¹⁾ *Conf. fidei* p. 21 (HERINGA. 270.). Cf. *Tract. de Sacram.* p. 62^a. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 183.

¹²⁾ *Conf. fidei* p. 21. (HERINGA. 270.). Cf. *Ep. ad Henr. Pal.* (*Scr. ant.* II. 2^a. 724.). *Ep. ad Bull.* (ib. IV. 2^a. 459.).

¹³⁾ *Ep. ad Lenth.* (*Scr. ant.* II. 2^a. 626.).

¹⁴⁾ *Forma ac rat. min. Lond.* p. 508.

¹⁵⁾ *Ib.* p. 566.

¹⁶⁾ *Ib.* p. 511.

¹⁷⁾ *Ib.* p. 508.

¹⁸⁾ *Ib.* p. 510. Cf. p. a.

¹⁹⁾ *Ib.* p. 74. Cf. p. γ, 25.

²⁰⁾ *Conf. fidei* p. 21. (HERINGA 270.). Cf. *Ep. ad Sigism.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 132.). *Forma ac rat. min. Lond.* p. 76.

²¹⁾ *Ep. ad Sigism.* (*Scr. ant.* III. 1^a. 132.). Cf. *Ep. ad Edw.* VI. praem. *Tract. de Sacram.* p. 14. *Cat. Lond. mai.* p. 30. *Forma ac rat. min. Lond.* p. 511.

²²⁾ *Cat. Lond. mai.* p. 31.

²³⁾ *Ib.* p. 32. Cf. *Conf. fidei* p. 21. (HERINGA. 271.).

CONCLUSIO PARTIS II,

QUA BREVI I. A LASCO DE ECCLESIA SENTENTIA EXPONITUR.

Ecclesia ab initio mundi condita et universo mortalium generi destinata, mox Abrahami semini inhaesit, atque in Israëlitarum deinceps natione inclusa est, donec per Christi in terris apparitionem laete rursus in universum humanum genus erupit, et mirum in modum instaurata est atque innovata. Est Ecclesia natura sua libera ac fraterna societas Dei liberorum, (quos Christi spiritus in charitate Christiana arctissime coadunat) quae hoc sibi propositum habet consilium, ut universum mortalium genus Ecclesiasticae societatis communione veri bonique amore imbuat, perducatur ad Sanctimoniam, et sic demum aeterna aliquando beet salute. Quae olim igitur sancta, una atque catholica evasura est Ecclesia, i. e. quae omnes simul aliquando terrarum gentes indivulso amoris vinculo in vitae sanctitate intime consociabit, nondum perfectum suum assecuta, omni vi atque impetu innititur, atque tendit indefesse, ut magis in dies una fiat, sancta et catholica. Hominum in hisce conaminibus Christi divina potentia succurrit, qui spiritu suo sanctissimo Ecclesiae praest, regit eandem atque perficit et emendat. Sed habet tamen Ecclesia in se quoque, quo propaget se atque extendat ulterius, si sc. socii invicem sibi adiumento esse velint atque exemplo, et tam vitae sanctitate, quam amoris mutua praestatione, ut et indefessa Christi confessione, erigant se invicem, adlevent atque excitent alios alii, ut propius in dies ad perfectitudinis metam perveniant. Habet quoque Ecclesia Evangelii praedicationem sibi commissam, habet quoque a Christo institutas sacras actiones, quae ad Deum cor erigunt, et solemnitate sua operante sp. sc̃to potenter inseruiunt nostrae cum Christo communioni, quam et preces unanimiter conceptae, et hymni ab omnibus simul decantati instillant atque promovent. Denique Ecclesia disciplina sua utitur, (quam omnes pariter Ecclesiae socii, sine ulla cuiuspiam exceptione exercent), qua compescat quod pravam est atque officit decori, a vilibus contineat alium, alium ne iterum peccet, pudore suffundat poenaeque deterreat a malo, eos denique a societate sua semoveat pro tempore, quibus nihil sanctum est nec honestum. Omnes porro in Ecclesia socii adscripti pares sunt inter se eodemque prorsus loco habendi; et quemadmodum omnes talenta sibi concredita in communem Ecclesiae salutem foenerare debent, sive pauca sint ea, sive multa, sic omnes quoque

summa fruuntur libertate, neque ullius in Ecclesia dominatio ferri ullo modo potest. Sunt tamen paucissimi quidam, vera pietate et ea, quam virtus affert, nobilitate insigniores, quos ipsi socii sibi in ministerium eligunt, et quibus ea mandantur, quae a certis quibusdam melius, quam ab omnibus simul peraguntur. Seniorum consessui, pro varietate muneris in verbi ministrorum et presbyterorum ordinem distincto, divini verbi praedicatio una cum morum censura committitur; qui una cum diaconis, cui tabularum ministerium mandatum est, sub praesidio superintendentis ex Ecclesiae auctoritate ius dicunt, leges scribunt, et Ecclesiae corpus gubernant atque defendunt. Prospicit iis Ecclesia de honesta vitae ratione, veneratur eos atque diligit tanquam primarios coöperarios, qui omnem vitam suam Ecclesiae saluti impendunt. Hi contra nil sibi potestatis arrogant, et Ecclesiae auctoritate potius, quam suamet ipsorum satagant, memores semper, se Ecclesiae ministros esse, non vero dominos. Arcte quoque cum Ecclesia coniunctus est magistratus, qui ipsius Ecclesiae sociorum minister proprie, circa sacra iure fruitur, cuique igitur obsequium praebent fideles usque ad aras, neque id legis sive poenae adacti timore, sed libera sua voluntate divino iusso parentes. Qui sunt in Ecclesia ditiores inopiae pauperum subveniant, qui lacta fruuntur valetudine sublevent aegrotantes; omnes denique Ecclesiae socii, suae imbecillitatis penitus sibi persuasi, honorificentissime sentiant de iis, qui quoquo tandem modo ab Ecclesia dissentiant, et rite aestiment, certam in omnibus veritatis cognitionem nemini tam firmiter constare, ut non posset ab aliis iure reprehendi.

PARS III.

J. CALVINI ET J. À LASCO DE ECCLESIA SENTENTIARUM INTER SE COMPOSITIO.

Ad postremam disquisitionis partem oratio pervenit, et postquam igitur in praecedentibus accurate satis examinatum, nec, ut opinor, sine ulla fide rerum expositum est, quaenam Calvini Laseique de Ecclesia sententiae fuerint, iam instat ut utriusque reformatoris sententiam caute ac subtiliter inter sese conferamus. Multum negotii illa compositio nobis non facesset. Etenim, quicumque obiter modo ea, quae supra relata sunt ac digesta perlustrare velit, aetutum ingens ac notabile veluti e longinquo iam dispiciet discrimen, quod ultro sese prodit. Ne tamen cum gratia videamur aut ambitione in scribendo esse versati, et procul e se invicem e partium studio disieccisse, inter quos non nisi levis intercedebat differentia, adeoque de industria auxisse discrimen, quo seiungebantur, ac dilatavisse praeter modum, ultro libenter fatemur, adduci posse haud tam pauca e Lasei opusculis, quae Calvinum potius redolere, non prorsus quoque in Calvinii scriptis talia desiderari, quae Lasei indolem potius referre videantur. Nec mirum. Non semper enim et ubique locorum sibi constare solent mortales, et ubi aliud agendo praesertim obiter aliquid tangunt, illuc toti abrepti, in quo occupati sunt, aut minus accurate verborum, quibus utuntur, ponderant vim, aut, quod peius etiam, incauti subinde in vetustum errorem relabuntur. Ad talia autem provocare nefas esset, ubi duo-

rum hominum sententias inter se componere velis. Non enim, quid vetus fama atque traditio per eorum os, iis inseciis, nobis referat, inquirimus, sed vero, quid utrobique proprium sit ac privum, quid premere potissimum solent, ubi dedita opera locum, de quo seiscitas, tractaverunt, quid de composito neget alter, quod alter affirmat, quid denique nonnisi haesitabundi et summa cum dubitatione protulerint, tunc ante omnia diligentissime nobis perscrutandum erit. Quodsi quis vel sic tamen praecoccupatam sententiam nostram fuisse, et aequo plus Calvinum odisse nos, favere autem Lasco opinetur, libenter ultro fatemur, Ecclesiam, qualem delineavit nobis Calvinus, quamvis animi, quam in ea describenda prodit, fortitudo haud raro in admirationem nos rapuerit, nihil tamen habere, quod arrideat nobis, quod displiceat, multum, adeoque Lasco Ecclesiam tanto nobis in deliciis fuisse magis, quantum a Calvini Ecclesia longius recederet. Restat igitur, ut sedula compositione diligenter expendamus, quaenam inter utriusque sententiam disconvenientia deprehendatur, in qua re hanc perspicuitatis causa sequemur rationem, ut eodem observato ordine, quem in praecedentibus tenuimus, serie inquiramus, quatenus utriusque sententia differat de Ecclesiae origine, notione, via ac ratione, qua operatur, sociis ac regimine, deque eius ad dissidentes et magistratum relatione. Deinde ea, quae in singulis discrepantia a se invicem erunt deprensa, in unum collecta, ad certa quaedam capita revocabimus, ut sic demum enucleate omnis diversitatis detegatur fons.

§ 1. De Ecclesiae origine atque historia.

Primo obtutu nihil prorsus a se invicem distare videntur Calvinus Lasque de Ecclesiae origine atque historia sententiae, nihil esse omnino, quod affirmat alter, quin alter quoque libenter calculum suum addidisset. Uterque enim Ecclesiae incunabula ad mundi originem revocat, ad Deum auctorem uterque Ecclesiae ortum refert, uterque a Christi inde adventu renovatam esse candem, et aliquam certe commutationem subiisse existimat, utrique denique huius Ecclesiae historia perpetua est ac numquam interrupta Deum inter et Antichristum luctatio. Sunt haec omnia fixa rataque veluti placita, quae cum omnibus sui temporis Theologis Calvinus quoque et à Lasco a veteribus dogmaticis mutuaverant. Vel sic tamen praec magna in hisce inter

utrumque convenientia nefas esset levius negligere discrimen, quod in se non tam magni ponderis, quia tamen per omnem utriusque Ecclesiologiam serpit, observatu perquam dignum esse videtur. Quum sc. nostro demum tempore senserunt Theologi Ecclesiam non esse notionem dogmaticam, sed vero apparitionem historicam, arete cum Christi adventu coniungendam, in Lasci Ecclesiologia haec illa iam adsunt vestigia, quae leviter idipsum praesensisse cum arguere videntur. Multo maiore enim discrimine ab Ecclesia Christiana divellit Israëlitarum Theocratiam, et indivulsum fere nexum, quem inter utramque aetas illa interponebat, diffudit atque laxavit, et quum »antea tenebrae regnarent ubique »et nebulis essent obvelata omnia, post Christi adventum laete »quaquaversum veritatis lux effulsit.” Quia tamen plerumque utriusque foederis Ecclesiam inter se aetius solet coniungere, ab altera parte neminem facile inter reformatores invenies, qui, quum a veteri oeconomia prorsus Ecclesiam separandam esse nondum intellexisset, ut tamen cum Christo indissolubiliter Ecclesia remaneret coniuncta, tam arete cum Christo Israëlitarum quoque Ecclesiam consociavit. »Iam vetus Ecclesia plenam ac »salutarem habebat cum Christo Domino communionem in corpore ac sanguine ipsius ¹⁾.” Qua in re, etsi malam ingressus sit viam, meliora tentavisse tamen in laudem ei cedat.

§ 2. De Ecclesiae notione.

Ecclesia aut in sua cum Deo, aut in sua cum hominibus relatione spectari potest. Quemadmodum enim ipsa religio, sic quoque omnes, quae cum ea coniunctae sunt notiones, adeoque Ecclesia etiam, medium veluti locum inter res divinas occupant et humanas. Potest igitur qui istiusmodi rerum notiones investigare cupiat, in duplicem incidere errorem, si aut humanarum rerum incuriosus divinas aequo plus premit, aut contra divina parum curans ac fere negligens humana praeter modum extollit. Solent igitur Theologi pro universa, quam in disciplina sua tenuerunt, mentis directione apte satis in Theologos κατ' ἐξοχήν atque Anthropologos distribui. In nostro quoque causa generalis haec distinctio egregie nobis succurrit, et longe diversa, quam

¹⁾ *Tract. de Sacram.* p. 128^b.

tuitus est uterque, Ecclesiae notio luculenter illustrabitur, si in antecessum observatum erit Calvinum in Theologicis theologum potius, à Lasco contra anthropologum esse dicendum ¹⁾. Calvinus igitur Ecclesiam unice propemodum in eius cum Deo conjunctione spectavit, hominum indole atque natura prorsus fere neglecta, quum contra à Lasco ad ipsos homines ante omnia attendendum esse censuit. Calvinus theologus sacram scripturam efferre solet, tanquam pretiosissimum thesaurum, quo divina oracula atque mysteria continentur, tanquam codicem decretorum ac legum coelitus promulgatarum, quas in aeternum summa sancivit maiestas. à Lasco, quamvis saepius relapsus sit, atque pro parte in vetusto haeserit errore, penitus tamen sensit laetum in ea de hominis per Christum a peccato redemptione nuntium prae ceteris aestimandum esse, legalitatis principio misso atque abrogato. — Calvinus theologus statuit ab omni inde aeternitate pro libero suo arbitrio descivisse Deum, quinam coelestis beatitudinis fierent aliquando participes, quinam essent in aeternum exitium reprobati; quum à Lasco contra hominum respectu Deum habuit patrem, qui ingenti suo amore bene cupit universo humano generi. — Hisce consentaneum Calvinus theologus duplicem esse statuit Ecclesiam, quarum altera coram Dei solius conspectu Ecclesia diceretur, quaeque adeo corpus esset electorum; altera, in qua reprobati et hypocritae electis essent admixti, institutum potius habendum extrinsecus in medium gratiae a Deo hominibus impositum. à Lasco homines certe magis spectavit, quum Ecclesiam definivit fraternam Dei liberorum societatem. — Idcirco Calvinus theologus matris imagine in Ecclesia depingenda maxime delectatur, quae concipere nos debet, nutrire suis uberibus, sinu suo fovere, atque educare; vel etiam Domui Dei eam aequiparat, sive denique sculam eam habuit, in quam congregari vult Deus electos suos, ut fide imbuti divinam doceantur doctrinam. à Lasco contra Ecclesiam nobis proponere solet tanquam corpus Christi, i. e. societatem eorum, qui tam aretissimo vinculo cum Christo et per Christum invicem connexi sunt, quo unius corporis membra coniuncta esse solent; vel etiam Ecclesiam celebrat tanquam Christi testem, sive socie-

¹⁾ In secunda commentationis meae parte dedita opera hoc demonstraveram. Quum autem talis disputatio ad historico-psychologicam explicationem, vel si mavis, ad diiudicationem pertinet, in hanc nostram inquisitionem inseri non poterat.

tatem eorum, qui Christo Domino nostro perpetuum testimonium praebent. — Calvinus igitur Ecclesiae, quippe instituti, fundamentum divinam doctrinam esse statuit, quam in sacra scriptura deposuit Deus, unde sequitur vinculum, quo Ecclesiae socii in unum coniunguntur corpus, nihil aliud esse, quam fidem doctrinae illi praestitam, à Lasco contra Ecclesiae, quippe societatis, quo coadunetur, compagem deprehendisse sibi videtur in ipso Christo, cuius spiritus divina sua virtute necessarie consociare eam debet atque coniungere in unum. — Calvinus porro theologus Ecclesiae hunc a Deo inditum esse finem existimat, ut Dei maiori gloriae promovendae inprimis inserviat, electosque eo tantum pacto aeterna beet salute, quod docili animo et absque omni tergiversatione divina mysteria cum fide et reverenter excipiant; quum contra à Lasco hunc Ecclesiae finem esse statuit, ut eius socii in dies magis communionis cum Christo Domino nostro fiant participes, donec universum aliquando mortalium genus intimo amoris vinculo cum Christo conglutinati ad Deum reduces aeternam salutem adipiscantur. — Calvinus theologus Ecclesiam, quippe institutum externum, adesse docet, simulatque verbi ministerium et sacramentorum administratio rite peraguntur. Easdem quoque notas à Lasco requirit, sed vero negat Ecclesiam adesse, ubi deest disciplina, vitae sanctitatis vindex atque fautrix, nisi fides sit conspicua, et socii ipsius forti animo Dominum suum confiteantur. — Calvinus Ecclesia doctrinale institutum; Lasco moralis societas potius est habenda. — Calvinus Ecclesia una est, quippe unius divinae doctrinae confessione concors atque unanimis; Lasco Ecclesia una est fraterni amoris vinculo in unum corpus consociata. — Calvinus Ecclesia neque sancta est, neque sancta evadet unquam, quoniam usque ad supremum iudicium cum electis commixti reprobati in Ecclesia versabuntur. Lasco contra Ecclesia sancta quidem nondum est, sed vero assiduo disciplinae usu sancta aliquando evadere poterit. — Est Calvinus Ecclesia ab errore vacua, adeoque falli non potest, quum e contrario à Lasco humanae imbecillitatis in Ecclesia delineanda memor fuit semper. — Statuit igitur Calvinus extra Ecclesiae gremium nullam esse salutem, quum à Lasco de iis quoque, qui Ecclesiae communione destituti sunt, aeternae salutis spem sustinere ausus est. Calvinus denique Ecclesia Catholicitatis quidem nomen praese fert, reapse tamen, si quae alia, particularis habenda est, quum contra Lasco Ec-

eclesia natura sua Catholica est, sive universalis, quippe universo humano generi destinata.

§ 3. *De via ac ratione, quibus Ecclesia operatur.*

Calvinus, qui externam Ecclesiae notionem magnopere urget, media quoque, quorum usu progrediatur Ecclesia, faciatque progressus usque ad metam, tantum non unice externa esse censuit. Contrarium apud à Lasco valet, qui etsi externa quoque adminicula suo aestimet loco, et summam de integro illorum statu suscipiat sollicitudinem, internam tamen ac spiritualem potius Ecclesiae indolem premit, adeoque ad interna potissimum ac spiritualia Ecclesiae dona recurrit, fieri non posse ratus, quin candida morum honestas alios quoque alliciat deterreatque a malo, quin sedula amoris praestatio mutuum amorem necessarie provocet, atque excitet potenter, quin inconeussa denique Christi confessio eximia, quam prodit, animi fortitudine alios quoque rapiat in admirationem religionis, quae tales gignat sectatores, tamque intrepidos eos faciat ad pericula subeunda. Ad haec itaque media prae ceteris nos amandat à Lasco, qua in re ingenti sane discriminis spatio a Calvino distat, quoniam ea, quae recensuimus, Ecclesiae adminicula hoc quoque privum sibi habent atque proprium, quod usus eorum non ad certos quosdam, peculiariter ad id designatos, pertineat, sed vero ad omnes promiscue, qui in Ecclesia societatis iure fruuntur. Contra Calvinus, qui institutum potius Ecclesiam habuit extrinsecus a Deo nobis impositum, ad istiusmodi unice fere nos revocat Ecclesiae propagandae adminicula, quae natura sua externa potius habenda sunt, ad verbi sc. ministerium, solemnem summi numinis cultum, sacramentorum administrationem et disciplinae Ecclesiasticae usum, quae in Lasco quoque Ecclesiologia tanquam externa ad salutem media recensentur. — Verbum igitur divinum assidue praedicari iubet Calvinus, quod, in sacra scriptura reconditum, patet unicuique; annuntiari iubet populo doctrinam tam veteris, quam novi Testamenti, quod utrumque eodem prorsus loco habet, tantaque veneratione prosequitur, ut quamlibet totius Codicis enuntiationem veluti classicum testem citare solet. Quod peius autem, sacrae scripturae doctrinae suam mox ipsius Ecclesiaeque, quam condidit, doctrinam audacter substituit, et Catechismum, quo illa exponebatur, absque s. scrip-

turae testimonio tradi fidelibus iussit. — Melius sane à Lasco Christianismi indolem perspexit, qui vetat ad hunc illumve s. scripturae locum promiscue provocare, sed in omnibus totius scripturae consensum probe observandum esse existimat. Itaque veteris testamenti libros, (quibus nonnisi umbrae typicae continentur, quae ad Christum venturum nos monstrant), inque iis prophetarum in primis doctrinam magni quidem facit, et tanquam Dei voluntatis revelationem veneratur, eo tamen pacto, ut dicta eorum Christi ipsius doctrinae approbentur, qualem tradiderunt eam nobis Euangelistae et Apostoli. Totius autem Evangelii summam Petri solemniter de Christo confessione contineri censet, quae, ut et ipsum Euangelium, exclusis reliquis omnibus in publicis concionibus dicendi materiem sacro oratori praebere debet, et in Catechismi quoque explicatione desiderari non potest, ut verbi Dei auctoritas salva constet atque incolumis. — Austera regnat apud Calvinum in sacro cultu sobrietas, et stabilis caeremoniarum forma in laude habetur. à Lasco sobrietate cultus Calvinum etiam egreditur, sed damnat sacrorum rituum nimiam stabilitatem, quippe conscientiae libertati damnum inferentem, et procliviorē ad superstitionem. — Calvinus sacramenta in Ecclesia celebrare iubet, tanquam externa symbola, quae, si cum fide usurpantur, id nobis reapse impertiunt, quod significant. Aquae tinctione inseruntur infantes in Ecclesiae corpus, et in coena sacra, dum pane utimur ac vino, Christus Dominus carnem suam ac sanguinem spiritualiter in verum animae cibum iis exhibet, qui cum fide coenae celebrationi adsint. Vere salutifera igitur vis sacramentis inhaeret, quare absque illorum usu aeternae salutis ad plenum usque particeps reddi potest nemo ¹⁾. Aliter censet à Lasco, qui ipsas sacras actiones (aquae sc. *tinctionem* et panis *distributionem*), non autem sacramentorum elementa, symbola esse putat mysterii, cuius promissio fidelibus obsignatur. Negat per Baptismi usum inseri nos in Ecclesiae communionem; negat Christi carnem ac sanguinem, tanquam res corporeas, fidelium animis in cibum ullo modo exhiberi posse. Aquae tinctio insitionem

¹⁾ Cf. imprimis haec eius verba: Sic tenendum est, „communicationem in „coena confirmari et augeri. Tametsi enim tum in Baptismo, tum in Evangelio nobis exhibetur Christus, cum tamen non recipimus totum, sed ex parte „tantum.“ Quae verba citantur apud EBRARD, *das Dogma des II. Abendmahls, und s. Gesch.* II. 454.

nostram attestatur tantummodo; in s. coenae usu fidelium eor-
sursum evehitur, ut spiritu seto coöperante, divinam induat
qualitatem, quam de se in genus nostrum contulit Christus.
Sunt igitur sacramenta in se omni salutifera vi destituta, adeo-
que omittantur potius, quam profanentur, ubi rite peragi ne-
queunt. Hoc denique nomine in sacramentorum administratione
a Calvino distat à Lasco, quod frequentem illorum usum, quem
damnat hic, probat ille. — Disciplinam Ecclesiasticam Calvinus
in doctrinae tutelam primo loco institutam esse censet, ut vi
exigatur fides, quam Ecclesiae socii divinae doctrinae praestare
debent; deinde morum quoque honestati inservire eam potenter
ad malitiam confringendam existimat. Eius administrationem
solis Ecclesiae ministris mandat, Ecclesiae in hisce auctoritate
prorsus fere neglecta. Contra à Lasco strenue ipsorum sociorum
disciplinae exercendae ius vindicat, et nullas ab Ecclesiae mi-
nistris infligi posse poenas statuit, nisi ex ipsius Ecclesiae au-
toritate. à Lasco porro, qui summae sentiendi cogitandique sem-
per libertati patrocinator, ad doctrinam nusquam fere eam retulit,
sed rigidissimo eius usu pietatem unice ac veram iustitiam inter
Ecclesiae socios tueri cupit atque propagere.

§ 4. *De Ecclesiae sociis atque regimine.*

E Calvini sententia Ecclesia seola proprie habenda est, in dupli-
cem distincta ordinem, quorum docet alter, alter vero docetur.
Ordo, qui docendi munere fungitur, (pastorum sc.) longe pri-
mariam in Ecclesia sedem tenet, et ab ipso Deo institutus medium
veluti locum Deum inter occupat atque fideles, qui nullo fere
numero aut loco in Calvini Ecclesia habentur. In Lasco contra
Ecclesia, quae verae societatis indolem refert, Ecclesiae socii ad
unum pariter omnes sine ullo omnino discrimine eodem prorsus
loco ac pares inter se aestimantur, neque igitur iis, quibus
Ecclesiae ministerium mandatum est, sed ipsi Ecclesiae corpori
ipsisque eius sociis primarius in Ecclesiae organismo assignatur
locus. — Hisce consentaneum nemo est in Lasco Ecclesia tam
tenuis, tam humilis tamque nihili fere in Ecclesia homuncio, quin
pro tenuitate sua coöperare debeat ad communem Ecclesiae sa-
lutem promovendam, et istiusmodi tantum munera ab Ecclesia
ministris suis peculiariter committantur, quae a singulis quibus-
dam melius, quam ab omnibus simul peragantur. In eo praec-

sertim à Lasco praeclare Ecclesiae societatis indolem tuitus est, quod in doctrina quoque constituenda aliquas certe partes ipsis sociis tribuerit; quum contra Calvinus quicquid in Ecclesia faciundum sit, soli Ecclesiae regimini procurandum mandavit, hoc tantum ipsis sociis relicto, ut docili atque submisso animo doceri se patiantur. — In Calvini igitur Ecclesia verbi divini ministri, quippe a Deo instituti, ipsius Dei habentur vicarii, pivinae maiestatis organa, qui in divina sua virtute atque potentia sacrosanctam Dei voluntatem hominibus annuntiant. Apud à Lasco contra verbi divini ministri ipsorum Ecclesiae sociorum ministri censentur, quorum primarii veluti coöperarii esse debent. — Calvinus reliquis Ecclesiae praefectis longo intervallo pastores anteposuit, tanquam peculiarem, dignitate sua atque auctoritate prae ceteris excellentem ordinem, cui, una cum Doctorum ordine, exclusis reliquis omnibus, doctrinae cura mandata est. E contrario in Lasco Ecclesia nullum prorsus discrimen, quod ad muneris dignitatem inter verbi ministros et presbyteros intercedit, quos communi »Seniorum» nomine vulgo complectitur. Doctoribus nullus peculiaris in Ecclesia locus conceditur, et doctrinae cura presbyteris quoque atque diaconis aliquatenus certe competit. Coöptatione in Calvini Ecclesia ab ipsis pastoribus futuri collegae sibi adseiscuntur, salva auctoritate magistratus, qui ipse e suo medio seniores eligit atque diaconos. Nulla autem ipsorum fidelium in ministris Ecclesiae praeficiendis habetur ratio, nisi quod tacitus eorum consensus in pastoribus eligendis per ludibrium valet. — Longe contrariam sententiam à Lasco tulit, qui religiosissime suffragii ius Ecclesiae sociis vindicat, statuitque seniores una cum diaconis ab ipsis fidelibus e suo medio eligendos esse, ut muneris quoque ius ipsi Ecclesiae inviolabile constet. Manuum porro impositionis in ministris initiandis ritus, si Calvinum audias, a solis pastoribus peragi debet, neque sacramenti nomine tam plane esset indignus; quare non interrupta etiam verbi ministrorum successio summopere ad Ecclesiam refert. Eundem quoque ritum à Lasco ob solemnitatem suam retinuit, ita tamen, ut citra ullam superstitionem a verbi ministris una cum reliquis Ecclesiae senioribus celebretur. — Clavium potestas a Calvino solis pastoribus defertur, qui, quantum intra scripturae fines se contineant, ab errore vacui sunt, et magna in Ecclesia potestate gaudent, quae et in doctrina constituenda, et in legibus ferendis conspicitur, imprimis autem in

iurisdictione sese prodit. Contra secundum Lascei sententiam ligandi solvendique potestas a Christo ipsi Ecclesiae corpori concessa est, et senioribus, nonnisi tanquam Ecclesiae organis, competit, quibus una cum diaconis ab ipsis Ecclesiae sociis honorifica defertur auctoritas in discidiis, quae de doctrina oboriantur, amice e verbo Dei componendis, in externis Ecclesiae commodis ordine ac decenter moderandis, et in disciplinae Ecclesiasticae usu comiter peragendo; ita tamen, ut nihil in Ecclesia ratum habeatur, nisi ipsius Ecclesiae suprema auctoritati approbatum sit, et Ecclesiae praesules nulla vi, nisi, quae in exemplo posita est, dignitatem suam tueantur. In Calvinii Ecclesia pastores omnes eodem prorsus loco habentur, etsi ipse in Ecclesia Genevensi perpetuo consistorii praesidis munere functus est. à Lasco superintendenturam in Ecclesia sua instituit, ut ordine omnia in Ecclesia peragerentur. Si denique de relatione quaeritur, quae Ecclesiae regimini cum ipsis eius sociis intercedere debet, Calvinus eandem ab Ecclesia erga pastores deponit reverentiam, qua genuini discipuli magistrum suum prosequi solent. à Lasco autem nihil ardentius exoptat, quam ut summa inter Ecclesiam eiusque ministros intercedat familiaritas, eademque plane Ecclesiae socii officiant ministros suos observantia, qua liberi parentes suos pro debito suo atque officio colere a Deo iubentur. Ex utriusque autem unanimi consensu omnis in Ecclesia auctoritas sive potestas a Deo ita ordinata est, ut filium suum Ecclesiae in caput praefecerit, qui divina sua virtute sustineat eam atque promoveat, regat eandem, tueatur atque custodiat. Vel sic tamen in magna utriusque sententiae convenientia non tam leve discrimen delitescit. Quum enim Calvinus ad ipsius Dei saepius in universam Ecclesiam inque singulos eius socios efficientiam recurrit, à Lasco in Ecclesiae gubernatione describenda ubique locorum per Christum mediatorem ad divinam omnis potestatis fontem adducere nos solet, et Christum *iuxta* Patrem suum ex eodem maiestatis solio regere Ecclesiam confitetur, quum e contrario apud Calvinum utriusque potestas coaluit, et *per* Christum ipse Deus Ecclesiae prospicere dicitur.

§ 5. *De Ecclesiae ad dissentientes et magistratum relatione.*

Quicumque in divina doctrina constituenda a se dissentiret, necessarie Calvinus in odio habebat, quoniam certam atque indubitam huius doctrinae cognitionem a Deo nobis concessam

esse opinabatur. Etenim elaram atque perspicuam, denique absolutam quoque voluntatis suae revelationem in s. scriptura Deus recondidit, unde sequitur »neminem vel minimam guttam ree-
 »tae sanaeque doctrinae percipere posse, nisi qui scripturae
 »fuerit discipulus ¹⁾.” Quia tamen in scripturae interpretatione de genuino Verbi Dei sensu disceptari posset, spiritus sui testimonio Deus cordibus nostris voluntatem suam obsignat. Tali autem illuminatione »solos dignatur electos, quibus talis dehinc
 »oritur persuasio, quae rationes non requirit, talis notitia, cui
 »optima ratio constet . . . talis denique sensus, qui nisi ex coelesti
 »revelatione nasci nequeat,” adeo ut »*inexpugnabilem veritatem*
 »*se tenere probe sibi consciï sint* ²⁾.” Nulla igitur causa adest, eum in divinis inter pravas fluctuaremus haesitationes, quum ipse Deus spiritus sui virtute qualemcumque de voluntate sua dubitationem nobis eximere voluit. Ubi autem, quid verum sit, in dubium revocari prorsus nequit, electi omni a se in divinis dissensione veritati ipsi gravissimum damnum inferri, adeoque divinam maiestatem graviter laedi, opinentur necesse est, quam igitur acriter omni vi atque impetu impugnare et exstirpare funditus malunt, quam, ut reprobatorum miseram alioqui vitam Dei honori anteponerent, et pestiferum venenum latius serpendo aliis quoque perniciosum fieri sincerent. Hinc intelligitur, eum tam maligne solet Calvinus adversariorum os obstruere et iratis-
 sinus effervescere, simulatque doctrinae suae inexpugnabilem veritatem audacter redarguere vel etiam leviter labefactare, dissentientes doctores conabantur. Nullo modo ferre poterat eos, neque in Ecclesiae sinu, neque extra eam, et quoniam Ecclesiae potestas ipsis Ecclesiae finibus necessarie finitur, magistratum obstrinxit, ut gladii sibi commissi iure exstirparet haereticos. Sponte in oculos incurrit, quantum in ea re à Lasco ab eo dissentiat, qui penitus suae sibi imbecillitatis conscius, ingenuè ultro confitebatur, errandi periculo se esse obnoxium, adeoque a se dissentientes doctores ad amica solebat invitare colloquia, ut aut iis persuaderet, aut vero sibi ab illis persuaderi pateretur ³⁾. Quod denique ad utriusque ad magistratum Eccle-

¹⁾ *Inst.* I. 6. 2.

²⁾ *Inst.* I. 6. 5.

³⁾ Etenim rumori, quem divulgavit Menno Simonis, quasi gladio in haereticos animadvertendum esse censuisset à Lasco, quippe ab inimico sparso, neque umquam aliunde stabilito, fidem habere nefas esset. Cf. MENNO SIM., *Sendtbrief aen M. Microen*. Alkmaar. 1600. f. 112^a, 137^a, 140^a.

siae relationem attinet, Calvinus Iudaeorum Theocratiam in Ecclesia Christiana restituit, adeoque tantam magistratui in Ecclesiam efficientiam tribuit, ut approbari ei debeant pastores Ecclesiae omnes, seniores atque diaconi; e suo medio magistratus pro libitu suo deleget, qui senioris atque diaconi munere in Ecclesia functuri sint; lites componat de doctrinae consensu in pastorum collegio obortas; gladio denique a Deo sibi commisso animadvertat in eos, qui haeresin sive schisma in Ecclesia moliantur. In Lasci quoque Ecclesia veteris Theocratiae vestigia ubiubi deprehenduntur. Melius tamen, quam Calvinus, Ecclesiae libertati consuluit et nonnisi *circa sacra* ius civili politicae concessit. Iubet magistratum Ecclesiae necessitatibus subvenire atque prospicere, tueri Ecclesiam ac promovere eius gloriam, publicam denique honestatem religiose custodire, omnia autem, quae ipsam religionem spectant, Ecclesiae iudicio permittere. Hoc quoque nomine a Calvino distat, quod magistratui nonnisi verbi ministros approbandos esse censeat.

§ 6. *Quae inter se diversa praecedens docuit compositio, breviter resumuntur.*

Clamat res ipsa, satis magnae diversitatis indicia; quibus a se invicem, seiunguntur Calvini Lascique de Ecclesia sententiae, quaeque per omnem eorum Ecclesiologiam clare ubique pellucet, e communi fonte derivanda esse, et tunc demum rite aestimari posse, si unde necessarie profluxerint duxerintque principium, paucissimis in fine disquisitionis nostrae expositum erit. Quodsi inter omnes constat, quicquid peregerint Reformatores, imprimis ex eorum adversus Ecclesiam, quam deseruerant, antithesi spectandum esse, id utrique nostro commune propositum fuisse videtur consilium, ut simplicem illam, necdum Antichristi innovationibus depravatam Ecclesiae speciem, qualis in Apostolicis scriptis delineata deprehenditur, presse in sua Ecclesia condenda imitarentur, unde sponte intelligitur, cur tam maligne uterque cultus splendidum ornatum funditus aboluerit, quippe a primaevae sub Apostolis Ecclesiae simplicitate vehementer discrepantem; cur extrema hierarchiae papalis vestigia tam infense persecuti sint, neque grandisona Episcoporum aliorumque pontificum nomina ullo modo ferre in sua Ecclesia potuerint; cur denique in universo radicitus extirpare soleant atque

delere, quicquid in Ecclesia Romanensium contra manifesta atque diserta novi foederis testimonia introduxisset Satanas, et in iis omnibus consentiant unanimiter, de quibus aperte veteris Ecclesiae mos et consuetudo in novi foederis libris nobis prostat. Quia tamen nonnisi nubilam turbidamque huius Ecclesiae imaginem historia nobis suppeditat, cuius ductus ac lineamenta vix ac ne vix quidem discernere queas, quae tamen in sua Ecclesia accurate exarare et definire debebant Reformatores, longe diversam mox Calvinus et à Lasco ingressi sunt viam, ubi certa Euangelii amussi destitutis proprio Marte in Ecclesia constituenda progrediendum dehinc iis erat. Etenim sensit à Lasco, quae in Euangelio absque certa definitione praetermissa erant, nonnisi ex ipsius Euangelii principiis supplenda esse, neque aliunde in Christi Ecclesiam transferri posse, quae, a Christi spiritu alienissima, ipsius Ecclesiae indoli summopere officerent. Calvinus e contrario fixa rataque etiam in Ecclesiae Christiana opinatus, quaecunque in veteri Israëlitarum oeconomia divino iussu instituta erant atque ordinata, infausto omine sua iterum sancivit auctoritate pleraque, quae in Romanensium Ecclesia Iudaismi vestigia superebant. Dei sanctitatem potius quam divinum eius amorem premere solet; legalitatis principium et scriptae litterae auctoritatem prae libera spiritus explicatione extulit; indivulsum, quo cum Christo Ecclesia coniuncta est, nexum parum omnino curat; unice fere a parte Dei Ecclesiam spectat, tanquam institutum a Deo nobis impositum, externis potissimum notis ab aliis dignoscendum; sacris actionibus mysticam quandam tribuit virtutem; a laicis probe distinctum ministrorum ordinem instituit, qui, Dei voluntatis in mundo organa, divina virtute ornati, ingentique in divinis potestate praediti, Ecclesiam gubernarent, ipsorum fidelium nulla fere omnino ratione in Ecclesia habita; divinam porro sub utroque foedere revelatam nobis doctrinam omnes utique Ecclesiae socios fide amplecti iussit, et, ne ignorantia obtenderetur, ipsi scripturae catechismum mox substituit, qui omnibus parabilis nullius captum superaret; in Ecclesia peculiariter ordinavit doctores, qui doctrinam excolebant; huius doctrinae praedicatores prae reliquis Ecclesiae ministris longe solet efferre; eius puritatem rigidissimo disciplinae usu salvam tuetur, et gladio armat magistratum, ut legis divinae contemptorem capite plectat; tantam in universo civili politicae in Ecclesiam tribuit efficientiam, ut, quid a Theocratia proprio

sic dictae differat eius Ecclesia, dubii revera haecamus; denique tristem quoque particularismum, quo magis sane Christianismi spiritui officit nihil, in Ecclesia sua invisibili strenue defendit, atque adeo gravissimi Iudaismi erroris in Ecclesiae Christiana fautor exstitit ac patronus. Quodsi reputemus in hisce omnibus ea ratione ab eo Laseum discedere, quod ipsius Evangelii propriam ac privam veluti indolem melius utique perspectam sibi habuerit, veteri foederis auctoritatem ad Christi effata ubique locorum revocet, strenue semper Christianam libertatem et acriter defenderit, legalitatis principio spiritus operationem plerumque substituerit, humanae naturae benigne in universo consuluerit et in societatis Ecclesiae notione tuenda totus semper fuerit atque assiduus; omnem porro qualencunque cuiuspian in divinis auctoritatem respuere, praec sancta Dei ira paternum eius amorem, praec doctrinae ipsius valore virtutis praetium efferre soleat, et ab omni particularismo fuerit semper alienissimus; nullo denique ordinis discrimine a ministris socios, neque a verbi ministris presbyteros distinxerit atque diaconos; et magistratui nonnisi circa sacra ius in Ecclesiam Christianam permiserit; — si, inquam, varia haec diversitatis inter utrumque reformatorem indicia in hunc modum digesta atque disposita animo iterum iterumque volvamus, absque ulla haesitatione affirmare ausim, in Iudaismi, a Romanensibus mutuatis, vestigiis, quae in Calvinii Ecclesia ubique deprehendas, radicitus contra expulit plerumque à Laseo, veram nos communem aperuisse fontem, unde omnis repetenda sit diversitas, quam inter Calvinii Laseique de Ecclesia sententiam intercedere praecedens docuit disquisitio.

THESES.

1. Discrimen Calvini inter Lascique de Ecclesia sententiam in eo maxime cernitur, quod Iudaismi vestigia, quae in Romana Ecclesia supererant, ille plerumque retinuerit, hic contra funditus expellere conatus sit.
2. Quod contendit GOEBEL, (*Gesch. des Chr. Leb. in der Rhein-Westph. K.* I. 340.) superintendenturam ab à Lasco se invito institutam esse, nullo idoneo argumento nititur.
3. Erravit GOEBEL (*ib.* I. 339.), ubi contendit Prophetis in Ecclesia Peregr. Lond. peculiarem inter Ecclesiae ministros locum ab à Lasco esse concessum.
4. Argumenta, quibus authentia Conf. Lond. defenditur in HERINGA, *Kerk. raadg. en raadvr.* IV. 2a. 229 sq. 1843, partim falsa sunt, partim non sufficiunt.
5. Historia Ecclesiastica eo tantum fine excolatur, ut Dei in Ecclesia condenda consilium edocti, ipsi dehinc cum Deo coöperemus in Ecclesia propaganda, perficienda.
6. In Historia Ecclesiastica enarranda nova periodus inchoetur inde a Gregorio Magno.
7. Vita Nicolai papae in Libro Pontificali immerito Anastasio auctori tribuitur.
8. Anastasius Abbas et Anastasius Cardinalis, cur a se invicem distinguantur, nulla idonea causa adduci potest.
9. Legati, quos ad Nicolaum misit Photius, non a°. 859, sed a°. 861 Romam venerunt.
10. Inter eos, qui serie Decret. Ps.-Isidor. proclamati sunt auctores, nemo plures veritatis numeros explet, quam Ebbo Remensis.
11. Ecclesiae invisibilis dogma reiiciatur.
12. Spiritum setum personam esse immerito hodie a plerisque negatur.

13. Vacatio militiae Ecclesiae ministris concedenda non est.
 14. Iniuria Ecclesiae ministris aditum ad conventus politicos praeclusit lex.
 15. Ne iudices in Ecclesia sedeant viri legislationis Ecclesiasticae prorsus imperiti, in examine pro gradus Candidatus ministerii legum Ecclesiae nostrae peritia in Theologiae candidatis requiratur.
 16. Immerito lex Ecclesiastica ministerii candidatos a sacramentorum administratione arcet.
 17. In »Reglement op de vacaturen» delendus est art. 55.
-
18. In Psalmo XVII. 13—15 animarum resurrectionis mentio fit.
 19. Ibidem vs. 14. מִמֶּתִים יִרְךָ legatur מִמֶּתִּקוּמֶיךָ.
 20. Ierem. VI. 7. pro בֹּרֶךְ cum masorethis legatur בָּאֵר et formae הָקִיר et הָקֶרֶה deriventur a rad. קִיר.
-
21. Vocabulum θάνατος in Ro. V. 12. de morte physica intelligi nequit.
 22. Vocabula ἐπὲρ γὰρ . . . ἀποθανεῖν ib. v. 7. plausibilem interpretationem resusant.
 23. Matthaeum Apostolum portitorem fuisse ne statuamus, critica narrationum Euangelicarum comparatio vetat.
 24. Mc. X. 43 et 44. lectio ἔξαι antiquior est, quam lectio ἔξω in loco parall. Mtth. XX. 26, 27. Vocabulum dubiae significationis apud Marcum languide admodum interpretatus est Euang. primi auctor.
 25. 1 Io. III. 20. pro rec. lect. ὅτι ἐάν lege ὅ τι ἂν.
 26. 1 Io. V. 7, 8. non tantum text. rec. verba ἐν τῷ οὐρανῷ — ἐν τῇ γῇ testium auctoritate omittenda sunt, sed etiam verba, quae restant, ὅτι τρεῖς — ἔν εισιν, tametsi codd. commendata, vetus glossema redolent. Coniungantur vs. 6 et 9.
-

DATE DUE

1901			
1902			
1903			
1904			
1905			
1906			
1907			
1908			
1909			
1910			
1911			
1912			
1913			
1914			
1915			
1916			
1917			
1918			
1919			
1920			
1921			
1922			
1923			
1924			
1925			
1926			
1927			
1928			
1929			
1930			
1931			
1932			
1933			
1934			
1935			
1936			
1937			
1938			
1939			
1940			
1941			
1942			
1943			
1944			
1945			
1946			
1947			
1948			
1949			
1950			
1951			
1952			
1953			
1954			
1955			
1956			
1957			
1958			
1959			
1960			
1961			
1962			
1963			
1964			
1965			
1966			
1967			
1968			
1969			
1970			
1971			
1972			
1973			
1974			
1975			
1976			
1977			
1978			
1979			
1980			
1981			
1982			
1983			
1984			
1985			
1986			
1987			
1988			
1989			
1990			
1991			
1992			
1993			
1994			
1995			
1996			
1997			
1998			
1999			
2000			
2001			
2002			
2003			
2004			
2005			
2006			
2007			
2008			
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
2018			
2019			
2020			
2021			
2022			
2023			
2024			
2025			
2026			
2027			
2028			
2029			
2030			
2031			
2032			
2033			
2034			
2035			
2036			
2037			
2038			
2039			
2040			
2041			
2042			
2043			
2044			
2045			
2046			
2047			
2048			
2049			
2050			
2051			
2052			
2053			
2054			
2055			
2056			
2057			
2058			
2059			
2060			
2061			
2062			
2063			
2064			

Princeton Theological Seminary-Speer Library

1 1012 01032 6165

